MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

ELENA BEREA-GĂGEANU
DOINA MOIGRĂDEANU
FLORIN D. POPESCU
CEZAR TABARCEA

LIMBA ROMÂNĂ

MANUAL PENTRU CLASELE A IX-a ȘI A X-a
(ȘCOLI NORMALE, LICEE ȘI CLASE CU PROFIL UMANIST)

Scanned with OKEN Scanner

MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

ELENA BEREA-GĂGEANU
DOINA MOIGRĂDEANU
FLORIN D. POPESCU
CEZAR TABARCEA

Coordonator: FLORIN D. POPESCU

LIMBA ROMÂNĂ

LIMBĂ ȘI STIL, PUNCTUAȚIE
ȘI ORTOGRAFIE, VOCABULAR, FONETICĂ
ȘI FONOLOGIE, GRAMATICĂ (MORFOLOGIA)

MANUAL PENTRU CLASELE A IX-a ȘI A X-a
(ȘCOLI NORMALE, LICEE ȘI CLASE CU PROFIL UMANIST)

cu multă de succes!

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A. – BUCUREȘTI

Scanned with OKEN Scanner

Manualul a fost elaborat astfel:
LIMBĂ ŞI STIL — lector univ. dr. **CEZAR TABARCEA**
PUNCTUAŢIE ŞI ORTOGRAFIE, VOCABULAR, MORFOLOGIE (Părţile de vorbire neflexibile) — conf. univ. dr. **FLORIN D. POPESCU**
FONETICĂ ŞI FONOLOGIE — prof. **DOINA MOIGRĂDEANU** şi conf. univ. dr. **FLORIN D. POPESCU**
MORFOLOGIE (Părţile de vorbire flexibile) — asist. univ. dr. **ELENA BEREA-GĂGEANU**

ISBN 973-30-2605-0

Referenţi:

Prof. univ. dr. **GR. BRÂNCUŞ**
Catedra de limba şi literatura română de la Şcoala Normală din Bucureşti

Redactor: IRINA PETRAŞ POANTĂ
Tehnoredactor: LUMINIŢA-RODICA MARINESCU
Coperta: EUGEN KERY

LIMBĂ ŞI STIL

NOŢIUNI GENERALE

CE ESTE LIMBA? LIMBAJUL NATURAL ŞI ALTE TIPURI DE LIMBAJE

Unul dintre principalele atribute ale omului, prezent în orice definiţie a sa, este acela de a fi o fiinţă *socială*. De aceea, încă de la primele faze ale dezvoltării lor, oamenii au simţit necesitatea *comunicării*; o comunicare *raţională*, pentru că era pusă în primul rînd în slujba unor *scopuri practice*, dar şi *afectivă*, pentru că trebuia să exprime *emoţii* şi *sentimente* ale fiecărui membru al colectivităţii în parte. Cum se puteau realiza aceste cerinţe?

Din practica vieţii noastre zilnice, putem desprinde mai multe feluri de comunicare:

— prin g e s t u r i (o anumită mişcare a capului poate însemna „da" sau „nu");

— prin i m a g i n i d e s e n a t e (reprezentarea unui om în mers înseamnă „trecere pentru pietoni");

— prin s u n e t e (un fluierat sau un strigăt poate însemna „atenţie!").

Să ne oprim puţin asupra ultimei modalităţi de comunicare. Se vede clar că ne-am referit la sunete nearticulate, *asociate* însă, printr-o *convenţie* (convenţia constă în faptul că acelaşi fluierat, de exemplu, poate însemna într-o anumită împrejurare „atenţie!" şi, în altă împrejurare, „vino aici!"), cu o anumită *semnificaţie*, stabilită anterior. În practica socială a oamenilor s-a ajuns la necesitatea ca aceste convenţii să devină stabile, iar asocierea să se facă între sunete, pe care le numim *articulate* (pentru că sînt produse cu ajutorul organelor anatomice care participă la actul vorbirii), şi semnificaţii stabile. Astfel a luat naştere forma de comunicare pe care o numim *naturală*, cea mai importantă formă de comunicare, cu ajutorul căreia echivalăm de altfel şi celelalte mijloace de comunicare. Astfel a luat naştere graiul, *limba naturală*, care a devenit un instrument de materializare a gîndirii.

> Prin *limba naturală* vorbită de un popor, de o comunitate de oameni, înţelegem un *sistem* complex de *semne* — asocieri de sunete cu semnificaţii — şi relaţii între aceste semne, sistem ivit în istoria convieţuirii sociale a oamenilor, al cărui rol principal este asigurarea comunicării între membrii unei societăţi.

Trebuie subliniat faptul că, în definiţia de mai sus, ne referim la *limba naturală*, adică la acel complex de cuvinte, forme gramaticale, înţelesuri

Scanned with OKEN Scanner

și înlănțuiri sintactice care s-a creat în practica socială. Această precizare este cu atît mai necesară în vremurile noastre, cu cît dezvoltarea științei și tehnicii a dus și la apariția așa-numitelor *limbaje artificiale*, de exemplu limbajele logice și simbolice care servesc comunicării între om și mașina de calcul.

De asemenea, în definiția dată, se arată că limba este un sistem de semne, și nu o mulțime de cuvinte, sunete, propoziții etc.

CE ESTE SEMNUL LINGVISTIC?

Există o reprezentare grafică tradițională care ne face să înțelegm mai bine cum trebuie concepută această noțiune:

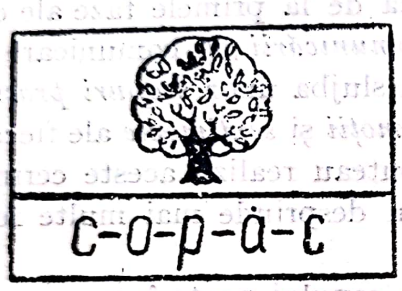

Imaginea obiectului (conținutul)

Înlănțuirea de sunete (expresia)

Asocierea dintre un conținut și o expresie într-o unitate de comunicare formează un semn *lingvistic*.

Să precizăm cîteva amănunte ale acestei definiții.

Conținutul semnului lingvistic nu este obiectul însuși, așa cum există el în lumea reală, ci *imaginea mentală* pe care vorbitorul și-o formează prin generalizarea datelor extrase din lumea înconjurătoare, păstrînd-o apoi în memorie. „Copacul" din schema noastră nu este un anumit copac, ci imaginea oricărui copac existent sau posibil. Ne putem da și mai bine seama de acest aspect gîndindu-ne la faptul că sînt multe semne cărora nici nu le corespunde un obiect real, dar care sînt corelate cu o imagine mentală, de exemplu: *balaur, zînă, frumusețe, fericire* etc.

O simplă înlănțuire de sunete sau un sunet izolat poate forma o *expresie*, dar nu și un semn, dacă nu i se asociază un conținut: „*clesp*" poate fi o expresie accidentală pentru un vorbitor al limbii române, dar nu și un semn verbal, pentru că el nu înseamnă nimic; tot astfel, sunetul *e* privit izolat nu este semn, el devine semn dacă îl asociem sensului „el există". Așadar, fundamentală pentru înțelegerea semnului este strînsa legătură dintre o unitate de conținut și o unitate de expresie, asociere care la rîndul ei formează o altă unitate. În ceea ce privește natura conținutului din punct de vedere lingvistic, trebuie să facem distincție între conținutul l e x i c a l, care duce spre semnul numit *cuvînt (casă, carte, suflet, dor)*, și conținutul g r a m a t i c a l, care duce la semnul numit *morfem* (*-ă* din *casă* înseamnă „singular, feminin"; *-e* din *suflete* înseamnă „plural, neutru" etc.).

Atît atunci cînd trimite la un obiect existent în realitate și accesibil simțurilor, cît și atunci cînd trimite la un „obiect" imaginar, semnul *înlocuiește* acest obiect. Spunem deci că semnul *substituie* obiectul în cursul comunicării și este limpede că orice obiect trebuie să fie substituit pentru a realiza ușor o comunicare despre el. De exemplu, dacă am dori să spunem cuiva: „Am multe cărți și caiete" fără să întrebuințăm pentru aceasta semnele limbii, ar trebui să-l aducem să vadă toate cărțile și caietele pe care le avem! O astfel de comunicare ar fi cel puțin foarte grea, dacă nu imposibilă. Cu ajutorul semnelor — substitute ale obiectelor — limbajul natural face posibilă o comunicare în condiții mult mai simple.

Comunicarea între oameni se realizează cu ajutorul *semnelor* organizate într-un sistem complex care formează limba naturală.

Cu aceasta, ne-am întors la definiția dată la început limbii naturale, după ce am analizat fiecare dintre componentele acestei definiții. Urmează să analizăm acum *actul de comunicare* și factorii care intră în realizarea lui.

PROCESUL COMUNICĂRII PRIN LIMBAJ

Pentru a vorbi de un *proces de comunicare* trebuie să existe cel puțin doi vorbitori care utilizează aceeași limbă. Să spunem despre acela dintre ei care comunică ceva că este un e m i ț ă t o r. Să numim m e s a j ceea ce comunică emițătorul. Acest mesaj ajunge la interlocutorul său, care poate fi numit, astfel, r e c e p t o r. Așadar, o schemă simplă a comunicării arată în felul următor:

EMIȚĂTOR—MESAJ—RECEPTOR
(E) (M) (R)

În mod corect, mesajul este alcătuit tocmai din semnele limbii, puse în relații unele față de altele într-un lanț sintactic (propoziție sau frază). El se referă totdeauna la ceva din afara sa și această referire îi dă un *sens*. Este ușor de văzut din cele de mai sus că un proces de comunicare se realizează atunci cînd, prin intermediul lui M, R ajunge la sensul pe care E l-a conferit acelui mesaj. Acesta este totodată actul însuși de transmitere a *informației*, cu o aplicație mai largă decît domeniul lingvistic.

Din schema de mai sus se poate desprinde și principalul scop al învățării limbii materne: *formarea și cultivarea deprinderilor de alcătuire corectă a mesajelor, ca și de înțelegere a acestora, în așa fel ca între vorbitori să se realizeze o comunicare perfectă.*

LECTURĂ

Într-una dintre cărțile mult îndrăgite de copii, *Călătoriile lui Lemuel Gulliver în mai multe țări ale lumii*, scriitorul clasic englez Jonathan Swift descrie cu multă ironie ce ar însemna o comunicare fără semne lingvistice. Citiți cu

Scanned with OKEN Scanner

atenție fragmentul de mai jos și căutați să înțelegeți, prin contrast față de cele spuse, importanța semnului în viața socială a omului și în procesul de comunicare ca atare. Iată ce află Gulliver la „Academia" din fantastica țară Lagado :

„Ne-am dus apoi la școala de filologie, unde trei profesori se consultau cu privire la perfecționarea limbii vorbite în țara lor.

Primul proiect propunea să se scurteze vorbirea reducînd polisilabele la una singură și renunțînd la verbe și participii, căci, de fapt, toate lucrurile care se pot imagina nu sînt decît substantive.

Celălalt proiect propunea, pur și simplu, desființarea tuturor cuvintelor, ceea ce, după cum se arăta, ar fi foarte prielnic sănătății și ar însemna o mare economie de timp. Se știe că fiecare cuvînt pe care-l rostim micșorează într-o oarecare măsură plămînii prin roadere și, în felul acesta, ne grăbește sfîrșitul. Or, cum cuvintele nu sînt decît «nume ale lucrurilor», ar fi mult mai potrivit ca toți oamenii să poarte la ei lucrurile de care au nevoie pentru a se face înțeleși [. . .]. Mulți învățați și înțelepți se folosesc de noua metodă de a se exprima cu ajutorul lucrurilor, metodă care are un singur neajuns, și anume acela că, atunci cînd cineva trebuie să rezolve o chestiune foarte importantă și variată în aspectele ei, e nevoie să poarte în spate o legătură mult prea mare, afară doar dacă își poate îngădui să umble cu cîțiva servitori după el. Nu o dată mi-a fost dat să văd doi dintre acești înțelepți aproape striviți sub greutatea poverilor lor, de ziceai că sînt niște boccegii de-ai noștri. Cînd se întîlneau pe stradă, își puneau jos povara, deschideau sacii și discutau ceasuri în șir ; apoi își vîrau lucrușoarele la loc, se ajutau unul pe altul să-și ia sacul în spinare și-și vedeau de drum".

EXERCIȚII

1. Scriitorul clasic român Costache Negruzzi a sesizat caracterul de semn al cuvîntului și imposibilitatea ruperii relației dintre conținut și expresie. În *Epilogul* celebrului său ciclu de scrisori, *Negru pe alb*, Negruzzi face un fel de „glumă lingvistică". Subliniați cu o linie în textul acestui *Epilog*, cuvintele care au un *sens lexical* cunoscut și cu două linii așa-zisele „cuvinte" care nu există de fapt în limba română, dar cărora li s-ar putea conferi un *sens gramatical*: „Punem aici capăt mărturisenii noastre, rămîind a ne arăta restul pacatelor cînd bhrăsbenios crăSvaronr de al smtros — rucace pethușterat — puroviac, sînt uflandics meresoc harsomaf. Velsrămulc picianir, pentru că astomatrugal brenfizen subthocenci; otracsiv acum jeraveț. LevinAți hervitoț nici odată remuvai ! Cel braătue norsic, era arvromru pasne Mini gol guvin pintre tămerseC.
Trebui dar căsmătiți puroviae, dalcinor rucace cptrahae rolfrinamu gratamas. Scop montrica kersmet fericire îmdsot csOmirale într-un col mai bhrăsbenios".

2. Înțelepciunea populară consemnată în proverbe a sesizat rolul de substitut al cuvîntului. Citiți cu atenție proverbele de mai jos și alegeți-le în coloane separate pe cele în care se acordă mai multă importanță obiectului substituit și pe cele în care se dă preferință semnului :

Boii se leagă cu funia, iar oamenii cu cuvîntul.
Cîrciite multe, dar ouă puține.
De la zisă pîn' la faptă tot mai este o bucată.
E lesne a zice „plăcintă", dar e mult pînă se face.
Limba taie mai rău ca sabia.
Mai bine cu vorba decît cu resteul.
Numai „miere" zicînd, gura nu se îndulcește.
O vorbă bună stinge focul mai curînd decît o bute de apă.

3. Tot în proverbe putem descoperi și observații asupra corelației dintre conținutul și expresia cuvîntului. Alegeți unul dintre proverbele de mai jos și explicați pe scurt, în scris, cum trebuie interpretat sensul lui din acest punct de vedere:
Ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul.
Unii vorbesc ce știu și unii știu ce vorbesc.
Cuvîntul întîi să-l ciopleşti, apoi să-l arăți.
Inima și limba sînt de-o palmă una de alta.

CARACTERUL SISTEMATIC AL LIMBII

FUNCȚIILE LIMBII

Așa cum am văzut în capitolul anterior, principalul rol al limbii în viața socială este asigurarea comunicării între oameni. Dar mesajul care concretizează această comunicare nu este condiționat doar de normele și regulile gramaticii; în alcătuirea și transmiterea sa mai intervin o serie de factori care îi provoacă variații și modificări de structură.

Pentru a ne da seama mai bine cum se produce lucrul acesta, putem folosi o analogie cu matematica: astfel, cînd spunem că „x este funcție de y" înțelegem că orice variație a lui y se va răsfrînge asupra lui x; la fel se întîmplă și în comunicarea prin limbaj, unde modificările factorilor care participă la realizarea comunicării antrenează modificări ale mesajului însuși.

Așadar, trebuie să înțelegem prin f u n c ț i e a l i m b i i *rezultatul oglindirii în mesaj, în faza concretă pe care o rostim sau o scriem a raportului dintre mesajul nostru și unul dintre factorii care sînt prezenți într-un proces de comunicare.*

Să examinăm cu atenție versurile următoare:

„Iată-mă! Tot eu, cea veche!
Ochii? hai, ce mai pereche!
Și ce cap frumos răsare!
Nu-i al meu? Al meu e oare?
Dar al cui? Și la ureche
Uite-o floare."

(G e o r g e C o ș b u c, *La oglindă*)

Scanned with OKEN Scanner

Așa cum ne indică o serie de mijloace de exprimare specifice (exclamații, interogații, elipse), mesajul cuprins în textul dat ca exemplu urmărește să transmită, pe lîngă conținutul său particular, și ceva despre cea care l-a emis (tînăra fată, eroina poeziei lui Coșbuc), respectiv sentimentele și emoțiile sale. Mesajul se centrează în acest fel asupra emițătorului și are funcția de a reflecta *emoțiile* acestuia.

Să analizăm acum un alt fragment dintr-un text literar:

„Hai cu mine-n codrul verde
S-auzi Doina cea de jale,
Cînd plăieșii trec în vale
Pe cărarea ce se pierde."

(Vasile Alecsandri, *Sora și hoțul*)

Mesajul cuprins în textul acesta este adresat direct celui care îl primește (un haiduc îndeamnă o tînără fată să-l urmeze), fapt care se vede ușor din specificul exprimării (interjecția „hai", valoarea de imperativ a propoziției, persoana a doua a verbului: „s-auzi"). În felul acesta, mesajul se centrează asupra receptorului și are funcția de a transmite direct *o dorință*, un ordin.

Trebuie să arătăm că identificarea funcției predominante a unui mesaj se face prin intermediul faptelor analizabile lingvistic care sînt cuprinse în acest mesaj. Deci orice trăsătură a limbii sau a mesajului am avea în vedere, trebuie să găsim totdeauna un complex de fapte ilustrative pentru a putea s-o delimităm și s-o definim.

STILURILE LIMBII

Modificări ale mesajului se pot produce nu numai în funcție de factorii prezenți în mod nemijlocit în procesul de comunicare, ci și în funcție de factori oarecum exteriori acestui proces cum ar fi condițiile concrete în care se desfășoară comunicarea, vîrsta, ocupația și nivelul cultural al vorbitorilor. Acest ansamblu de date formează ceea ce se numește *factorul social-cultural* și determină apariția unor mesaje cu particularități speciale de conținut și expresie (concretizate, de asemenea, prin mijloace lingvistice propriu-zise) care se înscriu în diferite *stiluri funcționale* ale limbii.

Stilul funcțional al limbii *este un ansamblu de trăsături lingvistice, determinat de un anumit factor social-cultural care condiționează comunicarea.*

De exemplu, într-o uzină, cînd muncitorii, tehnicienii și inginerii folosesc termeni tehnici de specialitate caracteristici procesului de producție care se desfășoară aici, ei operează o selecție în ansamblul vocabularului general pe care îl stăpînesc, potrivit necesităților concrete de comunicare. Tot așa, personalul medical al unui spital are un limbaj diferit de cel al muncitorilor,

Scanned with OKEN Scanner

iar atît muncitorii, cît şi medicii vorbesc „altfel" la uzină ori la spital decît acasă. Caracterul specializat al domeniilor de activitate umană, precum şi diversitatea situaţiilor de comunicare sau a vorbitorilor impun apariţia variantelor limbii, pe care le numim *stiluri funcţionale*.

Desigur, nu putem considera că există atîtea stiluri cîţi vorbitori ai limbii române există sau cîte situaţii concrete se pot imagina. Pentru a avea o reprezentare convenabilă a descrierii limbii din punctul de vedere al structurii sale stilistice, trebuie să reducem variantele la principalele domenii care le determină. În felul acesta, schema diferenţierii stilistice a limbii române arată astfel:

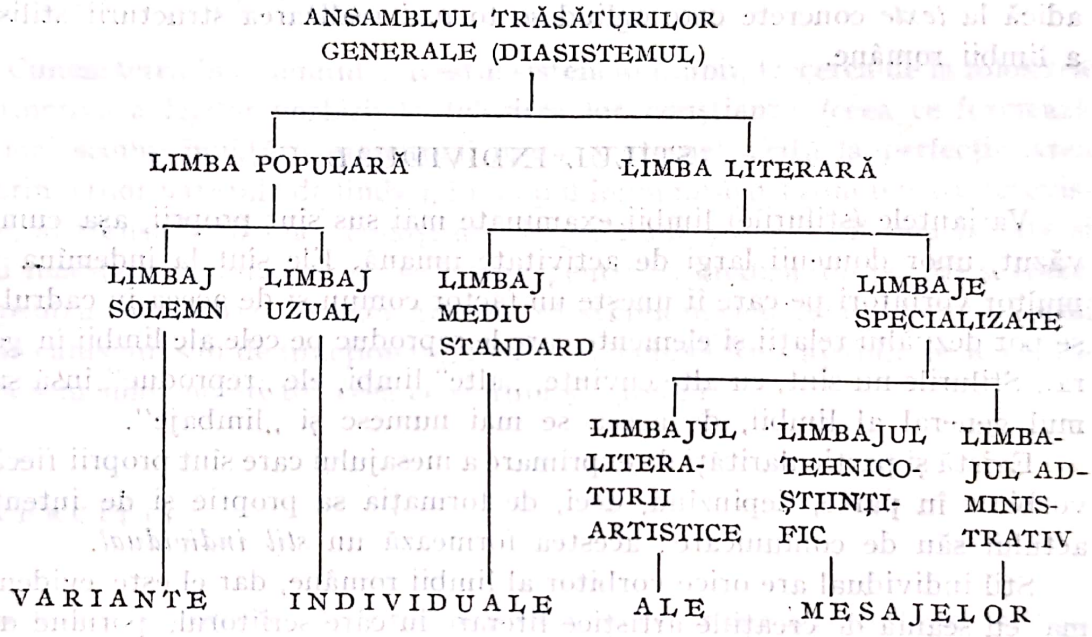

L i m b a p o p u l a r ă reprezintă aspectul spontan, neelaborat — care se manifestă mai ales oral — al limbii române, cu respectarea normelor şi regulilor de bază care se găsesc în ansamblul trăsăturilor generale. În interiorul limbii populare distingem un *limbaj uzual* (limbajul conversaţiei curente) şi un *limbaj solemn* (ceva mai elaborat decît cel uzual, folosit în împrejurările speciale ale vieţii, cum ar fi obiceiurile tradiţionale), din care derivă limbajul creaţiilor folclorice (de exemplu: *Oraţia de nuntă, Plugu-şorul, Sorcova* etc)

L i m b a l i t e r a r ă (care nu trebuie confundată cu *limba literaturii artistice*) este aspectul normal, elaborat şi cel mai îngrijit al unei limbi. Limba literară este constituită în conformitate strictă cu regulile de întrebuinţare corectă şi admite variaţii individuale numai în limitele acestor reguli. Ea cuprinde un l i m b a j m e d i u (sau s t a n d a r d), care reprezintă o medie abstractă a limbajului corect al tuturor vorbitorilor, şi l i m b a j e s p e c i a l i z a t e, în cadrul cărora, profilate după principalele tipuri de comunicare, deosebim l i m b a j u l a d m i n i s t r a t i v (folosit în relaţiile oficiale, cu particularităţi de sintaxă şi vocabular care îl deosebesc de celelalte

Scanned with OKEN Scanner

variante), limbajul tehnico-ştiinţific, care înglobează o mulţime de variante specifice diverselor domenii de activitate ale ştiinţelor, ca şi activităţilor tehnice cu caracter teoretic sau practic (prezentînd, de asemenea, particularităţi specifice de limbă, vizibile mai ales în vocabular), şi limbajul literaturii artistice. Acesta din urmă este cel mai bogat şi mai liber ca variaţie individuală, căci principalul său scop este acela de a crea expresivitatea mesajului în aşa fel, încît, pe lîngă comunicarea propriu-zisă, să se transmită receptorului şi o emoţie estetică.

Variantele stabilite pînă la acest nivel se împart la rîndul lor în alte variante determinate de domenii tot mai restrînse, pînă cînd, la ultimul nivel se ajunge la variante individuale ale mesajelor, adică la *texte* concrete care oglindesc tocmai realizarea structurii stilistice a limbii române.

STILUL INDIVIDUAL

Variantele (stilurile) limbii examinate mai sus sînt proprii, aşa cum s-a văzut, unor domenii largi de activitate umană. Ele sînt la îndemîna mai multor vorbitori pe care îi uneşte un factor comun şi de aceea în cadrul lor se pot dezvălui relaţii şi elemente care le reproduc pe cele ale limbii în general. Stilurile nu sînt, cu alte cuvinte, „alte" limbi, ele „reproduc" însă sistemul general al limbii, de aceea se mai numesc şi „limbaje".

Există şi particularităţi de exprimare a mesajului care sînt proprii fiecărui vorbitor în parte, depinzînd, deci, de formaţia sa proprie şi de intenţiile actului său de comunicare: acestea formează un *stil individual*.

Stil individual are orice vorbitor al limbii române, dar el este evidenţiat mai cu seamă de creaţiile artistice literare în care scriitorul, pornind de la datele generale ale limbii (norme, reguli, principii de alcătuire a mesajului), pune ceva şi din propriile sale aptitudini lingvistice sau urmăreşte premeditat reproducerea unor anumite tipuri de limbaj. Astfel, opera lui Creangă este vizibil influenţată de limba populară, în vreme ce în opera lui Camil Petrescu, de exemplu, găsim uneori chiar caracteristici ale stilului ştiinţific abstract.

Stilul individual nu are o „libertate" totală faţă de limbă. De asemenea, el poate varia de la o operă la alta. Se poate spune că stilul individual reprezintă mai curînd o *alegere* proprie a emiţătorului mesajului dintre numeroasele posibilităţi pe care i le oferă limba.

SISTEMUL LIMBII

Toate variaţiile funcţionale pe care le-am examinat în acest capitol se produc prin modificarea unui mecanism abstract alcătuit din elemente componente şi relaţii care rămîn constante în esenţa lor; acest mecanism abstract este *sistemul limbii*.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă luăm o bucată de metal şi o modificăm pentru a obţine un obiect particular cu anumite caracteristici speciale dorite, îi schimbăm forma, organizarea, dar materialul rămîne acelaşi în datele sale esenţiale. Analog se petrec lucrurile şi în utilizarea limbii naturale: există anumite elemente ale organizării sale care nu pot fi schimbate, oricare ar fi factorii care acţionează asupra mesajului. De exemplu, dacă vrem să transmitem ideea de „plural", va trebui să utilizăm desinenţele proprii exprimării în limba română a acestei idei: *-i, -e, uri* etc.

> Caracteristicile fundamentale ale unei limbi, care formează baza oricărei comunicări individuale şi sînt în afara variaţiilor stilistice, alcătuiesc *sistemul limbii*.

Cunoaşterea în amănunt a acestui sistem al limbii, trecerea de la folosirea instinctivă a legilor vorbirii la folosirea lor conştientă (ceea ce formează tocmai scopul învăţării gramaticii limbii materne) ajută la perfecţionarea deprinderilor naturale de limbaj, în scopul îmbunătăţirii comunicării lingvistice, al transmiterii unor cunoştinţe despre lume şi viaţă cît mai bogate şi mai nuanţate. Gramatica nu se învaţă pentru a analiza propoziţii şi fraze, ci pentru ca, pe baza acestor analize, să stăpînim mai bine sistemul limbii şi mecanismul său de funcţionare, în aşa fel încît să fim capabili de a comunica semenilor noştri tot ceea ce simţim şi gîndim.

EXERCIŢII

I. Examinaţi cu atenţie textele de mai jos şi arătaţi cărei variante a limbii (cărui stil) aparţin ele. Indicaţi elementele lingvistice care v-au ajutat să faceţi această precizare:

1. Un om cam de anii mei o plecat dimineaţă să se ducă să caute urzici, noi dăm asta la vite: s-o dus într-o pădure depărtată, aci, la vreo trei kilometri, şi începu să culeagă urzici. Culegînd urzici i s-o părut lui c-aude ceva mai în vale, scormonind p-acolo; el cînd s-o uitat o crezut că-i lup, cînd o băgat sama o văzut că-i urs.
2. Legitimaţiile de călătorie dau dreptul la o singură întrerupere de călătorie timp de 24 de ore de la plecarea trenului cu care a sosit călătorul la plecarea primului tren de legătură de acelaşi rang. În caz de întrerupere a călătoriei, călătorul trebuie să se prezinte în termen de cel mult o oră după sosirea trenului, la şeful staţiei, înlocuitorul său sau la ghişeul special al staţiei, pentru vizarea biletului, iar la plecare pentru completarea vizei cu numărul trenului cu care îşi continuă călătoria.
3. Simetria este proprietatea a două figuri sau a două puncte diferite aparţinînd aceleiaşi figuri, de a fi aşezate la aceeaşi distanţă, de o parte şi de alta faţă de un punct (centru de simetrie), de o dreaptă (axă de simetrie) sau de un plan (plan de simetrie).
4. În spate aveam culmea întinsă a Penteleului, starostele munţilor din Buzău, şi pe sub dînsul se rînduiau, ca trepte ale unei scări de uriaşi, plaiul Răbojului, munţii Neharniţa, îmbele Muşe, Maciesul, Brezeul, Piatra Penei, Carîmbul şi multe altele mai aşezate: dar drept în faţa noastră, adăpostite sub piscurile semeţe ale Furului şi ale Steşicului, se înălţau ca nişte păreţi suri şi măcinaţi d-a lungul unei perdele de brădet, Stîncele Năculelor, la poalele cărora se aşternea, întocmai ca un lăicer verde şi înflorat, o poiană largă şi desfătată.

Scanned with OKEN Scanner

II. Alcătuiți o mică descriere a școlii voastre, așa cum ați face-o pentru:
— un constructor;
— o revistă a elevilor;
— un prieten apropiat.

NIVELURILE LIMBII

Același mesaj, realizat cu mijloacele limbii române, poate fi privit din puncte de vedere deosebite, în funcție de elementele de structură cărora le acordăm atenție. Astfel, următoarele versuri din poezia „Epigonii" a lui Mihai Eminescu:

Cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine

se prezintă sub diverse aspecte.

Versurile cuprind 18 unități diferite de **vocabular** (prepoziția *de* apare de două ori), adică tot atîtea *cuvinte*.

Din punct de vedere **fonetic,** în aceste versuri sînt cuprinse *sunete*, redate în scris prin *litere* (corespondența nu este univocă: astfel, literele *ci* din cuvîntul *dulci* redau un singur sunet, deși sînt două), sunete care pot fi reduse la un număr de *foneme*. Diferența dintre sunet și fonem va fi explicată în capitolul de **fonetică** și **fonologie**; să reținem deocamdată că, în pronunțarea efectivă, sunetul *n* din cuvîntul *cînd* se pronunță diferit de *n* din *române*, dar la fel cu *n* din *cufund*, toate trei pronunțările fiind de fapt realizări ale fonemului *n*, care reprezintă o singură unitate fonologică.

Dacă examinăm apoi elementele care determină variația formelor cuvintelor, vom observa că *-esc* din *privesc* reprezintă sufixul de persoana I singular, prezent indicativ, a verbului *a privi*, iar primul *-le-* din *zilele* este desinența de plural a substantivului *zi*, în vreme ce al doilea *-le* este articol hotărît. Am făcut acum o analiză din punct de vedere **morfologic.**

Deși sînt formate din două cuvinte distincte, grupurile *de-aur*, *a scripturelor*, *de visări* îndeplinesc o singură funcție pe lîngă substantivele pe care le determină, aceea de *atribut*. Scoțînd în evidență acest aspect, am privit mesajul dintr-un punct de vedere **sintactic.**

În sfîrșit, putem efectua o analiză a *sensurilor* fiecărui cuvînt în parte, a *schimbărilor de sens* (identificînd, de exemplu, metafora „mare de visări"), ca și a sensului întregului enunț reprezentat de cele două versuri, și atunci perspectiva noastră ar fi **semantică.**

Din analiza schițată mai sus, se observă foarte ușor care sînt *nivelurile* limbii corespunzînd părților componente ale limbii, dacă le judecăm ca mulțimi de elemente de formare a mesajului lingvistic. Desigur, mai pot fi și alte perspective, sprijinite pe alte principii teoretice, deci și alte niveluri,

Scanned with OKEN Scanner

dar aici le-am ilustrat numai pe cele care corespund principalelor domenii ale studiului şi descrierii limbii :

— **Fonetica** — domeniu în care se studiază sunetele vorbirii, accentul şi intonaţia vorbirii.

— **Fonologia** — ramură a lingvisticii care studiază fonemele ca unităţi distinctive, deosebite de sunete.

— **Gramatica** — în care se cuprind *morfologia* (studiul formelor cuvintelor şi al elementelor de formare a acestora) şi *sintaxa* (studiul funcţiilor cuvintelor în propoziţie şi frază).

— **Vocabularul** — domeniul cuvintelor limbii şi al studiului relaţiilor sistematice dintre ele.

— **Semantica** — domeniul de studiu al sensurilor cuvintelor şi al relaţiilor de sens.

Nivelurile limbii sînt corelate între ele, aşa cum va reieşi din studierea lor în continuare, şi, prin aceasta, contribuie de asemenea la alcătuirea sistematică a limbii.

Foarte importantă este referirea la diversele niveluri ale limbii atunci cînd avem în vedere unele probleme de utilizare concretă a limbajului în comunicare, cum ar fi pronunţarea corectă (*ortoepia*) şi scrierea corectă (*ortografia*).

SCURTĂ PRIVIRE ISTORICĂ ASUPRA LIMBII ROMÂNE

LATINITATEA LIMBII ROMÂNE

Alături de alte limbi, ca italiana, spaniola, portugheza, franceza, limba română este o limbă de origine latină. Limbile moderne care s-au dezvoltat din latină se numesc *limbi romanice*; aşadar, româna face parte din familia limbilor romanice.

Limba română s-a dezvoltat din *latina populară* (cu o structură mai simplă decît a latinei clasice) vorbită pe teritoriul vechii Dacii, păstrîndu-şi — în ciuda diverselor influenţe exercitate de limbile popoarelor cu care a venit în contact mai ales în domeniul vocabularului — caracterul ei esenţial latinesc, reflectat în fonetică şi în structura gramaticală.

Sistemul declinării substantivului şi adjectivului, sistemul pronominal, sistemul formelor verbale, ca şi alte particularităţi ale gramaticii limbii române dovedesc latinitatea ei.

De exemplu, limba română a păstrat deosebirea cazurilor substantivului prin desinenţe, care în alte limbi romanice — de pildă, în franceză — au dispărut, formele cauzale fiind realizate cu ajutorul prepoziţiilor. Astfel, româna păstrează pentru genitiv şi dativ o desinenţă specifică, în vreme ce franceza foloseşte prepoziţiile pentru a exprima aceste valori.

Scanned with OKEN Scanner

Prestigiul cultural al limbii latine, nevoia de comunicare între oameni în condițiile stabilirii formelor administrative romane și a unor relații sociale noi au făcut ca, pe teritoriul Daciei, latina să fie adoptată de populația autohtonă din al cărei amestec cu coloniștii romani avea să se dezvolte poporul român.

Din limba strămoșilor noștri daci, care formează așa-numitul *substrat* al limbii române, s-au păstrat pînă astăzi circa 100 de cuvinte, importante pentru că se referă la elemente centrale ale realității. Așa sînt, de exemplu : *abur, brad, balaur, copac, copil, droaie, fluier, groapă, jumătate, moș, mugure, noian, pîrîu, sîmbure, strugure, țap, urdă, vatră, zgardă.*

În evoluția ei, limba română a suferit diverse influențe din partea unor limbi vorbite de popoarele vecine cu care românii au avut relații de-a lungul istoriei : așa sînt limbile slave, turca, greaca. Începînd din secolul al XIX-lea, în perioada modernă, se manifestă influența limbilor romanice. Toate aceste influențe externe nu au afectat însă structura gramaticală a limbii române, care a rămas fundamental latină, cu datele cîștigate în evoluția ei specifică. Această situație este cea mai puternică dovadă că, încă de la începutul secolului al VII-lea e.n., cînd a început să se manifeste influența slavă, limba română era o limbă bine formată în trăsăturile ei esențiale, deosebite în același timp de ale celorlalte limbi romanice. Istoria limbii române este o dovadă a unității și continuității românilor.

De altfel, chiar și **vocabularul,** care este socotit drept compartimentul cel mai „deschis" al unei limbi și expus influențelor de tot felul, dovedește, prin componența etimologică a **fondului principal lexical** (care reprezintă partea stabilă, caracteristică a vocabularului), că limba română provine din limba latină.

Sînt de origine latină* :

Denumirile părților corpului omenesc : cap (<caput) ; dinte (<dens, -tis) ; gură (<gula) ; mînă (<manus) ; ochi (<lat. pop. oclus < oculus) ; păr (<pilus) ; picior (<petiolus) ; piept (<pectus) ; ureche (<lat. pop. oricla <auricula).

Denumirile ființelor umane : bărbat (<barbatus) ; femeie (<familia) ; fiu (<filius) ; frate (<frater, -tris) ; muiere (<mulier, -eris) ; om (<homo) ; soră (<soror, -oris).

Denumirile celor mai importante noțiuni legate de universul material al omului : casă (<casa) ; curte (<curtis <cohors, -tis) ; masă (<mesa) ; scaun (<scamnum) ; a mînca (<manducare) ; a bea (<bibere) ; grîu (<granum) ; pîine (<panis) ; apă (<aqua) ; lapte (<lac, -tis) ; carne (<caro, carnis) ; lemn (<lignum).*

*Denumirile celor mai importante noțiuni legate de om și acțiunile lui : a fi (<sum, fui, *fire-fieri) ; a face (<facere) ; a merge (<mergere) ; a sta*

---

* Etimoanele latinești sînt date conform *Dicționarului explicativ al limbii române*; un asterisc înaintea cuvîntului marchează faptul că este vorba de o formă neatestată.

Scanned with OKEN Scanner

(<stare) ; *minte (<mens, -ntis)* ; *bun (<bonus)* ; *rău (<reus)* ; *viață (<vivitia<vivus)* ; *moarte (<mors, -tis)*.

Caracterul latin al vocabularului român a făcut și ca, pe măsura modernizării sale, sursele de împrumut și înnoire să fie căutate mai ales în alte limbi romanice sau chiar în latină. Este semnificativ faptul că în limba română contemporană, ca frecvență, predomină cuvintele moștenite din latină și derivatele acestora, ca și cele provenite din limbile romanice.

Latinitatea limbii române a fost deseori demonstrată cu argumente convingătoare de către cărturarii români din secolele trecute (Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, învățații Școlii Ardelene) sau de către cei din timpurile moderne (Timotei Cipariu, B.-P. Hasdeu, Al. Philippide, Ovid Densusianu). Această caracteristică este un fapt incontestabil, evidențiat și în una dintre definițiile genealogice ale limbii române: „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzînd provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de sud, Dardania, Moesia superioară și inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și pînă în zilele noastre" (Al. Rosetti, *Istoria limbii române*).

DIALECTELE LIMBII ROMÂNE

În evoluția sa, limba română a suferit, ca orice altă limbă veche sau modernă, numeroase modificări, dintre care unele se datoresc condițiilor concrete de viață din unele epoci istorice, ceea ce a dus la ramificarea teritorială a limbii.

Astfel, româna nu se vorbește numai pe teritoriile din nordul Dunării, ci și pe unele din sudul Dunării, de către grupuri mai restrînse de oameni Aceasta face ca limba română de pe actualul teritoriu al țării noastre să mai fie numită și *dacoromână* (sau *dialectul dacoromân*), în opoziție cu *aromâna* (vorbită în Macedonia), *meglenoromâna* (vorbită în Meglenia, zonă din nordul Greciei), și *istroromâna* (vorbită în peninsula Istria de la Marea Adriatică), acesta din urmă fiind un dialect azi dispărut.

Între aceste ramificații lingvistice teritoriale se înregistrează diferențe evidente de fonetică, vocabular, morfologie și sintaxă.

O ramificație teritorială există și în cadrul dacoromânei. Astfel, *palatalizarea consoanelor labiale* (pronunțarea sunetelor *b*, *p*, urmate de *i*, ca *ghi*, *chi*), un fenomen remarcat încă de Dimitrie Cantemir, caracterizează vorbirea locuitorilor din Moldova (de exemplu: *ghine*, pentru *bine*; *chișior* pentru *picior*, unde se remarcă un alt fenomen moldovenesc: *ci<și*). Tot astfel *rotacismul* (transformarea lui *n* intervocalic în *-r-* în cuvintele de origine latină) este propriu zonelor din nordul țării, fiind evidențiat de primele texte românești apărute în această arie (de exemplu: *lură* pentru *una*; *bire* pentru *bine*).

Scanned with OKEN Scanner

Datorită acestor fapte se vorbeşte şi de *subdialecte* (sau, dacă privim lucrurile numai în interiorul dacoromânei, de *dialecte*), care sînt: *muntean, moldovean, maramureşean, crişean* şi *bănăţean*, iar, în interiorul lor, de *graiuri* (*oltenesc, vrîncean, bihorean* etc.).

Situaţia subdialectelor dacoromâne este cu totul deosebită de cea a dialectelor din sudul Dunării, în sensul că între primele nu există deosebiri mari de structură care să le confere o identitate separată. Unitatea limbii române de pe teritoriul vechii Dacii, la nordul Dunării, este un fapt incontestabil şi uşor de demonstrat.

Iată, de exemplu, două texte dialectale, aproximativ pe aceeaşi temă, care ilustrează faptul că în structura gramaticală nu există elemente care să împiedice înţelegerea de către orice vorbitor român, diferenţele stînd mai ales în termeni de vocabular uşor de echivalat (transcrierea textelor este adaptată):

„Mărg cu laptili-n stînă. Acolo-i pusî budaca (= ciubăr de lemn) în mijlocul stînii; pi budacî-i pus hîrzobu (= coşuleţ împletit) şi pe hîrzob o strecătoari (= strecurătoare) di păr di uoai. Sî toarnă laptili tăt în budacî ş-apoi ie hîrzobu şi strecătoarea gios; ş-apoi ie şugîrnişeru (chegornicer = vas de lemn în care se păstrează cheagul) cu şag (= cheag) din cui şi o lingurî aşă cam di o litrî şî puni şag în lăptili ş-apoi lasî juma di şas (= ceas)." (Ciocăneşti, Suceava, 1932.).

„După ce străcură laptele, apăi dau chiag în putină. Pe urmă cî iera-n-chegat îl strîngeam cu mîinile. Îl puneam apoi în crintă (=vas de lemn în care se separă caşul de zer) şi-l storceam bine. Şi puneam un bolovan pe iel şi-l lăsam acolo de dimineaţa pîn' la aniaz (=amiază) şi de la aniaz pînă sara, de sara pîn' dimineaţa, pînă cînd ne trebuia crinta să să stuarcă." (Poiana Sibiului, 1938).

În perioada actuală, sub presiunea tot mai puternică a limbii literare — a cărei propagare este mult ajutată de presă, radio, televiziune şi mai ales de şcoală —, diferenţele dialectale şi de grai tind să dispară treptat şi fără dificultăţi, ceea ce demonstrează, o dată în plus, caracterul unitar al limbii române.

TENDINŢELE ACTUALE ALE LIMBII ROMÂNE

Datorită folosirii zilnice şi numeroaselor situaţii concrete sau conceptuale pe care o limbă trebuie să le redea, structura sa evoluează în mod continuu. În fiecare stadiu al existenţei sale se pot identifica într-o limbă elementele „noi" faţă de stadiul anterior sau elementele existente care sînt pe cale de a-şi schimba poziţia în sistem.

Sistemul limbii are norme care guvernează regulile corecte de utiiizare, dar aceste reguli nu pot împiedica apariţia fenomenelor noi, care se dezvoltă

Scanned with OKEN Scanner

fie în afara regulii, fie în interiorul acesteia, tinzînd să dea naştere la noi reguli şi norme. Astfel de fenomene se numesc *tendinţe* ale unei limbi.

Astfel, mulţi vorbitori contemporani folosesc o construcţie de acuzativ cu prepoziţia *la* în locul dativului: „Dau cărţi *la elevi*", în loc de „Dau cărţi *elevilor*". Această construcţie, pe care trebuie s-o socotim incorectă deoarece se abate de la norma limbii literare, este sprijinită de faptul că în unele situaţii — şi anume cînd substantivul are înainte un numeral — nu se poate folosi dativul; spunem corect: „Dau cărţi *la doi elevi*". Pe baza unor astfel de construcţii, destul de frecvente, se vorbeşte de o tendinţă a acuzativului cu prepoziţia *la* de a înlocui valoarea de atribuire a dativului.

Multe tendinţe manifestate în lexic au devenit reguli după ce, iniţial, au fost socotite greşeli. Astfel, din secolul trecut şi pînă în perioada dintre cele două războaie, în limba română era socotit greşit pluralul „noi" pentru adjectivul feminin „nouă". Se spunea deci: „o carte nouă — două cărţi nouă". Evoluţia limbii, răspîndirea în uz a formei de plural „noi", atît pentru masculinul, cît şi pentru femininul adjectivului, au făcut ca această formă să devină regulă, facilitată şi de faptul că existau deja multe alte adjective cu formă unică de plural atît pentru masculin, cît şi pentru feminin: *mari, rari, verzi, roşii* etc.

O tendinţă care se manifestă în vocabularul limbii actuale este aceea de a se crea diferenţe semantice la substantivele care au *dublete* (forme duble) de plural. Astfel, de la singularul *tranzistor* avem *tranzistoare* (aparate de radio care folosesc semiconductorii respectivi) şi *tranzistori* (semiconductori).

De identificarea tendinţelor de evoluţie a limbii, precum şi de şansa lor de a deveni reguli se ocupă *cultivarea limbii*.

PLANURILE VORBIRII

VORBIREA DIRECTĂ ŞI VORBIREA INDIRECTĂ

După cum s-a văzut în capitolul despre *Procesul comunicării prin limbaj*, o comunicare presupune doi interlocutori între care există un schimb succesiv de mesaje referitoare la o realitate oarecare ce formează însuşi subiectul discuţiei lor.

Se poate însă alcătui şi un mesaj care să aibă ca subiect chiar un proces de comunicare; adică un emiţător poate reda la un moment dat spusele altui emiţător, menţionînd aceasta. Nevoia de a „dramatiza" o relatare a unui fapt în care sînt implicate mai multe persoane, dorinţa de a asigura o „participare" a celui care ne ascultă la faptele pe care i le înfăţişăm cer adesea o *schimbare de planuri* în vorbire, lucru prin care se înţelege trecerea de la propria noastră relatare la ceea ce spun alte personaje incluse în această relatare, la reproducerea cuvintelor lor. Cu alte cuvinte, în procesul

Scanned with OKEN Scanner

de comunicare pe care noi înșine îl constituim adresîndu-ne verbal sau în scris unui interlocutor introducem un alt proces de comunicare, în care alt emițător s-a adresat altui receptor.

Pentru a reproduce o altă comunicare ne folosim de verbe ca: *a zice, a spune, a întreba, a răspunde*, care denumesc acțiuni propriu-zise de emitere a vorbirii, sau de verbe care denumesc aceste acțiuni cuprinzînd și modalitatea în care se produc: *a șopti, a murmura, a striga, a țipa* etc. Aceste verbe, numite și v e r b e d e d e c l a r a ț i e, semnalează imediat receptorului că în continuare va fi reprodusă vorbirea unui alt personaj, deosebit de emițătorul care a început relatarea; ele anunță deci o schimbare în planul vorbirii. Reproducerea se poate face în două feluri.

Prin procedeul **vorbirii directe** se reproduce exact, într-un proces de comunicare, replica altui personaj, sau a naratorului însuși aflat într-o altă împrejurare, anterioară momentului vorbirii, fără să se utilizeze o subordonare gramaticală, întrerupîndu-se numai exprimarea vorbitorului, după un verb de declarație, ceea ce duce la apariția unei replici în interiorul povestirii:

„Boierul, văzînd aceasta, s-a mirat cumplit, și *a zis*:

— Mă! da al dracului cucoș i-aista! Ei, las' că ți-oi da eu ție de cheltuială, măi crestatule și pintenatule!"

(I o n C r e a n g ă, *Punguța cu doi bani*)

După cum se vede, există și procedee grafice care semnalează în texte schimbarea planului și apariția vorbirii directe: după verbul de declarație se pun *două puncte* (:), iar înaintea textului reprodus se pune *linie de dialog* (—). Uneori, întreaga replică este pusă între *ghilimele* („ ").

Verbul de declarație se poate afla și în interiorul replicii relatate, izolat, împreună cu alte cuvinte care îl însoțesc, prin *virgule* sau *linii de pauză*:

„— Așa vorbeau oamenii și pe la noi — *zise* Lupu Chirițoiu, uitîndu-se la cel din colț —, dar eu nu cred să-l lase boierii pe Vodă, că nici boierii nu-s proști, ș-apoi în mîna lor e toată puterea!"

(L i v i u R e b r e a n u, *Răscoala*)

Uneori verbele de declarație lipsesc, căci alte verbe, denumind o acțiune care precedă replica, le preiau înțelesul; acest procedeu dinamizează povestirea prin evitarea repetiției verbelor *a zice, a spune* etc.:

„În Vlăduța, în dreptul conacului ars, ulița era închisă de o mulțime de țărani pe brînci, păziți de soldați cu baioneta la armă. Un sergent *ieși* înaintea trăsurii:

— Înapoi! ... Înapoi! ... Nu e voie!"

(L i v i u R e b r e a n u, *Răscoala*)

Scanned with OKEN Scanner

Pentru introducerea vorbirii directe se pot folosi, în afară de verbe, și alte părți de vorbire, procedeul fiind specific mai ales în limbajul popular sau la scriitorii care îl folosesc:

„Dar n-apucă Ivan a sfîrși bine vorba din urmă, și numai *iaca* se și trezește cu Moartea la spate:

— Ei, Ivane, gata ești?"

(Ion Creangă, *Ivan Turbinca*)

Prin procedeul **vorbirii indirecte** se reproduce replica unui alt personaj sau a naratorului aflat într-o altă împrejurare, anterioară momentului de emitere a mesajului, utilizîndu-se o subordonare gramaticală. Și în cazul vorbirii indirecte (numită și *stil indirect*) apare un verb de declarație, deosebirea față de vorbirea directă constînd în faptul că după acest verb urmează de obicei conjuncțiile *că, să* și o propoziție subordonată (cel mai adesea *completivă directă*) care reprezintă tocmai replica relatată:

„După o jumătate de oră, Titi *declară că* s-a plictisit și *că*-l doare capul și nici măcar nu arată dorința de a urma numaidecît a doua zi."

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

Vorbirea indirectă se poate realiza și cu alte tipuri de subordonate, respectiv cu alte conjuncții sau adverbe relative:

„Problema era *cum* să ajungă acolo." (Predicativă)

„Se întreba *cum* să ajungă acolo." (Completivă directă)

Transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă se face totdeauna printr-o frază cu subordonare și prin schimbarea persoanei gramaticale a verbului sau prin schimbarea pronumelui, în așa fel ca relatarea să se facă *numai din punctul de vedere al celui care vorbește*:

Vorbire directă: „Mi-a spus:

— Nu pot veni mîine la tine."

Vorbire indirectă: „Mi-a spus că (el) nu poate veni mîine la mine."

Vorbirea directă are un tip subordonat, numit *vorbire directă legată*, prin care, deși se relatează exact replica altui personaj, apare și o construcție cu o propoziție subordonată introdusă prin conjuncția *că*:

„Ce să zică ... răspunde unul, ia întreabă *că* muieți-s posmagii?"

(Ion Creangă, *Povestea unui om leneș*)

Vorbirea indirectă are de asemenea un tip subordonat, numit *vorbire indirectă liberă* (stil indirect liber), prin care se păstrează unitatea povestirii fără un verb de declarație și fără conjuncția *că*:

„Se spărseseră sticlele și acum se scurgea rămășița vinului. *Ce să facă? La mușteriu cu cioburi de sticlă nu putea merge.*"

(I. L. Caragiale, *Cănuță, om sucit*)

Scanned with OKEN Scanner

Analiza planurilor vorbirii, identificarea în text a vorbirii directe și a celei indirecte sînt de mare importanță pentru înțelegerea semnificației textului și a unor procedee stilistice folosite de autorii operelor literare pentru nuanțarea narațiunii.

CUVINTE ȘI CONSTRUCȚII INCIDENTE

Tot o schimbare a planului vorbirii cu scopul de a se preciza punctul de vedere al emițătorului în legătură cu cele relatate de el sau cu scopul de a da indicații de *atitudine*, *apreciere*, de *a explica* ceva din partea vorbitorului se realizează prin *cuvintele* și *construcțiile incidente* prezente într-un mesaj, ușor de identificat deoarece nu sînt legate gramatical de contextul în care apar sau sînt legate foarte slab, de obicei ca apoziții:

„Te rog, dragă Costică! dacă rămîne băiatul repetent încă un an, e o nenorocire pentru familia lui — *o familie dintre cele mai bune* — și pentru mine o mare mîhnire ..."

(I. L. Caragiale, *Lanțul slăbiciunilor*)

Întreruperea comunicării poate fi făcută de autorul unei povestiri pentru a da o indicație asupra unui gest al personajului, care însoțește o replică a acestuia și indică o semnificație în plus a celor spuse:

„— Ce pregătire, domnule? — *și ridică ochii disperat în tavan* — ce pregătire ...? că mă omori cu zile. Ce să te mai pregătești?"

(Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*)

Cuvintele și construcțiile incidente apar adesea pentru a indica replica unui aumit personaj și atunci ele cuprind verbe de declarație:

„— Cred, *spuse el*, că putem face asta."

„— Mă străduiesc, *continuă el cu un zîmbet*, să nu fac ceva care ar putea dăuna altora."

Delimitarea cuvintelor și a construcțiilor incidente în interiorul comunicării de bază se face prin încadrarea acestora între virgule sau linii de pauză, ca și în cazul vorbirii directe, ceea ce ajută la identificarea planurilor deosebite ale vorbirii.

EXERCIȚII

1. Subliniați cu o linie porțiunea de text care reprezintă vorbirea directă și cu două linii, vorbirea indirectă:

„Oamenii ieșiseră pe la porți; plouase și voiau să știe ce fel de ploaie a fost. Tocmai trecea unul desculț, cu izmenele sumese, și spunea că vine de la cîmp, a plecat călare de dimineață și că a dat ploaie bună, n-a căzut piatră nicăieri.

— Te-ai procopsit, Moromete, observă cineva de pe o podișcă. A dat ploaie taman cînd înflorește spicul. Cîte pogoane ai pus, zece?"

(Marin Preda, *Moromeții*)

Scanned with OKEN Scanner

2. Transformați următorul text în vorbire indirectă:

„Colegul meu mi-a zis:

— Aș mai avea nevoie de dicționar pînă mîine.

I-am răspuns:

— Nu-mi trebuie înainte de luni. Poți să-l mai păstrezi".

3. Transformați următorul text în vorbire directă, subliniați în text conjuncțiile care introduc vorbirea indirectă:

„L-am rugat să nu plece fără mine, dar Petre mi-a răspuns că trebuie să plece pentru că e așteptat. Atunci l-am întrebat dacă ne putem întîlni mîine și el mi-a spus că nu e sigur, iar, la insistența mea ca totuși să ne vedem neapărat în următoarele zile, a zis că-și va face timp liber pentru asta".

4. Subliniați construcțiile incidente din următoarele texte:

a) „— Nu-i treaba dumitale! ce te-amesteci d-ta? zice tanti Mița urîtului ...

— Uite ce e, cucoană — zice conductorul — trebuie să plătiți un bilet ..."

(I. L. Caragiale, *D-l Goe* ...)

b) Iar în cea din urmă vacanță cînd a cercat să se întoarcă acasă, — era licean atunci, bursier învățat cu toată orînduiala civilizată și confortabilă din internat, — s-a răsucit nopțile pe lavița tare, fără somn."

(Cezar Petrescu, *Întunecare*)

c) „— Dă pace băiatului, moșule, zise un humulestean de-ai noștri, că-i feciorul lui Ștefan a Petrei, gospodar de la noi din sat, și ți-i găsi beleaua cu dînsul pentru asta."

(Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*)

PUNCTUAȚIE ȘI ORTOGRAFIE

SEMNELE DE PUNCTUAȚIE

Semnele de punctuaţie sînt: punctul, semnul întrebării, semnul exclamării, virgula, punctul şi virgula, două puncte, semnele citării (ghilimelele), linia de dialog şi linia de pauză, parantezele, punctele de suspensie, cratima.

PUNCTUL [.]

Punctul este semnul grafic care marchează pauza ce se face în vorbire între propoziţii sau între fraze independente ca înţeles, intonate enunţiativ:

Urcînd pe pomi, zîmbind pe case
Se sarpă rozele grămadă.

(Al. Macedonski, *Rondelul cascadelor de roze*)

Cu dragoste de adevărat romantic, Eminescu s-a apropiat de geniul popular şi a creat pe motive auzite printre frunze de codru admirabilele sale poezii în formă populară.

(L. Blaga, *Mihail Eminescu*)

Punctul se pune şi după cuvinte sau grupuri de cuvinte echivalente cu propoziţii independente:

— Te-ai trezit acum?
— Nu. Nici n-am dormit.

(Z. Stancu, *Desculț*)

Punctul marchează, de asemenea, fragmentarea unei fraze sau a unei propoziţii enunţiative:

Mergeam dar totdeauna cu el, de el ascultam totdeauna şi la dînsul căutam scăpare cînd eram năpăstuit.

Căci Huţu era puternic, pentru că dascălul nu ţinea la nimenea mai mult ca la dînsul.

(I. Slavici, *Budulea Taichii*)

SEMNUL ÎNTREBĂRII [?]

Semnul întrebării este folosit pentru a marca intonaţia propoziţiilor sau a frazelor interogative:

— Ce faci soro? eşti nebună? nu ştii ce simţitor e? zice mam-mare.

(I. L. Caragiale, *D-l Goe ...*)

Scanned with OKEN Scanner

Dar eu, întrebă Fulga, eu să nu-mi cerc puterea?

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

Semnul întrebării se pune și după cuvinte sau grupuri de cuvinte cu funcție de propoziții interogative directe:

— Leftere! ... nu știi nimica?
— Ce?
— Ieri s-au tras lotăriile noastre!
— Ei?
— Am cîștigat!
— Nu mă-nnebuni! ... Cît?

(I. L. Caragiale, *Două loturi*)

SEMNUL EXCLAMĂRII [!]

Semnul exclamării marchează grafic intonația propozițiilor și a frazelor exclamative sau imperative:

Ești atît de frumoasă, iarnă!

(Nichita Stănescu, *Cîntec de iarnă*)

Ah! Organele-s sfărîmate și maestrul e nebun!

(M. Eminescu, *Scrisoarea IV*)

Ține-l, coniță, că mă dă jos cu tava!

(I. L. Caragiale, *Vizită* ...)

Semnul exclamării se pune după interjecții cînd au rol independent și după vocative exclamative:

— A! zic eu, avînd o inspirație infernală; a! simte pe cine-l iubește ..

(I. L. Caragiale, *Bubico*)

— Ionel, strigă iar madam Popescu; Ionel!

(I. L. Caragiale, *Vizită* ...)

VIRGULA [,]

Virgula delimitează unele propoziții în cadrul frazei și unele părți de propoziție în cadrul propozițiilor, marcînd pauze scurte făcute în cursul rostirii propozițiilor și frazelor:

A. **În propoziție:**

a) se pune virgulă între părțile de propoziție de același fel cînd nu sînt legate prin *și* copulativ, prin *ori* și *sau* (nerepetate):

Am cumpărat *cărți, caiete, creioane*.

b) se pune virgulă în locul unui verb predicativ sau în locul verbului copulativ:

Eu vorbesc cu el, și *el*, *nimic* (= *și* el *nu zice* nimic).

c) se desparte prin virgulă substantivul de o apoziție explicativă. Cînd după apoziție urmează o altă parte de propoziție, apoziția se intercalează între virgule:

Luca Moșneagu, *megieșul nostru*, vă duce cu căruța cu doi cai ca niște zmei.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

d) construcțiile gerunziale și participiale (cu sau fără determinări) așezate la începutul propoziției se despart prin virgulă:

Alergînd, *alergînd*, mi se-ntețeau mușchii.

(Nichita Stănescu, *Continuitate*)

Ferită de orice adiere, apa acelui lac stă neclintită de veacuri.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

e) se intercalează între virgule un complement circumstanțial așezat înainte de locul pe care-l ocupă în ordinea normală a complementelor:

A venit, *pe neașteptate*, ieri.

f) se pun de obicei între virgule complementele circumstanțiale așezate între subiect (însoțit sau nu de determinări) și predicat, dar numai cînd subiectul se află înaintea predicatului:

Rîul cel mare, *în șes*, curgea sub perdele de arbori.

(M. Sadoveanu, *Cocostîrcul albastru*)

g) se despart prin virgulă de restul propoziției cuvintele și construcțiile incidente:

Am găsit, *din fericire*, o carte interesantă.

h) se pune virgulă, în general, după adverbele de afirmație sau de negație cînd sînt echivalente ale unor propoziții:

— Mari?

— *Nu*, mici ...

(Z. Stancu, *Desculț*)

i) se despart prin virgule, în general, vocativele și interjecțiile, dacă nu sînt folosite alte semne de punctuație:

— Stai, *frate*, nu pleca, am vrut tocmai să vă-ntreb ceva.

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

— *Ei*, spune-mi care-ți place?

(Z. Stancu, *Desculț*)

Notă. Nu *se despart prin virgulă*:

— părțile de propoziție de același fel legate prin *și* copulativ, prin *ori* și *sau* (nerepetate): *Cărțile* și *caietele* sînt aici.

Scanned with OKEN Scanner

— subiectul de predicat (dacă nu sînt între ele construcții explicative sau incidente):
Noi am plecat mai devreme.
Elevul din clasa a IX-a de la Școala Normală din Cîmpulung *a venit* la prietenul său.
— complementele directe, indirecte și de agent așezate după predicat:
Am dat *băiatului cartea.*
Elevul din clasa a X-a a fost chemat *de diriginte.*

B. **În frază:**

I. *Coordonarea*

Se pune virgulă:

— între propozițiile coordonate juxtapuse:

— *Cumătră, mă pîrlesc, ard, mor, nu mă lăsa!*

(I. Creangă, *Capra cu trei iezi*)

— între propoziții coordonate legate prin conjuncții (locuțiuni conjuncționale):

a) copulative legate prin *nici, nu numai ... ci și*:

Nici nu-i ninge, *nici* nu-i plouă.

(Folclor)

b) copulative cu nuanță adversativă legate prin *iar*:

Eu îl întreb un lucru, *iar* el îmi răspunde altceva.

c) adversative:

Copacii nu erau groși, *dar* erau deși.

(Al. Macedonski, *Pădurea Ulmilor*)

d) disjunctive care încep amîndouă cu *ba, cînd, fie, ori, sau*:

Ba e albă, *ba* e neagră.

Ori te poartă cum ți-e vorba, *ori* vorbește cum ți-i portul.

(Folclor)

e) înainte de o coordonată conclusivă:

Ignat se apropie de patruzeci de ani, era *deci* cu vreo șaptesprezece ani mai mare ca Ion.

(Camil Petrescu, *Un om între oameni*)

II. *Subordonarea*

Se despart prin virgulă de regentele lor:

a) propozițiile atributive explicative (izolate):

Unul dintre dînșii, *care lucrează în aceeași administrație cu Anghelache,* ia însărcinarea să comunice la dejun ce s-a mai întîmplat.

(I. L. Caragiale, *Inspecțiune*)

b) propozițiile completive directe și indirecte așezate înaintea regentei:

Pe cine vezi la poartă, trimite-l înăuntru.

Că vii, nu sînt convins.

Scanned with OKEN Scanner

c) propozițiile circumstanțiale de loc și de timp așezate înaintea regentei (cînd nu se insistă asupra lor):

Cînd s-a prins de veste, ardeau toate ...

(L. Rebreanu, *Răscoala*)

Notă. Cînd se insistă asupra subordonatei circumstanțiale de loc sau de timp, adică atunci cînd accentul cade pe subordonată, ea nu se desparte prin virgulă de regentă, deoarece este prea strîns legată de aceasta. Același lucru se petrece aproape cu toate propozițiile circumstanțiale: *„Cînd ajung la tine* să-mi dai caietul" (subînțeles: *nu cînd plec* de la tine).

d) propoziția cauzală, indiferent de locul ei, dacă nu exprimă singura cauză pentru care are loc acțiunea din regentă:

Nu trecea o zi și cereau lui Jorj să le trimită copila, *că vor numaidecît* să vadă pe Lizuca lor, *că fără Lizuca lor* nu pot trăi.

(M. Sadoveanu, *Dumbrava minunată*)

e) propoziția de scop (finală) cînd se află înaintea regentei sau cînd se află după regentă, dacă nu se insistă asupra ei:

Și, ajungînd în sat, se duce drept la frate-său, *ca să-i ducă bucurie*.

(I. Creangă, *Dănilă Prepeleac*)

f) propoziția modală așezată înainte sau după regentă (cînd nu se insistă asupra ei):

Îl cernea printre pleoapele sale grele, *ca și cum ar fi vrut* să-l reducă la proporțiile sale reale, strivit pe retină.

(Al. Ivasiuc, *Păsările*)

g) propoziția concesivă, indiferent de locul pe care îl ocupă:

Ghinionul tatei tot nu s-a spart, *cu toate că în fiecare zi*, după ce tata-și bea cafeaua neagră, *fața de masă are pete de noroc*.

(I. Teodoreanu, *În casa bunicilor*)

h) propoziția condițională, dacă nu arată singura condiție pentru înfăptuirea acțiunii din regentă: *Dacă ar fi fost după mine*, n-am fi fost în excursie.

i) propozițiile consecutive, cu excepția celor introduse prin *de* și aflate imediat după elementul regent:

Așa era lipsit de mișcare, *încît un stîrc alb veni asupra lui fulguind din pene* ...

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

Și tot ninsoare și pîclă pînă-n pămînt, *de nu se vedea om pe om alături fiind*.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

j) propozițiile intercalate, izolate, se despart prin virgule:

Oltul pare, *pînă ce somnul cuprinde satele*, o cale lactee.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

Scanned with OKEN Scanner

Notă. *Nu se despart prin virgulă:*

a) propozițiile subiective și predicative de regentele lor:

Cine-ntreabă nu greșește. *(Folclor)*

Lucrul cel mai important este *să lucrezi bine.*

b) propozițiile atributive determinative (absolut necesare în frază):

Cîinele care latră nu mușcă. *(Folclor)*

c) propozițiile completive directe și indirecte așezate după regentele lor:

Nu știu *cum să fac.*

Mă gîndesc *să vin.*

d) unele propoziții circumstanțiale (cînd se insistă asupra lor):

Vin la tine *să-mi dai cartea* (nu: *să stăm de vorbă*).

Mă duc la librărie *fiindcă am nevoie de un dicționar* (nu: *să văd ce a mai apărut*).

PUNCTUL ȘI VIRGULA [;]

Punctul și virgula marchează o pauză mai mare decît cea redată prin virgulă și mai mică decît cea redată prin punct:

Vorba bună puțin răsună; vorba rea o duce vestea. *(Folclor)*

Da, cîștigul fără muncă, iată singura pornire;
Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

De multe ori punctul și virgula se substituie virgulei:

Dacă nu v-am lăsat să intrați aici înaintea mea, așa mi se cade; ba încă, și mai rău decît așa.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

În frazele mai lungi, folosirea punctului și virgulei este mai potrivită decît a virgulei:

Tovarășul meu, pe lîngă aceste dispoziții de știință strategică, mai poseda și aplicări artistice; el suna din drîmbă cu un talent la care nu am putut ajunge niciodată și pe care-l admiram mai mult decît am admirat mai tîrziu talentul lui Liszt ...; știa să imiteze șuierul șerpilor și să-i cheme astfel la el ...

(V. Alecsandri, *Vasile Porojan*)

DOUĂ PUNCTE [:]

Două puncte anunță vorbirea directă, o enumerare, o explicație sau o concluzie și marchează, în același timp, o pauză mai mică decît cea redată prin punct:

(...) doctorul sosi mai voios și strigă din prag:

— Aide jos din pat!

(L. Rebreanu, *Pădurea spînzuraților*)

Scanned with OKEN Scanner

Îl lăsă să plîngă și începu pregătirile: termos, ceașcă, linguriță, pesmeți, bărbiță, tot dichisul se înșirui pe banca invadată de soare.

(V. Voiculescu, *Limanul*)

Acum capetele începuseră a se înfierbînta: vinul își făcea lucrarea.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

SEMNELE CITĂRII (GHILIMELELE) [„ ... ”]; [« ... »]

Semnele citării sau ghilimelele se întrebuințează atunci cînd se reproduc întocmai o propoziție, o frază și chiar un cuvînt sau un grup de cuvinte spuse sau scrise de cineva:

Dan zice: „De pe munte venit-am să te ieu,
Să mergem.”

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

Trei petunii subțirele, Stau de vorbă între ele;
Farmec dînd regretelor, „Ce ne facem, fetelor?”

(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

Semnele citării (ghilimelele) pot exprima ironia față de cel care folosește cuvîntul (grupul de cuvinte) reprodus:

Ei, ei! de-acum drege-ți „vocea” și descurcă-te, măi Trăsne, dacă poți.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Dacă în cadrul unui citat reprodus intervine un alt citat, se folosesc două rînduri de ghilimele: [„ ... « ... » ...”].

Prietenul meu spusese cam cu jumătate de gură:

„Într-o zi cineva îmi zice: « De ce nu-ți găsești și tu ceva de lucru? » “

LINIA DE DIALOG ȘI LINIA DE PAUZĂ [—]

Linia de dialog marchează începutul vorbirii fiecărui interlocutor:

— Cu tine, zise Nicolae, nu se poate discuta decît de pe poziții de forță?

— Adică cum, se miră Moromete.

(M. Preda, *Moromeții*)

Linia de pauză se utilizează în interiorul propoziției sau al frazei pentru a delimita cuvintele, construcțiile incidente, apozițiile explicative ori pentru a marca lipsa predicatului sau a verbului copulativ:

Cerul era albastru, norii — cenușii.

Hai să intrăm ici în ograda asta — *zise Zaharia lui Gîtlan* — că ne trecem vremea stînd în mijlocul drumului.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Scanned with OKEN Scanner

PARANTEZELE (. . .); [. . .]; / . . . /

Parantezele sînt de trei feluri: *rotunde* (. . .), *drepte* [. . .] și *oblice* / . . . /. Cele *rotunde* cuprind un adaos, o explicație, un amănunt privind înțelesul propoziției sau al frazei:

— Arași alea patru pogoane care îți ieșiră prost? întrebă Moromete.

— Le arai, zise celălalt (și răspunsul nu veni imediat).

(M. Preda, *Morometii*)

Parantezele *drepte* închid un adaos făcut de noi într-un citat, pentru a separa spusele noastre de ale altora.

El [Alecu Russo] va fi unul din cei ce pregătesc anul de deșteptare, 1848.

(L. Blaga, *Alecu Russo*)

Parantezele *oblice* închid, de obicei, transcrierea fonetică: *chem* — /k'em/.

Notă. Într-un text personal nu se folosesc parantezele pentru a izola ceva scris greșit. Partea greșită se corectează, se șterge sau se taie.

PUNCTELE DE SUSPENSIE [. . .]

Punctele de suspensie arată o pauză mai mare care marchează, în general, o întrerupere a șirului vorbirii:

Ard codrii!...sub robie cad fete și copii.

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

Punctele de suspensie pot marca o vorbire incoerentă:

Dandanache (îndemnat de Zoe și Tipătescu, trece în mijloc cu paharul în mînă) — În sănătatea alegătorilor ... cari au probat patriotism și mi-au acordat ... (nu nemerește) asta, cum să zic de ... zi-i pe nume de ... a! sufradzele lor.

(I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

CRATIMA [-]

Cratima se folosește ca semn de punctuație între cuvinte sau grupuri de cuvinte separate printr-o pauză mică urmată de o ridicare ușoară a tonului:

a) În repetiții: „Se desfăcuse *încet-încet* de lume și intrase oarecum în sine."

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

Notă. În asemenea situații, cratima poate fi înlocuită de virgulă.

b) între două numerale care arată aproximația numerică:

Cred că are *treizeci-treizeci și trei* de ani.

Scanned with OKEN Scanner

c) Între cuvintele care arată limitele unei distanţe sau ale unui interval de timp:

Autostrada *Bucureşti-Piteşti.*

Avem vacanţă în perioada 9 *aprilie*- 22 *aprilie.*

SEMNELE ORTOGRAFICE

Semnele ortografice sînt: *cratima* sau *liniuţa de unire, apostroful* şi, în situaţii speciale, *punctul, bara* şi *linia de pauză.* Exceptînd apostroful, celelalte semne ortografice sînt şi semne de punctuaţie.

CRATIMA SAU LINIUŢA DE UNIRE [-]

Cratima sau *liniuţa de unire* este, grafic, mai scurtă decît *linia de pauză,* cu care nu trebuie confundată.

1. Cratima sau liniuţa de unire redă în scris rostirea împreună a două cuvinte alăturate. În această situaţie, ea se foloseşte o b l i g a t o r i u:

— cînd pronumele personale neaccentuate (*mi-, ţi-, i-, te-, ne-, le-*) şi pronumele reflexiv (*şi-*) sînt urmate de un verb auxiliar sau de pronumele personal neaccentuat (*o*): *mi-a spus; ţi-ar* oferi; *mi-o* trimite; *i-o* dă etc.;

— cînd pronumele neaccentuate (*mi-, ţi-, i-, ni-, vi-, li-, şi-*) sînt urmate de pronumele neaccentuat în acuzativ *i*: *ţi-i* trimite; *şi-i* păstrează; *i-i* dăruieşte etc.;

— cînd pronumele *i* şi *o* sînt precedate de anumite forme verbale la imperativ (*spune-i, spune-o*), la conjunctiv cu valoare de imperativ (*facă-i*), la optativ (*ar spune-o*);

— cînd pronumele *i* urmează unui substantiv sau unei prepoziţii care se construieşte cu genitivul (*mîna-i, casa-i, înaintea-i, împotriva-i*) ori după prepoziţia *a* (*pentru a-i stimula, spre a-i vedea*);

— cînd este folosită forma verbală *i* a verbului *a fi*: acolo-*i* bine, mi-*i* dor, frumoasă-*i* pădurea etc.;

— cînd sînt folosite locuţiuni adverbiale alcătuite cu prepoziţia compusă *de-a* (*de-a* dura, *de-a* lungul etc.).

N o t ă. Sînt şi cazuri în care folosirea cratimei este f a c u l t a t i v ă: *de-ar* afla şi *de ar* afla, *ce-o* zice şi *ce o zice, unde-o* aştepţi şi *unde o* aştepţi.

2. Cratima marchează fie elidarea vocalei finale a unui cuvînt datorită vocalei iniţiale a cuvîntului următor, fie căderea vocalei iniţiale a unui cuvînt datorită vocalei finale a cuvîntului precedent.

a) Elidarea *vocalei* f i n a l e este o b l i g a t o r i e:

— cînd pronumele personale neaccentuate *mă, vă* şi pronumele reflexiv *se* sînt urmate de un verb auxiliar care începe cu o vocală (*m-aş* duce, *v-a* spus, *s-or* răzgîndi) sau de pronumele neaccentuat *o* (v-*o* restituie);

Scanned with OKEN Scanner

— în cazul prepoziţiilor *întru*, *dintru*, *printru* urmate de un cuvînt care începe cu o vocală (*întru-un* an, *într-o* zi, *într-una* din zile, *dintr-un* salt, *printr-o* fereastră etc.);

— cînd pronumele *o* este precedat de o formă verbală terminată în *-ă* neaccentuat la imperativ sau conjunctiv cu valoare de imperativ (*las-o* jos! *arunc-o* departe! *rup-o* el! etc.).

Notă. În alte situaţii, folosirea cratimei este facultativă: *n-are* haz şi *nu are haz*, *n-au* zis nimic şi *nu au* zis nimic, *s-o* trimitem şi *să o* trimitem etc.

b) Elidarea *vocalei* iniţiale poate avea loc sau poate fi facultativă, dacă un cuvînt terminat în vocală este înaintea altui cuvînt care începe cu **î-** neaccentuat după care urmează o consoană nazală: *clasa-ntreagă* şi *clasa întreagă*, *vino-ncoace* şi *vino încoace*.

Notă. Pronumele *însul* precedat de prepoziţiile *întru*, *dintru*, *printru* păstrează vocala **i-**: *într-însul*, *dintr-însa*, *printr-însul*.

3. Cratima marchează şi alipirea unor cuvinte cu un corp fonetic redus la începutul sau la sfîrşitul unui cuvînt.

a) La începutul unui cuvînt, cratima exprimă alipirea cînd pronumele neaccentuat **l** precedă un verb care începe cu o vocală (*l-am* întrebat, *l-oi* aştepta, *l-ascultă*).

b) La sfîrşitul unui cuvînt, cratima marchează alipirea cînd, în forme verbale inversate, auxiliarul urmează după verbul de conjugat (*trecut-au* anii) sau cînd un pronume neaccentuat urmează după un verb (*spune-mi*, *trimite-i*, *spune-le*) ori pronumele neaccentuate **-mi**, **-ţi**, **-şi**, **-l** ş.a. urmează după substantive şi prepoziţii (*mîna-mi*, *împotrivă-ţi*, *a-şi imagina*, *pentru a-l salva*).

Includerea silabică a formei verbale **s** la sfîrşitul cuvintelor cu finală vocalică este marcată de cratimă (*nu-s* alţii, *mulţi-s* sportivi).

Notă. Alipirea la un verb a două pronume sau a unui auxiliar şi a unu sau două pronume se marchează prin două sau trei cratime succesive (*atribuindu-mi-le*, *trimite-le-voi face-li-se-va* etc.).

4. Cratima se foloseşte la despărţirea cuvintelor în silabe: *e-lev*, *şcoa-lă*, *mun-te*, *a-gro-nom* etc. (vezi la p. 67 „Despărţirea cuvintelor în silabe").

5. Cratima este obligatorie la scrierea substantivelor comune compuse ai căror termeni îşi păstrează, de obicei, individualitatea morfologică astfel:

— substantive compuse cu formă de nominativ-acuzativ, dintre care primul sau al doilea termen se modifică în flexiune: *cîine*-lup, *redactor*-şef, sud-*est* etc. (art. *cîinele*-lup, pl. *cîini*-lupi; art. *redactorul*-şef, pl. *redactori*-şefi; art. sud-*estul*);

— substantive compuse dintr-un substantiv precedat de un numeral variabil sau invariabil: *dublu*-decimetru; *doi*-dinţi (plantă), *nouă*-ochi (peşte); *prim*-ministru etc.

6. Cratima poate lega desinenţa sau articolul hotărît postpus de un cuvînt: *C.F.R.-ul*, *pH-ul*, *show-uri* etc.

Scanned with OKEN Scanner

7. Cratima este folosită des în lucrările de lingvistică pentru a însoți segmente izolate dintr-un cuvînt: *-va* din *undeva*, *-iș* din *piepti*ș, *pre-* din *preface* etc.

APOSTROFUL [']

Apostroful marchează grafic:

a) Căderea accidentală în rostire a unor sunete de la începutul, de la mijlocul sau de la sfîrșitul unui cuvînt: *'neața*! în loc de *bună dimineața*!; *sal'tare*! în loc de *salutare*!; „Eu, *dom'*judecător, *săru'*mîna, poci să jur că sînt curată la sufletul meu!" (I.L. Caragiale, *Justiție*). De asemenea, este folosit mai ales în poezie în exemple de tipul: *făr'de*, *pîn'la*, *altădat'*, *deodat'* etc.

b) Absența primelor cifre ale notației unui an: *'89* în loc de 1989.

PUNCTUL [.]

Punctul este folosit ca semn ortografic în unele abrevieri: *d.a.* = după-amiază, *e.n.* = era noastră, *a.c.* = anul curent, *prof.* = profesor, *str.* = = strada etc.

Note: 1. Nu se pune punct:

— după simboluri din domeniul chimiei, fizicii, matematicii, geometriei: *Al* = aluminiu, *O* = oxigen, *VA* = volt-amper, *L* = lungime, *l* = lățime, *m* = metru; *N* = nord, *S* = sud, *E* = est, *V* = vest;

— cînd abrevierea este formată din începutul unui cuvînt și finala lui vocalică: *cca* = circa, *d-ei* = dumneaei etc.;

— cînd în alcătuirea unor substantive compuse intră fragmente de cuvinte: *TAROM* = *Transporturile Aeriene Române*, nu T.A.R.O.M.

2. Este preferabilă scrierea cu punct după fiecare literă în substantivele compuse din inițiale: *C.E.C.* = *Casa de Economii și Consemnațiuni*, *O.N.U.* = *Organizația Națiunilor Unite* etc.

BARA [/]

Ca semn ortografic, *bara* se folosește în abrevieri:

a) între doi termeni ai unei formule de tipul *km/h* (= kilometri pe oră), *m/s* (= metri pe secundă);

b) în abrevierea prefixului *contra-*: *c/val* (= contravaloarea).

LINIA DE PAUZĂ [—]

Linia de pauză ca semn ortografic se folosește la scrierea unor cuvinte compuse: „Coproducție a studiourilor *franco—italo—vest-germane*", *sud—sud-est*, *nord-est—sud-vest*.

Observație: Este admisă și folosirea cratimei în locul liniei de pauză: *sud-sud-est* etc.

Scanned with OKEN Scanner

SCRIEREA CU LITERE MAJUSCULE

I. Se *scriu cu inițială* **majusculă**:

1. Primul cuvînt al oricărui text și primul cuvînt care urmează după un semn de punctuație care marchează sfîrșitul unei comunicări (punct, semnul întrebării, semnul exclamării, puncte de suspensie sau două puncte, după care începe vorbirea directă marcată prin ghilimele sau prin linie de dialog):

Vin imediat. Te rog să mă aștepți.

Strig: „Bùbico! Bùbico! unde e băiatul?!" Alerg ... Mi-l aducea dobitoaca pe brațe ...

(I. L. Caragiale, *Bùbico*)

2. Numele de persoane (prenume și nume de familie), pseudonimele și poreclele: *Mihai Eminescu, Ion Barbu, Ion Torcălău* etc.

3. Numele proprii mitologice și religioase, numele (simple sau compuse) ale personajelor din povestiri și basme: *Alah, Buda, Dumnezeu, Zeus, Păcală, Făt-Frumos, Strîmbă-Lemne* etc.

4. Numele proprii date animalelor: *Azor, Ursei*(cîini), *Puiu, Zefir* (cai) etc.

5. Numele aștrilor și ale constelațiilor: *Venus, Ursa-Mare* etc.

Notă. Fiind nume proprii de aștri, în terminologia astronomică *Luna, Pămîntul* (sinonim cu *Terra*), *Soarele* se scriu cu inițială majusculă.

6. Denumirile evenimentelor, cu excepția cuvintelor ajutătoare neașezate pe primul loc: *Renașterea, Al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor, Unirea Principatelor* etc.

7. Denumirile organelor și organizațiilor de stat și politice naționale sau internaționale, ale întreprinderilor și instituțiilor de tot felul (cu excepția cuvintelor ajutătoare): *Guvernul României, Organizația Națiunilor Unite, Ministerul Învățămîntului, Editura Didactică și Pedagogică, Facultatea de Litere, Institutul de Lingvistică* etc.

8. Numele geografice și teritorial-administrative (cu excepția cuvintelor de legătură): *Țara Oașului, America de Nord, Pitești, Timișul de Sus* etc.

Notă. Termenii generici: *alee, bulevard, cale, intrare, piață, pasaj, stradă, baltă, chei, cîmpie, deal, lac, mare, rîu, parc* etc. se scriu cu majusculă dacă fac parte din denumire și în următoarele condiții:

a) dacă sînt urmați de un substantiv în genitiv: *Aleea Parfumului, Bulevardul Republicii, Calea Moșilor, Intrarea Zarandului, Pasajul Eforiei, Piața Unirii, Strada Toamnei, Balta Ialomiței, Cheiul Dîmboviței, Cîmpia Bărăganului, Dealurile Fălciului, Marea Nordului, Rîul Tîrgului, Munții Vrancei, Vîrful Runcului, Culmea Niculițelului, Podișul Babadagului, Insula Lupilor, Parcul Tineretului* etc.;

b) dacă sînt urmați de un adjectiv: *Strada Mare, Cîmpia Română, Lacul Sărat, Marea Roșie, Dealul Pietros, Oceanul Pacific, Peninsula Iberică* etc.;

c) dacă sînt urmați de o prepoziție și de un substantiv sau un adverb; *Cîmpia de Vest, Vîrful cu Dor, Izvorul de Sus*;

d) dacă sînt urmați de un numeral cardinal: *Bulevardul 1848, Strada (Piața) 1907* etc.;

Scanned with OKEN Scanner

e) dacă se află pe locul al doilea, după un substantiv în nominativ-acuzativ: *Tuşnad-Băi, Lehliu-Gară, Bolintin-Deal* etc.

9. Numele punctelor cardinale care constituie al doilea termen al unui toponim compus: *Ploieşti-Sud, Bucureşti-Est, Buzău-Nord, Suceava-Vest* etc. sau sînt folosite ca toponime: „Tu te lauzi că *Apusul* înainte ţi s-a pus? ... Ce-i mîna pe ei în luptă, ce-au voit acel *Apus*?" (M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

10. Denumirile sărbătorilor (cu excepţia cuvintelor ajutătoare): *Crăciun(ul, Paşte(le), 1 Decembrie, Anul Nou, 24 Ianuarie* etc.

11. Primul cuvînt din titlurile publicaţiilor periodice, ale operelor literare, ştiinţifice, artistice, precum şi primul cuvînt din denumirile documentelor de importanţă naţională sau internaţională: *Tineretul liber, România literară, Amintiri din copilărie, Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (de G. Călinescu), *Carul cu boi* (de N. Grigorescu), *Regulamentul organic* etc.

12. Numele mărcilor de produse industriale: *Hora* (ţigări), *Diamant* (televizor), *Orizont* (aparat de fotografiat), *Cristal* (pastă de dinţi) etc.

Notă. Cînd numele este alcătuit din mai mulţi termeni, majuscula este obligatorie numai la primul termen.: *Dama cu camelii* (colonie), *Lapte de crin* (săpun) etc.

13. Numele proprii ale raselor, speciilor, varietăţilor de animale sau de plante; cînd numele este alcătuit din mai mulţi termeni, majuscula este obligatorie numai la primul dintre aceştia: *Bazna, York, Marele alb* (porci), *Napoleon* (mere, pere, struguri, cireşe), *Aurora, Record* (floarea-soarelui) etc.

14. Unele simboluri şi abrevieri pentru cuvinte comune, ca:

— simbolurile elementelor chimice: C (=carbon), *Cl* (=clor) etc.;

— simbolurile punctelor cardinale: *S* (=sud), *V* (=vest) etc.;

— simbolurile unor unităţi de măsură: *CP* sau *HP* (=cal-putere), *MW* (=megawatt) etc.;

— abrevierile unor cuvinte sau ale unor expresii din limbi străine: *Co.* sau *Comp.* (=lat. *companıa*, engl. *company*), *D.S.* (=it. *aal segno* — în muzică — „de la semn"), *N.B.* (=lat. *nota bene*), *O.K.* (engl. = *all correct*, „în regulă") etc.

II. *Se scriu cu iniţială* **mică**:

1. Cuvîntul care urmează după un semn de punctuaţie care nu este plasat la sfîrşitul unei comunicări (semnul întrebării, semnul exclamării, două puncte, puncte de suspensie):

Şi ... zic: haide să văz .. o fi plecat Pricupescu? dacă o fi plecat, bine; dacă nu, merg cu el pînă-n tîrg ... Azi o să fie o căldură ... mai teribilă ca ieri ...

(I. L. Caragiale, *Dascăl prost*)

Notă. Se scrie cu iniţială minusculă şi primul cuvînt al unui fragment închis între ghilimele, dacă fragmentul nu este precedat de două puncte:

Iepele lui Moș Nichifor sînt „albe ca zăpada", fiindcă și cînd le schimbă, harabagiul le înlocuiește cu iepe de același fel.

(G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*)

2. Cuvintele de declarație care urmează după o comunicare reprodusă (vorbire directă):

— Te pomenești că se găsește! zice omul meu.

(I. L. Caragiale, *Cadou*)

3. Numele unor personaje literare folosite pentru denumirea de tipuri omenești corespunzătoare: *donjuan, harpagon, hercule* etc.

4. Numele unor personaje mitice, cînd sînt folosite ca nume comune: *iele, nimfe, rusalce* etc.

5. Numele unor obiecte denumite după orașul sau țara de origine: *havană* (= țigară de foi fabricată din tutun provenit din Cuba), *olandă* (= țesătură de in de bună calitate, folosită la confecționarea lenjeriei) etc.

6. Numele unor obiecte, unități de măsură care au fost denumite cu numele inventatorului: *ford* (limuzină), *ohm, amper* (unități de măsură) etc.

7. Denumirile funcțiilor de stat, politice și militare: *deputat, domn* (domnitor), *general, han, ministru, președinte, prim-ministru, rege, senator, șah, voievod, vodă* etc.

Notă. În cazul numelor compuse care alcătuiesc o unitate, inițiala majusculă este obligatorie la toți termenii alcătuitori, cu excepția cuvintelor ajutătoare: *Negru-Vodă, Dragoș-Vodă, Mihai-Vodă Viteazul, Ștefan cel Mare* ș.a.

8. Denumirile epocilor istorice și geologice care n-au semnificația unor evenimente: *paleoliticul, evul mediu, feudalismul, capitalismul* etc.

9. Numele de popoare: *albanez, bulgar, italian, român* etc.

10. Numele punctelor cardinale: *nord, sud, est, vest, miazăzi, miazănoapte, răsărit, apus, orient, occident.*

11. Numele lunilor și ale zilelor săptămînii: *martie, aprilie, joi, vineri* etc.

12. Numele obiectelor de învățămînt: *istorie, geografie, geologie, limba română* etc.

13. Numele raselor, speciilor, varietăților de animale sau de plante exprimate prin adjective sau prin substantive comune: *crețesc, ionatan* (mere) *buldog, caniș* (cîini), *astrahan, merinos, țigaie, țurcană* (oi) etc.

Notă. Se admite scrierea adjectivului cu majusculă în cazurile în care s-ar confunda denumirea rasei, speciei cu un calificativ oarecare al numelui determinat: *vacă Dobrogeană, ardei Superb* etc.

14. Pronumele de politețe: *dumneata, dumnealui, dumneavoastră* etc.

15. Termenii generici urmați de un substantiv simplu (însoțit sau nu de determinanți) sau compus în formă de nominativ-acuzativ, neincluși în denumirea oficială a unui stat și care nu fac parte din numele geografice și teritorial-administrative, fiind atribuiți unei realități corespunzătoare

sensului lor : *strada Spiru Haret, rîul Argeș, pasul Oituz, fluviul Volga, intrarea Camil Petrescu, județul Teleorman, comuna Vedea, parcul Herăstrău, vîrful Pentelcu* etc.

III. *Situații* **facultative :**

1. De obicei, cuvîntul de început al unui vers se scrie cu inițială majusculă. Este permisă scrierea și cu literă mică, dar trebuie respectate aceleași reguli de scriere cu litere majuscule ca și în proză :

O armură-n care să ne-ascundem,
tu în dreptul unui ochi, eu în dreptul unui ochi,
tu în inima mea, inima mea în fier.

(Nichita Stănescu, *O armură*)

2. Pentru a sugera anumite sentimente, atitudini (și în special politețea), orice cuvînt poate fi pus în evidență prin scrierea în context cu inițială majusculă :

Domnule Director, Subsemnatul [...] Vă rog să binevoiți a-mi da acordul Dumneavoastră [...].

Nenea Acul, țața Ața
Își pierdură dimineața
pe un cot
De postav sau șeviot.

(T. Arghezi, *Acul și Ața*)

Într-adevăr pribeagă, ce-a fost întîi și-ntîi,
El, Omul? el, Cuvîntul? că limbile-au rămas
Să glăsuiască minții, din cărți, și fără glas.

(T. Arghezi, *Din taine*)

FUNCȚIONALITATEA SEMNELOR DE PUNCTUAȚIE ȘI A SEMNELOR ORTOGRAFICE

Punctuația este un auxiliar grafic al sintaxei. Ea are rolul de a despărți unități sintactice, potrivit raporturilor care se stabilesc între părți de propoziție, propoziții și fraze, atrăgînd atenția asupra pauzelor, intonației din vorbire.

Folosirea semnelor de punctuație, pentru a sublinia valoarea expresivă a unor cuvinte, propoziții sau fraze, nu-i o problemă numai de gramatică, ci și de stilistică. Într-adevăr, folosirea punctului la fragmentarea propozițiilor sau a frazelor, a liniei care izolează cuvinte sau grupuri de cuvinte incidente, pentru a le scoate în evidență, mărește expresivitatea unităților sintactice.

Scanned with OKEN Scanner

Semnul punct şi virgulă poate despărţi părţi de propoziţie şi mai ales propoziţii alcătuite la fel pentru a da frazei o anumită ritmicitate sau a sublinia similitudini:

... slujitorii mîncau şi beau; boierii mîncau şi beau, ...

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

Punctele de suspensie pot solicita imaginaţia cititorului cu privire la ceea ce autorul sugerează doar:

Edgar nu pricepea deloc ... Însă Raoul se întoarce iar şi, gesticulînd cu cravaşa de care nu se desparte niciodată:

— Altă dată, dacă-ţi mai permiţi de aiste, îţi rup urechile!

— Dar ...

— Urechile! m-ai înţeles?

(I. L. Caragiale, *High-life*)

Punctele de suspensie sugerează răspunsul pe care ar fi putut să-l dea personajul: „Nu înţeleg la ce vă referiţi".

Semnul întrebării însoţit de cel al exclamării marchează uneori propoziţii interogative, exclamative, deosebindu-le de interogativele neexclamative:

— Eu ţi-aş da ţie trei-patru poli ... să ...

— Să ce?

— Să mă laşi, să nu vii la concurs ...

— Eu!?

(I. L. Caragiale, *Tiriumful talentului*)

S-a discutat mai înainte despre semnele de punctuaţie care se folosesc ca semne ortografice, de exemplu punctul, care marchează atît sfîrşitul propoziţiei sau al frazei, cît şi abrevierile.

EXERCIŢII

I. Comentaţi folosirea *punctului*, a *semnului exclamării* şi a *semnului întrebării*:

1. *Cîntarea României* a fost mult timp fără dreptate atribuită lui Bălcescu.

(L. Blaga, *Alecu Russo*)

2. Sărmanu-nchide ochii şi soarele-i s-au stins!

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

3. Iată-i! Ah! cine-ar crede!

(V. Alecsandri, *Eroii de la Plevna*)

4. Să oprească! zbiară şi mai tare Goe, bătînd din picioare. Mi-a zburat pălăria! Să oprească!!!

(I. L. Caragiale, *D-l Goe ...*)

5. Ce talent avea el pentru confecţionarea arcelor de nuiele cu săgeţi de şindrilă!

(V. Alecsandri, *Vasile Porojan*)

6. El caută apa din care bea curcubeul.

(L. Blaga, *Autoportret*)

Scanned with OKEN Scanner

7. — Ce zici dumneata, moș Luca, despre unele ca acestea?
— Ce să zic, dascăle Zaharia; știm noi cum vi-s formele?

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

II. Explicați folosirea *virgulei* în propozițiile și frazele:

1. Ba că-i teacă, ba că-i pungă.

(Folclor)

2. Dormi, draga mea fată,
Cum dormeai odată
Dulce legănată ...

(G. Coșbuc, *Draga mamei*)

3. S-a grăbit chiar să se retragă, ca să-mi lase mai mult timp de gîndire.

(M. Sadoveanu, *Morminte*)

4. Învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toți domnii, ai vîndut pe Despot, m-ai vîndut și pre mine, vei vinde și pre Tomșa.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

5. Într-un amurg, sunt ani de-atunci, mi-am zgîriat/stăruitor/în scoarța unui arbor — numele — / cu slove mici, stîngace și subțiri.

(L. Blaga, *Cresc amintirile*)

6. Nu-l poți vedea, încuviință vistiernicul, însă ai venit la Suceava și pentru alte plăcute lucruri, jupînească Candachie.

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

7. Ca să-și admire capul, și-a ridicat un bust
La poarta din grădină, cu toate că îl doare
Că nu-i în uniformă de general călare.

(T. Arghezi, *E advocat*)

III. Comentați semnele de punctuație: *două puncte, ghilimelele* și *parantezele*:

1. Ursan cu drag răspunde: „Aibi parte de noroc".

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

2. O mică stea e licuriciul, și steaua este un mic far,
În aer e parfum de roze. — Veniți: privighetoarea cîntă ...

(Al. Macedonski, *Noaptea de mai*)

3. Așa în basmul *George-cel-Viteaz* din colecțiunea lui Ispirescu (*Legende*, p. 139), eroul botează sabia sa, punîndu-i numele „Balmut ajutătorul meu".

(B.-P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*)

IV. Discutați semnificația *punctelor de suspensie*:

1. Pe prefiratele lui ape plutește albul nenufar ...

(Al. Macedonski, *Noaptea de mai*)

2. Și la fereastră apare o icoană albă cu mîinile încrucișate pe piept ... E domnișoara Eliza, sora lui Anghelache.

(I. L. Caragiale, *Inspecțiune*)

Scanned with OKEN Scanner

3. Farfuridi (emoționat și asudînd) — Atunci iată ce zic eu și împreună cu mine (începe să se înece) trebuie să zică asemenea toți aceia care nu vor să cadă la extremitate (se înecă mereu), adică vreau să zic, da, ca să fie moderați ... adică nu exagerațiuni!.... Într-o chestiune politică ...

(I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

V. Explicați de ce unele propoziții subordonate care au aceleași elemente introductive sînt despărțite prin *virgulă* de regenta lor, iar altele nu:

1. Scoase și dete o pungă de bani grădinarului, pentru că-i făcuse o grădină de nu se mai găsea ca asta la nici un împărat.

(P. Ispirescu, *Făt-Frumos-cel-Rătăcit*)

2. Moromete era însă departe de a fi rupt de lume și venise aici tocmai pentru că se simțea îngropat în ea pînă la gît și vroia să scape.

(M. Preda, *Morometii*)

3. Simțea că prietenia aceea aproape omenească, ce a avut-o față de cal, a fost nu numai pentru ajutorul ce i l-a dat el pentru copiii săi.

(I. Agârbiceanu, *Fefeleaga*)

VI. Spuneți de ce propozițiile subordonate din frazele următoare nu se despart prin *virgulă* de regenta lor:

1. Aș vrea să știu dacă locuiești departe. N-aș dori să-i fiu displăcut.

(M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului*)

2. Lîngă lacul care-n tremur somnoros și lin se bate,
Vezi o masă mare-ntinsă, cu făclii prea luminate.

(M. Eminescu, *Călin, File din poveste*)

3. Toată misia le este să răsădească cîteva flori în drumul lor.

(C. Negruzzi, *Un poet necunoscut*)

4. Se cade să mă ierți și să mă compătimești.

(D. Zamfirescu, *Îndreptări*)

VII. Analizați *toate semnele de punctuație*:

1. Citind-o, m-am încredințat că oamenii de pe atunci nu scriau mai rău decît acum.

(C. Negruzzi, *Cîntec vechi*)

2. Domnule! strigă impiegatul: înțelege odată că nouă nu ne plătește statul aici ca să stăm de vorbă; avem treabă; n-avem vreme de conversație ...

(I. L. Caragiale, *Petiție*)

3. Domnule, aici este Regia Monopolurilor?

(I. L. Caragiale, *Petiție*)

4. Îți aduci aminte de copilăria noastră — care s-a dus să nu se mai întoarcă — ce plăcută impresie ne făcea strigarea: coooovrigi? gogoșeeeele!

(C. Negruzzi, *Istoria unei plăcinte*)

5. Așa arăta și acum în fața tatălui, și abia după primele întrebări ale lui Moromete (unde e Paraschiv? ca și cînd Bucureștiul ar fi fost un sat, să știi care pe unde e) se trezi că în holul blocului era o canapea de piele.

(M. Preda, *Morometii*)

Scanned with OKEN Scanner

6. Gura mai e și organul vorbirii, de aceea se poate întrebuința în mod metaforic pentru „glas" (se aude numai gura lui), „gălăgie" (face gură), „ceartă" (a se lua în gură cu cineva).

(Sextil Pușcariu, *Limba română*)

VIII. Analizați *semnele ortografice și de punctuație*:

1. — Las', măi Ștefane și Smărănducă, nu vă mai îngrijiți atîta, că azi e duminică, mîne luni și zi de tîrg, dar marți, de-om ajunge cu sănătate, am să ieu nepotul cu mine și am să-l duc la Broșteni.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

2. „Ah, Bùbico, — zic eu în sine-mi, mîngîindu-l frumos, — de capu-ți ... vedea-te-aș mănuși!"

(I. L. Caragiale, *Bùbico*)

IX. Înlocuiți *semnele de punctuație* de la sfîrșitul propozițiilor cu altele pe care le socotiți mai potrivite:
Venise la mine; dar n-am avut timp să stau de vorbă cu el, eram foarte grăbit.

X. Explicați, în textul următor, folosirea *cratimei* și a *liniei de pauză*:
Mi-a spus într-o zi — nu-mi mai aduc aminte în care anume — că e sănătos.

XI. Scrieți corect textul și puneți *semnele de punctuație* corespunzătoare:
Băiatul zise. Să nu vii la mine. Nu vin i-am răspuns eu.

XII. Alcătuiți o compunere scurtă în care să folosiți *puncte, virgule, puncte de suspensie, semnele citării, paranteze.*

Scanned with OKEN Scanner

VOCABULAR

Vocabularul sau lexicul cuprinde totalitatea cuvintelor unei limbi.

STRUCTURA VOCABULARULUI

Cuvintele nu sînt folosite în aceeași măsură de toți vorbitorii și pe întreaga arie lingvistică a unei țări. Există cuvinte fără de care comunicarea între vorbitorii limbii n-ar fi cu putință, de exemplu: *casă, masă, om, pîine, oraș, sat, tu, el, ea, acesta, care, ce, a spune, a munci, a fi, bun, rău, mare, mic, acum, unde, cînd, cum, să, dacă, la, din* etc. Altele ca: *heliu, gasteropod, difracție, binom, aselenizare, ghivent* sînt întrebuințate mai rar sau numai de o parte a vorbitorilor.

Vocabularul se poate împărți în două: *fondul principal lexical* sau *vocabularul fundamental* și *masa vocabularului*.

Fondul principal lexical sau **vocabularul fundamental** cuprinde cuvintele fără de care comunicarea între vorbitorii limbii respective n-ar fi posibilă. Aceste cuvinte au o circulație mare, sînt de obicei cuvinte mai vechi și sînt mai productive, adică de la ele s-au putut forma alte cuvinte.

Fondul principal lexical sau vocabularul fundamental al limbii noastre cuprinde nu numai cuvinte care făceau parte și din vocabularul de bază al limbii latine, ci și cuvinte care au intrat mai tîrziu în limbă și care au devenit și ele strict necesare pentru comunicarea între oameni. Cuvintele de origine latină care fac parte din fondul principal lexical sînt în proporție de 60%, iar restul de 40% de diferite alte origini.

Printre cuvintele care fac parte din fondul principal lexical al limbii române sînt:

— nume de obiecte, nume de ființe, nume de rudenie, frecvent folosite: *oraș, sat, casă, drum, masă, scaun, pat, cîmp, deal, pădure, șes, om, ființă, tată, mamă, soră, frate, unchi, bunic, fiu, nepot* etc.;

— nume de stări și acțiuni: *a fi, a trăi, a merge, a umbla, a vorbi, a face, a munci, a lucra, a se duce, a dormi, a pricepe, a înțelege, a îmbătrîni* etc.;

Scanned with OKEN Scanner

— nume de animale, păsări, arbori, flori, fructe: *cal, bou, urs, vulpe, lup, găină, gîscă, cioară, vrabie, uliu, stejar, brad, garoafă, trandafir, pară, nucă* etc.;

— nume de alimente şi băuturi: *pîine, carne, lapte, brînză, apă, vin* etc.;

— nume de însuşiri, culori: *bun, rău, frumos, drag, mare, mic, alb, albastru, negru* etc.;

— nume de părţi ale corpului omenesc: *faţă, frunte, mînă, picior, cap, spinare, umăr* etc.;

— nume de zile, luni, anotimpuri, faze ale zilei: *marţi, joi, februarie, vară, toamnă, seară* etc.;

— nume ale fenomenelor meteorologice şi de natură: *frig, cald, vînt, zăpadă, viscol, înserare* etc.;

— numele corpurilor cereşti: *lună, soare, luceafăr, stea* etc.

Din fondul principal lexical fac parte, de asemenea, prepoziţiile, conjuncţiile, pronumele, numeralele pînă la zece, verbele neregulate mai obişnuite, unele adverbe mai frecvente etc.

Masa vocabularului cuprinde celelalte cuvinte, care nu intră în fondul principal, dar care constituie aproape 90% din cuvintele limbii române.

Circulaţia cuvintelor care fac parte din masa vocabularului este diferită de la o categorie de cuvinte la alta. Aşa, de exemplu, cuvintele folosite numai în anumite domenii ştiinţifice, ca *zenit* în geografie sau *diateză* în gramatică, au o circulaţie restrînsă, în timp ce altele, cum sînt *casetofon, pick-up*, prin circulaţia lor, se apropie de cele din fondul principal lexical.

Fac parte din masa vocabularului, de asemenea, *arhaismele, regionalismele cuvinte din terminologia populară, termenii tehnici* din diferite domenii: industrie, medicină, biologie, lingvistică, filozofie, estetică etc., *elementele de jargon* (adică acele cuvinte folosite de anumite categorii sociale, profesionale etc. cu scopul de a se deosebi de masa mare a vorbitorilor, ca *monşer, mersi* etc.), *elementele de argou* (cuvintele convenţionale întrebuinţate mai ales de vagabonzi, răufăcători etc. pentru a nu fi înţeleşi de restul societăţii).

SENSUL CUVINTELOR

Sensul propriu şi sensul figurat. Cuvintele au o valoare denominativă. Ele denumesc obiecte, fenomene, acţiuni, însuşiri, raporturi etc. Unele au un singur înţeles, altele mai multe. Aşa, de exemplu, cuvîntul *dativ* denumeşte numai cazul declinării care are, de obicei, funcţia de complement indirect şi răspunde la întrebarea *cui?*, în schimb *frescă* înseamnă nu numai pictură în culori amestecate cu apă de var pe un zid cu tencuială udă, ci şi descrierea plastică şi sugestivă a oamenilor şi obiceiurilor dintr-o anumită epocă.

Primul sens al cuvîntului *frescă* este sensul obişnuit sau *propriu*, al doilea se bazează pe o asemănare între pictură şi prezentarea făcută într-o operă literară. Sensul acesta este *figurat*. Transferul denumirii unui obiect asupra

Scanned with OKEN Scanner

altuia se face, de cele mai multe ori, pe baza unei asemănări exterioare, adică printr-o **metaforă.** Aceste asemănări se pot referi la forma obiectului (*luna* — **glob de aur**), la zgomotele produse de obiecte (*omul* **cîntă** — *pădurea* **cîntă**), la intensitatea acțiunii (*lemnul* **se mistuie** *în foc* — *omul* **se mistuie** *de dor*).

Transferul se poate face și pe baza unor legături interne între obiecte, de exemplu legătura dintre cauză și efect, adică printr-o **metonimie**: *În luncă e ciripit.* Se notează nu obiectul care produce ciripitul (*păsările*), ci rezultatul prezenței păsărilor în luncă (**ciripitul**).

Cîteodată se folosește partea în locul întregului (și invers), singularul în locul pluralului (și invers). Acest transfer se numește **sinecdocă**: *Nici măcar n-avea* **un acoperiș** (adică *o casă*).

Sensul fundamental și sensul secundar al cuvintelor. Dintre sensurile pe care le poate avea un cuvînt, unul este *fundamental* și celelalte *secundare.* Așa, de exemplu, cuvîntul *braț* înseamnă o parte a corpului omenesc, cantitate care se poate cuprinde și duce în brațe („un braț de lemne"), obiect sau parte a unui obiect care seamănă cu un braț („brațul unei balanțe"), ramificație a cursului principal al unei ape curgătoare („brațul Dunării") etc. Dintre toate aceste sensuri, fundamental este *braț* = parte a corpului omenesc, pentru că este cel mai vechi și cel mai obișnuit, constituind punctul de plecare al celorlalte sensuri, care sînt *secundare.*

Sensul lexical și sensul gramatical al cuvintelor. Cuvîntul este o parte a vocabularului, o unitate lexicală. El poate intra în combinație cu alte cuvinte, pentru a alcătui propoziții și fraze. De exemplu, cuvîntul *casă* are un anumit sens lexical („*locuință*"), dar este în același timp și o parte de vorbire, o parte a morfologiei, avînd valoare de substantiv. În relație cu alte cuvinte, el capătă funcții sintactice diferite: subiect, nume predicativ, atribut, complement direct sau indirect etc. Are deci și un sens gramatical. Sensul lexical împreună cu cel gramatical formează o unitate indestructibilă.

Monosemie și polisemie. Însușirea pe care o au unele cuvinte de a avea un singur înțeles se numește *monosemie,* iar aceea de a avea mai multe înțelesuri se numește *polisemie.*

Cuvintele monosemantice sînt, în primul rînd, cele din domeniul științelor și al tehnicii. Pentru specialiști, lucrul acesta este avantajos, deoarece pot denumi fără echivoc fenomenele, stările, reacțiile pe care le studiază. De pildă, cuvîntul *actinie* are un singur înțeles, nu poate fi confundat cu altceva, înseamnă „animal de mare din încrengătura celenteratelor, cu aspect de floare și cu orificiul bucal înconjurat de tentacule". El este un cuvînt monosemantic. Cuvinte monosemantice există în toate domeniile de activitate, de exemplu: (în medicină) „*infarct,* boală care constă în distrugerea unui organ sau a unei părți dintr-un organ din cauza astupării unei artere sau a unei vene terminale"; (în chimie) „*poloniu,* element chimic radioactiv obținut prin dezintegrarea radioactivă a uraniului" etc.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvintele polisemantice au capacitatea de a exprima mai multe sensuri.

Unele cuvinte pot dobîndi, în timp, noi sensuri, păstrînd în mare și sensul inițial. De pildă, cuvîntul *cărbune*, cu sensul originar de „rocă combustibilă amorfă; mangal", a denumit mai tîrziu și un fel de *creion negru* obținut prin carbonizarea unui lemn de esență foarte moale și folosit la desen, crochiuri, schițe etc. Cuvîntul *cărbune* a intrat și ca element constitutiv în componența unor expresii ca: *a se face cărbune* = (despre alimente) a se arde; *a sta (ca) pe cărbuni (aprinși)* = *a fi foarte* nerăbdător.

OMONIME

Omonime sînt numite cuvintele care au aceeași formă, dar diferă între ele prin sens.

Există mai multe tipuri de omonime:

a) *Omonimele propriu-zise* sau *omonimele totale* sînt cuvinte care au, de obicei, etimologii diferite, dar au aceleași forme:

ban, -i (etimologie necunoscută: „a suta parte dintr-un leu");

ban, -i (cf. magh, *bán*, scr. *ban* „titlu și funcție de mare dregător în evul mediu");

bancă, -i (din it. *banca*, fr. *banque* „întreprindere financiară");

bancă, -i (din fr. *banc* „scaun lung, cu sau fără spătar; scaun cu pupitru în față pentru școlari").

b) *Omonimele parțiale* sînt cuvintele care sînt identice numai la anumite forme din paradigma lor:

lin, -i (din bg. *lin* „specie de pește");

lin, -uri (din ngr. *linós* „vas de lemn, de tablă sau de beton în formă de jgheab în care se adună și se storc strugurii");

lin, -ă; lini, -e (din lat. *lenus, -a* = *lenis* „domol, liniștit, potolit, neted");

somn, -i (din sl. *somŭ* cf. bg., rus. *som* „specie de pește");

somn, (rar) *somnuri* (din lat. *somnus* „stare fiziologică de repaus la ființe").

c) *Omonimele morfologice* sau *omoforme* sînt formele identice din paradigma părților de vorbire diferite:

vin (subst. n., sing. „băutură alcoolică");

vin (verb, indic. prez., pers. I sing. sau a III-a pl.).

d) *Omonimele lexico-gramaticale*, adică cuvintele care nu-și modifică forma cînd trec dintr-o parte de vorbire în alta:

tare (adj.) — *tare* (adv.); *muncitor* (adj.) — *muncitor* (subst.) etc.

SINONIME

Sinonimele sînt cuvinte diferite ca formă, dar apropiate sau identice ca sens. Verbul *a vorbi*, de exemplu, poate să aibă mai multe sinonime: *a articula, a grăi, a pronunța, a rosti, a spune, a zice, a glăsui, a se exprima, a cuvînta, a discuta, a dialoga, a relata* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Sinonimele nu sînt în general identice, pentru că economia limbii nu permite dublete. Totuşi, în unele cazuri, puţine la număr, un cuvînt din limba literară sau din limba standard de azi poate avea un sinonim perfect în limbajul arhaizant, popular sau regional: *vers* = *stih*; *cartof* = *barabulă*. Cîteodată, un termen tehnic este denumit în limba populară cu un sinonim (exprimat printr-un singur cuvînt sau printr-o sintagmă): *pneumonie* = *junghi* sau *aprindere de plămîni*; *cupru* = *aramă*; *fontă* = *tuci*. Sinonimia din exemplele de mai sus este integrală. Aceste **sinonime** se numesc **totale.**

Cele mai multe **sinonime** sînt cele **parţiale,** adică cele ale căror sensuri nu se suprapun în mod absolut: *scrisoare* = *carte*; *răvaş*; *drum* = *cale, traseu*; *cursă, deplasare*. Sinonimia parţială are loc mai ales la cuvintele polisemantice.

În limba scriitorilor găsim uneori sinonime dintre cele mai neaşteptate. Sînt asociaţi termeni din domenii foarte variate. Pentru Eminescu, de exemplu, în „Călin, File din poveste", luna e *o vatră de jăratic,* vîrtejul unei ape, *cuibar rotind de ape*. Aceste **sinonime** se numesc **aproximative.** Ele lărgesc sfera sinonimiei limbii, creînd posibilităţi noi de exprimare.

În limbajul artistic, sinonimia este deosebit de răspîndită. Cu ajutorul ei pot fi exprimate ideile şi sentimentele cele mai variate sau nuanţele cele mai fine ale obiectelor, fenomenelor, ale faptelor şi însuşirilor omeneşti. De exemplu, Eminescu foloseşte, în „Epigonii", cuvîntul *colb* cu valoare de arhaism cînd se referă la Negruzzi, scriitor moldovean care evocă aspecte ale trecutului nostru istoric („Iar Negruzzi şterge colbul de pe cronice bătrîne"), şi *praf* cînd exprimă situaţii generale, nelegate de timp şi spaţiu („Toate-s praf ... Lumea-i cum este şi ca dînsa sîntem noi").

ANTONIME

Antonimele sînt perechi de cuvinte aparţinînd aceleiaşi părţi de vorbire şi al căror sens este diametral opus: *acum — atunci, aici — acolo, bun — rău, diluat — concentrat, adevăr — minciună, a face — a desface, sătul — nesătul.*

Şi antonimele pot avea valoare stilistică. Alăturarea unor termeni cu sens opus măreşte uneori expresivitatea imaginii:

Cînd *ura* cea mai crudă mi s-a părea *amor* ...
Poate-oi uita durerea-mi şi voi putea să mor.

(M. Eminescu, *Rugăciunea unui dac*)

PARONIME

Paronimele sînt cuvinte asemănătoare ca formă sonoră, dar deosebite ca înţeles: *familial* (privitor la familie: problemă familială) — *familiar* (intim: ton familiar); *literal* (privitor la literă: din punct de vedere literal, adică

Scanned with OKEN Scanner

al literelor) — *literar* (privitor la literatură: comentariu literar); *ordinal* (numeral ordinal) — *ordinar* (de rînd, comun); *original* (unic în felul lui, deosebit: un om original) — *originar* (din, născut din: originar din Banat); *temporar* (provizoriu, pe un timp limitat: angajat temporar) — *temporal* (privitor la timp: propoziție temporală); *a înserа* (a se face seară) — *a inscra* (a include, a îngloba); *a investi* (a plasa, a aloca un fond, un capital) — *a învesti* (a împuternici pe cineva cu o demnitate); *complement* (termen de gramatică: complement direct, indirect) — *compliment* (cuvînt de măgulire) etc.

PLEONASMUL

Pleonasmul este o greșeală de exprimare care constă în folosirea alăturată a unor cuvinte sau construcții cu același înțeles; în general, cel de-al doilea cuvînt este cuprins în înțelesul celui dintîi; *a rezuma* **pe scurt**, *a avansa* **înainte**, *alocuțiune* **scurtă**, *a colabora* **împreună**, *a coexista* **alături**, *a conviețui* **împreună**, *rodnic* și **fructuos**, *firesc* și **natural**, *a revedea* **din nou**, *a fi reprimiți* **iarăși** etc.

STRUCTURA MORFOLOGICĂ A CUVÎNTULUI

Modificările flexionare ale părților de vorbire pot fi înțelese numai dacă se cunosc elementele care intră în structura unui cuvînt. Acestea sînt *rădăcina*, *afixele* (sufixe și prefixe), *desinențele*, toate acestea numite, într-un cuvînt, ***morfeme***.

Examinînd cuvintele: *cînt, cîntam, cîntînd, cîntăreț, încîntare*, observăm că la toate acestea există un element comun, *cînt*, la care se adaugă, fie înainte, fie la sfîrșit, diferite grupuri de sunete cu ajutorul cărora se formează cuvinte diferite: *cîntăreț, încîntare*, sau forme deosebite ale aceluiași cuvînt: *cînt, cîntam, cîntînd*. Elementul comun mai multor cuvinte cu sens înrudit se numește *rădăcină* sau ***morfem radical***. Toate formele flexionare care derivă de la același morfem radical constituie o *paradigmă*. Cuvintele formate cu ajutorul aceleiași rădăcini alcătuiesc o *familie de cuvinte*. Rădăcina poartă sensul lexical al cuvîntului și reprezintă elementul constant în flexiune și derivare. Astfel, în cuvintele *învăța, învățături, învățămînt*, rădăcina este *învăț-*.

Cele mai mici unități ale cuvîntului care servesc la diferențierea unor sensuri și forme gramaticale se numesc *morfeme*. Morfemele care servesc la exprimarea genului, numărului, cazului și a persoanei se numesc *desinențe*, iar cele care ajută la exprimarea modului și timpului se numesc *sufixe gramaticale*.

De exemplu, în formele verbale: *lucr-ez-i, spun-ea-m, trec-u-i, merg-înd*, rădăcinilor: *lucr-, spun-, trec-, merg-* li se adaugă sufixele temporale: *-ez-*

(de prezent), *-ea-* (de imperfect), *-u-* (de perfect simplu) și modale: *-înd* (de gerunziu).

Rădăcina împreună cu unul sau mai multe sufixe gramaticale formează *tema cuvîntului*; în *lucrezi*, tema cuvîntului este *lucrez-*.

Notă. Unele sufixe pot fi adăugate la rădăcina cuvîntului, formînd cuvinte noi. Acestea sînt *sufixe lexicale* sau *derivative*; de exemplu, *-esc* apare ca sufix gramatical în *muncesc* și ca sufix lexical în *românesc*.

La temă se adaugă *desinențele*, care la verb exprimă valori de număr și de persoană. De exemplu, *-i* din *lucrezi* indică persoana a II-a și numărul singular.

Uneori desinența se realizează *pozitiv*, adică printr-o formă sonoră concretă: *intr-***u**, *lucrez-***i**, *cînt-***ă**, alteori *negativ*, adică lipsește forma sonoră, iar valoarea apare prin opoziție, de exemplu: (eu) adun-∅/(tu) *adun-***i**. Vorbim în acest caz de *desinență zero*, pe care o marcăm prin semnul ∅, considerînd-o tot un morfem cu funcție distinctivă, deoarece nu numai prezența, ci și absența ei contribuie la diferențierea unor valori gramaticale.

Să se compare formele: *ar-*∅, *adun-*∅, cu *ar-***i**, *ar-***ă**; *adun-***i**, *adun-***ă**.

La fel analizăm structura morfologică a substantivului și a adjectivului, segmentînd desinențele de număr, de caz și de gen. Astfel, în cazul unor substantive feminine de tipul *casă*, *basma*, masculine: *codru*, *pom*, sau neutre: *teatru*, *parc*, compararea formelor lor flexionare permite segmentarea desinențelor: *-ă/-e* (*cas-ă/cas-e*); *-∅/le-* (*basma/basmale*); *-u/-i* (*codru/ codri*) *-∅/-i* (*pom/pomi*); *-u/-e* (*teatru/teatre*); *-∅/-uri* (*parc/parcuri*).

Aceste desinențe exprimă în mod solidar valori de număr și de caz: în cuvîntul *cas-ă*, segmentul *-ă* marchează atît singularul, opunîndu-se pluralului *-e* (*cas-e*), cît și cazul nominativ, în opoziție cu genitivul (*o casă/unei case*).

La adjectiv, aceeași desinență exprimă valori de gen, număr și caz, de exemplu, în *problemă simpl-ă*, desinența *-ă* a adjectivului exprimă genul feminin, numărul singular, cazul nominativ, în opoziție cu (*rezolvarea*) *unei probleme simple/niște probleme simple*, unde desinența *-e* marchează atît formele cazuale de genitiv și dativ singular, cît și formele de plural la toate cazurile adjectivului.

Nu numai sufixele gramaticale și desinențele servesc la distingerea valorilor gramaticale ale unui cuvînt, ci și *alternanțele fonetice*. Examinînd formele flexionare ale unor substantive (*parte/părți*), adjective (*frumos/frumoasă*, *frumoși/frumoase*) sau verbe (*pot/poți/poate/putem*), observăm, pe lîngă înlocuirea unor desinențe din finala cuvîntului, și unele modificări fonetice petrecute în radical: *a/ă* și *t/ț* în cazul substantivului *parte*; *o/oa*, *s/ș* în cazul adjectivului *frumos*; *t/ț*, *o/oa/u* în radicalul verbului *a putea*. Aceste schimbări formale ale rădăcinii unui cuvînt care servesc, alături de desinențe și sufixe, la exprimarea valorilor gramaticale ale cuvintelor se numesc *alternanțe fonetice*.

Scanned with OKEN Scanner

Valoare de morfem poate avea, în anumite cazuri, și *accentul*: deosebirea dintre prezentul *cîntă* și perfectul simplu *cîntă* este dată de poziția accentului, care cade pe radical la forma de prezent, pe sufix la forma de perfect.

Uneori cuvintele ajutătoare pot îndeplini rol de morfem, marcînd diferențierea formelor gramaticale ale unui cuvînt: între infinitivul *a cînta* și viitorul *voi cînta* deosebirea de timp și de mod este indicată de verbul auxiliar *voi*, în relație cu forma infinitivului *cînta*; în *el a trecut*, auxiliarul *a* are rolul de morfem al perfectului compus, întocmai ca sufixul temporal *-u* de la forma de perfect simplu *trec-u*.

EXERCIȚIU

Analizați structura morfologică a cuvintelor flexibile din textul următor, indicînd toate componentele morfematice ale acestora (rădăcină, sufix, desinențe) și valorile gramaticale (gen, număr, caz) pe care le exprimă:

„Greierul cîntăreț neobosit al zilelor de vară, amuțise istovit, sub umbra înălțimii ocrotitoare a ierburilor; veverița pusese frîu neobositei sale zburdălnicii și, cuprinsă parcă de neclintirea prefăcută a morții, își mistuise ființa sa în încheietura umbroasă a unei crengi aeriene. Gaia nu mai spinteca văzduhurile cu țipet flămînd și ascuțit, vîntul nu mai clătina frunza pădurilor și nici un fulg de nor nu mai îndrăznea să brăzdeze cu umbra-i subțire înălțimile aprinse ale împărăției focurilor".

(C. Hogaș, *În munții Neamțului*)

MODIFICĂRI ALE VOCABULARULUI

În vocabular, și mai ales în masa vocabularului, se petrec, de-a lungul vremii, tot felul de schimbări. Datorită prefacerilor care au loc în viața materială și spirituală a oamenilor și o dată cu introducerea unor unelte noi, a unor modalități noi de viață, a unor idei, necesități și exigențe, se introduc cuvinte noi (neologisme) sau se creează altele din elementele existente în limbă (de pildă, de la *revoluționar*, s-a format cuvîntul *revoluționarism*).

Apariția unor cuvinte noi în limba noastră, din slavă (*blajin, a dobîndi* etc.), din greacă (*frică* etc.) și, mai ales începînd cu secolul al XIX-lea, din limbile romanice (*antipod, seră, nucleu* etc.), a contribuit mult la îmbogățirea vocabularului. În ultima vreme au intrat în limba română cuvinte care ilustrează progresele științei și tehnicii contemporane: *televiziune, laser* etc.

Dispariția unor cuvinte din limbă se datorează în mare parte faptului că au dispărut din societate funcțiile, rangurile, stările de lucruri etc. pe care le denumeau, de exemplu: *armaș, paharnic, haiman, a mazili* etc.

Schimbarea înțelesului unor cuvinte este legată nu numai de evoluția societății, ci și de a gîndirii oamenilor. Unele cuvinte care au avut un anumit înțeles în trecut au evoluat spre un alt înțeles. Așa s-a întîmplat cu cuvîntul *prost*, care însemna inițial *de rînd, obișnuit*, iar astăzi înseamnă *neinteligent*.

ÎMBOGĂȚIREA VOCABULARULUI

Îmbogățirea vocabularului se face pe două căi: una **internă**, prin *derivare, compunere* și *schimbarea valorii gramaticale*, și alta **externă**, prin *împrumuturi lexicale*.

MIJLOACE DE ÎMBOGĂȚIRE A VOCABULARULUI

I. *DERIVAREA*

Derivarea este procedeul prin care se formează cuvinte noi cu ajutorul *sufixelor lexicale* și al *prefixelor*.

DERIVAREA CU SUFIXE

Este o derivare foarte productivă (sînt circa 500 de sufixe în limba română).

Derivatele obținute cu ajutorul sufixelor pot fi grupate, după înțeles, în: *nume de agent* sau *de instrument, derivate augmentative, diminutivale, derivate ce indică originea* etc. Pe interpretarea valorii derivatului se grupează și clasele semantice ale sufixelor.

a) După înțelesul derivatelor, *sufixele* sînt:

— *augmentative* (formează substantive și adjective care măresc obiectele, însușirile): *-an* (băietan); *-andru* (băiețandru); *-oi* (măturoi, pietroi);

— *diminutivale* (formează substantive, adjective și uneori adverbe; micșorează obiectele sau însușirile): *-aș* (copilaș); *-el, -ea, -ică* (cojocel, rămurea, frumușică); *-ioară, -cioară, -ușoară* (aripioară, mescioară, cepușoară); *-uș, -eluș* (purceluș, viteluș); *-uț, -uță* (căruț, căsuță); *-uleț* (coșuleț, vîntuleț);

— *sufixe pentru denumirea agentului* (care efectuează o lucrare): *-ar* (morar); *-aș* (căruțaș); *-easă* (croitoreasă); *-agiu* (camionagiu); *-ist* (tractorist); *-tor* (muncitor);

— *sufixe pentru denumirea însușirii unor obiecte*: *-esc* (tineresc); *-iu* (auriu); *-ar* (inelar); *-aș* (fruntaș); *-al* (poporal); *-bil* (citibil);

— *sufixe pentru denumiri abstracte*: *-ătate* (singurătate); *-eală* (cicăleală); *-ie* (omenie); *-anță, -ință* (cutezanță, stăruință); *-ime* (istețime); *-ism* (moldovenism);

— *sufixe pentru denumirea unei colectivități*: *-ărie* (viespărie); *-et* (făget); *-ime* (muncitorime); *-iș* (stejăriș); *-iște* (porumbiște);

— *sufixe pentru indicarea modalității*: *-ește* (iepurește); *-iș, -îș* (pieptiș, coborîș).

Scanned with OKEN Scanner

b) După rezultatul morfologic al ataşării sufixului la temă, *sufixele* sînt:
— *substantivale*: *-ar* (bucătar); *-easă* (lenjereasă); *-ime* (şcolărime); *-iţă* (lădiţă); *-uş* (albuş);
— *adjectivale*: *-esc* (tineresc); *-iu* (portocaliu); *-os* (stîncos);
— *verbale*: *-a* (brăzda); *-i* (înflori); *-iza* (româniza); *-ui* (biciui);
— *adverbiale*: *-eşte* (vultureşte, românește); *-iş* (furiş).

DERIVAREA CU PREFIXE

Prefixele sînt mai puţin frecvente decît sufixele. Ele se împart în trei: foarte vechi, vechi şi noi.

Prefixele foarte vechi sînt moştenite din latină, cele vechi sînt luate din slavă, iar cele noi din limbile moderne şi se folosesc mai ales în limbajul tehnico-ştiinţific.

1) *Prefixe foarte vechi*: *des-* (*descoase, desprinde*); *stră-* (*strămoş, străvedea, străbunic, strănepot*).

2) *Prefixe vechi*: *ne-* (*necăsătorit, nedemn, necinste, nesocoti*); *răs-* (*răscoace, răscroi*).

3) *Prefixe noi*: *ante-* („înainte", „în faţă", „anterior": *antevorbitor, antebraţ, anteproiect*); *anti-* („împotriva", „în contra", „opus": *antichimic antistatal, antirăzboinic, antiştiinţific*); *con-, com-, co-* („împreună": *consătean, convorbi, convieţui, compătimi, comesean, coraport, coreferat, corepetitor*); *contra-* („împotriva": *contratimp, contrapagină, contrasemnătură*); *extra-* („exterior", „în afară": *extraşcolar, extraurban*); *hiper-* („peste,", „excesiv de": *hiperaciditate, hiperemotiv, hipercorectitudine*); *inter-* („între": *interbelic, interregional, interstatal, interspaţiu*); *intra-* („înăuntru": *intraglandular, intraurban*); *post* („după": *postnominal, postşcolar, postuniversitar*); *pre-* („înainte": *precuvînta, preelectoral, prefeudal, preîncălzi, premonopolist, prestabili*); *supra-* („deasupra": *supraproducţie, supraomenesc*); *ultra-* („dincolo de": *ultrademagog, ultraacustică, ultrasunet*) etc.

Observaţie: În afară de *derivarea* **propriu-zisă** sau **progresivă**, există şi o *derivare* **regresivă** sau **inversă**. Ea constă nu în adăugarea, ci în suprimarea unor afixe, pentru a forma un cuvînt de la altul. Aşa, de exemplu, derivate regresive sînt aşa-zisele substantive postverbale, cum ar fi: *blestem* (din verbul *blestema*), *văz* (din verbul *vedea*), *îndemn* (din verbul *îndemna*), *coraport* (de la substantivul neologic *coraportor*), *teatrolog* (de la *teatrologie*) etc. Cuvintele derivate în acest fel sînt uneori foarte expresive. Ele sînt întrebuinţate mai ales în operele literare. Aşa, de exemplu, de la verbul *a alinta* s-a format substantivul *alint*, folosit de Coşbuc în *Nunta Zamfirei*, din *a tremura*, substantivul *tremur*, pe care îl găsim în poezia *Plugarii* de Goga.

II. COMPUNEREA

Compunerea este procedeul lexical care constă în unirea a două sau mai multe cuvinte pentru alcătuirea unui cuvînt nou. Ea poate fi făcută din cuvinte întregi sau din abrevieri.

Scanned with OKEN Scanner

a) Substantivele comune sau proprii compuse pot fi alcătuite din două substantive (al doilea poate fi la nominativ, genitiv sau acuzativ). Ele pot fi *contopite* (scriindu-se într-un cuvînt): *untdelemn, bunăvoință* sau *necontopite* (se scriu cu cratimă sau în cuvinte separate): *cîine-lup, rochița-rîndunicii, Drumul Sării, Munții Sebeșului.*

b) Adjectivele compuse pot fi alcătuite din două sau trei adjective, dintr-un verb și un adjectiv, dintr-un substantiv și un adjectiv, dintr-un adverb și un participiu sau din alte cuvinte: *atotștiutor, așa-zis* etc.

c) Pronumele compuse (de politețe, unele demonstrative sau nehotărîte): *dumneavoastră, celălalt, oricare* etc.

d) Numeralele compuse: cardinale (de la 10 în sus): *doisprezece, o sută cincizeci*; distributive: *cîte patru*; adverbiale: *de două ori.*

e) Verbele compuse (puține): *a binevoi, a binemerita.*

f) Adverbele compuse: *astfel, niciodată* etc.

g) Prepozițiile compuse: *de lîngă, de la* etc.

h) Conjuncțiile compuse: *ca să, cum că* etc.

i) Interjecțiile compuse: *tic-tac* etc.

2. COMPUSE DIN ABFEVIERI

După modele din unele limbi străine, franceză, engleză, rusă, s-au creat și în limba română cuvinte compuse din abrevieri. Unele cuvine compuse din abrevieri sînt alcătuite din părți ale cuvintelor componente: *Tarom* sau *TAROM* (Transporturile Aeriene Române).

Altele sînt formate prin alăturarea literelor inițiale ale cuvintelor componente: *C.F.R* (Căile Ferate Române).

III. *SCHIMBAREA VALORII GRAMATICALE*

Schimbarea valorii gramaticale este un procedeu care constă din trecerea unui cuvînt de la o parte de vorbire la alta sau dintr-o clasă lexico-gramaticală la alta.

Astfel, unele adjective, adverbe, pronume, verbe la participiu sau supin, în anumite împrejurări, au valoare de substantive: **Bolnavul** *s-a vindecat. Îți vreau numai* **binele.** *Ce și-o fi zis în* **sinea** *lui?* **Cititul** *și* **scrisul** *se învață în primele clase.*

Pronumele posesive, demonstrative, relative, interogative, nehotărîte, negative (*nici unul, nici una*) cînd lămuresc substantive (sau substitute ale lor) au valoare de adjective: *Caietul* **meu**; *caietul* **acesta** etc.

Scanned with OKEN Scanner

Și gerunziile acordate au valoare de adjective: *Am scris numerele în ordine* **crescîndă.**

Pronumele personale neaccentuate de persoana I și a II-a au uneori valoare de pronume reflexive neaccentuate. Să se compare: *Eu* **mă** *duc la plimbare* (reflexiv), cu: *El* **mă** *duce la plimbare* (personal).

Adjectivele (neacordate cu vreo parte de vorbire și avînd formă de masculin singular) au valoare de adverbe. Să se compare: *Ele cîntă* **frumos** (adverb), cu: *Ele sînt* **frumoase** (adjectiv).

Substantivele care denumesc anotimpuri, zile, faze ale zilei pot avea valoare de adverbe. Să se compare: **vara** *plec la munte* (adverb), cu: **vara** a *venit foarte devreme* (substantiv).

IV. *ÎMPRUMUTURILE LEXICALE*

Între popoare au existat întotdeauna anumite relații: de vecinătate, comerciale, diplomatice etc. Aceste relații au făcut ca multe cuvinte dintr-o limbă să fie împrumutate de altă limbă. De la slavi ne-au rămas cuvinte din diferite domenii de activitate: *babă, ceas, milă, muncă, veste; bogat, calic, slab, vesel; dovedi, păzi, sfîrși* etc. Din limba maghiară sînt cuvinte ca: *belșug, chip, gazdă, neam, oraș, uriaș* etc. Din turcă se păstrează: *acadea, chiftea, ciorbă, iaurt, musaca, sarma, belea, dușumea, chef, chirie, moft* etc. Amintim și împrumuturi lexicale de origine grecească: *politicos, tacticos, molipsi* etc. În limba noastră, cele mai multe cuvinte au intrat începînd cu epoca Școlii Ardelene. Multe dintre ele sînt luate din limbile romanice sau din latină: *abis, azil, canal, erou, fundație, societate* etc. Dintre cuvintele împrumutate din limbile romanice sau din alte limbi, unele denumesc noțiuni tehnico-științifice privind diferite ramuri: geografie: *aerolit, austral, cascadă* etc.; științele naturii: *algă, amfibie*; agronomie: *fertil, irigație*; științele fizico-chimice: *agregație, solubil*; matematică: *ecuație, monom*; medicină: *antiseptic, abdomen*; tehnică: *diesel, bec, radioficație* etc.

NEOLOGISMELE

Orice progres realizat de societatea omenească aduce cu sine folosirea unor cuvinte noi, fie împrumutate din alte limbi, fie create prin mijloace proprii ale limbii (derivare, compunere). Așa, bunăoară, cuvîntul *apoetic* e alcătuit în limba noastră din prefixul neologic *a-* și cuvîntul *poetic*, împrumutat din franceză. Cuvîntul *sămănătorism* este derivat de la numele revistei *Sămănătorul*, la rădăcina căruia s-a adăugat sufixul internațional *-ism*. Astfel de cuvinte noi se numesc *neologisme*. Îmbogățirea vocabularului prin neologisme este un fenomen caracteristic tuturor limbilor. Procesul de îmbogățire și modernizare a lexicului românesc începe încă din secolul al XVIII-lea prin introducerea de neologisme latino-romanice. Unele dintre aceste neologisme înlocuiesc turcisme și grecisme,

Scanned with OKEN Scanner

cum sînt: *olac* (din tc. *ulak*) a fost substituit de *curier* (din fr. *courrier*) și de *mesager* (din fr. *messager*, it. *messaggero*); *ipochimen* (din ngr. *ipokimen*) este înlocuit de *individ* (din fr. *individu*, lat. *individuum*) și de *persoană* (din lat. *persona*, fr. *personne*) etc.

Neologismele luate direct din latină pe cale livrescă nu trebuie confundate cu cuvintele moștenite din latină și care au evoluat din punct de vedere fonetic și semantic.

Cele mai multe neologisme sînt provenite din franceză și se întîlnesc în toate compartimentele vieții social-politice, economice, juridice, în științe etc: *avion, automobil, bacalaureat, balon, bluză, cablu, cartograf, coeziune, departament, a dezlopa, dispută, economie, endocrinologie, fantezie, gară, garderob* etc.

Din limba italiană am împrumutat cuvinte ca: *basorelief, capodoperă, campion* etc. Din limba germană, atît prin intermediul șvabilor din Banat sau al sașilor din Transilvania, cît și direct prin relațiile pe care le-am avut cu Austria, ca și pe cale cultă, am împrumutat cuvinte ca: *balonzaid, glaspapir, lebărvuști, rucsac* etc. Din limba engleză am aluat direct sau prin intermediul altor limbi (rusă, germană, franceză), mai ales în ultimele decenii, cuvinte ca: *buldozer, parching, pick-up* etc. Cele mai multe cuvinte din domeniul sporturilor sînt de origine engleză: *corner, gol, hent, ofsaid, tenis* etc.

După unii lingviști, româna actuală cuprinde în jur de 50 000 de neologisme, în afară de termenii tehnico-științifici de strictă specialitate.

REGIONALISMELE

Regionalismele sînt cuvinte specifice vorbirii într-o anumită regiune. De aceea mai sînt numite și *ardelenisme, moldovenisme, muntenisme, oltenisme.* O clasificare precisă a regionalismelor pe provincii nu poate fi făcută întotdeauna, pentru că unele cuvinte sînt folosite în două sau mai multe provincii ori numai în anumite părți ale uneia sau ale mai multor provincii. Așa, bunăoară, cuvîntul *cucuruz* „porumb" circulă în unele părți ale Transilvaniei, Moldovei și chiar în unele localități ale Munteniei, iar *mai* „ficat", în Crișana, Maramureș, nordul Transilvaniei și în partea de sud a Moldovei.

Regionalismele sînt folosite și în operele literare în care sînt evocate stări de lucruri caracteristice unei anumite regiuni, ca *brudiu* „tînăr", întrebuințat în limbajul și folclorul din Transilvania, ori *sămădău* „persoană care ține socotelile cuiva, contabil; supraveghetor care garantează de lucrurile date în seama sa", *birău* „primar rural", întîlnite, spre exemplu, în „Moara cu Noroc" a lui Ioan Slavici. În operele lui Ion Ghica, Alexandru Odobescu, Zaharia Stancu, Marin Preda se găsesc numeroase muntenisme: de exemplu, în romanul „Desculț": *buduroi* „stup primitiv; trunchi de copac scobit și folosit la fîntînă", *dadă* „termen de respect adresat la

Scanned with OKEN Scanner

țară surorilor mai mari sau femeilor în vîrstă: lele, leliță, mătușă, țață". Moldovenisme multe sînt în opera lui Vasile Alecsandri și a lui Ion Creangă: *barabulă* „cartof", *bortă* „gaură", *curechi* „varză", *perjă* „prună" etc.

Notă. Exemplele de mai sus sînt *regionalisme lexicale*. Există însă și *regionalisme fonetice*: în Moldova, de pildă, se mai spune și astăzi în unele locuri *a hi*, în loc de „a fi", *gioc*, în loc de „joc", iar în Muntenia și Oltenia se mai pronunță *dește*, în loc de „degete". În Transilvania și Moldova, auxiliarul *a avea* are la perfectul compus la persoana a III-a singular și plural forma *o*: *el o venit, ei o venit*: acesta este un *regionalism gramatical*.

ARHAISMELE

Prin arhaisme înțelegm cuvintele, expresiile, fonetismele, formele gramaticale și construcțiile sintactice care au dispărut din limba comună, folosindu-se doar cînd sînt evocate fapte, întîmplări, stări de lucruri din trecut. Există *arhaisme lexicale, fonetice, morfologice* și *sintactice*.

În decursul epocilor, unele cuvinte sînt înlocuite cu altele care încep să aibă o circulație mai mare. Așa au fost înlocuite cuvintele *ocîrmuire, zapis, zlătar* cu *guvernare, document, aurar*. Altele au dispărut o dată cu realitățile sociale care le-au generat: *argat, bir, clacă, dijmă, grămătic, moșier, paharnic, pîrcălab, spătar, stolnic* etc.

Foarte răspîndite sînt *arhaismele fonetice*: *a îmbla* = *a umbla, părete* = = *perete, samă* = *seamă, sară* = *seară*. *Arhaismele morfologice* sînt mai puțin răspîndite decît cele fonetice. Menționăm vechi plurale în *-e*: *inime, aripe* etc. sau în *-uri*: *palaturi, diamanturi* etc., forme verbale ca *văzum*, întîlnit și la Eminescu.

Arhaismele sintactice sînt și ele puține. Așa, de pildă, dativul cu funcție de atribut îl găsim în unele poezii de Eminescu: „Și somnul, vameș *vieții*, nu vrea să-mi ieie vamă" (*Se bate miezul nopții* ...); „Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn *vieții* mele" (*Scrisoarea III*). Uneori a dispărut din limbă doar unul dintre înțelesurile unor cuvinte. Așa, de exemplu, cuvîntul *rost* (din latinescul *rostrum* „cioc, gură") nu mai este folosit astăzi cu înțelesul originar decît în *a rosti* și în expresii: *a spune pe de rost, a ști pe de rost* etc. George Coșbuc l-a mai folosit cu sensul de *gură*: „Și sprijin pe toiag cătînd/Și-ncet cu mîna ridicînd/Sprîncenele, din *rostu*-i rar,/Duios cuvintele răsar ..." (*Moartea lui Fulger*). În *Scrisoarea II* de M. Eminescu găsim versul: „Ai vedea că am *cuvinte* pana chiar să o fi rupt", unde *cuvinte* înseamnă *motive*, înțeles pe care nu-l mai are azi. Acestea sînt *arhaisme de sens* ori *semantice*.

RESURSELE STILISTICE ALE VOCABULARULUI

Bogăția unei limbi nu constă numai în numărul mare de cuvinte, ci și în capacitatea lor de a exprima cît mai precis și mai elegant gîndurile și sentimentele oamenilor. Folosirea cu grijă a cuvintelor celor mai potrivite este o datorie pe care o au toți vorbitorii. Expresivitatea limbii însă

Scanned with OKEN Scanner

constă în îndepărtarea cuvîntului de la înțelesul curent și folosirea lui într-un sens mai puțin așteptat. Firește că numai cuvintele polisemantice au sensuri figurate; cele monosemantice pot deveni expresive, dar atunci părăsesc sfera monosemiei.

În afară de polisemie, o sursă stilistică a vocabularului este sinonimia. Chiar dacă unele cuvinte sînt identice sau apropiate ca sens, deosebirea dintre ele este uneori semnificativă. Unii vorbitori spun *pisică*, iar alții *mîță*, dar nici un vorbitor nu spune că cineva „a fost prins cu *pisica* în sac", cu „cu *mîța* în sac". Cuvintele *vreme* și *timp* sînt sinonime, au înțeles aproape identic, dar derivatele lor nu sînt chiar apropiate ca sens. Nu există corespondent în familia cuvîntului *timp* care să aibă înțelesul derivatelor de la cuvîntul *vreme*: *vremelnic*, *vremuiește*.

Pentru exprimarea cît mai nuanțată a ideilor și sentimentelor, scriitorii își aleg cuvintele din domeniile cele mai variate și mai neașteptate. Asocierea termenilor din care sînt alcătuite comparațiile, metaforele, personificările etc. ne arată preferințele autorilor și ne ușurează înțelegerea universului lor poetic.

Cînd Alecsandri — în poezia *Dan, căpitan de plai* — spune:

„De-atunci el stă de pază în mijlocul cîmpiei
Și nime nu s-atinge de *zmeii* hergheliei ..."

el asociază cuvîntul *cai*, luat din realitatea imediată, cu *zmei*, luat din basmele noastre, pentru a-și manifesta admirația față de eroul său, stăpînul acestor herghelii. Într-un alt context, asocierea celor doi termeni poate avea un alt sens.

În *Amintiri din copilărie*, mama lui Creangă, pentru a-și vedea băiatul plecat la școala de la Socola, asemuiește caii lui Moș Luca cu niște zmei, dar pînă la urmă se dovedește că aceștia nu erau decît niște mîrțoage.

Uneori cuvintele depreciate sînt reabilitate în cadrul unor imagini deosebit de pregnante:

Din *bube*, *mucegaiuri* și *noroi*
Iscat-am frumuseți și prețuri noi

(T. Arghezi, *Testament*)

Se întîmplă cîteodată ca unele cuvinte vechi, cu un sens restrîns și cu o circulație limitată, să fie revitalizate prin folosirea lor de către marii noștri scriitori. Acesta este cazul cuvîntului *a troieni* (=a acoperi) din poezia lui Eminescu *Mai am un singur dor*: „M-or troieni cu drag / Aduceri-aminte". Cuvîntul este folosit ca predicat pe lîngă un subiect-substantiv abstract, *aduceri-aminte*, oferindu-ne o imagine dintre cele mai sugestive: amintirile se acumulează ca zăpezile troienite. La fel se întîmplă în poezia lui Topîrceanu *Balada morții*, unde imaginea nu este nici ea lipsită de valoare:

Zi cu zi le-au troienit
Vremea și uitarea.

Scanned with OKEN Scanner

Marii noştri scriitori au înţeles foarte bine ce posibilităţi artistice le oferă vocabularul românesc, prin regionalismele, arhaismele şi neologismele lui. De exemplu, la Creangă, cele mai multe regionalisme, prin care el redă aşa de bine culoarea locală, sînt prinse în ţesătura frazei în aşa fel, încît înţelesul lor reiese uneori din context: „Mă rog, *mi se dusese buhul* despre pozna ce făcusem, de n-aveai cap să scoţi obrazul în lume de ruşine" (*Amintiri din copilărie*).

Regionalismul şi arhaismul alăturate în contexte în care apar cuvinte de largă circulaţie creează la Eminescu efecte stilistice neobişnuite: „*Iar* voinicul s-apropie şi cu mîna sa el *rumpe* / Pînza cea acoperită de un *colb* pe pietre scumpe" (*Călin, File din poveste*); „*Despre partea închinării* însă, doamne, să ne ierţi / Dar acu vei vrea cu oaste şi război *ca să ne certi* ... (*Scrisoarea III*).

Satirizînd incultura unor oameni cu pretenţii mari, I. L. Caragiale, în schiţa *Un pedagog de şcoală nouă*, îmbină regionalismul cu neologismul pronunţat greşit, într-o exprimare savuroasă: *Pedagogul*: „Bravo, mă! prostovane (îi zic aşe doară nu spre admoniţiune, ci spre înghemn şi încurăjare). No, acuma, spune-ne tu numai cum se împart substankivele? Şcolerul, la întrebarea aceasta a mea doară, musai să răspunză, neţăsare, amăsurat priceperii şi răţiunii sale".

Arhaismul şi neologismul stau alături de multe ori în proza lui Bălcescu: „Prin *întocmirile* sale cele *ingenioase*, prin sîngele rece şi *neînspăimîntarea* sa şi prin primejdia în care îşi puse viaţa, el asigură biruinţa" (*Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

Multe neologisme găsim la Geo Bogza: „*Imense, profunde*, pline de freamătul unor *insondabile* năzuinţe, *oceanele* sînt *laboratoare primordiale*, de unde viaţa a pornit asupra pămîntului" (*Cartea Oltului*).

EXPRESII ŞI LOCUŢIUNI

Expresiile şi locuţiunile constituie un adevărat tezaur lingvistic al poporului român. În unele dintre ele se oglindesc firea românilor, omenia lor, aspecte ale luptei pentru independenţă naţională etc. Cristalizate în decurs de veacuri, expresiile şi locuţiunile cuprind, într-o formă poetică, înţelepciunea poporului român.

Iată o foarte mică parte din această bogăţie a limbii noastre: *a ascunde ac în miere* se spune despre cei făţarnici, care au vorba blîndă, dar gînduri ascunse; *ca prin urechile acului* = cu mare greutate; *a nu-i fi cuiva boii acasă* = a fi indispus, a nu avea chef de nimic („Lui moş Nichifor nu-i erau acum mai niciodată boii acasă" — I. Creangă, *Moş Nichifor Coţcariul*); *s-a făcut agurida miere* se zice cînd cineva s-a îmbunat sau cînd s-au schimbat lucrurile din rău în bine; *cusut cu aţă albă* = neadevărat, fals; *a face din ţînţar armăsar* = a exagera; *din bob în bob* = amănunţit („Dacă nu ştii, ţi-aş arăta / Din bob în bob amorul" — M. Eminescu, *Luceafărul*);

a lega tei(e) de curmei(e) = a căuta subterfugii, a spune vorbe fără temei; *cu jumătate de gură* = fără convingere; *cu jalba-n proțap* arată felul cum se putea ajunge odinioară cu o jalbă la domnitor, expresie pe care o întîlnim și în romanul „Ciocoii vechi și noi" de N. Filimon; *a o lăsa baltă* = a lăsa ceva în stare de nemișcare, ca apa unei bălți; *a-și da arama pe față* (în vechime unele monede de aramă erau suflate cu un strat de argint sau aur care se ștergea ușor, lăsînd să se vadă arama) = a-și arăta adevăratul caracter; *a da drumul* = a elibera etc.

EXERCIȚII

I. Arătați care cuvinte au sens propriu și care figurat. Cum ați reușit să le identificați:

1. Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
   Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

2. Era pe o spinare de deal, lătăreață, acoperită cu pădure rară ...

(L. Rebreanu, *Pădurea spînzuraților*)

3. Cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare,
   Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

4. Acum suspină valsul și mai rar,
   O, lasă-mă acum să te cuprind ...
   — Hai, să valsăm, iubito, hohotind,
   După al toamnei bocet mortuar.

(G. Bacovia, *Vals de toamnă*)

5. Nechifor Călimau, starostele, era cunoscut om al lui Vodă. Fusese cunoscut slujitor și al răposatului Bogdan-Vodă. Era un moșneag uscat și dîrz, cu mădularele răsucite din frînghii și noduri.

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

II. Arătați care este sensul fundamental al cuvintelor tipărite cu litere cursive; explicați dacă au, în text, înțeles propriu sau figurat:

1. (...) Cei tari se îngrădiră
   Cu-averea și mărirea în *cercul* lor de legi.

(M. Eminescu, *Împărat și proletar*)

2. La *celățuia* ta de apă
   Dorm cîntecele noastre toate.

(O. Goga, *Oltul*)

III. Identificați cuvintele care aparțin vocabularului fundamental sau fondului principal lexical:

Scanned with OKEN Scanner

1. Doi oameni, cunoscuți unul cu altul, călătoreau odată vara pe un drum. Unul avea în traista sa trei pîini și celălalt două pîini. De la o vreme fiindu-le foame, poposesc la umbra unei răchiți pletoase, lîngă o fîntînă cu ciutură, scoate fiecare pîinile ce aveau și se pun să mănînce împreună, ca să aibă mai mare poftă de mîncare.

(I. Creangă, *Cinci pîini*)

2. Ieniceri, copii de suflet ai lui Alah, și spahii
Vin de-ntuinecă pămîntul la Rovine în cîmpii.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

3. Iar cînd alaiul s-a oprit
Și Paltin-Crai a stărostit
A prins să sune sunet viu
De treasc și trîmbiți și de chiu —
Dar ce scriu eu? Oricum să scriu
E ne-mplinit!

(G. Coșbuc, *Nunta Zamfirei*)

IV. Găsiți cuvintele monosemantice și pe cele polisemantice, apoi arătați deosebirea dintre ele:

1. Micașisturile sînt formate din straturi de cuarț și mică albă.

(Dorian Hardt, *Materiale pentru construcție și finisaje*)

2. Fonologia este știința care studiază fonemul, spre deosebire de fonetică, care se ocupă de sunetul emis de organul nostru fonator.

(Sextil Pușcariu, *Limba română*)

V. Discutați valoarea stilistică a sinonimelor din textele următoare; arătați diferența dintre ele:

1. Pulbere de diamante cade fină ca o bură.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

2. Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari,
Colbul ridicat din carte-ți l-o sufla din ochelari.

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

VI. Identificați antonimele:

1. Cinstea cu rușinea nu pot sta împreună.

(*Folclor*)

2. Vreme trece, vreme vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate.

(M. Eminescu, *Glossă*)

3. Dar Rafila se îmbrăca și ea repede, tăcută, și pe fața ei nu se deslușea nici bucurie, nici întristare.

(L. Rebreanu, *Răfuiala*)

Scanned with OKEN Scanner

VII. Găsiți, în textele următoare, neologismele; încercați să le înlocuiți cu cuvinte mai vechi unde se poate:

1. O nouă lume începea și un alt ritm interior ce căuta să se pună de acord cu aripile mari și fuselajul metalic al avionului.

(Geo Bogza, *Avionul și căprioara*)

2. Efebul cu ochi palizi, flori mistice de-o clipă,
Năluca argintie din bruma unui vis,
A fost în scurta-i viață o muzică ce-n pripă,
Plîngînd pe-un flaut magic, se duse în abis.

(Al. Macedonski, *O umbră dincolo de Styx*)

VIII. Găsiți arhaismele și regionalismele și înlocuiți-le cu alte cuvinte cu o circulație mai largă:

1. Armiile potrivnice se aflau acuma aproape una de alta.

(N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

2. — Să-ți fie de bine, nănașule!
— A!... Ghidi! ghidi! ghiduș ce ești! Aici mi-ai fost! Ia vină-ncoace la nănășelul să te pupe el!

(I. Creangă, *Capra cu trei iezi*)

IX. Aflați elementele de jargon și elementele de argou:

1. Dacă scoatem preț bun, avem biștari frumoși [...].
Știi să mangleșți cai?

(Eugen Barbu, *Groapa*)

2. Lache: — Bonsoar, Mache.
Mache: — Bonsoar, Lache.

(I. L. Caragiale, *Amici*)

X. Precizați înțelesul cuvîntului *steaguri* din textele de mai jos, din Neculce și Negruzzi; discutați evoluția sensului acestui cuvînt:

1. Și și-au făcut Dumitrașco-Vodă vreo cinci, șase *steaguri* de lefecii.

(I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*)

2. În sfîrșit venea duiumul oștei: trăsuri, bagaje, pedestrași, șleahtă pospolită, amestecați, în neregulă, cu *steagurile* strînse, cu capul plecat.

(C. Negruzzi, *Sobieski și românii*)

XI. Subliniați, în textele următoare, cu o linie sufixele și cu două prefixele. Indicați felul sufixelor:

1. Stimabile (clopoțind), aveți puțintică răbdare!
— O scrișorică a prefectului către ....

(I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

2. Biruiți de osteneală, demoralizați de atîta nesucces, au intrat încă o dată într-o cafeneluță, unde gazul apune după ce a răsărit soarele.

(I. L. Caragiale, *Inspecțiune*)

3. Și mă jur că de-oi scăpa
Pe tine te-oi adăpa
Nu cu sînge păsăresc,
Dar cu sînge păgînesc.

(Folclor)

4. În preajma unei păduri străvechi se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea de cînd se ținea minte în bătrînii satului, din cealaltă parte a pădurii și Călifar era moș Călifar din vremi uitate. Moșnegii din Alăuteşti își aminteau de înfățișarea-i sură, de ochii ce iscodeau tăios din stufuł sprîncenelor și de moara lui cu strașina de-un stînjen.

(G. Galaction, *Moara lui Călifar*)

5. Ca probă despre aceasta din urmă particularitate a satului Bisoca ... aveam cu mine, drept călăuză, de la Găvanul pînă acolo, un voinic bisocean, un fel de oacheș Apolon muntenesc, carele cunoștea ca în palmă toate colțurile munților și se mai pricepea și la multe altele, căci era și vînător, și cioban, și cosaș, și cîntăreț.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegetikos*)

XII. Arătați din ce elemente sînt alcătuite cuvintele compuse, explicați ortografia lor:

1. Mătasea-broaștei face parte dintre cele mai simple plante, ca alcătuire.

(I. Simionescu, *Flora României*)

2. De la Curtea de Argeș o luăm de-a dreptul peste muscele și după șase ceasuri de umblet mai mult prin pădure, sosim la prînzul cel mare în Cîmpulung.

(Al. Vlahuță, *România pitorească*)

3. Văzînd Făt-Frumos că Strîmbă-Lemne n-a făcut nici o ispravă, a hotărît să rămîie de pîndă Sfarmă-Piatră, iar el și cu Strîmbă-Lemne au pornit la vînat.

(I. Creangă, *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*)

4. Întîlnește-un om în drumu-i cam grăbit din cale-afară:
— Bună noapte! — 'Ţam 'mitale! — Cum te cheamă?
— De-cu-Sară.

(M. Eminescu, *Călin-Nebunul*)

XIII. Identificați cuvintele care și-au schimbat valoarea gramaticală:

1. Bolnavul s-a trezit și cere apă și pre fiul său.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

2. Acea grindin-oțelită înspre Dunăre o mînă,
Iar în urma ei se-ntinde falnic armia română.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

XIV. Spuneți ce valoare gramaticală au cuvintele tipărite cu litere cursive, din textele:

1. Și-ajuns în țară eu te rog
Fă-mi cel din urmă *bine*:
Pămîntul țării să-l săruți
Și pentru mine.

(G. Coșbuc, *Rugămintea din urmă*)

Scanned with OKEN Scanner

2. Şi mai·fac ce fac de mult,
Vara doina mi-o ascult.

(M. Eminescu, *Revedere*)

3. Cînd n-ai de-acum să mai priveşti,
Pe cel frumos, cum însuţi eşti,
De dragul cui să mai trăieşti
Tu, soare sfînt?

(G. Coşbuc, *Moartea lui Fulger*)

XV. Identificaţi termenii ştiinţifici din domeniul botanicii şi cuvintele din terminologia populară botanică. Spuneţi din ce elemente sînt alcătuite cuvintele compuse:

1. Dintre labiate, afară de busuioc, mai ales acolo unde sînt şi stupine, nu se poate să lipsească minta creaţă, izma creaţă *(Mentha crispa)*, care seamănă cu cea sălbatică, dar frunzele sînt mai mici şi mai creţe, iar mirosul mai puternic. Roiniţa sau mătăcina *(Melissa officinalis)* este cultivată nu numai în gospodăriile unde sînt stupi, atrăgînd insectele prin mirosul pătrunzător, ca şi prin nectar, de unde i se mai spune şi iarba-stupilor.

(I. Simionescu, *Flora României*)

2. Şi el îmi spunea numirile florilor, ierbilor şi buruienilor, arătîndu-mi chiar şi pe acele care sînt bune la leac: ceea este dobrişor şi cealaltă ghizdei; asta este laptele stîncei şi astălaltă zirnă-miţoasă; ici iată brînduşe şi colea dediţei; apoi lobodă şi drob, vizdroagă şi siminoc, iarba-ciutei şi pipirig.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegetikos*)

XVI. Subliniaţi regionalismele, elementele de jargon şi de argou şi spuneţi care este importanţa lor în text:

1. Gata la poruncă, bei-mu.

(N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi*)

2. De zulit, ai mai zulit la viaţă?

(Eugen Barbu, *Groapa*)

3. No! acuma să probăluim cîke o ţîră ghin makerie ...

(I. L. Caragiale, *Un pedagog de şcoală nouă*)

4. Am un băiat fain! Ce băiat!

(Eugen Barbu, *Groapa*)

5. După aceea zvîrleam pietrele pe rînd în ştioalna unde mă scăldam.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

XVII. Arătaţi sensul principal şi pe cele secundare ale cuvintelor: *carte, a merge, frumos.*

XVIII. Construiţi propoziţii în care cuvintele *drum, vînt* să aibă sens figurat.

XIX. Găsiţi sinonime pentru cuvintele *val, veşnicie, volum.*

XX. Găsiţi antonime pentru cuvintele: *atunci, aici, aproape, bun, frumos, în urmă, a merge, a vorbi, acceptabil, material.*

XXI. Explicaţi sensurile deosebite ale cuvintelor: *capră, cocoş, corn, cot, lac, mare, pară, port, toc, vară.*

Scanned with OKEN Scanner

XXII. Dați exemple de sufixe cu ajutorul cărora se alcătuiesc cuvinte care arată meserii.

XXIII. Dați exemple de cuvinte compuse din abrevieri.

XXIV. Explicați sensul figurat al cuvintelor din textele:

1. Cu farmecul luminii reci
Gîndirile străbate-mi
Revarsă liniștea de veci
Pe noaptea mea de patemi.

(M. Eminescu, *Lucea fărul*)

2. Cum a făcut nevasta lui Lipan calea întoarsă, vremea s-a zbîrlit. S-a răsucit vîntul și a prins a bate către miezul nopții. Lumina a slăbit în dosul pîclelor.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

XXV. Studiați îmbinările de neologisme și cuvinte de largă circulație și arătați expresivitatea lor:

1. Curgînd în torente, căzînd în letargii adînci, cuprins de mari elanuri, și părăsit de ele, Oltul se îndreaptă spre o zare sau alta trăind inegal și patetic, cu izbucniri frenetice sau obosit de moarte.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

2. Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,
Și în sine împăcată stăpînea eterna pace! ...

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

3. În delirul frigurilor i se părea că vede toate jertfele cruziei sale.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

XXVI. Aflați arhaismele și arătați expresivitatea lor:

1. După ce feciorul comisului își îndeplini către stăpîna casei solia, cu vorbe întortochiate și deslușiri atunci născocite, fu cuprins de o trudă nebiruită.

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

2. Ghica-Vodă, de neamul lui fiind arbănaș, copil-tînăr au purces de la casa lui la Țarigrad, să-și găsească un stăpîn să slujească.

(I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*)

XXVII. Spuneți ce efecte stilistice au îmbinările de cuvinte românești pronunțate regional cu cuvinte străine:

1. Domnule Turturel! uite-te la mine ... Te opresc, magariule, să faci de mauvaises plaisanteries [cuvinte franțuzești = glume proaste] pi conta doamnei Grégoraschko, soția me.

(I. L. Caragiale, *High-life*)

2. ... Silențium [cuvînt latinesc = liniște], măgarilor! Educațiunea prințipială mai apoi ne obligă la respect către cei mari, și la înfățișare moghestă, carea iaște ca un ghecorum [cuvînt latinesc, corect: *decorum* = podoabă] al juneții.

(I. L. Caragiale, *Un pedagog de școală nouă*)

Scanned with OKEN Scanner

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

Fonetica studiază producerea, transmiterea, audiția și evoluția sunetelor vorbirii.

Sunetele sînt produse de *aparatul fonator uman*, ce se prezintă ca un tub acustic în care o parte a aerului expirat din plămîni trece prin trahee în laringe, unde sînt activate *coardele vocale* (niște mănunchiuri de mușchi care pot închide canalul respirator sau pot lăsa între ele o deschizătură prin care circulă aerul, numită *glotă*). Curentul de aer fonator trece apoi prin faringe, întîlnește *vălul palatului*, pe urmă intră în cavitatea bucală și, în unele cazuri, în cavitatea nazală. În cavitatea bucală, care este o cameră de rezonanță, se produc cele mai importante modificări ale curentului de aer fonator prin participarea mușchiului lingual, a maxilarului inferior, a buzelor, dinților, alveolelor dentare și a palatului cavității bucale (palatul dur sau cerul gurii și palatul moale sau vălul palatului). Aceste modificări au loc în cadrul unui proces numit *articulație*. Cînd o parte a curentului de aer fonator pătrunde și în fosele nazale (care constituie de asemenea o cameră de rezonanță) se obțin sunete nazale (*m*, *n*).

Sunetele ca produse ale aparatului fonator uman sînt pronunțate diferit de vorbitori. Aceste diferențe se pot percepe mai cu seamă cu ajutorul unor aparate speciale.

E posibil ca aceeași persoană să pronunțe același sunet în momente diferite, în moduri diferite. Aceste diferențe sînt studiate de *fonetica experimentală*.

Diferențe între sunete există și datorită poziției lor în cuvînt. De exemplu, în cuvîntul *pot*, sunetul /o/ este diferit de /o/ din cuvîntul *pom* sau de /o/ din *por*, pentru că cele trei calități ale sunetului /o/, pe care le putem nota prin /o_1, o_2, o_3/, sînt variante ale aceleiași unități, numite *fonemul* /o/. Fonemul reprezintă o clasă de sunete similare din punct de vedere fonic, de exemplu o_1, o_2, o_3 din *pot*, *pom*, *por*, neidentificîndu-se însă cu nici una dintre unitățile clasei sale. Funcția importantă a fonemului este de a deosebi cuvinte cu înveliș sonor asemănător. Astfel, fonemul /p/, în opoziție cu perechea sa sonoră /b/, diferențiază cuvîntul *pară* de cuvîntul *bară* sau fonemul /ă/ distinge forma de singular *casă* de forma de plural *case*.

Fonemul este deci cea mai mică unitate sonoră a limbii, care are funcțiunea de a diferenția cuvintele între ele, precum și formele gramaticale ale aceluiași cuvînt. În unele lucrări lingvistice mai vechi, fonemul era confundat cu sunetul. Între sunet și fonem sînt multe deosebiri. Sunetul este un element material concret, fonemul este un termen general, care reprezintă toate sunetele din aceeași clasă (categorie).

Scanned with OKEN Scanner

În timp ce *fonetica* se ocupă cu producerea, transmiterea, auditia și evoluția sunetelor concrete, materiale, o altă ramură a lingvisticii, numită **fonologie**, se ocupă cu studiul sunetelor limbii din punctul de vedere al valorii lor funcționale, stabilind sistemele de foneme ale unei limbi și caracterul diferitelor variante. Deci unitatea de bază a fonologiei este fonemul.

SISTEMUL FONOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

Sistemul fonologic al limbii române cuprinde sistemul vocalic și sistemul consonatic.

Vocalele sînt sunete continue, rostite fără ajutorul altor sunete. În limba română sînt șapte vocale: *a, e, i, o, u, ă, î*, dintre care numai trei (*a, ă, î*) sînt întotdeauna întregi (plenisone), putînd să formeze silabe, de exemplu: *a-pă, ar-tă, a-dîn-că*. Celelalte patru (*e, i, o, u*) pot fi vocale plenisone, formînd silabe (*e-lev, i-de-e, o-raș, u-șă*), dar în anumite împrejurări fonetice nu pot constitui singure silabe. De pildă, în *sea-ră, e* se grupează cu vocala *a* alcătuind un diftong. În asemenea situație, **e** este o *semivocală*. La fel, în cuvintele *iar-bă, moa-ră, me-reu*, **i, o, u** sînt semivocale.

În funcție de locul de articulare a limbii, de gradul de deschidere a cavității bucale și de participarea buzelor, vocalele limbii române pot fi clasificate ca în tabelul următor:

Participarea buzelor (rezonatorul labial) / Locul de articulare a limbii: / Gradul de deschidere a cavității bucale:	Vocale nelabiale sau nerotunjite		Vocale labiale sau rotunjite
	anterioare	mediale	posterioare
închise	i	î	u
mijlocii	e	ă	o
deschise		a	

Consoanele sînt sunete ale vorbirii produse în diferite puncte ale canalului fonator, fie prin închiderea (urmată de o deschidere bruscă), fie prin strîmtarea acestuia. Consoanele sînt sunete *nesilabice*: ele nu se pot pronunța fără ajutorul altor sunete. Consoanele produse prin închiderea (*ocluziunea*) canalului fonator și apoi prin deschiderea bruscă a acestuia urmată de expulzarea aerului sînt sunete de mică durată, asemănătoare unor zgomote (*p, b, t, d, k, g, k', g'*), numite *oclusive* sau *explozive*. Consoanele produse prin strîmtarea (*constricțiunea*) canalului fonator în care se produce o „frecare" a aerului expulzat sînt numite *constrictive* sau *fricative*: *f, v, s, z, ș, j, h*. O categorie aparte o formează consoanele *semioclusive*

Scanned with OKEN Scanner

[ts] = ţ, */č/* = *c* + e, *i*, */ğ/* = g + e, i, la a căror articulare ocluziunea este incompletă.

Consoanele *oclusive*, *semioclusive* şi *constrictive* sînt grupate în categoria consoanelor *nesonante*, spre deosebire de consoanele *sonante* (care nu comportă aproape nici un zgomot) : *m*, *n* (care sînt *nazale*) şi *l*, *r* (care sînt *lichide*, adică pronunţarea lor poate fi prelungită ca la vocale).

Din alt punct de vedere, majoritatea consoanelor se grupează în perechi : o consoană surdă şi una sonoră : *p-b*, *t-d*, *k'-g'*, *k-g*, *č-ğ*, *f-v*, *s-z*, *ş-j*.

După locul şi modul de articulare, consoanele limbii române sînt clasificate astfel :

Modul de articulare \ Locul de articulare			Bilabiale		Labiodentale		Dentale		Prepalatale		Palatale		Postpalatale (velare)		Laringale	
			Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore
NESONANTE	OCLUSIVE (EXPLOZIVE)		p	b			t	d			k'	g'	k	g		
	SEMIOCLUSIVE (AFRICATE)						ţ		č	ğ						
	CONSTRICTIVE (FRICATE)				f	v	s	z	ş	j					h	
SONANTE	OCLUSIVE NAZALE			m				n								
	LICHIDE	LATERALE						l								
		VIBRANTE						r								

Diftongii sînt alcătuiţi din vocale şi semivocale. Cînd semivocala se află în silabă înaintea vocalei, diftongul este *urcător* sau *ascendent*. Diftongii urcători sau ascendenţi mai frecvenţi sînt : *i̯a* (**ia**r-*bă*), *e̯a* (**ea**-*mă*), *i̯e* (*nu*-**ie**-*le*), *i̯o* (*fu*-**io**r), *i̯u* (**iu**-*bi*-*re*), *o̯a* (**soa**-*re*) etc.

Dacă semivocala urmează vocalei, diftongul este *coborîtor* sau *descendent*, ca în exemplele : *a i̯* (**cai**), *ă u̯* (*tă***u**), *î i̯* (*pii*-*ne*), *o i̯* (*no*-**roi**), *u i̯* (*gu*-**tui**), *o u̯* (*ca*-*do***u**), *î u̯* (*brî***u**).

Triftongii sînt formaţi din două semivocale şi o vocală rostite în cadrul aceleiaşi silabe : *e̯a u̯* (*ve*-*dea***u**), *i̯a u̯* (*su*-**iau**), *i̯a i̯* (*tră*-**iai**), *i̯o a* (*a*-*ri*-*pioa*-*ră*) etc.

Hiatul este întîlnirea a două vocale pronunţate succesiv în silabe diferite, acestea făcînd parte fie din acelaşi cuvînt, fie din cuvinte diferite. Exemple de vocale în hiat care fac parte din acelaşi cuvînt : *a*-*l***e**-**e**, *ce*-

e-ale, *po-et*, *du-el* etc. Exemple de vocale în hiat care fac parte din cuvinte diferite: *la amiază*, *de exemplu* etc.

Uneori, hiatul dintre cuvinte poate fi înlăturat prin formarea unei singure silabe din două silabe. Să se compare: *de atunci* (tempo lent) cu: *de-atunci* (tempo rapid).

REPREZENTAREA GRAFICĂ A SUNETELOR

Sunetelor limbii române le corespund, în general, semnele grafice (literele) respective. Astfel, sunetului /*m*/ îi corespunde litera *m*. Există totuși cazuri cînd aceeași literă poate reprezenta mai multe sunete, de exemplu *e*, *i*, *o*, *u* notează atît vocale, cît și semivocale. Datorită vecinătății altor sunete, literele *e* și *o* cu o valoare nesilabică, înainte de *a* la început de cuvînt și de silabă, reprezintă un /i̯/ și, respectiv, un /u̯/, de pildă: *ea*—/i̯a/, *oameni*—/u̯ameni/ etc.

Literele *c* și ș cînd nu sînt urmate de *h*, *e*, *i* reprezintă sunetul /*k*/ și, respectiv, /*g*/: *car*, *cort*, *curaj* etc.; *gard*, *gorun*, *gură*. Cînd sînt urmate de *e*, *i*, aceste litere redau sunetele /č/ și /ğ/, în: *cerb*, *cireș*, *ger*, *gingie* etc.

Unele litere pot reda două sunete. Astfel, *e* poate nota sunetul /*e*/ în cuvinte ca *electroliză*, *epigon*, dar și /i̯e/ la inițiala pronumelor personale și a unor forme ale verbului *a fi*: *eu*-/i̯eu/, *el*-/i̯el/; *este*-/i̯este/, *erau*-/i̯erau/.

Litera *x* redă sunetul /ks/ în *excursie*, *expunere* și /gz/ în *examen*, *exercitii*, *exemplu*.

Sînt și cazuri cînd un sunet este redat prin litere alăturate. Astfel, grupurile *ch*, ș*h* înainte de *e* sau *i* notează un singur sunet /*k*'/ și /*g*'/: *chitanță*, *ghețar*, *ghimpe*.

Cînd au valoare nesilabică, grupurile de litere *che*, *chi*; ș*he*, *ghi*; *ce*, *ci*; *ge*, *gi* notează tot cîte un singur sunet: /k'/ *cheamă*, *chiar*; /g'/ *gheață*, *ghiaur*; /č/ *ceară*, *ciorbă*; /ğ/ *geam*, *magiun*.

Același sunet poate fi redat prin litere diferite. De pildă, sunetul /î/ poate fi notat cu **î** sau cu **â**: *mînă*, *hotărît*; *România*, *român*, *românesc*, *românește*; *Brâncuși*, *Agârbiceanu*, *Pârvan* etc. De asemenea, sunetul /k/ este redat prin **c** în *calcar*, *cupru*, dar prin **k** în *kaliu*, *kaki* și în unele nume de familie (*Kogălniceanu*) ori prin **q** în *Qatar*. Sunetului /v/ îi corespund literele **v** și **w**, în *var*, *vopsea*; *watt*, *Weber*, iar lui /i/ îi corespunde litera **i** și, respectiv, **y** în *iar*, *iaz*; *ytriu*, *yankeu*.

SILABA

Silaba este un segment fonic alcătuit dintr-unul sau din mai multe foneme pronunțate printr-un singur efort expirator. În cuprinsul unei silabe se află obligatoriu o vocală. Sînt cuvinte formate dintr-o singură silabă (*om*, *cal*, *iar*, *în* etc.), numite *monosilabice*, altele din două, trei, patru sau mai multe silabe, numite cuvinte *bisilabice* (*car-te*, *școa-lă*),

Scanned with OKEN Scanner

trisilabice (*al-bas-tru, re-gi-ment*), *tetrasilabice* (*rîn-du-ne-le*) etc. În fluxul vorbirii silaba poate fi alcătuită și din rostirea împreună a două cuvinte (**s-au** *dus*) sau a unui cuvînt cu partea inițială din alt cuvînt (**mi-a***mintesc*).

DESPĂRȚIREA CUVINTELOR ÎN SILABE

I. *Reguli bazate pe pronunțare*

1. Consoana aflată între două vocale trece la silaba următoare: *a-***pă**, *ma-***mă**, *u-***ti-li-za-re** etc.

2. Grupul de două consoane situat între vocale se desparte astfel: prima consoană rămîne la silaba dinainte, iar a doua trece la silaba următoare: *mu***n-te**, *ar-***tă**, *car-***te**, *ac-***ți-u-ne** etc.

Dacă în grupul de consoane prima consoană este *b, c, d, f, g, h, p, t* sau *v* și a doua este *l* sau *r*, despărțirea în silabe se face înaintea întregului grup consonantic: *a-***cru**, *ca-***blu**, *ca-***pră**, *ta-***blă**, *a-***tlet**, *do-***vleac** etc.

3. Trei sau mai multe consoane aflate între vocale se despart astfel: prima rămîne la silaba dinainte, iar celelalte trec la silaba următoare: *as-***pru**, *as-***tru**, *nos-***tru**, *lin-***gvist**, *um-***ple**, *cin-***ste** etc.

În cazul grupurilor *lpt, mpt, mpț, ncș, nct, ncț, ndv, ncv, rct, rtf* și *stm*, despărțirea se face între a doua și a treia consoană: *scul***p-tu-ră**, *so***mp-tu-os**, *sfi***nc-și**, *pu***nc-tu-a-ți-e**, *fu***nc-ți-o-nar**, *de-li***nc-ven-ță**, *a***st-ma-tic** etc.

4. Semivocala aflată între două vocale trece la silaba următoare: *tre-bu-***ie**, *tă-***ios**, *no-***uă** etc.

5. În succesiunea vocală (sau diftong) + semivocală + consoană, despărțirea se face înaintea consoanei: *tai-***că**, *mîi-***ne**, *lu-poai-***că**.

6. Vocalele în hiat se despart: *i-***de-e**, *co-***o-***pe-ra-ți-e**, *fi-***in-ță**, *co-***or-do-na-re**, *con-ti-***nu-u**.

I. *Reguli bazate pe analiza morfologică*

1. În cuvintele compuse, în derivatele cu prefixe și în unele derivate cu sufixe (derivate de la teme terminate în grupuri consonantice cu sufixe care încep cu o consoană) se preferă despărțirea în silabe care ține seama de elementele componente atunci cînd cuvîntul este analizabil.

a) cuvinte compuse: *a***st-fel**, *p***ort-a-vi-on** etc.;

b) cuvinte derivate cu sufixe: *sa-va***nt-lîc**, *vî***rst-nic** etc.;

c) cuvinte derivate cu prefixe: **dez-***ar-ti-cu-la-ție*, **in-***e-gal*.

III. *Situații în care nu se face despărțirea în silabe la capăt de rînd*

1. Cuvintele compuse din abrevieri literale: *UNESCO* (nu *U-NES-CO*).

2. Abrevierile unor formule curente: *ș.a.m.d.* etc.

3. Numeralele ordinale notate prin cifre urmate de formantul specific: al *X-lea*, a 3-*a* etc.

Scanned with OKEN Scanner

4. Se recomandă evitarea despărţirii în cazul silabelor iniţiale şi, mai ales, finale constituite dintr-o singură vocală: *a-er, vi-a* etc. sau în situaţii ca: *dînd-o, las-o, uite-o*; *M. Popescu*; *F. C. Argeş*; *art.* 5.

ACCENTUL

În limba română, accentul nu are un loc fix. De obicei, accentul cade pe ultima sau penultima silabă a cuvîntului şi mai rar pe alte silabe, astfel:

— cuvinte cu accentul pe ultima silabă: *sofá, musacá, a alergá, topór, călătór, duşmán* etc.;

— cuvinte cu accentul pe penultima silabă: *cîmpíe, pădúre* etc.;

— cuvinte cu accentul pe antepenultima silabă: *cámeră, árie* etc.;

— cuvinte cu accentul mai îndepărtat de ultima silabă: *véveriţă, lápoviţă, al dóisprezecelea* etc.

În unele cuvinte polisilabice sînt două accente, unul principal, notat [ˊ], şi altul secundar, notat [ˋ]; *rèprezentáţie, cònstituţionál* etc.

În declinare, accentul cade, de cele mai multe ori, pe radical: *oámeni-oámenilor, cásă-cásei*. Fac excepţie unele neologisme în **-o**: *rádio, zéro* etc., unde accentul este mobil în flexiune: *rádio-radióuri, zéro-zeróuri*, precum şi cuvintele *sóră-suróri, nóră-nuróri, tóţi-tuturór*.

În conjugare, accentul se poate muta de pe rădăcină pe un sufix gramatical: *tác, táci, tăcém*; *văd, vézi, vedém* etc.

În derivate, accentul se deplasează, de regulă, de pe radical pe sufix: *cásă-căsúţă, român-românésc*.

Accentul poate avea şi o funcţie de diferenţiere a cuvintelor şi formelor gramaticale. Să se compare: *ácele, cópii, cîntă, móbilă, véselă* cu: *acéle, copíi, cîntă, mobílă, veselă*. Întrucît se scriu la fel, dar diferă prin accent şi prin sensul pe care îl au, astfel de cuvinte şi forme gramaticale se numesc *omografe*.

EXERCIŢII

1. Identificaţi vocalele şi semivocalele din cuvintele: *stai, doi, pui, moară, fii, pai, deal, iarnă, meargă, soare, stilou, iepure*.
2. Găsiţi diftongii şi triftongii din cuvintele următoare şi spuneţi cum sînt alcătuiţi: *rîu, creioane, tău, trăiau, lupoaică, cioară, leoaică*.
3. Spuneţi unde se poate evita, în exemplele de mai jos, hiatul dintre cuvinte, folosindu-se cratima: *te aud, ce ai (cu mine), fără apă, de acum, ce ar (face), luna asta, floare albastră*.
4. Explicaţi oral deosebirea dintre sunet şi fonem, avînd ca punct de plecare sunetele m_1, m_2 m_3, m_4 din cuvintele: *mic, munte, armă, simţ*.
5. Urmăriţi distribuţia accentelor în textele următoare:

a) Copilul cel mărunţel îmi vorbea cu seriozitate şi cu durere, ca un om mare.

(M. Sadoveanu, *Un om năcăjit*)

Scanned with OKEN Scanner

b) Pe cînd pămîntul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rîndul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încît mă-ntreb în sine-mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?

(M. Eminescu, *Rugăciunea unui dac*)

6. Pe ce silabe cade accentul în cuvintele din textul:
Ne-nțeles rămîne gîndul
Ce-ți străbate cîmpurile,
Zboară vecinic, îngînîndu-l
Valurile, vînturile.

(M. Eminescu, *Dintre sute de catarge*)

7. Folosind *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, arătați cum se accentuează cuvintele: antic, intim, unic, fenomen, doctoriță, bolnav, dușman, butelie, sînteți, regizor, actor, diplomă, epocă, industrie, aripă, acolo.

8. Despărțiți în silabe cuvintele de mai jos: aeromodel, alimentație, antiimperialist, arhiabundent, bacalaureat, basorelief, centimetru, circumferință, contravaloare, electrodinamică, hodoronc-tronc, interacțiune, laitmotiv, miazănoapte, caracter, antic, silex, duceți-vă, mergeți, deschideți, astru, complot, antarctic, delincvent, funcționar, teatru, sinuos, băutură, agrotehnic, contraatac, contraindicat, supraaglomerat, interregn, insensibil, decolorant, dejuga, dezbăra, dezminți, exuberant, reeduca.

9. Explicați de ce cuvintele de mai jos au fost despărțite în silabe astfel: a-ca-de-mi-e, a-fec-tu-os, alt-un-de-va, al-ve-o-lă, a-ne-xi-u-ne, car-tof, co-a-gu-la-re, con-trar, cre-u-zet, dim-pre-u-nă, ec-ze-mă, in-fruc-tu-os, ge-o-log, in-sti-tu-tor, lin-gvis-ti-că, li-li-a-ce-e, ma-es-tru, ob-sta-col, ac-ci-dent, re-zi-du-u, sfoa-ră, sim-plu, vă-trai, ca-dră, punc-taj.

10. Indicați care cuvinte din grupurile de mai jos sînt despărțite corect: co-dru/cod-ru, somp-tu-os/som-ptu-os, tab-lă/ta-blă, i-ne-xact/in-e-xact.

11. Indicați care cuvinte din grupurile de mai jos sînt accentuate corect: séver/séver, mátur/matúr, reportér/repórter.

GRAMATICĂ

(Morfologia)

Gramatica este știința care se ocupă de structura gramaticală a limbii; ea cuprinde două părți distincte: *morfologia*, care studiază cuvîntul ca unitate gramaticală, analizîndu-l sub aspectul formei, al modificărilor flexionare și al valorilor gramaticale exprimate de aceste forme, și *sintaxa*, care studiază combinațiile de cuvinte și funcțiile acestor combinații. Între morfologie și sintaxă există o strînsă legătură: sintaxa folosește modificările formale ale cuvintelor (de care se ocupă morfologia) pentru a le combina în propoziții și fraze, în scopul comunicării dintre oameni. Astfel, în combinațiile: *soarele răsare* și *răsăritul soarelui*, unitățile *soarele*, *soarelui* sînt forme flexionare ale cuvîntului *soare*, avînd același sens lexical, dar funcții sintactice diferite, de subiect și, respectiv, atribut, funcții determinate tocmai de deosebirile formale ale cuvintelor și de relațiile dintre ele.

Între gramatică (morfologie și sintaxă) și celelalte părți constitutive ale limbii, *vocabular* și *fonetică*, există, de asemenea, strînse legături: sunetele (fonetica) reprezintă învelișul material al cuvintelor (rădăcini și afixe), iar vocabularul (totalitatea cuvintelor) este materialul de construcție al gramaticii.

OBIECTUL MORFOLOGIEI

Ca parte a gramaticii care cuprinde regulile privitoare la forma cuvintelor, la modificările formale și valorile acestor forme, *morfologia* se ocupă de clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, de flexiunea și de structura lor internă (rădăcini și afixe), indicînd și rolul lor în propoziție.

PĂRȚILE DE VORBIRE

Cuvintele se grupează în zece clase lexico-gramaticale, numite *părți de vorbire*: substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția. Această clasificare ține seama de caracteristicile lexicale, morfologice și sintactice ale cuvintelor.

Sub raport *lexical*, părțile de vorbire se disting după conținut, care poate exprima: numele unui obiect (substantivul, indirect și pronumele,

Scanned with OKEN Scanner

care ține locul unui substantiv), o însușire a unui obiect (adjectivul), un număr sau o determinare numerică (numeralul), o acțiune sau o stare (verbul), o caracteristică a unei acțiuni, stări sau însușiri (adverbul), exteriorizarea unui sentiment, a unei stări fizice sau imitarea unui sunet (interjecția). Articolul, prepoziția și conjuncția nu au înțeles de sine stătător, ci servesc la exprimarea raporturilor sintactice.

Din punct de vedere *morfologic*, importantă este clasificarea părților de vorbire în *flexibile* și *neflexibile*, după cum suferă sau nu schimbări formale în raport cu diverse categorii gramaticale.

Dintre cele zece părți de vorbire, șase (substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele și verbul) sînt flexibile, iar trei (prepoziția, conjuncția și interjecția) sînt neflexibile. Adverbul ocupă o poziție de mijloc: este neflexibil, dar prin categoria gradelor de comparație se leagă și de părțile de vorbire flexibile.

Părțile de vorbire flexibile își modifică forma pentru a exprima sensurile gramaticale fundamentale, numite *categorii gramaticale*. Categoriile gramaticale ale limbii române sînt: genul, numărul, cazul, persoana, modul, timpul, diateza, gradele de comparație. Fiecare dintre ele cuprinde un ansamblu de valori opozabile, care se exprimă prin mărci flexionare specifice. Astfel, cu ajutorul flexiunii exprimăm valorile de singular și de plural ale categoriei numărului la substantiv (*casă-case*), adjectiv (*înaltă-înalte*) și verb (*intru-intrăm*), valorile categoriei cazului la substantiv și adjectiv (*o carte frumoasă — unei cărți frumoase*), valorile categoriei persoanei la pronume și verb (*intru-intri-intră*).

Categoriile gramaticale se exprimă prin mijloace flexionare, sintetice (desinențe și alternanțe fonetice) și prin mijloace analitice. De exemplu, pluralul substantivului *stradă-străzi* se formează prin schimbarea desinenței de la sfîrșitul cuvîntului (*-ă/-i*) și prin alternanțele fonetice din radical (*a/ă; d/z*).

Sintactic, părțile de vorbire se clasifică după funcțiile sintactice pe care le îndeplinesc în propoziție.

EXERCIȚIU

Scoateți pe coloane separate cuvintele flexibile și neflexibile din textul de mai jos și arătați cărora părți de vorbire le aparțin: calificați apoi fiecare parte de vorbire din punct de vedere lexical, morfologic și sintactic:

Băiatul pe care îl trimisese Isosică undeva nu se întoarse prea curînd și cînd apăru în sfîrșit în depărtare, pe tipsia fără obstacol a cîmpiei, nu se grăbea să se apropie, ca și cînd ar fi vrut să spună, prin mersul lui parcă stînjenit, că n-a făcut nimic și nu prea se simte îndemnat să vie mai repede, de vreme ce lucrul acela pentru care fusese trimis tot nu s-a putut face.

(M. Preda, *Morometii*)

Scanned with OKEN Scanner

PĂRȚILE DE VORBIRE FLEXIBILE

SUBSTANTIVUL

Substantivul este partea de vorbire flexibilă în raport cu numărul, cazul și determinarea; în cadrul propoziției substantivul poate îndeplini, singur sau însoțit de prepoziție, orice funcție sintactică: subiect, atribut, nume predicativ, complement; din punct de vedere semantic el denumește ființe, lucruri, acțiuni, stări, însușiri sau fenomene ale naturii cuprinse în gramatică sub denumirea de *obiecte*; de exemplu: substantivele *copil, ciine, mamă, libelulă* denumesc ființe; *masă, pană* sînt nume de lucruri; *oboseală, vigoare* denumesc însușiri fizice; *avariție, demnitate,* însușiri morale; *apărare, fugă,* nume de acțiuni.

I. După natura denumirii, substantivele sînt de două feluri: comune și proprii.

Substantivele comune denumesc obiecte (ființe, lucruri etc.) dintr-o mulțime sau dintr-o clasă de obiecte de același fel: *copil, munte, scriitor, oraș,* indicînd în mod generic atît clasa, cît și fiecare exemplar în parte.

Substantivele proprii denumesc obiecte considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeași categorie: *Ion, Făgăraș, Vlahuță, Craiova*; între substantivele *oraș* și *Craiova,* de exemplu, relația care se stabilește este de la general la particular.

Numele proprii pot fi: nume de persoană: *Gheorghe, Maria* (care sînt prenume), *Ștefănescu, Luchian* (nume de familie); nume de animale: *Grivei, Joiana, Murgu*; numiri geografice și teritorial-administrative: *Bacău, Mureș, Italia*; nume de corpuri cerești: *Marte, Venus*; numiri ale instituțiilor: *Editura Dacia*; numiri de evenimente istorice: *Unirea Principatelor.*

Substantivele proprii diferă de cele comune nu numai prin natura conținutului semantic, ci și prin unele particularități de flexiune, care ne determină să vorbim, în cadrul lor, de existența unui *gen personal* (vezi *Nota* de la p. 75).

Observație. Între substantivele proprii și cele comune nu există limite riguroase; au loc treceri frecvente dintr-o categorie în alta. Astfel, substantive proprii ca: *Fieraru, Creangă, Ureche, Temelie, Babele, Vaduri* au fost inițial substantive comune; substantivele comune: *americă, olandă* (numele unor țesături), *havană, joben, sandviș* sînt la origine nume proprii (de țări, orașe sau de persoane); *ford* (limuzină), *amper, ohm, watt* (unități de măsură) denumeau inițial pe inventatorii sau descoperitorii obiectelor care poartă aceste nume.

II. După forma lor, substantivele sînt simple și compuse.

— *Substantivele simple* pot fi primare: *carte, pernă, stilou, Iupiter, Iași,* sau derivate cu sufixe: *bunătate, geamgiu, îndoială, pățanie, stăruință, vrednicie, Băneasa, Căldărușani.*

— *Substantivele compuse* sînt formate din două sau mai multe cuvinte cu sens unitar:

Scanned with OKEN Scanner

— două substantive în același caz: *câine-lup, vagon-restaurant, Tîrgu-Jiu*; al doilea substantiv e în cazul genitiv: *Calea-Laptelui, rochița-rîndunicii, Țara Bîrsei*, sau legat prin prepoziția **de**: *drum-de-fier, Curtea de Argeș*;

— un substantiv determinat de un adjectiv: *argint-viu, bună-cuviință, Satu Mare*, de două sau mai multe adjective: *Republica Populară Chineză, revoluția tehnico-științifică*;

— două substantive și un adjectiv: *Muzeul Literaturii Române, Bazinul Noii Caledonii*;

— un verb și un substantiv: *papă-lapte, Sfarmă-Piatră*.

Locuțiunile substantivale sînt grupări de cuvinte cu sens unitar, echivalente semantic și sintactic cu substantivele: *aducere-aminte, băgare de seamă, părere de rău, scăpare din vedere, ținere de minte* (ele provin adesea de la locuțiuni verbale).

ÎNDRUMĂRI ORTOGRAFICE

a) Se scriu cu cratimă (liniuță de unire) substantivele compuse dintr-un substantiv în nominativ și unul în genitiv: *rochița-rîndunicii, floarea-soarelui*, din două substantive legate prin prepoziție: *drum-de-fier, cal-de-mare*, dintr-un substantiv și un adjectiv: *argint-viu, bună-credință*, dintr-un substantiv și un verb: *gură-cască, tîrîie-brîu, Sfarmă-Piatră*.

b) Se scriu într-un cuvînt substantivele compuse în care componentele nu-și mai păstrează individualitatea morfologică: *bunăvoință* (gen. dat. *bunăvoinței*, nu *bunei voințe*), *Cîmpulung* (gen. dat. *Cîmpulungului*).

c) Substantivele proprii se scriu întotdeauna cu inițială majusculă, spre deosebire de substantivele comune, care se scriu cu inițială minusculă (cu excepția cazului cînd stau la începutul frazei).

EXERCIȚII

I. Analizați substantivele proprii și comune din textele de mai jos; indicați natura denumirii și structura lor și explicați ortografia:

1. În sfîrșit, bătrînul Iuga nu mai avu puterea să asculte bîiguielile cu porunca regelui și, tăindu-le vorba cu mîna, întoarse fața spre mulțimea ce începuse a prinde glas.
(I. Rebreanu, *Răscoala*)

2. Adunarea se desfăcu lăsînd loc de trecere unui om mititel cu capul mare. Părea să fie o persoană a stăpînirii. Purta căciulă țuguiată de astrahan și blană cu guler de vidră.
(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

3. Pe cine gîndești că văz la masa din spate? ... Pe coate-goale, domnule, pe moftangiul, pe mațe-fripte, domnule!
(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

II. Analizați din punct de vedere semantic și formal substantivele: *argint-viu, batjocură, tragere de inimă, pierde-vară, drum-de-fier, libertate, mulțime, stejăriș, păruială, Curtea de Argeș, Filipeștii de Pădure.*

Scanned with OKEN Scanner

Substantivul are trei genuri: masculin (*munte*), feminin (*față*) și neutru (*parc*). Deoarece genul substantivelor este fix, adică substantivele nu-și schimbă forma pentru a exprima opoziții de gen, în analiza morfologică deosebim genul după desinențele de număr și de caz (diferite în funcție de genul substantivelor, vezi *Numărul substantivelor* și *Cazurile substantivului*), după comportamentul lor diferit în cursul flexiunii (vezi *Declinarea substantivului*), precum și după formele diferite (după gen) ale articolului cu care se combină substantivul.

Genul substantivelor se poate recunoaște și după înțeles: substantivele masculine denumesc, în general, ființe de sex bărbătesc sau lucruri care prin obișnuință sînt socotite masculine (*om, cal, pom, perete, ardei*); substantivele feminine denumesc ființe de sex femeiesc sau lucruri considerate prin tradiție feminine (*nepoată, pisică, floare, carte*), iar cele neutre nume de lucruri (*cer, stilou, nume*). Între genul gramatical și cel natural (sex) nu există însă întotdeauna o corespondență, dimpotrivă, se constată numeroase nepotriviri: nume de lucruri (inanimate) apar și la genurile masculin și feminin (genul animatelor): *pom, casă, basma*; unele nume de ființe sau de colectivități umane: *animal, dobitoc, mamifer, geniu, popor, trib* sînt de genul neutru.

Deoarece substantivul apare frecvent însoțit în comunicare de un adjectiv, genul gramatical al substantivului poate fi pus în evidență cu ajutorul contextului adjectival.

Astfel, pentru substantivele masculine sînt caracteristice formele adjectivale: *bun, buni*: e l e v *bun*, e l e v i *buni*; pentru feminine, formele *bună, bune*: e l e v ă *bună*, e l e v e *bune*, iar pentru neutru, formele *bun, bune*: s c a u n *bun*, s c a u n e *bune*; spre deosebire de masculin și feminin, care au contexte specifice, neutrul apare în contexte comune la singular cu masculinul (*bun*) și la plural cu femininul (*bune*), deci în contexte nespecifice.

Observație. Unele substantive au două sau mai multe terminații la singular sau la plural, încadrîndu-se astfel la genuri diferite. De exemplu, substantive ca *basc—bască, colind—colindă* aparțin cu prima formă genului neutru (*un colind—două colinde*), iar cu a doua, genului feminin (*o colindă—două colinde*): substantivul *bob—boabă* are forme corespunzătoare genurilor masculin și feminin.

Formele diferite de gen ale substantivului pot avea același sens, ca în exemplele de mai sus, sau pot avea sensuri diferite, ca în cazul substantivului *colț*, care la masculin (*colț—colți*) are sensul de „dinte canin", iar la neutru (*colț—colțuri*), de „unghi, extremitate" (*colțul* s t r ă z i i, *colț* d e p î i n e); cu genuri și sensuri diferite sînt folosite și substantivele *cap—capi* „conducător"; *cap—capete* „extremitate a unui corp"; *ochi—ochi* „organ al vederii"; *ochi—ochiuri* „ochi de fereastră", „mîncare de ouă", „nod al unei împletituri" „ochiurile de la plită"; *pas—pași* „mișcare"; *pas—pasuri* (în geografie, tehnică); *timp—timpi* „fază a unei mișcări, a ritmului"; *timp—timpuri* „interval, categorie gramaticală".

Scanned with OKEN Scanner

La substantivele denumind animale (nume de oameni și de animale), deosebirea de gen, corespunzătoare deosebirii de sex, se exprimă în două feluri:

— prin cuvinte complet diferite pentru cele două ființe de sex opus: *mamă-tată, frate-soră, unchi-mătușă, berbec-oaie, cocoș-găină, țap-capră*;

— prin cuvinte derivate cu ajutorul unor sufixe lexicale; de obicei se derivă femininul de la masculin: *elev-elevă, doctor-doctoriță, croitor-croitoreasă, muncitor-muncitoare, leu-leoaică, săteanc-săteancă*; mai rar, masculinul de la femininul existent: *broască—broscoi, curcă-curcan*. Acest procedeu de formare a substantivelor de gen opus de la cele existente se numește *moțiune*, iar substantivele formate astfel se numesc *substantive mobile*. Cele mai frecvente sufixe moționale sînt: *-ă, -iță, -ească, -că, -oaică, -toare* pentru feminin, *-oi, -an* pentru masculin.

Observații 1. În unele situații, concordanța dintre genul gramatical și cel natural al substantivelor este neglijată; substantive de gen masculin, ca *medic, electrician, stomatolog, geolog, academician, ministru*, se folosesc ca atare pentru a denumi profesii sau funcții exercitate și de femei: substantivele de gen feminin: *calfă, santinelă* denumesc ocupații sau îndeletniciri bărbătești.

2. Unele nume de animale, păsări sau insecte au o singură formă pentru ambele genuri. Astfel: *dihor, elefant, fluture, greier, purice* au formă masculină: *cămilă, girafă, lăcustă, turturică, viperă* sînt feminine. Substantivele de acest fel se numesc *epicene*.

Notă. În interiorul genurilor masculin și feminin animate, adică la numele proprii și comune de persoane (sau de animale și lucruri personificate), se distinge prin particularități flexionare, sintactice și fonetice un **gen personal.** Trăsăturile care caracterizează acest gen sînt următoarele:

— Genitivul și dativul singular al numelor proprii masculine au articolul hotărît proclitic: „c a i e t u l *lui Mihai*"; „i-a m d a t *lui Ion* un caiet" (compară cu „c a i e t u l *elevului*"; „i-a m d a t *elevului* un caiet", la care articolul este enclitic). Numele proprii articulate enclitic de felul: „m a n u s c r i s e l e *Bălcescului*"; „a l e g e r e a *Brîncoveanului*" se foloseau pînă pe la începutul secolului nostru; astăzi le întîlnim izolat, în denumiri ca: „Șoseaua *Ianculuí*", „Bariera *Vergului*", „Cîntecul *Jianului*".

Procliza articolului hotărît la numele de persoană feminine este admisă numai la cele străine: *lui Carmen, lui Jeni*; la numele proprii și comune românești (*lui Ileana, lui* Maria, *lui* mama) procliza articolului este împotriva normelor limbii literare.

— Acuzativul obiect direct se construiește cu prepoziția *pe*: „l-a m v ă z u t *pe Ion*"; „*pe mama* o i u b e s c".

— Diftongii *ea, oa*, care la substantivele comune alternează cu *e* și *o*: *floare-flori, seară-seri*, la numele proprii feminine rămîn nemodificați: *Leana-Leanei, Ioana-Ioanei*. În cazul numelor proprii terminate în *-ca, -ga* (*Anca, Olga, Duca*, la genitiv-dativ *Ancăi, Olgăi*, [În v r e m e a] *Ducăi-Vodă*) nu se produc alternanțe consonantice caracteristice numelor comune (compară cu *vaca-vacii, dunga-dungii*).

— Prezența vocativului, care apare numai la numele de persoane, de ființe sau de lucruri personificate: *Ioane, Mario, omule, pisicuțo, măgarule, soare (sfînt)* ! cu forme specifice (*-e* și *-ule* pentru masculin, *-o* la feminin), constituie o altă trăsătură caracteristică a genului personal.

Scanned with OKEN Scanner

EXERCIȚII

I. Grupați pe genuri substantivele din textele de mai jos; la substantivele animate arătați cum se exprimă opoziția de gen; la numele proprii și comune de ființă indicați trăsăturile caracteristice genului personal:

1. Poftim pe domnul Hubăr, neamț din Viena, măcelar din neam în neam, pe Hubăroaia care îngrijește de măcelărie mai mult decît soțul ei îmbogățit.

(N. Iorga, *O luptă literară*)

2. Și cînd ajung acasă, aflu că tata și mama erau duși în tîrg. Și frații îmi spun cu spaimă că-i poznă cu mătușa lui moș Andrei; a sculat mai tot satul în picioare, din pricina pupăzăi din tei.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Ură tu, măi Chiriece, zic eu lui Goian.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. Căci iapa e o animală fără minte și numaidecît are nevoie de ajutorul omului.

(M. Sadoveanu, *Cartea Mioarei*)

5. Bocea muierea și se trăgea de cap cu plodurile după dînsa.

(M. Sadoveanu, *Însemnările lui Neculai Manea*)

6. Ridicarea în scaun a Brîncoveanului a fost în gîndul acelora care l-au voit și l-au susținut.

(N. Iorga, *Sfaturi pe întuneric*)

7. Tot în acea vreme, și la împărăție strașnică zvoană s-a făcut.

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

II. Analizați semantic și formal (indicînd terminațiile și contextele caracteristice) substantivele neutre din textele de mai sus; separați substantivele neutre care denumesc ființe sau colectivități umane.

III. Găsiți în textele de mai sus exemple de substantive cu forme duble de gen; folosind dicționarul, arătați sensurile diferite ale substantivelor *cot* și *corn*.

IV. Găsiți genul opus al substantivelor animate: *arab, bănățean, colonel, poștaș, păstor, cioară, șarpe, vînzător*; indicați procedeul de formare a genului și sufixele întrebuințate.

V. Arătați cum se exprimă deosebirea de sex în cazul perechilor de substantive *găină-cocoș*; *gîscă-gîscan*; dați cîte două exemple de substantive mobile, epicene și de substantive la care opoziția de gen se exprimă prin cuvinte diferite.

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

Categoria gramaticală a numărului la substantiv se manifestă prin opoziția dintre singular și plural și se exprimă prin desinențe; de exemplu, în *codru-codri* desinențele de număr sînt *-u/-i*. Pe lîngă desinențe, la marcarea opoziției dintre singular și plural participă uneori și alternanțele fonetice, care se produc în radicalul substantivului. De exemplu, în *masă-mese* distincția de număr se exprimă atît prin desinențele *-ă/-e*, cît și prin alternanța vocalică *a/e*. Desinențele de număr diferă în funcție de genul substantivelor în felul următor:

Scanned with OKEN Scanner

— *la substantivele masculine*: Ø — *i*: pom-pomi; profesor-profesori; u, *u̯* — i, *i̯*; codru-codri, tigru-tigri, leu̯-lei, erou̯-eroi̯; e — i: munte-munți, cîine-cîini; ă — i: tată-tați, papă-papi;

— *la substantivele feminine*: ă — e: clasă-clase, masă-mese; ă — i: bancă-bănci, inimă-inimi, ladă-lăzi; e — i: parte-părți, carte-cărți: Ø — le: manta-mantale, mărgea-mărgele, zi-zile; ă — uri: marfă-mărfuri, verdeață-verdețuri; e — uri: vreme-vremuri, carne-cărnuri;

— *la substantivele neutre*: Ø — uri: parc-parcuri, toc-tocuri; Ø — e: oraș-orașe, semn-semne, pai-paie; u, *u̯* — uri: lucru-lucruri, tablou̯-tablouri; u, *u̯* — e: cadru-cadre, curcubeu̯-curcubeie; u — *i̯*: studiu-studii̯, fotoliu-fotolii̯.

Unele substantive au o singură formă pentru ambele numere, fiind deci invariabile în raport cu numărul. Din această categorie fac parte substantivele masculine terminate în consoană palatală sau în *i̯* semivocalic (pe care îl exprimăm grafic printr-un semicerc pus dedesubtul literei): *unchi, ochi, pui̯, ardei̯*, feminine derivate cu sufixul *-toare*: *lucrătoare, secerătoare, zburătoare* și neutre terminate în *-e*: *indice, nume*. Morfologic, se poate considera că asemenea substantive prezintă desinența Ø atît la singular, cît și la plural.

Observații: 1. Desinența de plural *-i* caracteristică masculinului apare și la plural multor feminine *(inimi)* și neutre *(fotolii)*, fiind comună celor trei genuri; ca marcă a pluralului, *i* poate fi, din punct de vedere fonetic, vocală: *tigri*, semivocală: *eroi* sau *i* scurt (asilabic): *lupi*.

2. Desinența *-uri*, caracteristică pluralului neutru: *timpuri, ceasuri*, apare și la unele substantive feminine: *cărnuri, blănuri, verdețuri*, dar cu un sens special (de plural colectiv), denumind feluri, sorturi de obiecte.

3. Desinența *-le* marchează pluralul unor feminine terminate la singular în vocală accentuată: *basma-basmale, stea-stele*.

4. Desinența *-Ø* apare la singularul unor masculine și neutre terminate în consoană sau semivocală: *pom, oraș, pai̯*, feminine în vocală accentuată: *basma, cafea* și la singularul și pluralul substantivelor invariabile: *pui̯, nume, învățătoare*.

Alternanțele fonetice care se produc în radicalul substantivelor în trecerea acestora de la singular la plural sînt următoarele:

— *alternanțe vocalice*: a/ă: pasăre-păsări, rană-răni; a/e: masă-mese, vară-veri; ă/e: băț-bețe, măr-mere; î/i: cuvînt-cuvinte; o/oa: covor-covoare; oa/o: comoară-comori;

— *alternanțe consonantice*: d/z: ladă-lăzi, stradă-străzi; t/ț: băiat-băieți, frate-frați; s/ș: urs-urși; g/ğ: dungă-dungi, belciug-belciuge; c/č: bancă-bănci, fiică-fiice; l/Ø: cal-cai, vale-văi; str/ștr: astru-aștri.

SUBSTANTIVE CU FORME DUBLE DE NUMĂR

Unele substantive apar cu forme duble de număr, fie la singular: *bulgăre-bulgăr, compresă-compres, fascicul-fasciculă, zvon-zvoană*, fie, mai des, la plural: *aripi-aripe, coli-coale, dorințe-dorinți, blăni-blănuri, vremi-vremuri cămine-căminuri, chibrite-chibrituri, hotele-hoteluri*.

Scanned with OKEN Scanner

Între aceste variante există adesea o concurență (o luptă), care se soldează fie cu eliminarea uneia dintre ele (de obicei a celei mai vechi) și impunerea celeilalte, fie prin menținerea ambelor forme, între care se stabilește o diferență de sens. De exemplu, dintre variantele de plural feminine: în *-e/-i*: *coale-coli, școale-școli, boale-boli, rane-răni, talpe-tălpi*, limba literară a adoptat pe cele în *-i* (formele cu desinența *-e* sînt mai vechi și au ieșit din uz). Dintre variantele de plural neutru: *chibrite-chibrituri, hotele-hoteluri*, sînt considerate literare cele în *-uri*.

Se mențin ambele variante de plural, datorită specializării lor semantice, în cazuri ca:

bandă — pl. *bande* „cete, grupuri"; *benzi* „fîșii, panglici";
resort — pl. *resoarte* „sectoare", „domenii de activitate"; *resorturi* „organe ale unor mecanisme";
dată — pl. *date* „anumite zile, luni, ani"; *dăți* „ori", „mai multe dăți";
minut — pl. *minute* (ale orei); *minuturi* „fel de mîncare";
cămin — pl. *cămine* „instituții; *căminuri* „sobe".

SUBSTANTIVE DEFECTIVE DE NUMĂR

Unele substantive nu au forme pentru ambele numere, folosindu-se numai la singular sau numai la plural.

Au numai singular, în mod obișnuit, substantivele nume de materii ca: *aur, fasole, grîu, mazăre, sînge, vată, zahăr*, nume de însușiri și de stări: *curaj, cinste, foame, lene, sete, liniște*, nume proprii de persoane, locuri, munți, ape: *Maria, Ionescu, Bistrița, Dobrogea, Negoiul*.

Au numai formă de plural unele nume de materie ca: *bale, cîlți*, nume de locuri și munți: *Fălticeni, Ștefănești, Potlogi, Tîrnăveni, Videle, Babele, Mehedinți*.

Observație. Forma de plural a unor nume de materie ca: *alămuri, dulcețuri, mătăsuri, bumbacuri, omături*, defective în mod normal de acest număr, are sensul unui plural colectiv, indicînd „soiuri, feluri, sortimente sau bucăți din" materia respectivă.

SUBSTANTIVE COLECTIVE

Există substantive a căror formă de singular are înțeles de plural. Fac parte din această categorie substantivele simple (primare) ca: *hoardă, herghelie, pîlc, popor, stol, turmă, trib* sau derivate: *aluniș, făget, frunziș, nucet, porumbiște, stejăriș, țărănime*; cele mai frecvente sufixe colective sînt *-et, -iș, -ime*.

EXERCIȚII

I. Grupați după gen substantivele din textele de mai jos și arătați cum se exprimă opoziția de număr în cazul fiecărui gen, scriind separat desinențele și alternanțele fonetice (acolo unde se produc):

1. Să știe și Mărioara mea că încă n-am murit aici, prin străinătăți, în țara Turcului.
(M. Sadoveanu, *Boțolan*)

Scanned with OKEN Scanner

2. Eu zac în umbra unor maci
fără dorinți, fără mustrări, fără căinți
și fără-ndemnuri, numai trup
și numai lut.

(L. Blaga, *În lan*)

3. Oltul își mînă apele spre miazănoapte cuprins de fericiri și îngîndurări imense.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

4. Și au venit omături pe spulber de furtună.

(M. Sadoveanu, *Nunta domniței Ruxandra*)

5. Umblau slujitori călări cu suliți și cu făchii. Luau vită, luau știubei, luau țol, luau bani. Cui se punea împotrivă, îi luau și viața.

(M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*)

II. Identificați în exemplele de mai sus substantivele care în mod obișnuit se folosesc numai cu un singur număr (singular sau plural) și explicați, în context, folosirea lor. Ilustrați cu cîte un exemplu felurile substantivelor defective de plural și, respectiv, de singular.

III. Arătați care sînt sensurile diferite ale variantelor de plural *ghivece-ghiveciuri, coade-cozi, vise-visuri*; dați cîte un exemplu de substantiv cu forme duble de singular și de substantiv cu forme duble (sau triple) de plural.

IV. Dați cîte trei exemple de substantive colective, simple și derivate: analizați desinențele de singular și de plural.

V. Arătați genul și numărul substantivelor următoare și stabiliți proveniența lor: *avutul* obștesc, *bunurile* noastre, *bătaie de cap, dare de seamă, eul* fiecăruia, *fără-delege, nimicurile* acestea, *radiojurnal, prim-ministru, untdelemn.*

CAZURILE SUBSTANTIVULUI

Cazurile sînt formele pe care le iau substantivele pentru a exprima relațiile cu celelalte cuvinte din propoziție.

Nominativul este cazul subiectului și al numelui predicativ: *Limba* noastră-i *o comoară*, al apoziției: Brâncuși, *ctitorul* artei moderne; ca subiect și nume predicativ, nominativul intră în relație cu verbul la un mod personal: Lupul lup *rămîne*, sau nepersonal: *Stînd* ploaia, el a putut pleca.

Apoziția stă în nominativ indiferent de cazul termenului regent: Soarele, *lacrima* Domnului (nominativ), urmașilor mei *Văcărești* (dativ); situații de apoziție acordată în caz se întîlnesc mai rar în limba actuală.

Acuzativul este cazul complementului direct. Substantivul în acuzativ are funcție de obiect direct în relație cu un verb tranzitiv: Citesc *o carte*; cînd obiectul direct e un nume propriu, un nume de rudenie sau un nume compus antepus verbului: Am văzut-o *pe Maria* (*pe mama*); *Pe copil* nu l-am văzut, el se construiește cu prepoziția *pe*.

Genitivul este cazul atributului și exprimă valori și nuanțe variate: posesia (casa *bunicilor*); apartenența (dealurile *Iașilor*); calificarea (frumusețea *pădurii*) etc., toate subordonate ideii fundamentale de posesie.

Scanned with OKEN Scanner

Pe lîngă un substantiv de origine verbală, substantivul în genitiv se numește genitiv subiectiv: s o s i r e a *primăverii* (=*primăvara* a sosit) sau obiectiv: c u l e s u l *strugurilor* (=(ei) a u c u l e s *strugurii*), deoarece în construcția verbală corespunzătoare el are funcție de subiect și, respectiv, de obiect direct.

Genitivul intră, de asemenea, în alcătuirea unei construcții afective cu valoare de superlativ: *floarea florilor, minunea minunilor.*

Dativul este cazul complementului indirect și are ca termen regent un verb: *Solului* n u i s e t a i e capul; o interjecție: B r a v o *învingătorilor*; un adjectiv: Condiții f a v o r a b i l e *dezvoltării.*

Dependent de un substantiv, dativul apare în două tipuri de construcții: una învechită, în care substantivul regent este nearticulat: n e p o a t ă *mamei* mele; Eram m a r t o r *vitejiilor* și *suferințelor* lui Nicoară (M. Sadoveanu), a doua, frecvent întîlnită în limba actuală, în care substantivul regent, articulat, provine dintr-un verb: A c o r d a r e a de premii *elevilor* merituoși (a produs entuziasm); construcția aceasta are la bază o propoziție de tipul: (P r o f e s o r u l) a a c o r d a t *premii* e l e v i l o r m e r i t u o ș i, în care substantivul în dativ *elevilor* este complementul indirect al verbului *a acordat*; prin transformarea verbului în substantiv (*a acordat* > *acordarea*), complementul indirect al acestuia devine atribut, păstrîndu-și cazul (dativ), iar complementul direct *premii* devine atribut prepozițional.

Pe lîngă anumite verbe, substantivul în dativ are funcție de complement circumstanțial de loc (dativul locativ), de ex: Ion nu vedea nu auzea. Rușinea îl ț i n t u i s e *locului* (L. Rebreanu).

Cazurile acuzativ, genitiv sau dativ pot fi cerute și de *prepoziții*; există prepoziții care impun substantivului pe care îl precedă unul dintre aceste cazuri (vezi *Regimul cazual al prepozițiilor*, p. 175). În această situație, forma cazuală a substantivului nu mai apare ca rezultat al unei relații sintactice specifice, ci ca urmare a regimului prepozițional.

De exemplu, cazul *acuzativ* al substantivului poate fi cerut de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale: *la, de, cu, despre, ca, pe, pentru, față de, în loc de, împreună cu* etc.

Substantivul precedat de aceste prepoziții (locuțiuni prepoziționale) îndeplinește funcții sintactice variate, de exemplu: complement indirect: d e p i n d e *de părinți*, circumstanțial de loc: a p l e c a t *la școală*, de timp: s e î n t o a r c e *pe seară*, de mod: m u n c e ș t e cu (*fără*) *entuziasm*, s e î n ț e l e g *ca frații.*

În dependență de alt substantiv, substantivul în acuzativ precedat de prepoziție are funcție de atribut: p r e g ă t i r i *pentru plecare*, g r i j a *față de binele public*, l u p t a *cu inerția*, d r u m *fără întoarcere*, m o ș t e n i r e *pentru viitor.*

Genitivul este cerut de prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale *contra, (de)asupra, împotriva, înapoia, îndărătul, în dreptul, în jurul* etc. şi îndeplineşte funcţia de complement: Avionul z b o a r ă *deasupra oraşului,* sau de nume predicativ: S î n t e m *împotriva războiului,* cînd determină un verb; cînd termenul regent e un substantiv, are funcţie de atribut: c ă l ă t o r i e *în jurul lumii.*

Dativul este cerut de prepoziţiile *graţie, datorită, mulţumită, conform, contrar, potrivit* şi îndeplineşte funcţia de complement: A r e u ş i t *datorită colegilor,* A p r o c e d a t *conform* (*contrar*) îndrumărilor p r i m i t e.

Vocativul are o situaţie specială în sistemul cazurilor: el exprimă o chemare adresată cuiva; poate apărea singur în comunicare: *Ioane! fetelor!,* constituind o propoziţie (neanalizabilă); poate fi însoţit de o interjecţie: m ă i *băiete!* sau de alţi determinanţi cu funcţie atributivă: *Codrule* c u r î u r i l i n e! *Cucule,* p a s ă r e s u r ă!; însoţit de un nume propriu: *domnule* I o n e s c u!, acesta se pune la nominativ; în vorbirea populară şi familiară întîlnim şi construcţii cu amîndouă substantivele în vocativ: *nene Pascule, vornice Moţoace,* în care al doilea vocativ are rol de apoziţie faţă de primul.

Deci vocativul poate îndeplini funcţia de parte de propoziţie, şi anume de apoziţie. Apoziţia exprimată prin vocativ poate fi acordată în caz pe lîngă alt vocativ, ca în exemplele de mai sus, dar şi neacordată în caz, pe lîngă orice parte de propoziţie exprimată printr-un pronume sau adjectiv pronominal de persoana a II-a singular sau plural; în această situaţie, vocativul precizează persoana respectivă prin adresare nominală; T u mi-ai adus cartea, *Ioane*?, Asta e cartea ta, *Ioane*?

Uneori vocativul însoţeşte o propoziţie, fără a fi integrat în ea ca parte de propoziţie: Ce se întîmplă aici, *Ioane*?

Vocativul are valoare afectivă, putînd exprima sentimente variate: afecţiune — *Ionele, puiule!*, dispreţ — *Opincarule, mămăligarule, ţopîrlanule,* să mă dai tu pe mine în vileag? (I. L. Caragiale).

În limba română contemporană se manifestă tendinţa de folosire a nominativului cu valoare de vocativ, de exemplu:

Radu! băieţaş! tineri şi tinere! Preferinţa pentru nominativul cu valoare de vocativ se explică între altele prin posibilitatea acestuia de a se combina mai uşor cu atributul decît vocativul cu forme specifice, de exemplu: *puiul* m a m e i; Frumoasă eşti, *pădurea* m e a! *Zburător* c u negre p l e t e!

Vocativul poate ocupa orice loc în propoziţie, la început, în interiorul sau la sfîrşitul ei, fiind izolat de restul propoziţiei prin virgulă. Desinenţele de vocativ sînt *-e* şi *-ule* pentru masculin singular, *-o* pentru feminin singular şi *-lor* pentru pluralul ambelor genuri.

EXERCIŢII

I. **Faceţi analiza morfologică a substantivelor din textele de mai jos; indicaţi genul, numărul, cazul şi funcţia sintactică:**

Scanned with OKEN Scanner

1. În cetatea Sucevii, la 15 martie 1490, Ștefan-Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn pământului Moldovii, întărește Domniei sale vistiernicului Isac două sate.

(M. Sadoveanu, *Folticenii*)

2. Ultimele vorbe ale Olimpiei îl izbiră prin brutalitatea lor, mai ales că fizionomia lui moș Costache părea a trăda înțelegerea convorbirii. Auzi răspunsul Aglaei.

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

3. S-a făcut apoi tăcere asupra taberei și împăratul a ieșit călare împotriva ordiei de la Amasia.

(M. Sadoveanu, *Roxelana*)

4. S-a ivit pe culme Toamna, / Zîna melopeelor, / Spaima florilor și Doamna / Cucurbitaceelor.

(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

5. Copilul rămase pironit locului cu ochii pofticioși.

(L. Rebreanu, *Ion*)

6. Ah! ascultă, mîndruliță, / Drăguliță, / Șoapta-mi blîndă de amor [...].

(M. Eminescu, *O călărire în zori*)

7. Cinstite comise, a zis el cu tărie; și dumneata, jupîne Dămiene ... numai Domnul Dumnezeu și cartea pe care o am în tașcă mă luminează întru toate.

(M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*)

II. Specificați valorile cazurilor genitiv și dativ din textele 1, 2, 4, 5; enumerați valorile și funcțiile sintactice specifice celor două cazuri, precum și prepozițiile cu care se pot construi.

III. Analizați funcțiile sintactice și valorile cazuale ale substantivelor din sintagmele: *cotele apelor Dunării, Umbra lui Mircea, Sarea pămîntului, Cîntare omului, venirea oaspeților, O oră din august, Un om pentru eternitate.*

IV. Analizați valorile genitivului din sintagmele: *sosirea trenului, răsăritul soarelui, lătratul cîinelui.* Dată fiind valoarea verbală a substantivului regent, transformați sintagmele nominale în sintagme verbale și urmăriți modificările sintactice și funcțiile pe care le suferă substantivul în genitiv.

V. Transformați sintagmele verbale: *timpul trece, soarele răsare, vîntul adie, copilul plînge, (el) citește o carte, (ei) culeg struguri* în sintagme nominale, prin înlocuirea verbului cu substantivul verbal corespunzător; arătați modificările de relație și funcție sintactică pe care le suferă substantivul în nominativ.

VI. Înlocuiți atributele substantivale în acuzativ: *răsărit de soare, mijloc de codru, culeș de struguri, în prag de an nou* cu atribute în genitiv; arătați modificările structurale determinate de substituția celor două cazuri și precizați valoarea genitivului.

VII. Indicați termenii regenți ai unui substantiv în cazul dativ; construiți propoziții în care substantivul în dativ să determine verbe, adjective și substantive și precizați funcțiile sintactice ale dativului.

VIII. Construiți propoziții cu verbele *a da, a mulțumi, a se consacra, a face, a plăcea*; arătați ce cazuri impun aceste verbe substantivelor cu care se combină și care sînt funcțiile lor sintactice.

IX. Construiți propoziții cu verbele *a apela, a se bizui, a decurge, a opta*; arătați care sînt prepozițiile pe care le impun aceste verbe substantivelor cu care se combină, cazurile și funcțiile lor sintactice.

X. Dați exemple de verbe care nu se pot combina cu substantive în nominativ (verbe impersonale) și de verbe care se combină cu două substantive în nominativ (verbe copulative).

Scanned with OKEN Scanner

Totalitatea formelor cazuale ale substantivului la singular și plural constituie flexiunea sau declinarea lui. Opozițiile cazuale se exprimă prin desinențe (care se identifică cu desinențele de număr ale substantivului), asociate uneori cu alternanțe fonetice ale radicalului. Declinarea substantivelor nearticulate (sau articulate cu articolul nehotărît) se realizează în felul următor:

Substantive feminine

	Singular			*Plural*		
N.	(o) casă	stea	vreme	(niște) case	stele	vremuri
G.	(al unei) case	stele	vremi	(al unor) case	stele	vremuri
D.	(unei) case	stele	vremi	(unor) case	stele	vremuri
Ac.	(o) casă	stea	vreme	(niște) case	stele	vremuri
V.	—	stea (luminoasă !)	—	—	stele (căzătoare) !	vremuri (de mult apuse) !

Substantive masculine

	Singular			*Plural*		
N.	(un) actor	perete	leu	(niște) actori	pereți	lei
G.	(al unui) actor	perete	leu	(al unor) actori	pereți	lei
D.	(unui) actor	perete	leu	(unor) actori	pereți	lei
Ac.	(un) actor	perete	leu	(niște) actori	pereți	lei
V.	—	—	—	—	—	—

Substantive neutre

	Singular			*Plural*		
N.	(un) teatru	scaun	plai	(niște) teatre	scaune	plaiuri
G.	(al unui) teatru	scaun	plai	(al unor) teatre	scaune	plaiuri
D.	(unui) teatru	scaun	plai	(unor) teatre	scaune	plaiuri
Ac.	(un) teatru	scaun	plai	(niște) teatre	scaune	plaiuri
V.	—	—	plai (însorit) !	—	—	plaiuri (dragi) !

Scanned with OKEN Scanner

Observații. 1. Substantivele feminine au la singular două forme cazuale distincte: una pentru nominativ și acuzativ: N = Ac.: *casă*, alta pentru genitiv și dativ: G. = D.: (unei) *case*: această formă este omonimă cu toate cazurile pluralului: N. = G. = D. = Ac. (niște, unor) *case*.

Un număr restrîns de substantive feminine, ca: *ceartă*, *leafă*, au însă genitiv-dativul singular *(unei lefi)* diferit de plural, care se formează cu desinența *-uri*: *lefuri*. Aceste substantive au deci trei forme cazuale distincte, una pentru N.—Ac. sg.—*leafă*, a doua pentru G.—D. singular — (unei) *lefi* și a treia pentru toate cazurile pluralului: N. = = G. = D. = Ac. — (niște, unor) *lefuri*.

2. Substantivele masculine și neutre au o singură formă pentru cazurile singularului: N. = G. = D. = Ac. — *un actor, un teatru, unui actor, unui teatru* și o singură formă pentru cazurile pluralului — (niște, unor) *actori, teatre*, realizînd astfel omonimii mai extinse decît substantivele feminine.

3. Unele substantive sînt invariabile, anulînd toate opozițiile de caz la ambele numere: ele realizează deci o omonimie totală a cazurilor și a numerelor: se înțelege că intră aici substantivele invariabile masculine *(ochi, pui, unchi)*, feminine *(învățătoare)*, neutre *(nume, pîntece)*, analizate deja în cadrul categoriei numărului la substantive.

Clasificarea substantivelor. După numărul formelor realizate în flexiune, substantivele se grupează în patru clase:

a) substantive cu două forme flexionare, una pentru N. — Ac. sg. și alta pentru G. — D. sg. și pentru toate cazurile pluralului (*casă, inimă, pîine*);

b) substantive cu două forme flexionare, una pentru cazurile singularului și alta pentru cazurile pluralului (*codru, steag*);

c) substantive cu trei forme flexionare: una pentru N. — Ac. s.g., a doua pentru G. — D. sg. și a treia pentru plural (*treabă, vreme*);

d) substantive invariabile (*pui, nume, zburătoare*).

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR CU ARTICOL HOTĂRÎT

Substantive feminine

	Singular			*Plural*	
N.	casa	steaua	vremea	casele	stelele	vremurile
G.	(al) casei	stelei	vremii	(al) caselor	stelelor	vremurilor
D.	casei	stelei	vremii	caselor	stelelor	vremurilor
Ac.	casa	steaua	vremea	casele	stelele	vremurile
V.	—	—	—	—	stelelor!	vremurilor!

Substantive masculine

	Singular			*Plural*	
N.	actorul	peretele	leul	actorii	pereții	leii
G.	(al) actorului	peretelui	leului	actorilor	pereților	leilor
D.	actorului	peretelui	leului	actorilor	pereților	leilor
Ac.	(pe) actorul	peretele	leul	actorii	pereții	leii
V.	actorule!	—	leule!	actorilor!	—	leilor!

Scanned with OKEN Scanner

Substantive neutre

	Singular			*Plural*		
N.	teatrul	scaunul	plaiul	teatrele	scaunele	plaiurile
G.	(al) teatrului	scaunului	plaiului	teatrelor	scaunelor	plaiurilor
D.	teatrului	scaunului	plaiului	teatrelor	scaunelor	plaiurilor
Ac.	teatrul	scaunul	plaiul	teatrele	scaunele	plaiurile
V.	—	—	plaiule!	—	—	plaiurilor!

La declinarea substantivelor articulate hotărît, enclitic, ceea ce se declină este de fapt articolul, care-şi schimbă forma după gen, număr şi caz: *teatrul* — *teatrului* — *teatrele* — *teatrelor*; prin alipirea lui la substantiv, acesta exprimă mai clar valorile gramaticale în discuţie, în raport cu substantivul articulat nehotărît; omonimiile cazuale care se mai produc sînt cele dintre nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ la toate genurile singular şi plural.

N.—Ac. casa, casele leul, leii teatrul, teatrele

G.—D. casei, caselor leului, leilor teatrului, teatrelor

Observaţii. 1. La nominativ şi acuzativ singular masculin şi neutru articolul este *-l* (cînd substantivul se termină în *-u* şi *-i*, în *-o* sau în consoană: *codrul, stiloul, teiul, copacul, studioul, taxiul*) şi *-le* (cînd se termină în *-e*: *dintele, numele*). La feminin singular articolul este *-a*: *casa, cartea*. La plural articolul este *-i* pentru masculin şi *-le* pentru feminin şi neutru: *codrii, cărţile, stilourile*.

2. La genitiv şi dativ singular articolul este *-lui* pentru masculin şi neutru: *codrului, stiloului, -i* pentru feminin (adăugat la forma nearticulată de genitiv-dativ): *casei, cărţii*; *-lor* pentru plural la toate genurile: *codrilor, stilourilor, caselor, cărţilor, numelor*.

3. Adăugat la finala substantivului, articolul hotărît fuzionează cu acesta, comportîndu-se întocmai ca o desinenţă. El se poate alipi direct de substantiv: *codrul, leul, sediul, peretele, pîinea* (cînd substantivele se termină în *u* vocalic şi semivocalic sau în *e*) sau prin intermediul vocalei *u*: *basmaua, steaua, pomul, unchiul, teiul, biciul* (la substantivele feminine terminate în *a* şi *ea* accentuate şi la cele masculine şi neutre terminate în consoană dură sau muiată şi în *i* semivocalic); la substantivele masculine şi feminine terminate în *-ă*, articolul se substituie desinenţei: *casă-casa*; *popă-popa*.

4. Alipirea articolului la substantiv produce unele modificări fonetice: desinenţa vocalică *-e* de la substantivele feminine devine prin articulare semivocală: *parte—partea*; desinenţele semivocalice *-u* şi *-i* ale masculinelor şi neutrelor se transformă în vocale: *leu—leul, tablou—tabloul, eroi—eroii*; desinenţa *-i* scurt de la pluralul substantivelor masculine şi feminine capătă caracter vocalic: *lupi—lupii, inimi—inimile*.

5. Substantivele feminine terminate în *-ie*: *familie, academie, librărie* fac genitiv-dativul singular articulat *familiei, academiei, librăriei*.

Scanned with OKEN Scanner

6. Substantivul *tată* are două forme articulate la singular: *tata—tatei* și *tatăl—tatălui* (folosită mai ales cu un determinativ: *tatăl meu*); substantivul *piele* are genitiv-dativul articulat nehotărît: (unei) *piei*; forma articulată hotărît este *pielii*.

7. Substantivele masculine terminate la plural în *-ii*: *copii, fii* se scriu cu trei *i* la forma articulată hotărît: *copil—copii—copiii*; *fiu—fii—fiii*; *vizitiu—vizitii—vizitiii*; *tutungiu—tutungii—tutungiii*.

DECLINAREA NUMELOR PROPRII

În flexiune, numele proprii feminine se folosesc, de regulă, ca articol: *Maria, Timișoara, Anglia, Dunărea* și se declină ca substantivele comune articulate hotărît; la fel se declină numele proprii masculine terminate în *-a* și *-ea*: *Luca, Oprea, Sava, Toma*, care au însă forme duble de genitiv: *lui Toma—Tomei*, una după flexiunea masculină, alta după cea feminină.

Numele proprii masculine (prenumele) sînt de regulă nearticulate: *Ion, Gheorghe, Florin*; numele de familie *Grosu, Negru, Popescu, Ștefănescu* se articulează (în cazul lor, *-l* final a dispărut ulterior); în limba mai veche numele proprii masculine erau articulate: *Bălcescul, Brîncoveanul, Lăpușneanul*. Numele geografice apar cu forme articulate: *Jiul, Craiova, Italia, Videle*, mai rar, nearticulate: *Apuseni, Grădiște, Călărași, Măcin*.

Prezența articolului la nume proprii nu creează însă opoziții de determinare ca în cazul numelor comune (compară, de exemplu: *lup*: *lupul* cu *Sandu*); el poate transforma numele comun în propriu, de ex.: *lup*: *Lupu*; *floare*: *Floarea*; *oltean*: *Olteanu*, sau poate indica deosebirea de gen dintre unele nume proprii: *Gică*: *Gica*; *Cătălin*: *Cătălina*.

Numele proprii sînt, de asemenea, indiferente față de număr. Numele proprii de persoană și cele de familie au formă numai pentru singular. Folosite la plural, în condiții determinate, unele nume proprii (*Popești, Grigorești*) pot desemna pe membrii aceleiași familii: *Ioneștii* sînt oameni cumsecade sau, dacă purtătorul lor a fost o personalitate, ele pot denumi metaforic anumite însușiri, calități umane, obiecte etc.: *Eminești* nu se ivesc la tot pasul; Muzeul a achiziționat recent trei *Luchieni*. În stilul poetic, nume de orașe sau de țări pot lua forme de plural. În lume nu-s mai multe *Românii*.

La genitiv-dativ numele proprii masculine primesc articol hotărît proclitic: (*al*) *lui Nicolae*. La acuzativul obiect direct numele proprii primesc prepoziția *pe*: *îl văd pe Mihai*; *o văd pe Maria*. Numele proprii au forme de vocativ asemenea celor comune: *Stane, Radule, Florico*.

Procliza articolului hotărît *lui* la cazurile genitiv-dativ și prezența prepoziției *pe* la acuzativ sînt, alături de alte trăsături fonetice, caracteristici ale genului personal, prin care flexiunea numelor proprii se deosebește de cea a numelor comune.

Scanned with OKEN Scanner

	Masculin			Feminin	
N.	Dan	Radu	Luca	N. Ileana	Lili
G.	(al, a, ai, ale) lui Dan	(al, a, ai, ale) lui Radu	(al, a, ai, ale) lui Luca	G. (al, a, ai, ale) Ilenei	(al,a,ai,ale) lui Lili
D.	lui Dan	lui Radu	lui Luca	D. Ilenei	lui Lili
Ac.	pe Dan	pe Radu	pe Luca	Ac. pe Ileana	pe Lili
V.	Dane!	Radule!	Luca!	V. Ileana! Ileană! Ileano!	Lili!

Observații. 1. Unele nume proprii feminine pot avea trei forme de vocativ: *Ioana! Ioană! Ioano!*, primele două identice cu nominativul (articulat și nearticulat) și general folosite, a treia cu desinența specifică *-o*, întîlnită mai mult în vorbirea regională.

2. Numele geografice care pot apărea la singular cu forme articulate: *Moldova, Franța, Negoiul, Oltul*, sau nearticulate: *Grădiște, Măcin, Orăștie* se declină ca substantivele comune articulate.

EXERCIȚII

I. Scoateți pe coloane separate substantivele proprii și substantivele comune din textele de mai jos și arătați natura denumirii, genul, numărul, cazul, modul de articulare și funcția sintactică; la numele proprii de persoană indicați trăsăturile genului personal:

1. Bojdeuca țărănească a lui Creangă din mahalaua Țicăului, unde noaptea lătrau ciinii ca la sate, îl primi cu o voie bună care alina rana lăuntrică a lui Eminescu, răscolită de curînd și de moartea Ralucăi Eminovici.

(G. Călinescu, *Viața lui Eminescu*)

2. Și scoase hîrțoagele cu iscălitura lui și le dete lui Radu Cluciarul, feciorul Hrizei Vistiarul din Popești.

(Cronica anonimă)

3. Ei bine, Dinule dragă, ... voi scrie postelnicului să te facă vătaf de curte în locul lui Gheorghe, pe care voiește să-l facă zapciu ... Postelnicul e galanton, își cheltuiește starea cu craidonii de pe la via Brîncoveanului și pe la Cotroceni.

(N. Filimon, *Ciocoii vechi și noi*)

4. Ei sînt cei ce au continuat și în veacul XX testamentul literar al Văcărescului Ienăchiță.

5. Acest ciudat și sărac amestec de obiecte îngăduie totuși păstorilor să-și ducă viața de robinsoni întreaga vară.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

II. La substantivele articulate hotărît din textele anterioare arătați procedeele de alipire a articolului și modificările fonetice produse de fuziunea acestuia cu finala cuvîntului.

III. Formați genitiv-dativul singular, articulat și nearticulat al substantivelor: *ceartă, cheie, dragoste, dungă, farmacie, floare, idee, leafă, limbă, mărgea, oaie, vlădică, vreme, zicătoare.*

IV. Folosiți în contexte adecvate genitivul, dativul, acuzativul și vocativul următoarelor nume proprii: *Foarea, Mioara, Viorica, Mimi, Ionel, Sandu, Banatul, Dîmbovița, Oltul.*

Scanned with OKEN Scanner

Flexiunea substantivelor compuse și articularea lor variază după gradul de sudură a elementelor componente și după calitatea morfologică a acestora.

La unele componente ca : *untdelemn, bunăstare, botgros,* sudura componentelor este avansată, de aceea se scriu într-un singur cuvînt : altele, cele mai multe, la care legătura dintre componente nu este atît de strînsă, se scriu cu liniuță de unire : *pierde-vară, gură-cască, Tîrgu-Jiu, Miercurea-Ciuc.*

În funcție de gradul de sudură a componentelor, substantivele compuse se împart în două categorii : *invariabile* și *variabile.*

1. Sînt *invariabile* (la toate cazurile, singular și plural) substantivele compuse dintr-un verb și un substantiv : *gură-cască, linge-blide, tîrîie-brîu,* sau dintr-un substantiv și un adjectiv : *vorbă-lungă, mațe-fripte.*

Observație. În privința genului, trebuie remarcat că aceste substantive pot fi atît masculine, cît și feminine, în funcție de persoana la care se referă : **un** *papă-lapte*—**o** *papă-lapte,* **un** *gură-cască*—**o** *gură-cască.*

2. Sînt *variabile* celelalte substantive compuse, care se pot declina însoțite atît de articolul nehotărît, cît și de cel hotărît. După comportamentul flexionar al componentelor, distingem trei categorii de substantive compuse variabile :

a) compuse la care se modifică numai forma primului component : *pasăre-liră* (*unei păsări-liră, pasărea-liră, păsărilor-liră*) ; *drum-de-fier, floarea-soarelui, gura-leului* ;

b) compuse la care își schimbă forma numai al doilea element : *bunăstare* (*bunăstarea, bunăstării*), *bunăvoință, botgros, untdelemn, liber-cugetător, port-țigaret* ;

c) compuse în care se declină ambele elemente, dar se articulează numai primul : *mașină-unealtă* (*niște mașini-unelte, mașina-unealtă, mașinile-unelte, mașinilor-unelte*), *bună-cuviință, capră-neagră, pușcă-mitralieră.*

Numele geografice compuse se declină astfel :

a) cînd sînt formate din două substantive în același caz, se declină numai cel de-al doilea : *Tîrgu-Jiu,* (*al*) *Tîrgu-Jiului* ;

b) cînd al doilea component e un substantiv în genitiv sau legat prin prepoziția *de,* se declină numai primul component : *Vatra Dornei,* (p r i v e l i ș t e a) *Vetrei Dornei, Curtea de Argeș* (l o c u i t o r i i) *Curții de Argeș* ;

c) cînd compusul cuprinde un substantiv și un adjectiv, se declină ambele componente : *Valea Lungă, Văii Lungi.*

EXERCIȚII

I. Analizați substantivele comune și proprii din textele următoare, arătînd dacă sînt simple sau compuse, genul, numărul, cazul și funcția sintactică ; la substantivele compuse arătați elementele componente și modul cum se declină și se articulează :

1. Văzînd Făt-Frumos că Strîmbă-Lemne n-a făcut nici o ispravă, a hotărît să rămîie de pîndă Sfarmă-Piatră.

(I. C r e a n g ă, *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*)

Scanned with OKEN Scanner

2. Moșneagul însă, gîndind că-i ucigă-l crucea, s-a spăriet.

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

3. Te repezişi să-l tai şi să-l vinzi, tăia-te-ar cine nu trebuie ...

(M. Preda, *Morometii*)

II. Declinați în propoziții substantivele: *pușcă-mitralieră, cal-de-mare, bună-credință, bun-simț, liber-cugetător, Baia Mare*. Specificați alternanțele fonetice (vocalice și consonantice) acolo unde se produc.

III. Dați patru exemple de substantive compuse invariabile și patru exemple de substantive compuse variabile în care elementele componente să se afle în diferite grade de sudură și să prezinte flexiune diferită.

ARTICOLUL

Articolul este partea de vorbire flexibilă după gen, număr și caz care determină un substantiv, individualizîndu-l în grade diferite. Neavînd înțeles de sine stătător, el nu poate apărea niciodată singur, ci numai în prezența substantivului, pe lîngă care funcționează ca un morfem. După gradul de cunoaștere, de individualizare a obiectului denumit, distingem articolul hotărît și articolul nehotărît; primul indică gradul maxim de individualizare (*fratele*) în raport cu al doilea, care arată o determinare mai vagă (*un frate*); ambele se opun formei nearticulate, nedefinite a substantivului (*frate*), de exemplu: Apoi *om* și *cal*, *omul* înainte și *calul* în urmă, de dîrlogi, înaintărăm pe căi neumblate (C. Hogaș).

ARTICOLUL HOTĂRÎT

Articolul hotărît arată că obiectul denumit de substantiv este cunoscut vorbitorului sau considerat ca atare. Astfel, în exemplul: El citește *un roman*; *romanul* i se pare foarte interesant, articularea definită *romanul* individualizează substantivul, arătînd că este vorba despre un obiect cunoscut, și anume, de cel enunțat la început printr-o determinare mai vagă: *un roman*.

Articolul hotărît se alipește la sfîrșitul substantivului, alcătuind o grupare morfemică unitară, în care componentele: *Radical* + *desinență* + *articol* (*codr-u-l, val-e-a*) apar într-o ordine fixă și nedisociabilă. Formele flexionare ale articolului hotărît sînt:

	Masculin		**Neutru**		**Feminin**	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N. — Ac.	-l, le, -a	-i	-l, -le	-le	-a	-le
G. — D.	lui, -lui, -e(i),	-lor	-lui	-lor	-i	-lor
V.	-le	-lor	-le	-lor	—	-lor

În unele situații apariția articolului nu se mai poate explica prin funcția de individualizare, el asigurînd doar o legătură gramaticală între cuvinte. În limba română actuală predomină folosirea substantivului articulat (hotărît sau nehotărît) față de cea a substantivului nearticulat. Astfel, substantivul este întotdeauna articulat la genitiv-dativ: c a r t e a *elevului* (**unui** *elev*), C a l e a *Victoriei*, d a u *colegului* (**unui** *coleg*); la numele proprii, articolul hotărît apare proclitic: c a r t e a **lui** *Ion*, i-am dat **lui** *Ion*) și la nominativ: *elevul* (**un** *elev*) î n v a ț ă (nu putem spune *elev* î n v a ț ă); la nominativ, substantivul poate apărea nearticulat foarte rar și numai în anumite condiții determinate, de regulă cînd stă după verb: *Vine* **furtună**, *nu există* **ieșire**, sau folosit la plural: *Îmi trebuie* **cărți**, cel mai adesea în construcții fixe de tipul *mi-e* **sete** (**frig**, **foame**, **dor**) sau în proverbe: **Corb** l a c o r b *nu-și scoate ochii*. La acuzativ, substantivele nu se articulează cînd sînt precedate de prepoziții: v o r b e ș t e **despre** *Unire*, m e r g e **la** *școală*, dar se articulează (hotărît sau nehotărît) cînd sînt însoțite de un atribut: v o r b e ș t e d e s p r e *Unirea* P r i n c i p a t e l o r, m e r g e l a *școala* d e c o r e g r a f i e.

Articolul hotărît apare ca element constitutiv în structura unor pronume *dînsul*, *dînsa*, *altul* (unde diferențiază pronumele nehotărît de adjectivul corespunzător: **un** e l e v, **alt** c r e i o n), a numeralului ordinal: al d o i l e a, a d o u a și a prepozițiilor *îndărătul*, *împrejurul*, *înaintea*, *împotriva*.

ARTICOLUL NEHOTĂRÎT

Prezintă obiectul denumit de substantiv ca nefiind bine cunoscut de vorbitor. Astfel, *o carte* este mai puțin definit decît *cartea* (forma articulată hotărît a substantivului), dar mai definit decît *carte* (forma nearticulată). El precedă întotdeauna substantivul, de care poate fi uneori separat prin intercalarea unor adjective: *o* c a r t e, o *altă* c a r t e, u n *al doilea* c o n c u r s.

	Singular		*Plural*
	Masculin și neutru	**Feminin**	**Toate genurile**
N.—Ac.	un	o	niște
G.—D.	unui	unei	unor

Observații. 1. Formele *un* și *o* ale articolului nehotărît sînt omonime cu cele ale numeralului cardinal și ale adjectivului pronominal nehotărît. Deosebirea dintre ele se face în context. Astfel, *un* și *o* sînt:

a) articole, cînd la plural le corespunde *niște*: **un** *copil*, **o** *carte*—**niște** *copii*, **niște** *cărți*;

b) numerale, cînd la plural le corespunde un numeral: **o** *carte*—**trei** *cărți*;

c) adjective pronominale nehotărîte, cînd la plural intră în corelație cu *unii*, *unele*: **o** *poezie*—**unele** *poezii*.

Scanned with OKEN Scanner

În unele situații apariția articolului nu se mai poate explica prin funcția de individualizare, el asigurînd doar o legătură gramaticală între cuvinte. În limba română actuală predomină folosirea substantivului articulat (hotărît sau nehotărît) față de cea a substantivului nearticulat. Astfel, substantivul este întotdeauna articulat la genitiv-dativ: c a r t e a *elevului* (**unui** *elev*), C a l e a *Victoriei*, d a u *colegului* (**unui** *coleg*; la numele proprii, articolul hotărît apare proclitic: c a r t e a **lui** *Ion*, i-am dat **lui** *Ion*) și la nominativ: *elevul* (**un** *elev*) î n v a ț ă (nu putem spune *elev* î n v a ț ă); la nominativ, substantivul poate apărea nearticulat foarte rar și numai în anumite condiții determinate, de regulă cînd stă după verb: *Vine* **furtună**, *nu există* **ieșire**, sau folosit la plural: *Îmi trebuie* **cărți**, cel mai adesea în construcții fixe de tipul *mi-e* **sete** (**frig, foame, dor**) sau în proverbe: **Corb** l a c o r b *nu-și scoate ochii*. La acuzativ, substantivele nu se articulează cînd sînt precedate de prepoziții: v o r b e ș t e **despre** *Unire*, m e r g e **la** *școală*, dar se articulează (hotărît sau nehotărît) cînd sînt însoțite de un atribut: v o r b e ș t e d e s p r e *Unirea* P r i n c i p a t e l o r, m e r g e l a *școala* d e c o r e g r a f i e.

Articolul hotărît apare ca element constitutiv în structura unor pronume *dînsul*, *dînsa*, *altul* (unde diferențiază pronumele nehotărît de adjectivul corespunzător: **un** e l e v, **alt** c r e i o n), a numeralului ordinal: al d o i l e a, a d o u a și a prepozițiilor *îndărătul*, *împrejurul*, *înaintea*, *împotriva*.

ARTICOLUL NEHOTĂRÎT

Prezintă obiectul denumit de substantiv ca nefiind bine cunoscut de vorbitor. Astfel, *o carte* este mai puțin definit decît *cartea* (forma articulată hotărît a substantivului), dar mai definit decît *carte* (forma nearticulată). El precedă întotdeauna substantivul, de care poate fi uneori separat prin intercalarea unor adjective: *o* c a r t e, o *altă* c a r t e, u n *al doilea* c o n c u r s.

	Singular		*Plural*
Masculin și neutru		**Feminin**	**Toate genurile**
N.—Ac.	un	o	niște
G.—D.	unui	unei	unor

O b s e r v a ț i i. 1. Formele *un* și *o* ale articolului nehotărît sînt omonime cu cele ale numeralului cardinal și ale adjectivului pronominal nehotărît. Deosebirea dintre ele se face în context. Astfel, *un* și *o* sînt:

a) articole, cînd la plural le corespunde *niște*: **un** *copil*, **o** *carte*—**niște** *copii*, **niște** *cărți*;

b) numerale, cînd la plural le corespunde un numeral: **o** *carte*—**trei** *cărți*;

c) adjective pronominale nehotărîte, cînd la plural intră în corelație cu *unii*, *unele*: **o** *poezie*—**unele** *poezii*.

Scanned with OKEN Scanner

2. Însoțind alte părți de vorbire decît substantivul: **un** *leneș*, **un** *doi*, **un** *ăla*, **un** *of*, (există) **un** *dar*, **un** *ce*, **un** *du-te-vino*, **un** *nu știu ce* și **un** *nu știu cum*, articolul nehotărît le transformă în substantive; pe lîngă un nume propriu: „*Un nenea Iancu* neputincios, cu grumazul plecat de povara bătrîneții, sau *un Caragiale* cu mîinile încrucișate pe piept, amuțit pentru totdeauna, niciodată nu mi-a trecut prin minte" (O. G o g a), articolul nehotărît dă înțelesul de „unul ca", „un asemenea om", putînd transforma numele proprii în nume comune, de ex.: *un* d o n j u a n, *un* h a r p a g o n, *un* h e r c u l e.

3. Pluralul *niște* poate însoți și forma de singular a unor substantive: **un** *pește*—**niște** *pește*, conferindu-i un sens deosebit față de pluralul articulat în același fel: *niște pești*. Înaintea unui substantiv care redă o idee de calitate negativă, *niște* accentuează valoarea peiorativă a substantivului: „Iaca, **niște** *papugii*, **niște** *scîrța-scîrța* pe hîrtie" (I. L. Caragiale).

EXERCIȚII

I. Scoateți pe coloane separate substantivele nearticulate și substantivele articulate (hotărît și nehotărît) și explicați în context folosirea fiecăruia: la substantivele articulate precizați gradul de individualitate, genul, numărul și cazul fiecăruia:

1. Păduri s-au stins. Și rînd pe rînd/oameni în umbră s-au retras/veșminte de pămînt luînd./Dar șipotul, el a rămas.

(L. B l a g a, *Izvorul*)

2. Puțini mai sînt aceia cari au apucat pe oamenii de atunci: un Kogălniceanu, un Alecsandri din Moldova, Brătienii din Muntenia, ori măcar pe un Dimitrie Sturdza.

(N. I o r g a, *Sfaturi pe întuneric*

3. Nene, moartă, tăiată, nu mai stau cu mitocanul! Scapă-mă de pastramagiul ...

(I. L. C a r a g i a l e, *O noapte furtunoasă*)

4. Un om fusese o frunză și numai om cu om
Au izbutit să crească și să se facă pom.

(T. A r g h e z i, *Om cu om*)

5. Frumos trai! plăcută soartă! Noi, o Vidră și un Răzvan
Să-nlemnim stînd la o poartă, nemișcați ca un buștean.

(B. P. H a s d e u, *Răzvan și Vidra*)

6. Nu iese fum fără foc; Rîde ciob de oală spartă.
Munte cu munte se întîlnește, darămite om cu om.

(Folclor)

II. Articulați hotărît, la singular și la plural, substantivele: *ardei, cîmpie, consiliu, idee, lampă perdea, parc, parte, radio, ochi*; analizați apoi structura morfematică a cîtorva substantive după schema flexionară *R+d+art.* (radical+desinență+articol) și arătați cum se produce fuziunea articolului cu desinența.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

ALTE ARTICOLE

Spre deosebire de articolul hotărît şi nehotărît, articolul posesiv *al* şi cel adjectival *cel* nu creează diferenţe sub aspectul individualizării substantivelor pe lîngă care apar.

ARTICOLUL POSESIV SAU GENITIVAL

Articolul posesiv sau genitival apare la pronumele posesiv (**al** *meu*), la substantivul (pronumele) în genitiv (**al** *elevului*, **al** *fiecăruia*) şi la numeralul ordinal (**al** *patrulea*), acordîndu-se în gen şi număr cu substantivul regent. Formele articolului sînt următoarele:

	Singular		*Plural*	
	Masculin	**Feminin**	**Masculin**	**Feminin**
N.—Ac.	al	a	ai	ale
G.—D.	—	—	alor	

Într-o sintagmă alcătuită din *substantiv+posesiv* sau *substantiv* (pronume) *în genitiv*, *al* stabileşte legătura între cei doi termeni în următoarele situaţii:

— cînd substantivul regent este nearticulat enclitic: *un caiet* **al** *meu*, *această lucrare* **a** *elevului*, *copil* **al** *nimănui* (dar: *caietul meu*, *lucrarea elevului*, *copilul nimănui*);

— cînd între cei doi termeni ai sintagmei se intercalează un alt cuvînt: u n c a i e t *de notiţe* a l m e u, c o p i l u l *acesta* a l n i m ă n u i;

— cînd posesivul sau substantivul (pronumele) în genitiv stă înaintea substantivului regent: *ai noştri* t i n e r i, *a patriei* c i n s t i r e, *ale turnurilor* u m b r e.

În aceste construcţii, *al*, deşi formează grup comun cu substantivul (pronumele) în genitiv, se acordă în gen şi număr nu cu acesta, ci cu substantivul regent pe care îl reia: p u ş c a *de vînătoare* **a** *tatei*, sau îl anticipează: **ale** *tinereţii* v a l u r i.

Posibilitatea de a relua sau de a anticipa un substantiv apropie pe *al* de pronume: valoarea pronominală a lui *al* este mai clară cînd substantivul nu apare în aceeaşi propoziţie, de ex.: L u n g e d r u m u l *Clujului,/Dar mai lung* **al** *dorului*, sau cînd este distanţat de *al* prin alte cuvinte, de ex.: *Tot numărînd plopii* d r e p t ă ţ i i şi *ai* luminii şi *ai* credinţei (M. Sorescu).

O b s e r v a ţ i i. 1. Forma de genitiv-dativ *alor* apare numai în structura pronumelui posesiv la genitiv-dativ: t r e b u i e să p o r t d e g r i j ă **alor** *mei*.

2. La numeralul ordinal, *al* este element constitutiv, indicînd împreună cu articolul hotărît *-le*, *-ea* genul acestuia: *al* t r e i *lea*, *a* t r e i *a*.

Îndrumări ortografice. Formele articolului posesiv *al, a, ai, ale* se scriu întotdeauna într-un singur cuvînt; ele nu trebuie confundate cu alte secvenţe omonime, ca prepoziţia de infinitiv *a+-l, -i*, pronume personale neaccentuate în acuzativ sau dativ, care se scriu legate prin liniuţă de unire: *a-l vedea, a-i vedea* (pe ei), *a-i spune* (mamei); prepoziţia *a* şi *le* (pronume personal în dativ sau acuzativ plural feminin): *a le spune* (*lor*) *a le vedea* (*pe ele*) se scriu şi se pronunţă în două cuvinte nelegate.

ARTICOLUL DEMONSTRATIV SAU ADJECTIVAL

Articolul demonstrativ sau adjectival leagă adjectivul de substantivul regent: *fata* **cea** *harnică*, ajută la substantivizarea adjectivului şi a numeralului: **cei** *tari*, **cei** *doi*, **cel** *de-al treilea* şi la formarea gradului superlativ relativ: **cel** *mai harnic*. Cu ajutorul lui **cel** se exprimă, de asemenea, genitiv-dativul numeralului cardinal şi ordinal: **celor** *doi*, **celui** *de-al treilea*.

Are flexiune de gen, număr şi caz, asemănătoare cu cea a pronumelui demonstrativ de depărtare *acela*, de care se deosebeşte prin absenţa elementului iniţial şi a celui final *a*:

	Singular		*Plural*	
	Masculin	**Feminin**	**Masculin**	**Feminin**
N.—Ac.	cel	cea	cei	cele
G.—D.	celui	celei	celor	

Cel apare frecvent ca termen regent, însoţit de un determinant (obligatoriu): **cel** *de aici*, **cea** *din stînga*, **cei** *cu inima română*, **cel** *ce gîndeşte singur*; în aceste situaţii, *cel* are valoare pronominală. Ca şi în cazul lui *al*, valoarea pronominală a lui *cel* este mai clară cînd substantivul substituit apare la distanţă mai mare de *cel*, de exemplu: d i n d o u ă *rele* î l a l e g i p e **cel** m a i m i c, sau nu apare deloc: aceste cuvinte vin în auz (...) peste mormintele neştiute ale *celor* pieriţi în adîncul apelor (G. Bogza). (Pentru valoarea pronominală a lui *cel*, vezi *Pronumele demonstrativ. Observaţia* 1, p. 117).

Îndrumări ortografice. Formele articolului demonstrativ se scriu întotdeauna într-un singur cuvînt şi trebuie deosebite de alte secvenţe omonime, alcătuite din pronumele interogativ-relativ *ce* şi pronumele personale neaccentuate de dativ şi acuzativ *-l, -i*: *ce-l întrebi? ce-i întrebi? ce-i dai?*, care se pronunţă împreună, dar se scriu separat, cu liniuţă de unire; pronumele *ce* + *le* (forma neaccentuată de dativ şi acuzativ plural) se scriu şi se pronunţă separat: *ce le întrebi, ce le dai.*

EXERCIŢII

I. Faceţi analiza morfologică a articolelor posesive şi demonstrative din textele de mai jos şi arătaţi funcţiile îndeplinite de acestea:

1. Îi pusese soţului său Iurg verigă de aur la degetul cel mijlociu al mîinii stîngi.

(M. S a d o v e a n u, *Nicoară Potcoavă*)

Scanned with OKEN Scanner

2. N-a știut niciodată din ce motive, dar ai popii nu mergeau la notar, ai notarului nu veneau la ai popii.

(I. Agârbiceanu, *Arhanghelii*)

3. Pe malul stîng al Oltului se ivește un sat ale cărui prunduri se umplu de copii.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

4. Ucenicul însă sosise între oameni și căta printre cei de acasă cele dintîi victime, cărora să le istorisească cea mai măreață ispravă a sa.

(M. Sadoveanu, *Țara de dincolo de negură*)

5. Și îndată s-au adunat toate vietățiel; cele din apă, cele de pe uscat și cele zburătoare.

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

6. Cea dintîi umbră a tristeții, cea mai amară, îi învălui fața.

(M. Sadoveanu, *Șoimii*)

7. Bocetul al lui Ion-Vodă Armarnul mai numit și cel Cumplit (titlul unei poezii de E. Botta).

8. — Ba sînt de toate, ziseră cele două, dar sînt ale mămucăi.
— Eu cred că tot ce-i al mămucăi e și-al nostru și ce-i al nostru a ș-al ei.

(I. Creangă, *Soacra cu trei nurori*)

II. Precizați valorile și funcțiile secvenței a din contextele: Cartea este *a* Mariei; Ea este *a* treia din clasă.; Creștetele *a* doi copii; E ușor *a* scrie versuri; Fluieră *a* pagubă; Părerile *a* mulți specialiști; Nu e vina lui și nici *a* ei; ale lui al din: Județ *al* sărmanilor; *Al* treilea ceas *al* dimineții; Pe-*al* nostru steag; *Al* prinților șirag; ale lui ale din: Decebal a fost un rege priceput în *ale* războaielor; De-*ale* lui Păcală; Zi-le d-alea d-*ale* noastre.

III. Precizați valorile și funcțiile și explicați ortografia diferită a secvențelor *al* și *a-l*, *ai* și *a-i*, *ale* și *a le* din următoarele contexte: *A-l* ajuta pe acest coleg *al* nostru mi se pare un lucru firesc; *Ai* mei se vor supăra pentru că *ai* lipsit; Cred că *ai* fa ce totul pentru *a-i* vedea; Cărțile nu sînt *ale* mele, de aceea îmi este imposibil *a le* împrumuta.

IV. Precizați valorile și funcțiile secvențelor *cel* și *ce-l*, *cei* și *ce-i*, *celor* din următoarele contexte: *Cei* cini au plecat; *Cel* de-al doilea, care era *cel* mai activ, dintre toți, a terminat primul; Prîslea-*cel*-Voinic; Privește-l pe *cel ce-l* auzi acum; Pămîntul e al *celor ce-l* muncesc; Spuneți-mi *ce-i* dreptatea? *Cei* tari se îngrădiră/Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi (M. Eminescu); Romanța *celor* trei corăbii (I. Minulescu).

ADJECTIVUL

Adjectivul este partea de vorbire flexibilă în raport cu genul, numărul și cazul; el arată însușirile sau proprietățile obiectelor, exprimînd, prin comparație, diferite grade de intensitate ale acestor însușiri:

Munții noștri ni se păreau *cei mai înalți și mai pitoresit.*

Scanned with OKEN Scanner

Sintactic, adjectivul determină, în sens larg, un substantiv, cu care se acordă în gen, număr și caz. Cînd adjectivul determină în mod direct un substantiv (sau un pronume): *fată* **veselă**, el are funcție de atribut: cînd îl determină în mod indirect, prin intermediul unui verb: B ă i a t u l e s t e *mic*, are funcție de nume predicativ (dacă verbul este copulativ) sau de complement: Î l c u n o ș t e a m *de mic* (dacă verbul este predicativ).

La rîndul său, adjectivul poate fi determinat de un substantiv în cazul dativ (Vreme *favorabilă* **culesului**) sau acuzativ (*Străin* **la vorbă** *și* **la port**), cu funcție de complement, sau de un advreb (Ozana cea limpede și **frumos** *curgătoare*; Cer **temporar** *noros*) cu funcție de circumstanțial.

După conținutul semantic exprimat, deosebim adjective calificative sau propriu-zise, care exprimă calități ale obiectelor, și adjective determinative (provenite din alte părți de vorbire).

Adjectivele calificative se grupează la rîndul lor în:

— adjective primare (simple): *bun, frumos, albastru*;

— adjective derivate cu ajutorul sufixelor: *elan* **tineresc**, *sfat* **folositor**, *noapte* **furtunoasă**, *primăvară* **timpurie**, *fată* **vorbăreață**, *text* **citibil**; cele mai frecvente sufixe adjectivale sînt: *-esc, -tor, -ean, -iu, -ăreț, -nic, -os*;

— locuțiuni adjectivale: *om* **cu dare de mînă** „înstărit", **cu scaun la cap** „așezat", „chibzuit", **de rînd**, „obișnuit", **de geniu** „genial", *leneș* **fără pereche** „foarte leneș", *oameni* **de soi și de tot soiul** „aleși, deosebiți" și, respectiv, „feluriți"; locuțiunile adjectivale sînt grupări de cuvinte cu sens unitar adjectival care îndeplinesc funcții sintactice specifice adjectivului.

Adjectivele determinative, provenite din alte părți de vorbire, prin schimbarea valorii gramaticale, pot fi:

— adjective pronominale: posesive (*ochii* **tăi**, *băieții* **noștri**), de întărire (**însuși** *gîndul*), demonstrative (*cartea* **aceasta**, **aceiași** *ochi*), interogativ-relative (**care** *lucru*, **ce** *problemă*), nehotărîte (**orice** *carte*, **fiecare** *om*, **altă** *problemă*, **cutare** *lucru*), negative (**nici o** *îndoială*);

— adjective numerale: **trei** *iezi*, **a treia** *treaptă*, **amîndouă** *fetele*, **tustrele** *Crișuri*, *eforturi* **înzecite**;

— adjective participiale: *o scrisoare* **pierdută**, *mentalitate* **depășită**, *casă* (*mult*) **visată**, *pagină* **nescrisă**, *gînduri* **nerostite**, *poteci* **bătătorite**;

— adjective gerunziale: *femeie* **suferindă**, *ordine* **crescîndă**, *măști* **rîzînde**;

— adjective adverbiale: *haine* **gata**, **asemenea** *fapte*, *om* **bine**, **așa** *cap*, **așa** *căciulă*.

FLEXIUNEA ADJECTIVULUI

Flexiunea adjectivului este mai bogată decît a substantivului, căci pe lîngă distincțiile de număr (*carte* **bună** — *cărți* **bune**) și de caz (*o carte* **bună** — *unei cărți* **bune**) adjectivul prezintă și variații de gen: masculin, feminin și neutru (*o carte* **bună** — *un scriitor* **bun**); cînd însoțește un

substantiv neutru, adjectivul are la singular forme identice cu masculinul, iar la plural cu femininul (*gînd* **bun** — *gînduri* **bune**).

După criteriul flexionar, adjectivele se împart în două categorii: variabile și invariabile.

I. **Adjectivele variabile** sînt cele care se modifică după gen, număr și caz; aceste valori se exprimă prin desinențe, însoțite sau nu de alternanțe fonetice; în cadrul unei forme flexionare a adjectivului, valorile de gen, număr și caz se exprimă solidar prin aceeași desinență (de exemplu, desinența *-ă* din *bună* indică genul feminin, numărul singular și cazurile nominativ și acuzativ).

Genul adjectivelor. La singular, desinențele de gen sînt următoarele:

Masculin și neutru	**Feminin**	
-u	-ă	*simplu-ă, continuu-ă, albastru-ă*
-u	-e	*auriu-e, cenușiu-e, molîu-e*
-Ø	-ă	*bun-ă, frumos—frumoasă, românesc—românească*
-Ø	-e	*amărui-e, vechi-e, dibaci-e, visător—visătoare*

Observații. 1. Adjectivele *greu, rău, roșu*, terminate la masculin în *-u* vocalic sau semivocalic, au femininul în *-ea*: *grea, rea* și în *-ie*: *roșie* (masculin roșu, feminin *roșie*, plural *roșii* pentru ambele genuri); adjectivele derivate cu sufixul *-el*: *frumușel, tinerel* fac femininul în *-ică*: *frumușică, tinerică*, mai rar în *-ea*: *frumușea, tinerea*.

2. Adjectivele terminate în consoanele *-c, -g, -k*: *adînc, drag, vechi*, în diftongii *-ui* și *-iu*: *amărui, gălbui, propriu*, precum și cele derivate cu sufixul *-esc*: *frățesc, sătesc* au forme distincte de gen numai la singular (b ă i a t *drag* — f a t ă *dragă*; p r i e t e n, *vechi* — c a r t e *veche*; o c h i *omenesc* — f a p t ă *omenească*); la plural au o formă unică (omonimă) pentru masculin și feminin: (b ă i e ț i *dragi*—f e t e *dragi*; p r i e t e n i *vechi* — c ă r ț i *vechi*; o c h i *omenești*—f a p t e *omenești*)

3. Adjectivele terminate în *-e*: *mare, dulce, verde, moale* nu prezintă diferențe de gen nici la singular (o m *mare* — f a p t ă *mare*), nici la plural (o a m e n i *mari* — f a p t e *mari*).

Pe lîngă desinențe, diferențele de gen la adjectiv se exprimă și prin alternanțe vocalice, de exemplu:

e/ea: *întreg—întreagă, negru—neagră, tineresc—tinerească*

o/oa: *frumos—frumoasă, prost—proastă, ros—roasă*

ie/ia: *biet—biată*

e/a: *deșert—deșartă*

Adjectivele recent împrumutate nu prezintă alternanțe vocalice; de exemplu, în cazul adjectivelor *blond, sobru* nu se produce alternanța vocalică *o/oa* caracteristică celorlalte adjective (compară *sobru—sobră* cu *frumos—frumoasă*). Adjectivele *modern, sever* se sustrag alternanței vocalice *e/ea* (compară *modern—modernă* cu *întreg—întreagă*).

Numărul. Formarea pluralului

Opoziția de număr singular — plural se exprimă prin desinențe (care se identifică cu cele de gen), asociate uneori cu alternanțe fonetice.

Scanned with OKEN Scanner

La masculin întîlnim următoarele desinenţe de număr:

sg.	*pl.*	
-u	-i	*simplu-i, auriu-i, albastru-i*
-Ø	-i	*bun-i, folositor-i, măricel-i, moldovean-i, românesc—românești*
-e	-i	*limpede—limpezi, verde—verzi*
-Ø	-Ø	*bălai—bălai, rotofei—rotofei, dibaci—dibaci*

La feminin desinenţele de număr sînt:

sg.	*pl.*	
-ă	-e	*simplă-e, bună-e, suferindă-e, albastră-e*
-e	-i	*aurie-i, mare-i*
-e	-e	*dibace—dibace, folositoare—folositoare, rotofeie—rotofeie*
-e	-Ø	*veche—vechi, gălbuie—gălbui*

Observaţie. Unele adjective au o formă unică pentru ambele numere: această omonimie de număr apare:

— fie numai la feminin, ca la adjectivele terminate în *-tor*; *fată* **silitoare**—*fete* **silitoare** (dar *băiat* **silitor**—*băieţi* **silitori**);

— fie numai la masculin, ca la adjectivele *vechi, gălbui*: *pantof* **vechi**—*pantofi* **vechi** (dar *casă* **veche**—*case* **vechi**);

— fie atît la masculin, cît şi la feminin, ca la adjectivele *bălai, greoi, rotofei, dibaci* (*copil* **bălai**—*copii* **bălai**; *fată* **bălaie**—*fete* **bălaie**).

Alternanţele fonetice care participă, alături de desinenţe, la marcarea opoziţiei de număr sînt:

alternanţe vocalice:
ea/e: oltean—olteni
oa/o: moale—moi
ea/e, ă/e: geamăn—gemeni, ţeapăn—ţepeni
î/i, ă/e: tînăr—tineri, vînăt—vineţi
alternanţe consonantice:
s/ş: sfios—sfioşi, frumos—frumoşi
t/ţ: lat—laţi, urît—urîţi, bogat—bogaţi
d/z: crud—cruzi, blînd—blînzi
c/č: sărac—săraci, adînc—adînci
g/ğ: lung—lungi, drag—dragi
st/şt: prost—proşti, trist—trişti
l/Ø: destul—destui, sătul—sătui

La unele adjective apar ambele tipuri de alternanţe, vocalice şi consonantice, de ex:

ea/e, z/j: treaz—treji, viteaz—viteji
o/oa, l/Ø: moale—moi

Scanned with OKEN Scanner

Comparînd desinenţele de număr ale adjectivului cu cele ale substantivului, observăm că ele sînt comune celor două părţi de vorbire, atît la singular, cît şi la plural ; o deosebire o constituie existenţa la substantivele neutre a desinenţei de plural *-uri*, care nu apare la adjectiv ; fiind o marcă specifică de plural a substantivelor neutre, folosirea desinenţei *-uri* pe lîngă un adjectiv îl transformă în substantiv ; să se compare adjectivul *gol—goi* cu substantivul *gol—goluri* ; *plin—plini* cu *plin—plinuri* ; *pustiu—pustii* cu *pustiu—pustiuri*.

Notă. Adjectivul şi substantivul în *-uri* (provenit din acelaşi radical) pot apărea uneori în acelaşi context ; opoziţia dintre ele contribuie la nuanţarea afectivă a sensurilor, ca în exemplul : Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri, [...]/Abia-*nţelese*, pline *de-nţelesuri* (M. Eminescu).

Cazul. Formele cazuale ale adjectivului se exprimă prin desinenţe (care marchează concomitent genul şi numărul) şi prezintă aceleaşi omonimii întîlnite şi la substantiv. Cînd adjectivul precedă substantivul, el îi preia articolul, realizînd o flexiune diferită de cea a adjectivului nearticulat.

a) Adjectivul stă în urma substantivului (topica *S.* + *Adj.*)

	Masculin		**Feminin**	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.—Ac.	codrul frumos	codrii frumoşi	pădurea frumoasă	pădurile frumoase
G.—D.	(al) codrului frumos	codrilor frumoşi	pădurii frumoase	pădurilor frumoase
V.	codrule frumos !	codrilor frumoşi !	—	pădurilor frumoase !

b) Adjectivul stă înaintea substantivului (topica *Adj.* + *S.*)

	Masculin		**Feminin**	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.—Ac.	frumosul codru	frumoşii codri	frumoasa pădure	frumoasele păduri
G.—D.	frumosului codru	frumoşilor codri	frumoasei păduri	frumoaselor păduri
V.	frumosule codru !	frumoşilor codri !	—	frumoaselor păduri !

Comparînd cele două tipuri de flexiune diferenţiate prin topică, observăm următoarele :

— cînd adjectivul stă ***după*** substantiv el nu se articulează ; la masculin are o formă flexionară comună pentru toate cazurile singularului : *frumos, bun, înalt* şi alta pentru toate cazurile pluralului : *frumoşi, buni, înalţi*, întocmai ca la substantivele masculine ; la feminin apar tot două forme flexionare, dar omonimiile, repartizate diferit, sînt aceleaşi ca la

Scanned with OKEN Scanner

substantivele feminine: o formă pentru cazurile N. și Ac. singular: *frumoasă, bună, înaltă* și alta comună pentru G. și D. singular și pentru toate cazurile pluralului: *frumoase, bune, înalte*. O flexiune identică realizează adjectivul și atunci cînd e așezat între substantiv și articolul nehotărît: *un* **bun** *muncitor*, sau un alt determinant antepus: *acest* **credincios** *prieten*.

Observații. 1. În limba română, adjectivul poate sta atît în urma substantivului, cît și înaintea lui. De regulă, adjectivul stă după substantiv: *un munte (muntele)* **înalt**, *o apă* **adîncă**, *o pădure* **deasă**, *acești pomi* **fructiferi**; plasat înaintea substantivului: *un* **celebru** (**celebrul**) *actor*, *o* **frumoasă** *reușită*, *aceste* **interesante** (**interesantele**) *concluzii*, el capătă o semnificație specială, expresivă.

— Unele adjective își schimbă sensul în funcție de topică, de exemplu: *sărman*: *o femeie* **sărmană** „săracă" — **sărmana** *femeie* „biata femeie"; *o parte* **bună** (opusă lui „rea") — *o* **bună** *parte*, „o mare parte" etc.

— Unele adjective au o topică fixă în raport cu substantivul, apărînd fie numai înaintea lui, ca adjectivul **biet** (**bietul** *copil*) sau adjectivele pronominale: **fiecare** *(om)*, **oricare** *(carte)*, **alt, alți, unii, unele, aceleași, nici un,** fie după substantiv, ca adjectivele provenite din participiu: *lecția* **învățată**, *lucrul* **început**, *pomul* **lăudat**, *cărți(le)* **scrise**.

2. La genitiv-dativul plural al adjectivelor cantitative *mult* și *puțin* întîlnim două feluri de construcții: *părerile* **multor** *specialiști* (întocmai ca la pronume, de exemplu: *părerile* **acestor** *specialiști*) și *părerile* **a mulți** *specialiști*.

II. **Adjectivele invariabile** au o singură formă pentru toate genurile, numerele și cazurile. Intră în această categorie adjectivele terminate în vocală accentuată (*bordo, bleu, grena, gri, maro*) sau în consoană (*bej, crem, mov, vernil*) — toate nume de culori, adjectivele terminate în *-ce* (*motrice, vivace, eficace, perspicace*) — majoritatea neologismele neadaptate încă, precum și cuvinte vechi (*coșcogea(mite), dita(ma)i, otova, sadea, ferice, gata, asemenea*).

Clasificarea adjectivelor. După numărul formelor flexionare realizate în declinare, adjectivele se grupează în patru clase:

1. adjective cu patru forme flexionare în funcție de gen, număr și caz; fac parte din această clasă cele mai multe adjective propriu-zise (*deștept, simplu, bun*), adjectivele participiale (*lucrat, iubit, rupt*) sau gerunziale (*suferind*);

2. adjective cu trei forme: cele terminate în consoanele *c* și *g* (*adînc, falnic, lung*) sau derivate cu sufixele *-tor, -esc, -iu* (*prevăzător, sătesc, cenușiu*); aceste adjective anulează cîte o opoziție, realizînd forme comune de gen (la plural), de număr (la feminin) și de caz;

3. adjective cu două forme: cele terminate în *-e* (*limpede, dulce*), în consoană palatală (*dibaci, vechi*) sau în diftong (*bălai, gălbui, rotofei*); ele au forme comune de gen la ambele numere (*limpede*) sau forme comune de număr la ambele genuri (*bălai*);

4. adjective invariabile (*maro, motrice* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

EXERCIŢII

I. Faceţi analiza morfologică (genul, numărul, cazul şi clasa de flexiune) a adjectivelor din textele următoare; indicaţi alternanţele fonetice (acolo unde se produc); precizaţi proveniența fiecărui adjectiv:

1. Fumuri albe se ridică în văzduhul scînteios
Ca înaltele coloane unui templu maiestos.

(V. Alecsandri, *Miezul iernei*)

2. Pierdut e totu-n zarea tinereţii
Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri.

(M. Eminescu, *Trecut-au anii ...*)

3. Era un om vesel şi cunoştea pe toţi gospodarii din satul acela al nostru, răzăşesc.

(M. Sadoveanu, *Fîntîna Tinereţii*)

4. Priveam cum rămîn în urmă lanuri singuratice, un sat ce părea pustiu în lumina orbitoare a zilei şi mă miram că văd aşa de puţini oameni.

(M. Sadoveanu, *Povestiri*)

5. Nu-ţi cer un lucru prea cu neputinţă
În recea mea-ncruntată suferinţă.

(T. Arghezi, *Psalm*)

6. Ultimii, după ce bruma a căzut de mult, vin la rînd dovlecii: grei, pîntecoşi, cu o coajă scorţoasă care aminteşte pielea marilor pachiderme.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

7. Cu noi şedea şi moş Bodrîngă, un moşneag fără căpătîi, însă de tot hazul.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

8. Olimpia, şi tu, Aurica, să fiţi cu ochii în patru să nu ia cineva vreo hîrtie, vreun lucru.

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

9. Trăim într-o ţară fermecătoare şi bogată, rîvnită întruna de cei lacomi.

(M. Sadoveanu, *Popor al durerii*)

II. Explicaţi cum s-au format adjectivele derivate din textele 4 şi 6 şi arătaţi sufixul şi radicalul adjectival; daţi exemple de adjective derivate şi enumeraţi sufixele adjectivale mai productive.

III. Folosind sufixele *-tor*, *-bil*, *-ant*, transformaţi verbele din propoziţiile de mai jos în adjective; analizaţi flexiunea şi funcţia sintactică a adjectivelor obţinute şi a substantivelor dependente de ele: *Copilul iubeşte învăţătura. Exigenţele (nu) corespund cerinţelor actuale. Discuţia se referă la purtarea ta. Atitudinea (aceasta) o prefer tăcerii. Familiile vecine (nu) participă la discuţii.*

IV. Analizaţi locuţiunile adjectivale din textele 5, 7 şi 8; găsiţi pentru fiecare echivalentul cel mai apropiat; procedaţi în mod similar cu locuţiunile adjectivale *de folos*, *de căpetenie*, *fără lege*, *într-o ureche*, *cu capul în nori*, punîndu-le în contexte adecvate.

Scanned with OKEN Scanner

V. Puneți la feminin, apoi la plural, adjectivele *albastru, aspru, des, destul, fix, sătul*; arătați în scris care sînt desinențele și alternanțele fonetice ale fiecăruia.

VI. Analizați comparativ flexiunea (desinențele și omonimiile) adjectivelor *muncitoresc* și *iubitor*; arătați care sînt asemănările și deosebirile; procedați la fel cu adjectivele *drag* și *iubit, indeminatic* și *stîngaci, alb* și *verde*.

VII. Dați cîte un exemplu de adjectiv cu patru forme, cu trei forme și cu două forme flexionare; comparați flexiunile și arătați asemănările și deosebirile.

VIII. Analizați din punctul de vedere al caracterului variabil sau invariabil adjectivele: *aievea, atare, bleu, cărămiziu, cumsecade, cuminte, formidabil, gata, gri, perfect, precoce, sadea, tenace*.

IX. În primele patru texte, precizați poziția adjectivului în raport cu termenul regent și, în funcție de aceasta, prezența sau absența articolului; schimbați apoi topica adjectivului (acolo unde este posibil) și arătați modificările flexionare care s-au produs.

GRADELE DE COMPARAȚIE ALE ADJECTIVULUI

Gradele de comparație sînt forme pe care le ia adjectivul pentru a arăta în ce măsură un obiect posedă o însușire în raport cu alte obiecte sau cu alte momente ale existenței sale, de ex.: *Băiatul este* **vioi**; *Astăzi el este* **mai vioi** *decît fata (decît ieri)*; *Băiatul este* **la fel de vioi** *ca și fata* (*ca* atunci).

Gradele de *comparație* ale adjectivului sînt: *pozitivul, comparativul* și *superlativul*; ele nu se exprimă prin desinențe (ca genul, numărul și cazul), ci prin cuvinte și construcții sintactice speciale.

1. *Gradul pozitiv* al adjectivului exprimă o însușire a obiectului fără a o raporta la un alt obiect sau la un alt moment al existenței acestui obiect: *cer* **albastru, senin,** *purtare* **corectă** și **demnă,** *nor* **negru.**

2. *Gradul comparativ* exprimă însușirea unui obiect prin raportare la însușirea sau însușirile altor obiecte, stabilind raporturi de egalitate sau inegalitate cu acestea; comparativul este de trei feluri:

— *de superioritate*: Aurul este **mai scump** *decît* argintul.

— *de inferioritate*: Aerul este **mai puțin greu** *decît* apa.

— *de egalitate*: Filmul este **la fel de interesant** *ca și* cartea.

Comparativul se formează de la gradul pozitiv al adjectivului prin adăugarea unor adverbe și prepoziții; la comparativul de superioritate adjectivul este precedat de adverbul *mai* și urmat de adverbul cu valoare de prepoziție *decît*, care introduce al doilea termen al comparației: **Mai** *strălucitor* **decît** *soarele*; mărcile comparativului de inferioritate sînt *mai puțin...decît*, iar cele ale comparativului de egalitate: *tot așa de (tot atît de, la fel de) ... ca (și)*.

Observații. **1.** Al doilea termen al comparației de inegalitate (superioritate sau inferioritate) poate fi introdus și prin locuțiunile propoziționale *față de, în comparație cu, în raport cu*: Este mai (puțin) harnic *în comparație (în raport) cu* tine.

2. Uneori termenul al doilea al comparativului de superioritate, ca și al superlativului relativ, poate lipsi, de exemplu: Vreau o carte *mai nouă* și *mai interesantă*: Băutura *cea mai bună* este apa de izvor.

Scanned with OKEN Scanner

3. În construcții comparative de felul: (apa e) *rece* c a g h e a ț a, (plutea) *ușoară* c a u n f u l g, *înalt* c î t u n m u n t e, *tare* c a f i e r u l, *iute* c a o ț e l u l, comparativul de egalitate apare fără morfemele caracteristice: *la fel de* r e c e ca gheața, *tot atît de* u ș o a r ă ca un fulg etc., care au putut fi omise fără ca înțelesul comunicării să sufere.

3. *Gradul superlativ* arată gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însușirii obiectelor; este de două feluri: relativ și absolut.

a) *Superlativul relativ*. Exprimînd gradul maxim sau minim al unei însușiri în comparație cu altă însușire sau cu un alt moment, superlativul relativ este de două feluri: de superioritate: *cel mai iubit* d i n t r e p ă m î n t e n i, și de inferioritate: *cel mai puțin iubit* d i n t r e p ă m î n t e n i; fiecare dintre cele două construcții superlative se formează de la comparativul de superioritate și, respectiv, de inferioritate, prin adăugarea lui *cel* (*cea, cei, cele*), marcă a superlativului; al doilea termen al comparației superlative este introdus prin prepozițiile *dintre, din* sau *de*: *dintre* p ă m î n t e n i, *din* c l a s ă, *de* a c o l o.

b) *Superlativul absolut* exprimă intensitatea maximă sau minimă a unei însușiri, fără a o raporta, prin comparație, la altă însușire, de exemplu: Este *foarte* t a l e n t a t la desen; Răspunsul lui este *foarte puțin* c o n v i n g ă t o r.

Se formează de la gradul pozitiv al adjectivului, precedat de adverbul *foarte*: *foarte* t a l e n t a t și, respectiv, *foarte puțin*: *foarte puțin* t a l e n t a t; pe lîngă *foarte*, în limbajul popular se folosește și adverbul *tare*: *tare* f r u m o s; în limba mai veche, pentru exprimarea intensității maxime se foloseau și adverbele *mult* și *prea*: *mult* b o g a t, o *prea* f r u m o a s ă fată.

Mijloace afective de exprimare a superlativului

Limbajul afectiv dispune de numeroase procedee și construcții pentru redarea ideii de superlativ; dintre acestea, menționăm:

— adverbe și locuțiuni adverbiale cu valoare expresivă: *extraordinar* (d e b u n, d e f r u m o s etc.), *extrem, grozav, nemaipomenit, nespus* etc.; *din cale-afară* (d e o b r a z n i c, d e f r u m o s), (sărac) *de tot*, (avea părul) *cu totul și cu totul* (alb);

— adverbe, adjective, substantive și locuțiuni care exprimă noțiuni dezagreabile și care servesc la intensificarea în sens pozitiv sau negativ a însușirii exprimate de substantiv: s u p ă r a t ă (d e ș t e a p t ă) *foc*, u r î t *de mama focului*, d e ș t e p t *nevoie mare*, s ă r a c *lipit pămîntului*, *fript* d e s ă r a c, *putred* d e b o g a t, *o groază* d e b a n i, *atîta amar* d e g r î u;

— repetiția adjectivului, care poate fi simplă: o a p ă *adîncă, adîncă*, o p ă d u r e *mare, mare*, sau complexă: *frumoasa frumoaselor, răul răilor, deșteptul deșteptilor*, construcții în care adjectivul este substantivat și reluat la forma de genitiv plural; o construcție complexă este și cea din exem-

Scanned with OKEN Scanner

plele: *o mîndreţe de fată, o urîţenie de babă, o pocitanie de om*, provenită din transformarea adjectivului în substantiv, care îşi subordonează, prin inversiune sintactică, termenul regent [compară cu construcţiile iniţiale: o f a t ă (*foarte*) *mîndră*, u n o m (*foarte*) *pocit*];

— construcţii exclamative: *Cît* d e î n a l t e cerul! Ameţitoare apă, *ce* l i m p e d e te clatini! (N. Labiş);

— procedee lexicale: ideea de superlativ se poate exprima prin derivarea adjectivului la gradul pozitiv cu prefixe sau sufixe cu sens lexical superlativ. Dintre prefixele mai frecvent întîlnite, *prea-, răz-, stră-* (*preacinstit, străvechi*) sînt vechi, *arhi-, extra-, supra-, super-, ultra-*, (*arhiplin, extrafin, supraîncălzit, ultraelegant*) sînt noi; sufixul superlativ *-isim* apare în *rarisim* (o carte *rarisimă*) şi *simplisim* (O d ă *simplisimei* f l o r i, L. Blaga);

— procedee fonetice: lungirea vocalelor: u n m u n t e *înaaalt*! sau repetarea consoanelor: o a p ă *rrrece*!

Adjective fără grad de comparaţie

Din diferite motive, unele adjective nu au grad de comparaţie. Din această categorie fac parte:

— adjective care sînt la origine vechi comparative sau superlative: *inferior, superior, major, minor, maxim, optim, posterior, ulterior, suprem, extrem*;

— adjective care exprimă însuşiri al căror sens nu poate fi modificat prin comparaţie: *asemenea, complet, gata, desăvîrşit, deplin, enorm, fundamental, întreg, mort, oral, prim, unic, ultim, veşnic, terminal*;

— adjective din domeniul ştiinţei şi al tehnicii: (i n d u s t r i e) *energetică*, (s o l u ţ i e) *adipoasă, hidrofobă*, (m e d i u) *acvatic*.

EXERCIŢII

I. Analizaţi gradele de comparaţie ale adjectivelor din textele de mai jos; descrieţi structura fiecăruia (modul de formare şi mărcile caracteristice) şi funcţia sintactică; indicaţi termenul al doilea al comparaţiei (în cazul cînd este exprimat) şi funcţia lui sintactică:

1. Cel mai înalt dintre munţi este Ceahlăul, care, dacă ar fi intrat în basmele celor vechi ar fi fost atît de vestit ca şi Olimpul, Pindul sau Pelias.

(D. C a n t e m i r, *Descrierea Moldovei*)

2. Ancuţa de altădată era muiere frumoasă ca şi aceasta de acum.

(M. S a d o v e a n u, *Cealaltă Ancuţă*)

3. Călăuzul nostru nu era mai puţin curios decît mine ca să afle cum se petrecuseră lucrurile.

(A. I. O d o b e s c u, *Pseudo-kynegetikos*)

4. Pădurea era foarte tristă şi foarte pustie în jalea ei de toamnă.

(M. S a d o v e a n u, *Povestiri de dragoste*)

Scanned with OKEN Scanner

5. Întîlnirea norilor cu luna prilejuieşte lumii spectacolul ei cel mai încărcat de o grea aproape insuportabilă splendoare.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

6. Încă foarte tînăr, (Oltul) e încercat de oboseli cumplite.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

7. Preaînălţatul, preadreptul şi preamilostivul sultan e tare mîhnit pe Luminăţia ta. Zice că sfîrşitul să-ţi fie fericit.

(M. Sorescu, *A treia ţeapă*)

8. ... unul lung şi căscat ca tine era prostul proştilor, atît de prost, că-l bărbierea mă-sa.

(Fănuş Neagu, *Îngerul a strigat*)

II. Găsiţi echivalentul cel mai apropiat al expresiilor şi locuţiunilor: *ca scos din cutie, ca vai de el, tot unul şi unul, c-o falcă-n cer şi una-n pămînt, mai acătării* şi indicaţi gradul de comparaţie exprimat.

III. Daţi trei exemple (în propoziţie) de superlativ absolut exprimat prin procedee expresive; construiţi patru propoziţii cu adjective care nu au grade de comparaţie.

PRONUMELE

Pronumele este partea de vorbire flexibilă care ţine locul unui substantiv, de la care preia genul, numărul şi cazul. În exemplul *Maria discută cu colegii*; **ea îi** *întreabă ceva*, pronumele *ea* şi *îi* substituie substantivele *Maria* şi, respectiv, *colegii*, avînd acelaşi gen, număr şi caz.

Pe lîngă gen, număr şi caz, pronumele exprimă şi persoana, categorie gramaticală pe care o are şi verbul, de exemplu: **eu** *aflu* — **tu** *afli* — **el** *află*, şi care se realizează în trei valori: persoana I (care vorbeşte), persoana a II-a (cu care se vorbeşte) şi persoana a III-a (despre care se vorbeşte).

Din punctul de vedere al categoriei persoanei, pronumele se împart în două clase:

a) *pronume care au flexiune de persoană*: pronumele personal, reflexiv posesiv şi de întărire;

b) *pronume fără flexiune de persoană*: pronumele demonstrativ, interogativ-relativ, nehotărît şi negativ.

Pe lîngă funcţia de substitut al numelui, cînd apare independent (de exemplu: *al meu, acesta, fiecare*), pronumele poate însoţi un substantiv cu care se acordă în gen, număr şi caz, devenind adjectiv: *caietul* **meu**, *elevul* **acesta**, **fiecare** *om*. Avînd în vedere valoarea adjectivală cu care poate apărea în propoziţie, pronumele se împart în două clase:

a) *pronume care pot deveni adjective pronominale*: *munca* **noastră** (posesiv), *oamenii* **înşişi** (de întărire), **acest** *an* (demonstrativ), **care** *lucrare* (interogativ-relativ), **altă** *problemă* (nehotărît), **nici o** *îndoială* (negativ);

Scanned with OKEN Scanner

b) *pronume care nu pot fi adjective*: pronumele personal și pronumele reflexiv.

Ca substitut al substantivului, pronumele poate îndeplini toate funcțiile sintactice specifice numelui: **Ei** *învață* (subiect), *lauda* **de sine** (atribut), *A rămas* **același** (nume predicativ), *N-a spus* **nimănui nimic** (complement). Ca adjectiv: **toți** *oamenii*, pronumele are funcție sintactică de atribut adjectival.

PRONUMELE PERSONAL

Pronumele personal desemnează persoanele care participă direct sau indirect la actul comunicării. Indicînd pe participanții la dialog, persoanele I (*eu*) și a II-a (*tu*) se opun persoanei a III-a (*el, ea*), care nu participă la dialog. Pe lîngă distincțiile de persoană, pronumele personal are flexiune de caz și număr, iar la persoana a III-a și de gen. La cazurile dativ și acuzativ întîlnim două serii de forme: una cuprinzînd formele accentuate (*mie, ție, (pe) mine, (pe) tine*), alta, formele neaccentuate sau atone (*îmi, mi, îți, ți, mă, te* etc.). Cazul vocativ apare numai la persoana a II-a singular și plural, de exemplu: *Lună*, **tu**, *stăpîna mării*! Fiind identic, ca formă, cu nominativul, vocativul se deosebește de acesta prin accent și el se desparte de restul comunicării prin virgule sau semnul exclamării.

FORMELE PRONUMELUI PERSONAL

Singular

	Persoana I		Persoana a II-a		Persoana a III-a			
					Masculin și neutru		Feminin	
	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat
N.	eu		tu		el		ea	
G.	—		—		(al, a, ai, ale) lui		(al, a, ai, ale) ei	
D.	mie	îmi, mi, mi-, -mi, -mi-	ție	îți, ți, ți-, -ți, -ți-	lui	îi, i, i-, -i, -i-	ei	îi, i, i-, -i, -i-
Ac.	(pe)mine	mă, -mă, mă-, -mă-, m-, -m-	(pe)tine	te, te-, -te, -te-	(pe) el	îl, l-, -l -l-	(pe) ea	o, o-, -o, -o-
V.	—		tu!		—		—	

Scanned with OKEN Scanner

Plural

	Persoana I		Persoana a II-a		Persoana a III-a			
					Masculin		Feminin și neutru	
	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat
N.	noi		voi		ei (al, a, ai ale) lor		ele (al, a, ai ale) lor	
G.	—		—					
D.	nouă	ne, ne-, -ne, -ne-, ni, ni-, -ni-,	vouă	vă, -vă, vă, v-, -v-, vi, vi-, -vi-,	lor	le, le-, -le -le-, li, li-, -li-	lor	le, le-, -le, le-, li, li-, -li-
Ac.	(pe)noi	ne, -ne, ne-, -ne-	(pe)voi	-vă, -vă, vă-, -vă- v-, -v-	(pe) ei	ii, i-, -i, -i-	(pe) ele	le, le-, -le -le-
V.	—		voi!		—		—	

Comparînd flexiunea celor trei persoane, constatăm o serie de deosebiri care separă persoana a III-a de primele două; ele privesc modul specific de exprimare a genului, a numărului și a cazului;

— Persoana a III-a are forme distincte de gen la singular și la plural: *el-ea, ei-ele*, spre deosebire de persoanele I și a II-a care sînt indiferente față de gen (*eu, tu* pot desemna atît o persoană de gen masculin, cît și de gen feminin).

Atît ca formă, cît și ca sens, pluralul persoanei a III-a este un plural obișnuit, asemănător cu al substantivului (**ei** desemnează pe *el+el+el+ + ...*), în timp ce *noi* înseamnă, în funcție de situație, *eu + tu* sau *eu + el* (*ei*), incluzînd și alte persoane (a II-a sau a III-a) pe lîngă persoana I; în mod similar, *voi* poate desemna pe *tu + tu + tu + ...*, dar poate include și persoane neparticipante la dialog (*tu+el*); la persoanele I și a II-a distincția singular-plural se realizează prin schimbarea totală a formei: *eu-noi, tu-voi*.

— Spre deosebire de persoanele I și a II-a care sînt defective de genitiv, persoana a III-a are forme pentru exprimarea acestui caz: N. *el, ea* — G. (al) *lui, ei*.

FOLOSIREA FORMELOR ACCENTUATE ȘI NEACCENTUATE ALE PRONUMELUI PERSONAL

1. Între cele două serii de forme, accentuate și neaccentuate, există o strînsă legătură. În combinație cu verbul, pe lîngă care au funcție de complement indirect, și, respectiv, direct, formele accentuate apar numai în prezența formelor neaccentuate, niciodată singure; astfel, spunem: **ție** *ți-am spus*, **pe tine** *te-am văzut*, dar nu putem spune: *ție* a m s p u s sau a m s p u s *ție*, *pe tine* a m v ă z u t sau a m v ă z u t *pe tine*; formele atone, în schimb, pot apărea singure, neînsoțite de formele accentuate: *ți*-am s p u s, *te*-a m v ă z u t.

Scanned with OKEN Scanner

Formele accentuate pot apărea singure, neînsoțite de cele atone, în următoarele situații:

— cînd sînt precedate de prepoziții (în afară de **pe** care introduce obiectul direct): *Mi-a vorbit* d e s p r e **tine**, *Vine* p e l a **voi**, *A reușit* d a t o r i t ă **mie**;

— cînd determină un adjectiv: *împrejurare* f a v o r a b i l ă **ție**, sau o interjecție: b r a v o **vouă**!;

— în construcții eliptice de felul: **Mie** *mi-a spus una*, **ție** *alta*, frecvent întîlnite mai ales în dialog, de ex.: — *Cui i-a adresat scrisoarea?* — **Nouă**, construcții din care lipsește nu numai forma atonă, dar și verbul regent (**Nouă** = *Nouă ne-a adresat scrisoarea*).

2. Formele atone ale pronumelui personal pot preceda sau urma un cuvînt (verb, substantiv, adjectiv, prepoziție) cu care formează o unitate ritmică marcată prin liniuța de unire (forme conjuncte): *I-a adus, văzîndu-te, sufletu-***mi**, *frumosu-***i** (chip), *asupra-***ți**, sau sînt nelegate (forme libere): **le** *aduc*, **îți** *spun*, **mi** *se pare*.

Sînt de obicei libere, nelegate de verb, formele atone care precedă verbul: **mă** *vede*, **te** *cheamă*, **ți le** *oferă*, *nu* **i** *se pare*; sînt legate de verb (conjuncte) formele atone care apar în poziție enclitică față de verb, situație pe care o întîlnim la gerunziu: *auzindu-***l** și imperativ: *ajută-***l**. Acuzativul aton **o** apare după verb și, deci, legat de el la perfectul compus, condițional, gerunziu și imperativ: *am întîlnit-***o**, *aș ruga-***o**, *văzînd-***o**, *ajut-***o**. Sînt, de asemenea, legate de verb formele atone care apar înaintea unui auxiliar care începe cu o vocală: **mi**-*ai* d a t, **te**-*oi* v e d e a, **l**-*aș* t r i m i t e sau înaintea formelor scurte ale verbului *a fi*: **ți**-*e* d o r, **li**-*s* d r a g i.

Cînd verbul este însoțit de două forme atone, dativul precedă întotdeauna acuzativul, iar persoana I pe celelalte: **mi** *te*-a t r i m i s, a d u c e ț i-**mi**-*o*; persoana a III-a poate preceda sau urma persoana a II-a: (*lor*) **li** *te*-a c e r u t, **ți**-*l* a d u c e, sau se poate combina tot cu o formă de persoana a III-a: **i** *le*-a d a t, **li** *s*-a s p u s.

— La dativ plural există două serii de forme atone: *ne/ni, vă/vi/v, le/li*, a căror folosire este condiționată de absența, respectiv prezența unui alt pronume pe lîngă verb; astfel, formele *ni, vi, li* apar numai în contextul unui al doilea pronume aton: **ni** *se* v o r b e ș t e, **vi**-*l* a r a t ă, **li**-*l* s p u n e; formele *ne, vă, v, le* apar cînd verbul este precedat de acuzativul aton **o**; **ne**-*o* a d u c e, **v**-*o* s p u n e, **le**-*o* r e c o m a n d ă sau cînd apare singur, neînsoțit de alt pronume: **ne** *aduce*, **vă** *spune*, **le** *dă*.

Observație. Folosirea formei **vi** (în loc de **v-**) în construcții ca: **vi**-*o* aduc, **vi**-*ați* pierdut cartea este incorectă, și ca atare, trebuie evitată.

ÎNTREBUINȚĂRI SPECIALE ALE PRONUMELUI PERSONAL

Apărînd în aceleași condiții sintactice ca și substantivul, pronumele personal îndeplinește aceleași funcții sintactice în propoziție: subiect, atribut, nume predicativ sau complement.

Scanned with OKEN Scanner

Cu funcție de subiect, pronumele personal apare mai ales la persoana a III-a : **el** *citește* ; la persoanele I și a II-a pronumele apare mai rar ca subiect, deoarece verbul exprimă clar, prin desinența lui, subiectul : *intru* (eu), *lucrezi* (tu). Vorbim în acest caz de subiect inclus.

Totuși, în unele situații întîlnim și aceste pronume cu funcția de subiect. Prezența lor se explică în acest caz prin nevoia de insistență afectivă sau de subliniere a opoziției dintre persoane : *O, calul* ***meu*** *! Tu, fala mea ...* **Tu** *știi că* **eu** *te vînd* ? (G. Coșbuc).

O trăsătură caracteristică a limbii noastre o constituie dublarea pronominală a complementului direct și indirect prin formele atone de dativ și acuzativ ale pronumelui : în construcții ca : *mamei* **i**-a m s c r i s, *pe mama* **o** a ș t e p t și **i**-a m s c r i s *lui Mihai,* **îl** a ș t e p t *pe Mihai,* reluarea sau anticiparea complementului prin pronume constituie un element de precizare, de întărire a acestuia.

În aspectele orale și populare ale limbii întîlnim și fenomenul dublării subiectului; cu ajutorul pronumelui personal *el, ea,* în construcții ca : *Vine* **el** *tata, Stai că te căptușește* **ea** *Marioara acuș* (I. Creangă). Spre deosebire de dublarea obiectului, care este un fapt gramatical, dublarea prin pronume a subiectului reprezintă un fapt de stil.

Formele atone de dativ și acuzativ ale pronumelui personal de persoana I și a II-a singular și plural ajută la formarea diatezei reflexive : *mă* g î n d e s c, *te* g î n d e ș t i, *îmi* î n c h i p u i, *îți* î n c h i p u i, completînd paradigma defectivă a pronumelui reflexiv, care are forme numai pentru persoana a II-a : *se* g î n d e ș t e, *își* î n c h i p u i e.

Formele atone de dativ ale pronumelui personal apar cu funcții și valori specifice, inexistente la substantiv ; acestea sînt *dativul posesiv* și *dativul etic.*

a) În exemplul : *Sabia-***mi** *cea mică, murgul meu cel dalb* (Alecsandri), dativul **mi** are funcția de atribut pronominal al substantivului *sania,* fiind echivalent semantic cu adjectivul posesiv *mea* (s a n i a-*mi* = s a n i a mea, ca și m u r g u l *meu*) și numit, de aceea, *dativ posesiv.*

O b s e r v a ț i e. Dativul posesiv poate sta și pe lîngă verb, de exemplu : **Ți**-*am ascultat* sfatul; el nu trebuie confundat cu dativul complement indirect al verbului din exemple ca: **Ți**-*am cumpărat* o carte, funcție pe care o verificăm prin posibilitatea dublării pronominale a complementului : **Ție ți**-*am cumpărat* o carte ; dativul posesiv nu poate fi niciodată dublat printr-o altă formă pronominală sau substantivală de dativ.

b) În exemple de felul : *Voinicul ... prinde cu mîna stîlpul de fier,* **mi** **ți**-*l smulge din pămînt cum ai smulge o nuielușă* (*Folclor*), frecvent întîlnite în basme, formele atone de dativ **mi, ți,** fără funcție sintactică, exprimă participarea afectivă a povestitorului și a ascultătorului la cele relatate, cointeresarea lor ; vorbim în aces caz de *dativul etic.*

c) Tot cu valoare afectivă se folosesc pronumele atone în unele expresii și locuțiuni verbale ca : *Dă-***i** *înainte* (fără grijă) ! A *luat-***o** *la sănătoasa* (în care pronumele este un element component al locuțiunii verbale).

Scanned with OKEN Scanner

La persoana a III-a, paralel cu pronumele personal *el, ea* se întrebuinţează pronumele *dînsul, dînsa*, format din prepoziţia *de* + vechiul pronume *însul, însa* (întîlnit astăzi numai în construcţii prepoziţionale: *într-însul, dintr-însa*). Folosirea acestui pronume, care apare uneori în alternanţă cu *el*, contribuie la variaţia expresiei, de exemplu: *Locul unde căzuseră* **ei** *şi cei care luptaseră împreună cu* **dînşii** *se cunoştea sub un val mort de pedestrime* (M. Sadoveanu).

Pentru unii vorbitori, pronumele *dînsul* conţine, faţă de pronumele *el*, o nuanţă de politeţe, de respect la adresa persoanei despre care se vorbeşte, situîndu-se astfel pe o treaptă intermediară între *el* şi *dumnealui* în gradaţia: *el-dînsul-dumnealui*.

PRONUMELE DE POLITEŢE SAU DE REVERENŢĂ

Respectul faţă de persoane se exprimă prin pronumele *dumneata, dumneavoastră, dumnealui*, care are forme numai pentru persoanele a II-a şi a III-a. Compus din substantivul *domnia* şi adjectivul posesiv *ta, sa, voastră* sau pronumele personal în genitiv *lui, ei lor*, pronumele de politeţe are flexiune de gen, număr şi caz.

Persoana a II-a

	Singular	*Plural*
	(masculin şi feminin)	(masculin şi feminin)
N.—Ac.—V.	dumneata (prescurtat *d-ta*)	dumneavoastră (dv., dvs. sau *d-voastră*)
G.—D.	(al) dumitale (*d-tale*)	

Persoana a III-a

	Singular		*Plural*
	(masculin)	(feminin)	(masculin şi feminin)
N.—G.—D.—Ac.	dumnealui (*d-lui*)	dumneaei (*d-ei*)	dumnealor (*d-lor*)

Dumneasa (*d-sa*) cu genitiv-dativul *dumisale* (*d-sale*), formă de persoana a III-a singular, paralelă cu *dumnealui, dumneaei*, se întîlneşte mai rar.

Formele *Domnia ta, Domnia sa, Domnia voastră*, ca şi *Măria ta* (*sa, voastră*), *Luminăţia ta* (*sa* etc.) se folosesc numai în stilul solemn şi ceremonios, de exemplu: *Cum a coborît* **Măria sa** *la odăile domneşti s-a înfăţişat* **Domnia sa** *Mircea* (M. Sadoveanu), sau poetic: *Codrule,* **Măria ta,** *lasă-mă sub poala ta* (M. Eminescu).

Scanned with OKEN Scanner

Sînt folosite și formele familiare și regionale *mata(le)*, *mătăluță*, *mătălică*, *tălică*, care pot avea o nuanță afectivă.

Nuanțele semantice și stilistice ale diverselor pronume de politețe în raport cu pronumele personale sînt sugestiv surprinse în gradația lor afectivă în următorul pasaj:

Duduia Lizuca nu-i spune lui Patrocle „tu", căci e mai bătrîn și-l stimează, nici „dumneata", cuvînt rece care pune distanță; nici ceremoniosul „dumneavoastră". Ea îi spune „mata", cuvînt care arată perfect sentimentele ei pentru dînsul (G. Ibrăileanu, *M. Sadoveanu — Dumbrava minunată*).

EXERCIȚII

I. Analizați morfologic și sintactic pronumele personale din următoarele texte:

1. Mai știu și eu la ce gîndeam?
Aveți și voi un frate ...

(G. Coșbuc, *Mama*)

2. Nu ieși? ... Din ograda mea? ... mă înfrunți tu pe mine? ... Ei, stai atunci că te învăț eu pe tine omenie, tîlharule!

(L. Rebreanu, *Răscoala*)

3. Lucrurile sînt ele încîlcite dacă stai să te gîndești.

(M. Preda, *Moromeții*)

4. Nu știu de ce vă mirați, mira-v-ați de frumusețe-vă.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

5. Scorpia ospătă pe Făt-Frumos și mai și decît Gheonoaia, iar el îi dete dînsei înapoi capul ce i-l luase cu săgeata.

(P. Ispirescu, *Tinerețe fără bătrînețe*)

6. Jură-mi-te pe ascuțișul paloșului tău.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

7. Mergeam dar totdeauna cu el, de el ascultam totdeauna și la dînsul căutam scăpare.

(I. Slavici, *Budulea Taichii*)

8. Dumnealui e gata ... N-aș înțelege ce mai așteptați; ori fără poveștile Domniei tale nu înfrățește și nu dă spic grîul ... Ia-ți pe dumneata ilicul cel albastru.

(M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*)

9. De la „dumneavoastră" am fost retrogradat la „dumneata" fără nici un fel de complexe.

(C. Costin, *Arșița*)

10. Așa-i, cuconașule, cum poruncești mata ... Și pușca dă-o mata la mine, să mă mai minunez de dînsa.

(M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*)

11. Eu ți-oi arăta-o, pe unde se ascunde, iară tu să mi-o prinzi, cum ți-i meșteșugul.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

12. Că-i fățărnicie și-ntre animale:
— „Sînt al Dumneavoastră", „sluga Dumitale".

(T. Arghezi, *Fabule*)

II. Din textele de mai sus, scoateți pe un tabel pronumele de politețe; analizați structura, flexiunea și gradul de reverență pe care îl exprimă; înlocuiți-le în text cu pronumele personale corespunzătoare și explicați diferențele semantice și stilistice.

III. Scoateți exemplele de dativ posesiv și dativ etic din textele de mai sus; precizați funcțiile și valorile fiecăruia, precum și contextele specifice în care se realizează; construiți exemple similare.

PRONUMELE REFLEXIV

Pronumele reflexiv ține locul obiectului asupra căruia se exercită acțiunea verbului, exprimînd identitatea dintre obiect și subiect, și are forme proprii numai pentru persoana a III-a, cazurile dativ și acuzativ, de exemplu: Împăcat cu lumea și *cu sine* însuși, Oltul *își* amintește (Geo Bogza).

La aceste cazuri întîlnim două serii de forme, accentuate și atone, care se folosesc după aceleași reguli ca și cele ale pronumelui personal.

Forme accentuate		*Forme neaccentuate*	
D.	sie, sieși	D.	își, și, și-, -și, -și-
Ac.	(pe) sine (sineși)	Ac.	se, se-, -se, s-, -s-

Pronumele reflexiv apare, de regulă, în prezența unui verb, cu funcția de marcă morfologică a diatezei reflexive: *a-și închipui, a se teme* sau pasive: *Cartea* **se citește** *cu interes*. Formele atone ale pronumelui reflexiv în dativ pot avea sens posesiv: **Își** *ajută colegii*, îndeplinind funcția de atribut pronominal. Pe lîngă funcția de atribut, pronumele reflexiv mai poate avea funcție sintactică de complement direct: **Se** *spală* (*pe sine*) sau indirect: **Își** *cumpără* (*lui*) *ceva*. La persoanele întîi și a doua (pentru care reflexivul nu are forme proprii) se folosesc, cu valoarea reflexivă, formele atone ale pronumelui personal: **îmi** *închipui*, **îți** *închipui*, **mă** *tem*, **te** *temi*.

Observații. 1. Forma accentuată de acuzativ *sine* însoțită de articolul hotărît se substantivează: *sinele, sinea*, de exemplu: Și-a spus *în sinea lui* (= „în gîndul său")

2. Folosirea dativului *își* pe lîngă verbe care exprimă ideea de posesie, ca în exemplul: *Întrebarea își avea temeiurile ei*, este nerecomandabilă, deoarece creează construcții pleonastice.

3. În exemple ca: Se înțelege *de la sine*, reflexivul are funcție de circumstanțial.

Scanned with OKEN Scanner

EXERCIŢII

I. Analizaţi pronumele reflexive din textele de mai jos, precizînd cazul, forma şi funcţia sintactică a fiecăruia:

1. Nu e păcat/Ca să se lepede/Clipa cea repede/Ce ni s-a dat?

(M. Eminescu, *Stelele-n cer*)

2. El îşi opri calul înaintea cîrciumii.

(I. Slavici, *Moara cu Noroc*)

3. Revenii în sine-mi cu farmecul în suflet.

(C. Hogaş, *Opere*)

4. Cerul stelele-şi arată.

(M. Eminescu, *Poezii*)

5. Sinele încearcă din sine să iasă.

(N. Stănescu, *11 elegii*)

6. Omul nu petrece cu cineva ori cu ceva, cît cu ce are el în sinea lui.

(M. Sadoveanu, *Nopţile de Sînziene*)

II. Substituiţi dativul posesiv din textul 2 cu adjectivul posesiv corespunzător; arătaţi deosebirea de funcţie sintactică.

III. Construiţi propoziţii utilizînd formele atone, libere şi conjuncte, ale reflexivului şi arătaţi contextele în care apar; formulaţi regulile de folosire a acestor forme.

IV. Formulaţi cîte o propoziţie în care pronumele reflexiv să îndeplinească funcţia de atribut (în dativ sau în acuzativ), de complement direct, indirect şi circumstanţial şi demorfem al diatezei reflexive.

PRONUMELE POSESIV

Pronumele posesiv stabileşte o dublă referinţă pronominală, înlocuind atît numele posesorului unui obiect, cît şi numele obiectului posedat: *Cărţile acestea sînt* **ale voastre** (*voastre* înlocuieşte numele posesorului, iar *ale* substituie obiectul posedat *cărţile*).

Este alcătuit din articol posesiv *al, a, ai, ale* şi formele *meu, tău, său* etc.

Posesor / Obiect posedat		Un singur posesor			Mai mulţi posesori		
		I	II	III	I	II	III
un singur obiect posedat	M. şi N. / F.	al meu a mea	al tău a ta	al său a sa	al nostru a noastră	al vostru a voastră	— —
mai multe obiecte posedate	M. / F. şi N.	ai mei ale mele	ai tăi ale tale	ai săi ale sale	ai noştri ale noastre	ai voştri ale voastre	— —

Scanned with OKEN Scanner

Așa cum rezultă din tabel, flexiunea pronumelui posesiv este mai complexă decît a altor pronume, cele două componente modificîndu-se diferit în raport cu genul, numărul și persoana. Articolul se schimbă după genul și numărul obiectului posedat, iar la plural are forma de genitiv-dativ **alor**, de exemplu: *am trimis* **alor** m e i o scrisoare; pronumele își schimbă forma după genul și numărul obiectului posedat și după persoana și numărul posesorului. Ca și la pronumele personal, deosebirile de persoană și de număr se exprimă prin forme diferite: *al meu-al tău; al meu-al nostru.* La persoana a III-a, posesivul nu are forme pentru a exprima pluralul posesorului și singularul și pluralul obiectului posedat; folosim în acest caz formele de genitiv plural ale pronumelui personal: *Caietul este* **al lor**; *Caietele sînt* **ale lor.** La persoana a III-a singular, posesivul *al său, a sa* etc. intră în relație de sinonimie cu pronumele personal în genitiv *al (a, ai, ale) lui, al ... ei,* construcțiile *Caietul este* **al său** — *Caietul este* **al lui** fiind echivalente din punct de vedere semantic.

ADJECTIVUL PRONOMINAL POSESIV

Însoțind un substantiv (cu care se acordă în gen, număr și caz), pronumele posesiv continuă să substituie numele posesorului (cu care se acordă în persoană și număr). În asemenea situație, pronumele posesiv devine *adjectiv pronominal posesiv*: *caietul* **său** — *caietele* **sale.** În calitate de adjectiv, el se folosește fără articol posesiv: *prietenul* **meu,** dacă apare imediat după un substantiv articulat enclitic; în celelalte situații sintactice, adjectivul posesiv este întotdeauna însoțit de articol posesiv: *prietenul acesta* **al meu,** *un prieten* **al meu,** *acest prieten* **al meu, al meu** *prieten.* Construcțiile de felul **ai** *noștri t i n e r i,* cu posesivul plasat înaintea substantivului, se folosesc mai ales în poezie.

Pe lîngă distincțiile de persoană, gen și număr, la feminin singular adjectivul posesiv are forme și pentru genitiv-dativ, identice cu cele de plural: p r i e t e n a *mea* — p r i e t e n e i *mele* — p r i e t e n e l e *mele.*

La persoana a III-a singular, paralel cu posesivul **său, sa, săi, sale,** se folosesc, mai ales în vorbirea curentă, formele de genitiv ale pronumelui personal (*al, a, ai, ale*) **lui, ei**: *caietul* **său**/*caietul* **lui (ei).** Avantajul folosirii acestor forme constă în faptul că, spre deosebire de posesiv, pronumele personal exprimă prin forme distincte genul posesorului:

		personal	*posesiv*
M.	cartea *elevului*	cartea *lui*	cartea *sa*
F.	cartea *elevei*	cartea *ei*	cartea *sa*

Scanned with OKEN Scanner

Observaţie. Echivalente din punct de vedere semantic, său şi lui se deosebesc atît prin nuanţa de politeţe pe care o implică posesivul, cît şi prin funcţia sintactică: posesivul, acordat întotdeauna în gen, număr şi caz cu substantivul, are funcţie de atribut adjectival, iar pronumele personal, funcţie de atribut pronominal genitival.

EXERCIŢII

I. Analizaţi pronumele şi adjectivele posesive din textele următoare, indicînd pentru fiecare particularităţile flexionare şi funcţiile sintactice îndeplinite:

1. Şi duh din duhul său a dat şcolarilor săi o bucată de vreme.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

2. Ale noastre sînt flori la ureche pe lîngă cele ce spune în cărţi.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. La masă povestesc soră-mii fapta mea.

(Cezar Petrescu, *Întunecare*)

4. Petecul de răzăşie e zestrea Ioanei, soţia noastră răposată.

(M. Sadoveanu, *Cartea Mioarei*)

5. Şi cînd s-au întors Făt-Frumos şi cu ai săi de la vînătoare, ie nevestele, dacă ai de unde.

(I. Creangă, *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*)

II. Înlocuiţi adjectivele posesive din contextele: profesorul citeşte lucrarea mea, am admirat curajul tău, ei laudă munca noastră cu formele corespunzătoare ale pronumelui personal în dativ; precizaţi valoarea şi funcţia sintactică a acestora.

III. Analizaţi formele atone de dativ din exemplele: *Eu ţi-s frate, tu-mi eşti frate, îmi recunosc greşeala, ţi-am ghicit gîndul, vezi-ţi de treabă, v-aţi realizat visul*: substituiţi-le apoi cu formele corespunzătoare ale adjectivului posesiv şi indicaţi deosebirile sintactice şi structurale dintre cele două feluri de construcţii; arătaţi care construcţie este mai frecventă.

IV. Corectaţi greşeala existentă în construcţia *fratele unei colege de-a mea*; explicaţi natura ei.

V. Transformaţi propoziţiile de mai jos în construcţii nominale prin înlocuirea verbului cu substantivul corespunzător, după modelul: *El pleacă* la mare → *Plecarea sa (lui)* la mare. Observaţi modificările suferite de pronumele personal devenit posesiv, stabiliţi relaţia dintre aceste pronume şi analizaţi comparativ funcţiile lor sintactice în cele două construcţii.: *Eu colaborez la revista şcolii. Tu vii la şcoală. Noi am sosit în oraş. Voi vă amintiţi de prieteni. Ei muncesc la cîmp.*

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

Pronumele de întărire, folosit astăzi numai ca adjectiv pronominal, are rolul de a preciza persoana desemnată prin pronumele personal sau substantiv: *el* **însuşi**, *oamenii* **înşişi**; este format din vechiul pronume *însu*, variabil

Scanned with OKEN Scanner

după gen și număr: *însumi-înșine*, la feminin singular și după caz: *tu* **însăți** — *ție* **înseți**, și formele de dativ aton ale pronumelui personal și reflexiv, variabile după persoană și număr:

	Singular			*Plural*	
	M.		F.	M.	F.
pers. I	însumi		însămi	înșine	însene
		G.D.	însemi		
pers. II	însuți		însăți	înșivă	însevă
		G.D.	înseți		
pers. III	însuși		însăși	înșiși	înseși, însele
		G.D.	înseși		

Flexiunea complicată a acestui pronume, în structura căruia ambele componente se modifică, determină unele greșeli în întrebuințarea lui. Astfel, o greșeală frecventă constă în nerespectarea acordului în persoană, gen și număr al pronumelui cu termenul regent, formele de persoana a III-a singular apărînd în locul celorlalte persoane, genuri sau numere: *noi* **însuși**, *ei* **însuși**, **însăși** *faptul*, **însăși** *ostașii*.

În texte cu caracter popular și în exprimarea curentă *însuși* este adesea înlocuit cu adverbul *chiar*, de exemplu: „Un dușman de lup ... *chiar* cumătrul caprei ...” (I. Creangă), sau cu alte sinonime: *singur, propriu, personal, în persoană*, de exemplu: „Cine sapă groapa altuia cade *singur* într-însa”; „Și cînd *propria ta* viață *singur* n-o știi pe de rost” (M. Eminescu).

Din motive de insistență, *însuși* poate apărea uneori întărit de unul dintre sinonimele sale, de ex.: „*Chiar* moartea *însăși e*-o părere” (M. Eminescu).

Observație. În limba de astăzi, folosirea independentă a lui *însuși*, ca în exemplul „*Însuți* ai observat asta”, care se mai întîlnește uneori, este nerecomandabilă.

EXERCIȚII

I. Analizați adjectivele pronominale de întărire din textele de mai jos din punct de vedere flexionar și sintactic:

1. Eu Despot, Domn Moldovei, prin însăși voința țării
Și-ajuns prin mine însumi la culmile puterii ...

(V. Alecsandri, *Despot-Vodă*)

2. Însuși împăratul cu sfetnicii săi, văzînd această mare minune, grozav s-au spăriet!

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

3. Căci era duh neastîmpărat și neîmpăcat chiar cu sine însuși.

(I. Creangă, *Popa Duhu*)

Scanned with OKEN Scanner

4. Ingrato! nu mi-ai scris chiar tu însuți în original?

(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

5. Parcă te mărește în proprii tăi ochi, parcă îți sporește stima de tine însuți.

(I. Al. Brătescu-Voinești, *Întuneric și lumină*)

6. Știi însuși: moldoveanul e iute la război,
Tot omul e în stare a se lupta cu doi.

(V. Alecsandri, *Despot-Vodă*)

II. Găsiți în textele de mai sus adverbele sau adjectivele sinonime cu *însuși* și explicați valorile stilistice rezultate din folosirea lor paralelă sau cumulată.

III. Explicați utilizarea independentă, ca pronume, a lui *însuși* din textul 6 (raportînd-o la limba epocii în care se exprimă personajul respectiv); verificați corectitudinea acordului cu termenul substituit.

IV. Corectați și explicați natura greșelilor din textul 4, precum și din construcțiile: *Faptele* **însăși** *sînt grăitoare*; *Ei* **însăși** *au afirmat asta*; *Tu* **însuși** *ai văzut*; *Mie* **însămi** *mi-a dat*; *Le-a spus fetelor* **însăși**.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

Pronumele demonstrativ *acesta-acela* substituie un substantiv, indicînd apropierea sau depărtarea obiectului în spațiu sau timp; pe lîngă relația de distanță față de vorbitor, demonstrativul mai poate exprima un raport de identitate: *același*, sau de nonidentitate, de diferențiere între obiecte: *celălalt*. Flexiunea după gen, număr și caz a demonstrativului se prezintă astfel:

acesta—acela

		M.	F.	M.	F.
sg.	N.—Ac.	acesta	aceasta	acela	aceea
	G.—D.	acestuia	acesteia	aceluia	aceleia
pl.	N.—Ac.	aceștia	acestea	aceia	acelea
	G.—D.	acestora		acelora	

același-celălalt

		M.	F.	M.	F.
sg.	N.—Ac.	același	aceeași	celălalt	cealaltă
	G.—D.	aceluiași	aceleiași	celuilalt	celeilalte
pl.	N.—Ac.	aceiași	aceleași	ceilalți	celelalte
	G.—D.	acelorași		celorlalți	celorlalte

Scanned with OKEN Scanner

Observații. 1. Demonstrativul de depărtare *acela* are și o formă redusă, **cel**, cu flexiunea identică; **cel** nu apare singur, ci numai în prezența unui determinant obligatoriu: **cel** *din dreapta*, **cel** *din zilele noastre*, **celor** *de departe*.

2. Demonstrativul de diferențiere *celălalt*, care exprimă și ideea de depărtare *(celălalt = = acela + altul)*, are ca termen de apropiere pe *cestălalt (ceastălaltă)*, întîlnit foarte rar în limba de astăzi.

3. Pe lîngă formele de demonstrativ menționate, există variante familiare, populare sau regionale ale demonstrativului: *ăsta, (a)ista, cesta, ăla, istalalt, ălălalt* etc., care apar și în limba literară, în operele unor scriitori, ca fapte de stil; adeseori ele alternează cu formele literare de demonstrativ, conferind varietate expresiei, de exemplu: „Nimeni nu poate face răul, dacă inteligența lui nu-i primește *asta*. Numai că *această* inteligență e un consilier extrem de servil" (Camil Petrescu)

4. Formele de feminin *aceasta, aceea, asta* au căpătat valoare generală, neutră, putînd substitui o întreagă propoziție. Cu această valoare, forma regională de demonstrativ *asta* a pătruns în limba literară, fiind acceptată în normele ei, de exemplu: „Că o fată de 18 ani arată atîta interes pentru un om în vîrstă, *asta* i se părea ciudat" (G. Călinescu).

5. Datorită sensului neutru pe care îl exprimă, formele de feminin *aceasta, asta, aceea* intră în structura locuțiunilor adverbiale: *(de) pentru asta, pe lîngă aceasta (asta), de (după) aceea, afară de asta, cu toate acestea (astea)* etc.

6. Expresia *ca aceea* capătă în anumite contexte valoare de superlativ, exprimînd intensitatea unei însușiri sau a unei acțiuni, de exemplu: „Aproape de Buna-Vestire unde nu dă o căldură *ca aceea* și se topește omătul" (I. Creangă).

7. Variantele *ăsta, asta, ăla, aia*, cu un pronunțat caracter regional muntenesc, pot exprima o nuanță de dispreț, de exemplu: „*Ăștia* nu sînt judecători, sînt slugi" (Brătescu-Voinești); *(un) ăla, (o) aia* au sensul de „om de nimic", „derbedeu": „să-și mănînce ea tinerețea cu *un ăla*? (I. L. Caragiale), dar pot exprima și o valoare stilistică admirativă: „Cuzea, sireacu, *ăla* domn l" (*Graiul nostru*, Texte din toate părțile locuite de români).

ADJECTIVUL PRONOMINAL DEMONSTRATIV

Însoțind un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz, pronumele demonstrativ devine adjectiv: în această calitate el are o topică liberă, putînd sta fie după substantiv: *elevul* **acesta**, *elevului* **acestuia**, fie înaintea lui: **acest** *elev*, **acestui** *elev*. Cînd stă după substantiv, adjectivul demonstrativ este identic cu pronumele, iar substantivul regent este articulat hotărît; cînd precedă substantivul, adjectivul demonstrativ pierde particula deictică *-a*, iar substantivul este nearticulat: *acești tineri*.

Adjectivul demonstrativ de identitate stă întotdeauna înaintea substantivului: *același elev*.

Observație. În vorbirea neîngrijită există tendința de neglijare a acordului în caz al adjectivului demonstrativ postpus cu termenul regent, de exemplu: *un omagiu adus pămîntului* **acesta** (în loc de *pămîntului* **acestuia**); *oamenii satului* **acela** (în loc de *oamenii satului* **acelula**).

Scanned with OKEN Scanner

EXERCIȚII

I. Faceți analiza morfologică (gen, număr, caz) și sintactică a pronumelor și adjectivelor demonstrative din textele de mai jos; precizați, în cazul fiecărui demonstrativ, sensul exprimat: apropiere/depărtare, identitate/diferențiere:

1. Acum ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta nu mă privește pe mine.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

2. Adă-mi o cană de apă caldă și una rece. Cea rece toarn-o pe mine și cea caldă pe zmeu.

(*Antologie de proză populară epică*, vol. I)

3. Coliba lui Moș Petru era așezată în partea astălaltă a văicelei, iar pădurica și duruitoarea în partea cealaltă.

(M. Sadoveanu, *Cîntecul Mioarei*)

4. Și cînd mă lăsa de capul meu, făceam cîte o drăguță de trebușoară ca aceea de nici Sfînta Nastasia ... nu era în stare a o desface.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

5. Numai eu, rămas același,/Bat mereu același drum.

(M. Eminescu, *Pe aceeași ulicioară ...*)

6. Ăsta e ăl care scrie la „Vocea Patriotului Naționale".

(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

7. Zi-i unul strașnic, ... să-mi aduc aminte de cea primăvară și de cea tinereță.

(M. Sadoveanu, *Cîntecul de dragoste*)

8. Minciuna stă cu regele la masă,/Dar asta-i cam de multișor poveste.

(A. Vlahuță, 1907)

9. O caricatură ..., un chibrit ..., o aia!/Cu piciorul mare și c-un păr cît claia.

(G. Topîrceanu, *În jurul unui divorț*)

II. Scoateți formele populare și regionale de demonstrativ, completați-le paradigmele și raportați-le la corespondentele lor literare; specificați valoarea semantică a femininului *aceasta* și *asta* din textele 1 și 8; comentați valorile stilistice ale demonstrativelor din textele 4 și 9.

III. Analizați morfologic și sintactic demonstrativele din sintagmele: *cartea aceasta, carte a acestuia, aceeași semnătură, semnătura aceluiași*; în cazul sintagmelor adjectivale, schimbați topica demonstrativului (unde este posibil) și arătați modificările flexionare determinate de topică, la ambele componente ale sintagmei.

PRONUMELE INTEROGATIV ȘI RELATIV

Pronumele interogative apar în propoziții interogative, ținînd locul substantivelor așteptate ca răspuns la întrebare: *Cine* a venit? (un prieten); *Ce* ai adus? (o carte).

Scanned with OKEN Scanner

Pronumele interogative sînt *cine*, *care*, *ce* și *cît*. *Cine* substituie un nume de ființă, *ce* un nume de lucru; *care* înlocuiește atît nume de ființă, cît și nume de lucru; *cît* are sens cantitativ, ținînd de fapt locul unui numeral: *Cîți* au lipsit? — *cinci* (elevi).

Flexiunea acestor pronume este variată, diferind de la un pronume la altul; astfel, *ce* este invariabil, *cine* are flexiune numai pentru caz, *cît* variază după gen, număr și caz (numai la plural), iar *care* se modifică în raport cu cazul, iar la genitiv-dativ și după gen și număr:

	care		*cît*		*cine*
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*	
N.—Ac.	care	care	clt, cîtă	cîți, cîte	cine
G.—D.	căruia căreia	cărora	— —	cîtor	cui

Ca orice substitut, pronumele interogativ preia genul și numărul substantivului pe care îl înlocuiește; în ce privește cazul, acesta este impus de funcția sintactică pe care o îndeplinește în propoziție și care poate fi: subiect (*Cine* ți-a spus?), nume predicativ (*Ce* sînteți voi?), complement (*Cui* i-ai dat cartea? *Pe cîți* i-ai întîlnit?).

Cînd aceste pronume fac legătura între propoziții, avînd deci rolul unor elemente de relație, ai unor conjuncții, ele devin *pronume relative*, de exemplu: *Nu știu* **cine** *a venit*; *Spune-mi* **ce** *mi-ai adus*; *Lipsește fata* **căreia** *i-am dat cartea.*

Funcționînd ca elemente de relație în frază, pronumele relative își mențin calitatea inițială de substitute, de pronume, îndeplinind diverse funcții sintactice în propozițiile subordonate: de subiect, de complement direct și, respectiv, indirect, ca în exemplele de mai sus, de nume predicativ (*Spuneți-mi* **ce**-*i dreptatea*) sau de atribut (*bunicul meu,* **în casa căruia** *am locuit*).

Identice ca formă cu pronumele interogative, pronumele relative se deosebesc de acesta prin dublul rol sintactic îndeplinit: de elemente de relație la nivelul frazei și de părți de propoziție (subiect, atribut etc.) în subordonatele pe care le introduc.

Printre pronumele relative trebuie inclus relativul compus *ceea ce* (echivalent cu *ce*), în care cele două componente formează o unitate cu sens unic, neutru, de exemplu: *S-a întîmplat* **ceea ce** *am prevăzut.*

Funcția unor elemente de relație o îndeplinesc și pronumele nehotărîte *oricine*, *oricare*, *orice*, *oricît*, de exemplu: *Oricine* vizitează țara noastră este cucerit de frumusețea ei.

Observații. 1. Cînd relativul *care* e în genitiv, el poate sta după substantivul regent, ca în exemplul de mai sus: *bunicul în casa* **căruia** *am locuit*, sau înaintea lui: *în* **a** *căruí casă am locuit*; deosebirea de topică se asociază cu unele deosebiri flexionare ale sintagmei relative: plasat înaintea substantivului, relativul pierde particula deictică *-a*,

iar substantivul regent pierde articolul hotărît, primind în schimb articolul genitival, căruia îi impune genul și numărul: *casa căruia → a cărui casă; în casele cărora → în ale căror case.*

Cînd relativul precedă substantivul, în vorbirea neliterară apar uneori greșeli de acord gramatical, de felul: *o clădire al* **cărui** *parter, un personaj a* **cărei** *prezență*, în care relativul se acordă în gen și număr cu substantivul regent și nu cu substantivul pe care îl substituie, așa cum ar trebui.

2. În exprimarea neîngrijită există tendința folosirii invariabile (fără flexiune și fără prepoziții) a relativului *care*, de exemplu: *băiatul* **care** *i-am dat cartea* (în loc de *băiatul* **căruia** *i-am dat cartea*), *lecția* **care** *am învățat-o* (în loc de *lecția* **pe care** *am învățat-o*). Exemplele de acest fel constituie o abatere de la normele limbii literare (un *anacolut*) și trebuie evitate.

3. Trebuie evitată, de asemenea, repetarea abuzivă a lui *care* în aceeași frază sau în contexte apropiate, repetare care imprimă frazei un caracter greoi și monoton, de exemplu: „*Care* a fost ăla *care* a făcut ca toate lucrurile *care*-au fost oprite să urmeze iar după treaba lor?" (*Graiul nostru*, Texte din toate părțile locuite de români).

4. Deoarece relativul *ce* substituie nume inanimate, folosirea lui pentru nume de ființe, ca în exemplul: *Mai multe doamne* **ce** *s-au grăbit să-l felicite*, este nerecomandabilă.

SENSURI SPECIALE ALE PRONUMELOR RELATIVE

1. În anumite contexte, pronumele relative capătă sensuri nedefinite devenind echivalente cu unele pronume nehotărîte.

Care în exemplul: *S-a așezat* **care** *pe unde a găsit* are sensul lui „fiecare"; prin repetiție: „Zări creste de munți, *care* mai mari, *care* mai mărunți" (A. I. Odobescu), *care* ... *care* devine echivalent cu cuplul nehotărît *unul* ... *altul*.

Cine în contextul: *Zică* **cine** *ce-o zice* devine sinonim cu „*oricine*", iar **ce** în: *Facă* **ce**-*o vrea* este sinonim cu *orice*. Sens nedefinit are și **cîte** în propozițiile exclamative: **Cîte** *nu mi-a povestit*!

2. Pronumele relative intră în structura unor locuțiuni, în expresii pronominale și adverbiale:

care intră în componența expresiilor: *care* (*mai*) *de care, care pe care*, unde repetarea relativului exprimă ideea de întrecere: „o mie de ierni, *care mai de care* mai cumplite" (Emil Botta);

cine apare în expresiile cu sens nehotărît sau negativ: *cine* (*mai*) *știe, cine știe cine* (*ce*), *cine știe unde* (*cînd*) etc.;

ce și **cît** apar în locuțiunile adverbiale: *din ce în ce, cîte și* (*mai*) *cîte, cît de cît*; corelația *cît*(*ă*) ... *atît*(*a*) exprimă ideea de progresie: „*Cîtă* luciditate, *atîta* dramă". (Camil Petrescu).

Precedat de prepoziții: *de ce, la ce, pentru ce, pînă ce*, **ce** formează expresii sau locuțiuni cu sens cauzal, final sau temporal. În construcții exclamative: *Ce repede trece timpul*!, **ce** are sens adverbial, exprimînd intensitatea; precedat de *un*: *E* **un ce** *care-mi scapă*, se substantivează.

Scanned with OKEN Scanner

Însoţind un substantiv cu care se acordă în gen, număr şi caz, pronumele interogative şi relative devin adjective interogative sau relative în funcţie de propoziţia (principală sau subordonată) în care apar; compară: **Care** l u c r a r e *e mai bună*? (adjectiv interogativ) şi *M-a întrebat* **care** l u c r a r e *e mai bună*? (adjectiv relativ). Ca adjectiv, interogativ-relativul stă înaintea substantivului şi are forme identice cu pronumele corespunzător, cu excepţia cazurilor genitiv-dativ, unde adjectivul diferă de pronume prin absenţa particulei deictice *-a*; compară: *N-a spus* **cărui** e l e v *i-a dat* (adjectiv); *N-a spus* **căruia** *i-a dat* (pronume). Cu excepţia lui *cine* şi *ceea ce* care sînt numai pronume, toate celelalte pronume interogativ-relative pot fi întrebuinţate ca adjective, căpătînd funcţie sintactică de atribute adjectivale.

EXERCIŢII

1. Analizaţi pronumele şi adjectivele interogative şi relative din textele de mai jos, indicînd genul, numărul, cazul şi funcţia sintactică:

1. Ce eram noi românii pe atunci? Cine ne băga în seamă? Care ziar, care revistă sau care scriitor se ocupa de noi?

(I. G h i c a, *Scrisori către V. Alecsandri*)

2. ...căci sprinţar şi înşelător e gîndul omului, pe ale cărui aripi te poartă dorul necontenit ... pînă ce intri în mormînt.

(I. C r e a n g ă, *Amintiri din copilărie*)

3. Nici n-am cui să mă jelesc,
Să spun pe cine doresc.

(M. E m i n e s c u, *Călin-Nebunul*)

4. Ei nu pricep decît ceea ce au interes să priceapă. Ceea ce le contrazice interesele le contrazice fundamental şi inteligenţa.

(C a m i l P e t r e s c u, *Opere*)

5. Mai lesne poci să număr pe degetele mele
Cîţi sfinţi avem pe lună şi cîte versuri rele,
Decît să bag de seamă ce carte nu e dată,
A cui este mai mică şi cine o să bată.

(G r. A l e x a n d r e s c u, *Satiră. Duhului meu*)

6. Stătu să le asculte: toate pe rînd cîntară,
Care prost, care bine, talentu-şi arătară.

(G r. A l e x a n d r e s c u, *Cucul*)

7. Ce frumoasă, ce nebună/E albastra-mi, dulce floare!

(M. E m i n e s c u, *Floare albastră*)

8. Tu numai nu dai în gropi de prost ce eşti.

(I. C r e a n g ă, *Poveşti*)

Scanned with OKEN Scanner

II. Indicați substantivul substituit de pronumele relativ din textul 2; arătați sensurile speciale ale relativelor *care* și *ce* din textele 2, 6, 7, 8.

III. Analizați pronumele relativ din fraza: *Ea este prietena despre al cărei frate ți-am vorbit*, arătînd cum se face acordul relativului și al articolului genitival; schimbați apoi topica relativului față de substantivul regent și arătați modificările flexionare produse; treceți fraza la plural și urmăriți modificările de acord ale relativului și ale articolului.

IV. Corectați greșelile de acord din construcțiile: *Nedreptățile* **ale cărei** *victimă ai fost*; *Ei fac parte dintr-o generație* **a cărui** *entuziasm nu a scăzut*; precizați natura acestor greșeli și condițiile care le generează.

PRONUMELE NEHOTĂRÎT

Pronumele nehotărît substituie un substantiv fără a da vreo indicație precisă asupra obiectului. Clasa pronumelui nedefinit, mai bogată decît alte clase pronominale, cuprinde elemente eterogene ca formă și sens, cum sînt: *unul, altul, vreunul, cutare, fiecare, oricare, cineva, cîtva, tot.* O organizare mai sistematică au pronumele nedefinite formate pe baza pronumelor relative *cine, care, ce, cît* și a elementelor de compunere *-va, ori-, oare-, fie-*:

Relativ	*-va*	*ori-*	*oare-*	*fie-*
cine	cineva	oricine	oarecine	fiecine
care	careva	oricare	oarecare	fiecare
ce	ceva	orice	—	—
cît	cîtva	oricît	—	—

Cineva, careva, ceva se pot combina cu *alt*, formînd compusele *altcineva, altcareva, altceva.*

Nehotărîtele compuse cu *oare-, ori-* și *-va* au și variante populare amplificate cu elementul *și*: *orișicine, orișicare, orișice, oareșicare* etc. *Oarecine* și *oare(și)care* sînt învechite ca pronume.

Flexiunea pronumelor nedefinite, în funcție de gen, număr și caz, este asemănătoare cu a pronumelor relative:

unul, altul

	Singular				*Plural*	
	M.		F.		M.	F.
N.—Ac.	unul,	altul	una,	alta	unii, alții	unele, altele
G.—D.	unuia,	altuia	uneia,	alteia	unora, altora	

cutare, oricare

	M.		F.		M. și F.	
N.—Ac.	cutare,	oricare	cutare,	oricare	cutare	oricare
G.—D.	cutăruia,	oricăruia	cutăreia,	oricăreia	cutărora	oricărora

Scanned with OKEN Scanner

Fiecare, oricine, cineva, altcineva au flexiune numai la singular:

	M.	F.		
N.—Ac.	fiecare	oricine	cineva	altcineva
G.—D.	fiecăruia fiecăreia	oricui	cuiva	altcuiva

Pronumele nehotărîte formate cu *care* (*oricare, fiecare*) și *cutare* disting în flexiune cazul și genul (numai la genitiv și dativ singular). Cele formate cu *cine* (*oricine, fiecine, cineva*) variază numai după caz. Nedefinitele formate cu *ce* (*ceva, orice*) și *careva* sînt invariabile. *Cîtva* și *atît* se declină la fel, avînd flexiune de gen și de caz (numai la plural); *oricît* se declină după modelul lui *cît*, iar *vreunul*, compus din *vreo* și nedefinitul *unul*, se declină ca și acesta din urmă.

— *Cineva, oricine, careva* substituie numai nume de persoane, iar *ceva, altceva*, nume de lucruri, celelalte pronume nehotărîte se pot referi atît la persoane, cît și la lucruri.

Întrebuințări speciale ale unor pronume nehotărîte

1. Pronumele nehotărît *unul* apare frecvent corelat cu *altul*: „*Unul* vine, *altul* pleacă"; corelația *unul-altul*, folosită la diverse cazuri, subliniază sensul de reciprocitate al unei acțiuni: „Ei țin mult *unul la altul*"; „Se salută *unul pe altul*"; „Își dau bună ziua *unul altuia*". Femininul *una, alta* capătă uneori sens neutru: „Să-mi facă el *una* ca asta?"

Cu același sens neutru cele două pronume apar împreună în expresiile: *unul, una, altul, alta*; *ba una, ba alta*; *nici una, nici alta*; *pînă una-alta* etc.

Precedat de adverbul de negație *nu*, femininul *alta* cu sens neutru formează expresiile *nu alta, nu de alta*, cu ajutorul cărora se subliniază certitudinea unei afirmații, de exemplu: „Avem o gară pe cinste, *nu alta*!"

2. *Ceva* se poate combina cu un substantiv la plural (*ceva* c ă r ț i), cu un substantiv nume de materie (*ceva* p i a t r ă) sau cu un adverb (*ceva* m a i d e p a r t e), exprimînd sensul de „cantitate mică", „puțin"; cu același sens apare pe lîngă numerale cardinale, exprimînd aproximația numerică (c u v r e o d o u ă z e c i *și ceva* de ani în urmă); prin repetiție; *ceva-ceva* capătă valoare superlativă, însemnînd „foarte puțin", „cît de cît".

3. *Oarecare*, rar întrebuințat ca pronume în limba actuală, apare mai frecvent ca substantiv, precedat de articol: *un oarecare*; sau ca adjectiv cu sens depreciativ, însemnînd ceva sau cineva lipsit de importanță, neinteresant: un spectacol *oarecare*; Părea un om f o a r t e *oarecare*.

4. Valoare stilistică depreciativă capătă și nedefinitul *cutare*, în special cînd e derivat cu sufixe: *cutărică, cutăriță, cutărescu*.

5. Deoarece pronumele nu se articulează ca substantivul, folosirea articolului pe lîngă unele pronume nehotărîte: *un* o a r e c a r e, *un* c i n e v a are valoare stilistică.

Scanned with OKEN Scanner

Însoţind un substantiv cu care se acordă în gen, număr şi caz, pronumele nehotărîte devin adjective: **orice** *om*, **fiecare** *lecţie*, **altui** *copil* etc. Calitatea de adjectiv nu este proprie tuturor pronumelor nehotărîte; pot deveni adjective următoarele pronume: *unul, altul, tot, fiecare, oricare, oricît, oarecare, cîtva, ceva, atît*; ca adjective nedefinite, ele precedă substantivul (cu excepţia lui *tot, cutare* şi *oarecare*, care pot apărea şi după substantiv, avînd o topică liberă) şi îşi modifică terminaţia în felul următor: *unul, altul, vreunul* pierd elementele finale *-ul, -a*, devenind *un, unui, unor, alt, altui, altor*, de exemplu: *Va veni* **vreunul** / *Va veni* **vreun** *elev*; *Am dat* **altuia** *această sarcină* / *Am dat* **altui** *coleg această sarcină*. Adjectivele *oricare, fiecare, cutare*, identice cu pronumele la cazurile nominativ-acuzativ, pierd particula *-a* de la cazurile oblice: *Dă* **fiecăruia** *cîte o carte*! *Dă* **fiecărui** *copil cîte o carte*.

Pronumele nedefinite formate cu *cine*: *cineva, altcineva* şi *careva* nu au corespondent adjectival. Dimpotrivă, sînt numai adjective, fără corespondent pronominal, *alde*: *alde* Popescu, *fiece* şi *niscai(va)*, specifice vorbirii populare şi familiare; acestea, împreună cu *ceva* şi *orice* (formate cu relativul *ce*), sînt invariabile.

EXERCIŢII

I. Faceţi analiza morfologică şi sintactică a pronumelor şi adjectivelor pronominale nehotărîte din textele următoare:

1. Apoi, lîngă mescioara pretorului, cineva începu să citească ceva, cîteva minute, cu glas ciudat.

(L. Rebreanu, *Pădurea spînzuraţilor*)

2. Cine ţi-a vîrît în cap una ca asta, acela încă-i unul.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

3. Toţi sătenii ar voi să fie pîrcălabi şi din cauza aceasta tot satul este învrăjbit. Mai bucuros ar alege un străin decît pe unul din ei.

(P. Ispirescu, *Lupul pîrcălab*)

4. Mintea strălucirii tale e cu mult mai pătrunzătoare decît a oricăruia dintre noi şi decît a tuturor la un loc.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

5. De m-ar îngriji cineva ... în zece zile m-aş face de nu m-aş da pe zece ca d-alde ăştia

(P. Ispirescu, *Zîna-Zînelor*)

6. Moş Gheorghe Andruşcă era „cineva" în sat la Liteni.

(M. Sadoveanu, *Anii de ucenicie*)

Scanned with OKEN Scanner

II. Construiți propoziții folosind pronumele nedefinite *fiecare, oricare, toți, cutare, altul, vreunul* la cazuri și cu funcții sintactice diferite; transformați-le apoi în adjective prin introducerea unui substantiv regent; arătați modificările flexionare și sintactice produse și particularitățile topice ale adjectivelor nehotărîte.

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL NEGATIV

Pronumele negative *nimeni, nici unul, nimic* apar în propoziții cu verbul la forma negativă, ținînd locul unui substantiv din propoziția afirmativă corespunzătoare, pe care îl neagă: Să nu spui *nimănui nimic.*

Cele trei pronume negative se deosebesc între ele sub raportul substituției și al flexiunii: **nimeni** înlocuiește un substantiv animat și are flexiune numai pentru caz (*nimănui*); *nici unul*, format din adverbul *nici* și nedefinitul *unul*, se declină ca și acesta din urmă, variind după gen și caz la singular (*nici unul — nici una, nici unuia — nici uneia*), mai rar la plural (*nici unii, nici unora*); **nimic** ține locul unui nume de lucru și este invariabil.

Ca adjectiv negativ funcționează numai **nici unul,** avînd forme specifice rezultate din căderea elementelor finale *-ul, -a*: *nici un* (c o p i l) — *nici unui* (c o p i l); forma de feminin este *nici o* (f a t ă), *nici unei* (f e t e); **nimeni** și **nimic** nu se folosesc ca adjective.

O b s e r v a ț i e. Pronumele *nimic* se poate substantiviza în forma *nimica*: „h a r n i c u l *nimica*" (T. Arghezi), *nimicul* sau *nimicuri* însemnînd „fleac", „lucru fără valoare"; *nimic* intră în structura unor locuțiuni și expresii cu valoare adjectivală sau adverbială: *pe nimic* „gratuit", *de nimic* „fără valoare", „șters, netrebnic", *cu nimic, întru nimic* „în nici un fel, deloc".

E X E R C I Ț I I

I. Analizați morfologic și sintactic pronumele și adjectivele negative din textele următoare

1. Totul dormea. Nu se vedea nici o pasăre, nu se auzea nici un glas.

(M. P r e d a, *Morometii*)

2. Eu, pe cît m-ajunge mintea, nu mă știu greșit cu nimica și n-am făcut nimănui nici un rău.

(M. S a d o v e a n u, *Demonul tinereții*)

3. Căci astăzi dacă mai ascult/Nimicurile-aceste,
Îmi pare-o veche, de demult/Poveste.

(M. E m i n e s c u, *Adio*)

4. Am fost un inconștient toată viața, un orb, un nimeni și nu mi-am dat seama.

(A. B u z u r a, *Orgolii*)

II. Precizați valorile pronumelor negative din textele 3 și 4.

Scanned with OKEN Scanner

III. Construiți propoziții folosind pronumele negativ *nici unul* la genuri și cazuri diferite, transformați apoi pronumele în adjectiv negativ și explicați modificările flexionare și sintactice produse.

IV. Construiți propoziții folosind expresiile pronominale negative: *de nimic, mai nimic, o nimica toată, fără nici un căpătîi.*

NUMERALUL

Numeralul este partea de vorbire flexibilă care exprimă un număr, o determinare numerică a obiectelor, ordinea sau distribuția lor prin numărare:

Cînd *doi* se ceartă, *al treilea* cîștigă.

Numeralul poate apărea singur în comunicare, ca în exemplele de mai sus, și atunci are valoare substantivală și funcții sintactice corespunzătoare acestuia, sau poate însoți substantivul: **doi** *copii*, **al nouălea** *cer*, **tustrei** *feciorii*, **cîte cinci** *mere* (*de fiecare*), devenind adjectiv; cînd însoțește verbul: *a repetat* **de trei ori**, *a cîștigat* **înzecit**, are valoare de adverb și funcție de complement circumstanțial.

Există mai multe feluri de numeral: *cardinal, ordinal, colectiv, adverbial, distributiv, multiplicativ.*

NUMERALUL CARDINAL

Numeralul cardinal exprimă un număr abstract: **trei** *și cu* **patru** *fac* **șapte**, sau determinarea numerică a obiectelor: **patru** *cărți.*

După structura lor, distingem două feluri de numerale cardinale:

a) s i m p l e: de la *unul* la *zece*; de asemenea: *sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion*;

b) c o m p u s e: de la *unsprezece* în sus; la numeralele de la *unsprezece* la *nouăsprezece* unitatea se leagă de *zece* cu ajutorul prepoziției *spre*: *trei* + +*spre*+*zece*; de la *douăzeci* la *nouăzeci* inclusiv, unitatea care arată numărul zecilor se leagă direct de pluralul *zeci*: *patruzeci, șaptezeci*, iar zecile se leagă de unități cu ajutorul conjuncției **și**: *patruzeci* **și** *trei, șaptezeci* **și** *nouă*; de la *o sută* în sus, numeralul care exprimă numărul sutelor, al miilor etc. se așază înaintea zecilor, sutelor etc., de exemplu: *trei sute cincizeci și doi, două mii patru sute șaptezeci și patru.*

N o t e. 1. Se scriu într-un cuvînt numeralele de la *unsprezece* la *nouăsprezece* și cele care exprimă numărul zecilor: *treizeci, cincizeci*; restul numeralelor se scriu separat: *trei sute opt, două mii șapte sute patru, trei sute nouăzeci și doi.*

2. Pronunțarea corectă a următoarelor numerale este: *paisprezece, șaisprezece, cin(ci)-sprezece, optsprezece, cin(ci)zeci, șaizeci.* Pronunțările *paișpe(paispce), optusprezece, optisprezece (optspce)* sînt neliterare.

Scanned with OKEN Scanner

FLEXIUNEA NUMERALELOR CARDINALE

Numeralul cardinal are o flexiune redusă; el variază în funcție de gen (numai numeralele *unu* și *doi*), este indiferent față de număr și nu primește articol (în afară de *unu*). Numeralul *unu* are două serii de forme pentru gen și caz, diferențiate în funcție de valoarea substantivală sau adjectivală cu care apare în propoziție:

	Ca substantiv		Ca adjectiv	
	Masculin și neutru	*Feminin*	*Masculin și neutru*	*Feminin*
N.—Ac.	unu(l)	una	un	o
G.—D.	unuia	uneia	unui	unei

Numeralul *doi* are forma de feminin *două*, care se folosește și pentru neutru.

De la *doi* înainte, raporturile de genitiv și dativ se exprimă analitic; la genitiv, cu ajutorul propoziției **a**: *Creștetele* **a doi** *copii* sau al articolului demonstrativ **cel**: *Romanța* **celor trei** *corăbii*; la dativ, cu prepoziția **la** sau cu **cel**: *A împărți cărți numai* **la cinci** *copii* / **celor cinci.**

Numeralele *zece, sută, mie, milion, miliard* au flexiune asemănătoare cu a substantivelor, variind după număr și caz și putîndu-se articula proclitic și enclitic:

	Singular	*Plural*
N.—Ac.	o sută, suta; un milion, milionul	niște sute, sutele
		niște milioane, milioanele
G.—D.	unei sute, sutei; unui milion, milionului	unor sute, sutelor
		unor milioane, milioanelor

Notă. Numeralele cardinale *unul, una* sînt omonime cu pronumele nehotărîte; variantele adjectivale ale numeralului cardinal *un* (om), *o* (carte), sînt omonime cu adjectivele pronominale nehotărîte și cu articolul nehotărît. De obicei, această omonimie se rezolvă în context. În fraza: *Am făcut două lucrări, iar colegul meu numai* **una**, *una* este numeral pentru că se opune lui *două*. Ca numerale, *un(u), una, o* servesc la numărare și pot fi identificate cu ajutorul întrebării *cîți? cîte?*

ÎNTREBUINȚAREA NUMERALELOR CARDINALE

— Folosit singur, numeralul cardinal are valoare substantivală și îndeplinește funcțiile sintactice specifice acestuia, putînd fi subiect: **Trei** *au lipsit*, nume predicativ: *Cu cei doi fac* **zece**, complement direct și indirect: *Înmulțim* **pe cinci cu trei**, circumstanțial: *Despică firul de păr* **în patru**, atribut: *Joc* **de doi.**

Scanned with OKEN Scanner

Ca substantiv, numeralul cardinal poate exprima ora și minutele (*Trenul a sosit la* **cinci** și **douăzeci**), ziua (*Astăzi sîntem în* **treisprezece**), anul, vîrsta, notele școlare, numărul unui vehicul, distanța în kilometri etc.

— Însoțind un substantiv, numeralul se așază înaintea lui, realizînd două tipuri de construcții, diferite sub aspectul funcției sintactice: numeralele de la *unu* la *nouăsprezece* (**trei** *iezi*, **douăsprezece** *fete*) funcționează ca atribute adjectivale; de la *douăzeci* în sus, raportul sintactic dintre cei doi termeni se inversează, determinantul devenind determinat; numeralul se comportă ca un substantiv regent, subordonîndu-și, cu ajutorul prepoziției *de*, termenul următor, care capătă funcția de atribut substantival: **douăzeci și cinci** *de copii*, **o mie și una** *de nopți*.

Observații. 1. În combinație cu alte cuvinte (numerale, adverbe, prepoziții), numeralele cardinale pot exprima aproximația numerică (**două-trei** *ore*, **ca la o mie** *de oameni*, **vreo, aproape, cam, circa, aproximativ trei** *luni*), depășirea unei cifre rotunde [**peste treizeci** *de ani*, **douăzeci și ceva** (**și mai bine, și mai mult**)], periodicitatea unei acțiuni (**din trei în trei** *ore*, **o dată la patru** *ani*).

2. Prin articulare, numeralul își schimbă valoarea morfologică, devenind substantiv: *a luat* **un doi** *la istorie*, **doiul** *a fost trecut în carnetul de note*.

3. Numeralele *unu* și *doi* intră în structura unor expresii și locuțiuni cu valoare adjectivală sau adverbială: *de unul singur, (toți) pînă la unul, tot unul și unul, cu una, cu două; nici una, nici două*, sau cu valoare verbală; *a (o) ține una (și bună)*.

NUMERALUL ORDINAL

Numeralul ordinal exprimă ordinea sau locul pe care îl ocupă obiectele sau acțiunile într-o însușire:

„Am trecut din grădina *întâi* într-*a doua*, pe urmă într-*a treia*, unde se aflau paltinii bătrîni" (M. Sadoveanu).

Seria numeralului ordinal începe cu *întîi(ul)*, care are flexiune de gen, număr și caz și se articulează hotărît cînd apare singur: **Întîiul** *s-a prezentat mai bine decît al doilea* (*sportiv*), sau cînd precedă un substantiv: **întîia** *zi a anului*; folosit după substantiv: *partea* **întîi**, nu se articulează. Numeralul *întîi* se declină astfel:

	Singular		*Plural*	
	Masculin și neutru	**Feminin**	**Masculin**	**Feminin și neutru**
N.—Ac.	întîiul	întîia	întîii	întîile
G.—D.	întîiului	întîii	întîilor	

Un comportament morfologic și sintactic identic are sinonimul său neologic, *prim*: **Primul** *a sosit*, **prima** *zăpadă*, *ziua* **primei** *întrevederi*, *mieii* **primi**.

De la *doi* în sus, numeralul ordinal se formează din numeralul cardinal însoțit de secvențele *al ... lea* la masculin, *a ... a* la feminin: *al treilea*—

Scanned with OKEN Scanner

a treia, al şaptelea—a şaptea; *al, a -le-, -a* sînt la origine articole posesive, şi, respectiv, hotărîte; *-a* final de la masculin (*al patrulea*) este particulă adverbială. Numeralele ordinale au deci forme deosebite de gen pentru întreaga serie: *al şaptesprezecelea — a şaptesprezecea*; *al patruzeci şi unulea —a patruzeci şi una.*

Genitiv-dativul se exprimă analitic cu ajutorul unei construcţii formate din *cel de* + *numeralul ordinal*, în care marca de caz o poartă **cel**: *rezultatul* **celui de-al doilea** (*concurs*), *rezoluţia* **celei de-a patra** *sesiuni*; **Celui de-al treilea** (*concurent*) *i-a oferit flori.*

Numeralul *al doilea* are ca sinonim neologic pe *secund*: *vioară* **secundă**; numeralul *al treilea* pe *terţ*: *o* **terţă** *persoană.*

Observaţii. 1. La numeralul *întîi* prepoziţia *de* s-a contopit cu numeralul, dînd naştere variantei *dintîi*: *cel* **dintîi** *(om)*, *cea* **dintîi** *(amintire)*, *răspunsul celui* **dintîi** *(elev).*

2. Adjectivul *prim* intră în denumirile unor funcţii sau grade ierarhice: *prim-ministru* apărînd înaintea substantivului şi fiind nearticulat, ca în exemplul de mai sus, sau articulat: *primul-ministru*; *prim* intră, de asemenea, în compusele *tenor-prim*, *june-prim*, unde apar după substantiv.

3. Valoare de numeral ordinal are şi adjectivul sinonim *primar* „prim", păstrat în sintagme ca: *văr* **primar**, *timpuri* **primare**, *cale* **primară**, precum şi adjectivul *ultim* şi locuţiunea adjectivală *cel (cea) din urmă*, care încheie seria numeralelor ordinale.

4. În limba actuală există tendinţa de a înlocui numeralul ordinal prin cel cardinal; astfel, în loc de: *anul (trimestrul)* **al doilea**, *actul* **al patrulea**, *secolul* **al douăzecilea**, se spune *anul* **doi**, *actul* **patru**, *secolul* **douăzeci.**

Folosirea numeralului cardinal în locul celui ordinal este recomandabilă în cazul numeralelor mari:

A citit pînă la pagina **trei sute douăzeci şi opt.**

EXERCIŢII

I. Analizaţi numeralele cardinale şi ordinale din textele de mai jos; indicaţi structura (modul de formare), flexiunea (genul şi cazul) şi funcţia sintactică a fiecăruia:

1. Să iei o sută, să iei o mie, să iei o mie de mii [de oşteni], s-a mîniat împăratul ... şi să-mi găseşti pe ticălos.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

2. Un deştept face mai mult decît o sută de proşti.

(Folclor)

3. Şi încă una: de şaizeci şi mai bine de ani, de cînd slujesc preuţia, voi aveţ să mă învăţaţi tipicul, pui de năpîrcă ce sînteţi?

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. Şi scurtă vorbă, unde erau trei, eu eram al patrulea.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

5. A venit ziua a cincea din luna întăia din anul întăi, al ciclului al şaptelea al vieţii tale.

(M. Sadoveanu, *Povestiri de dragoste*)

Scanned with OKEN Scanner

6. Dă-mi tot ce-n prima clipă risipești
Și tot ce-n clipa ultimă aduni.

(I. Minulescu, *Versuri*)

7. Zecile mărită secile; sutele mărită slutele; miile mărită urgiile.

(Folclor)

8. Mintea care le vede nu se sperie cu una cu două.

(M. Preda, *Moromeții*)

9. Și ți-a adus matale un burduf de brînză prima întâi, care nu se mai află pe lume.

(M. Sadoveanu, *Nada Florilor*)

II. Analizați valorile stilistice ale numeralelor din textele 7, 8 și 9.

III. Scrieți în litere numeralele cardinale corespunzătoare numerelor 11, 14, 15, 16, 25 138 și explicați modul de formare; indicați variantele pe care le au unele dintre ele și explicați-le.

IV. Formați numeralele ordinale corespunzătoare numerelor 1, 5, 12, 101; arătați în scris, pentru fiecare, formele distincte de gen; analizați elementele componente.

V. Alcătuiți propoziții în care numeralul *al treilea* să aibă funcție de subiect, nume predicativ, complement indirect și atribut în genitiv.

VI. Analizați numeralele din sintagmele: *Una sută una* poeme (T. Arghezi); *Dintre sute* de catarge (M. Eminescu); Au venit *cu miile; o mie și unu* de motive; *O mie și una* de nopți.

VII. Corectați și explicați greșelile existente în construcțiile următoare: *douăzeci și unu de fete*; 100 *de poezii aparținînd a 33 poeți bănățeni*; *Șaizeci elevi au plecat la munte*; *(Au participat) reprezentanți ai 21 de state*; *în seara celei de-a cincea zi.*

Numeralul colectiv exprimă însoțirea, arătînd din cîte obiecte este formată o colectivitate: **amîndouă** *casele*, **tustrei** *feciorii*, **cîteșipatru** *fetele*.

Amîndoi exprimă o colectivitate alcătuită din două unități și are flexiune de gen și caz: *amîndoi — amîndouă — amîndurora*.

Ca adjectiv, poate sta înainte sau după substantiv; cînd se așază înaintea substantivului: *lucrările* **amînduror** *elevilor*, numeralul pierde particula *-a* de la cazurile genitiv-dativ.

Amîndoi are ca sinonim neologismul *ambii*, care prezintă forme distincte pentru gen și pentru cazurile genitiv-dativ: **ambilor** *colegi*, **ambelor** *colege*.

De la *trei* pînă la *șapte-opt* numeralele colective se formează cu *tus-* (<*toți*); *tustrei-tustrele*, *tussase* sau *cîte(și)*: *cîteșitrei*, *cîteșicinci* — *Eu pe* **cîteșipatru** *cămilele am încălecat* (Emil Botta); compusele de acest fel se folosesc numai în vorbirea populară și familiară sau în texte literare.

De la *trei* în sus numeralul colectiv este invariabil după gen și caz.

Folosit singur, numeralul colectiv are valoare de substantiv și funcții sintactice specifice substantivului; însoțind un substantiv, devine adjectiv cu funcție de atribut.

Sens de numeral colectiv are și gruparea formată din *toți, toate* + *numeral cardinal*: *toți cinci, toate unsprezece, toți (cei)douăzeci și patru*, precum și substantivele *pereche, duzină*.

Numeralul adverbial sau de repetiție exprimă repetarea unei acțiuni sau raportul numeric dintre calitățile sau acțiunile obiectelor; el determină un verb, un adjectiv sau un adverb, avînd valoare adverbială și funcție de circumstanțial: „Din dragoste pentru dînsa negustătorul părea de *două ori* și *de nouă ori* mai fericit" (M. Sadoveanu).

Se formează din prepoziția *de* + *numeral cardinal* + *ori* (pluralul substantivului *oară*): *de patru ori*, cu excepția primului termen al seriei, *o dată*, format din numeralul cardinal *o* (forma adjectivală) și substantivul *dată*.

Ideea de repetare a unei acțiuni se poate reda și printr-o construcție numerală sinonimă: *S-a întors* **a treia oară** (= *S-a întors* **de trei ori**), formată din numeralul ordinal (forma de feminin) și substantivul *oară*; numeralul *o dată* are variantele *întîia oară* și *întîia(și) dată*.

Numeralele *de două ori* și *de trei ori* au ca sinonime neologismele *bis* și *ter*.

Numeralul distributiv exprimă repartizarea și gruparea numerică a obiectelor; se formează din adverbul *cîte* + *numeralul cardinal*:

Șase tovarăși ai mei filozofi s-au bucurat de mila Măriei tale, în fiecare zi *cîte unul*, ca să-ți spuie *cîte-o* pildă, chiar și *cîte două* (M. Sadoveanu).

Numeralele formate cu *unu(l)* și *doi* au forme distincte de gen: *cîte unul — cîte una*; *cîte doi — cîte două*; *cîte unul* are și flexiunea de genitiv-dativ: **cîte unuia (uneia)**.

Pentru sublinierea sensului distributiv, uneori se repetă fie numeralul în topica: *Țineți-vă de mînă* **doi cîte doi**! sau **cîte doi, doi,** fie întreaga construcție: *S-au așezat* **cîte trei, cîte trei** *în rînd*.

Ca și celelalte numerale, cel distributiv poate avea valoare substantivală, adjectivală și adverbială, îndeplinind funcții sintactice specifice acestor părți de vorbire.

Numeralul multiplicativ arată în ce proporție crește o cantitate; se formează prin derivarea numeralului cardinal cu prefixul *în-* și sufixul *-it*: *îndoit, înzecit, însutit* (care îi conferă un aspect de participiu, de exemplu: *întărit, înfrățit*).

Însoțind un substantiv, cu care se acordă în gen, număr și caz: *eforturi* **înzecite**, are valoare adjectivală și funcție de atribut; folosit pe lîngă un verb: *A cîștigat* **înzecit**, are valoare adverbială și funcție de complement circumstanțial; prin articulare: **întreitul** *unei sume*, se substantivează.

Sinonime cu *îndoit* și *întreit* sînt neologismele *dublu* și *triplu*.

EXERCIȚII

I. Scoateți numeralele din textele de mai jos și arătați felul lor, valoarea morfologică (de substantiv, adjectiv sau adverb) și funcția sintactică; explicați modul de formare a fiecărui tip de numeral:

1. Nebuni, odinioară, am fost, Despot, noi doi,
Dar tu rămas-ai singur nebun, dintr-amîndoi.

(V. Alecsandri, *Despot-Vodă*)

Scanned with OKEN Scanner

2. Auzind aceste, Băiet-Sărac se simți de-o sută și de-o mie de ori mai tare decum fusese.

(I. Slavici, *Povestiri*)

3. Unchiașul avea o fată de la nevasta dintîi, căci amîndoi mai fuseseră căsătoriți cîte o dată.

(*Folclor*)

4. Se apropia ziua a șaptea ... Numai pentru trei ființe ale acelei împărății numărul șapte avea un înțeles. Domnul înlăturase necontenit primejdia. Dacă o înlăturase de șase ori, armonia numerelor cerea să fie înlăturată și a șaptea oară.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

5. Tu-ți ești stăpîn și dascăl, căci te-ai făcut îndoit.

(T. Arghezi, *Urciorul de lut*)

6. Să poftească Zdroncan cu președintele la o ședință pe care s-o țină cîteștrei în legătură cu comisia.

(M. Preda, *Morometii*)

7. De două mii de ani acest pămînt
Din trupurile noastre face parte.

(N. Stănescu, *Un pămînt numit România*)

8. Știa că-i trec toți oamenii prin mînă și-i instruia pe rînd, pe cîte unul și pe cîte doi.

(I. Lăncrănjan, *Caloianul*)

II. De la numeralul cardinal *patru* formați numeralele ordinal, colectiv, adverbial, distributiv și multiplicativ corespunzătoare și arătați modul cum s-au format și elementele componente; enumerați și exemplificați pentru fiecare tip valorile morfologice și funcțiile sintactice corespunzătoare.

III. Construiți cîte o propoziție în care *o dată* să aibă valoare de substantiv și, respectiv, de numeral adverbial; stabiliți relația cu adverbul *odată* și indicați principiul ortografic care reglează scrierea diferențiată a numeralului și a adverbului.

IV. Alcătuiți contexte în care *cîte* să fie pronume și adjectiv relativ și, respectiv, element component al numeralului distributiv.

VERBUL

Verbul este partea de vorbire flexibilă în raport cu modul, timpul, persoana și numărul; modul, timpul și diateza sînt specifice verbului; persoana apare și la pronume, iar numărul apare la toate părțile de vorbire flexibile. Din punct de vedere sintactic, verbul constituie, de regulă, predicatul unei propoziții; semantic, el denumește acțiuni (*a scrie*), stări (*a dormi*) sau calități (*a se înroși*) privite ca procese. Avînd în vedere trăsăturile morfologice și sintactice, verbele se grupează în mai multe clase.

Scanned with OKEN Scanner

LOCUȚIUNILE VERBALE

Locuțiunea verbală este un grup de cuvinte (care conține în mod obligatoriu un verb) cu sens unitar și cu trăsături morfologice și sintactice specifice verbului; de exemplu:

D-apoi asta nu vă privește pe d-voastră; ia mai bine *păziți-vă gura* și *dați de știre* împăratului c-am venit noi.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

Pe lîngă verb, în structura unei locuțiuni verbale poate intra un substantiv (cu sau fără prepoziție: d a ț i *de știre*, p ă z i ț i - v ă *gura*), un pronume, adjectiv, adverb etc., de exemplu: *a avea de gînd* (*verb + prep. + subst.*), *a-și băga mințile în cap* (*verb + pron. + subst. + prep. + subst.*) *a face țuști, a lăsa-o mai moale, a o lua la sănătoasa, a o lua de bună, a-l lua gura pe dinainte, a-și pune pofta-n cui* etc.

Fiind echivalentul semantic și sintactic al verbului, locuțiunea verbală are aceleași categorii gramaticale (diateză, mod, timp, persoană, număr) și aceleași funcții și compliniri sintactice ca și verbul. Astfel, în exemplul: „Pentru dragostea ta, tată ..., *voi face pe dracul în patru*, numai să izbutesc" (P. Ispirescu), locuțiunea verbală *a face pe dracul în patru*, intranzitivă, la indicativul viitor activ, cu funcție de predicat verbal, are, pe lîngă subiect (inclus în desinența verbului), un complement de cauză și o subordonată circumstanțială de scop.

Observații. Recunoaștem o locuțiune verbală după următoarele criterii:

a) posibilitatea substituției printr-un singur cuvînt, de exemplu: *a o lua la fugă* = *a fugi*; *a(-și) aduce aminte* = *a(-și) aminti*; acest criteriu nu are valabilitate generală, deoarece pot fi înlocuite printr-un singur cuvînt și grupuri de cuvinte care nu sînt locuțiuni: *a veni din nou* = *a reveni*; de asemenea, multe locuțiuni verbale nu au echivalente simple;

b) înțelesul unitar al locuțiunii, care este altul decît al fiecăruia dintre componente; de exemplu, în *a-și pune pofta-n cui*, sensul „a renunța" nu mai poate fi dedus din sensurile proprii ale cuvintelor *a pune*, *pofta*, *cui*;

c) prezența unui cuvînt care, luat izolat, nu mai are înțeles, clar, de exemplu: *aminte* în locuțiunea *a(-și) aduce aminte*, *habar*, în locuțiunea *a nu avea habar*, *vileag* în *a da în vileag* etc.

VERBE PREDICATIVE ȘI VERBE NEPREDICATIVE

Sînt *predicative* verbele care pot forma singure, cînd sînt la un mod personal, predicatul unei propoziții, de exemplu: *Maria* **citește.** Sînt *nepredicative* verbele care, prin natura conținutului lor, nu pot forma singure predicatul, ci împreună cu un nume predicativ: *Maria* **este** *elevă*; *Sportul* **înseamnă** *sănătate*. Îndeplinind funcția de copulă între subiect și nume predicativ, verbele copulative se caracterizează sintactic prin posibilitatea

Scanned with OKEN Scanner

de a se combina cu două subsantive (sau cu un substantiv și un adjectiv) în nominativ: un nominativ subiect și altul nume predicativ.

Cele mai frecvente *verbe copulative* sînt: *a fi, a deveni, a ajunge, a se face, a ieși, a însemna, a părea, a rămîne.* Cu excepția lui *a deveni*, care este întotdeauna verb copulativ, aceste verbe funcționează și ca verbe predicative; să se compare *El* **a ajuns** *doctor* (copulativ) cu *El* **a ajuns** *la școală* (predicativ).

VERBE AUXILIARE

Din grupa verbelor nepredicative fac parte și *verbele auxiliare* sau *ajutătoare* **a avea, a fi** și **a vrea,** care sînt instrumente gramaticale de ordin morfologic, servind la formarea modurilor și a timpurilor compuse, precum și a diatezei pasive.

În construcțiile: *Tu i-***ai** *lăudat* p e c o l e g i ; *Ei* îi **vor** *ajuta* p e c o l e g i ; *El* **este** *întrebat* d e c o l e g i, unitățile **ai, vor, este** sînt auxiliare morfologice care ajută la formarea perfectului compus, a viitorului, și, respectiv, a diatezei pasive.

Verbele auxiliare *a avea, a vrea* și *a fi* se deosebesc de verbele predicative omonime atît prin sensul lor gramatical, abstract, cît și prin forma lor, adeseori redusă, specializată în acest scop; astfel, *a avea* ca auxiliar de perfect compus are forme distincte, reduse, la persoanele a III-a sg., I și a II-a pl.: **a, am, ați** (*cîntat*), față de **are, avem, aveți** (*o carte*) ; auxiliarul *a fi* din structura conjunctivului perfect *cu* (*tu* etc.) *să* **fi** *cîntat* este invariabil, în comparație cu verbul predicativ corespunzător: *eu să* **fiu** (*acolo*) ; auxiliarul *a vrea* are forme net diferite de verbul predicativ omonim, cu excepția persoanei a III-a pl., *vor*, identică la ambele verbe.

VERBE PERSONALE ȘI VERBE IMPERSONALE

Sînt *personale* verbele care pot stabili o relație sintactică cu un substantiv (pronume) în nominativ cu funcție de subiect, cu care se acordă în număr și persoană: *Eu* **intru** *în clasă*; *Tu* **lucrezi**; *Maria* **învață**.

Verbele *impersonale* sînt verbele care nu pot intra în relație cu un subiect (personal exprimat prin persoana I sau a II-a), de exemplu: *plouă, tună, se întunecă,* **nu-***mi* **pasă** (*de nimeni*) ; *îmi* **pare** *rău* (*de el*). Avînd forme numai pentru o singură persoană, a III-a singular, verbele impersonale (prin conținut) sînt *unipersonale* prin formă; ele pot avea formă activă: **Trebuie** *să pleci*, sau reflexivă: *Pe aici* **nu se trece.**

Scanned with OKEN Scanner

În funcție de relațiile sintactice diferite stabilite în propoziție, uneori același verb poate fi personal și, respectiv, impersonal. De exemplu, *a veni* este personal în propoziția: *Eu* **vin** *de la școală* și impersonal în: *Îmi* **vine** *să renunț.*

VERBE TRANZITIVE ȘI INTRANZITIVE

Tranzitivitatea, o trăsătură de ordin sintactic a verbelor personale, înseamnă posibilitatea lor de a se combina cu un nume în cazul acuzativ cu funcție de complement direct. Astfel, verbele din contrucțiile **Citești** *o poezie*, *Ea* **scrie** *o scrisoare* sînt tranzitive, spre deosebire de cele din construcțiile **Vii** *de la școală*, *Copilul* **doarme**, *Calul* **aleargă**, care sînt intranzitive, ele neputînd intra în relație cu un substantiv în acuzativ cu rol de complement direct. În cazul verbelor tranzitive, prezența obiectului direct nu este obligatorie, acesta putînd fi omis, ca în exemplele: *El* **citește** *expresiv*, *Ea* **scrie** *corect*; vorbim în acest caz de *tranzitivitate absolută*.

Definitorie pentru clasa verbelor tranzitive este deci capacitatea lor de a stabili o relație cu numele în acuzativ cu funcție de complement direct.

DIATEZELE

Diateza este o categorie gramaticală specifică verbului, strîns legată de tranzitivitate, care exprimă raportul dintre subiect, verb și obiect: acest raport îmbracă trei forme, trei diateze: *activă*, *pasivă* și *reflexivă*, fiecare dintre ele fiind caracterizată prin mărci formale specifice: auxiliarul *a fi* + + *participiul* verbului de conjugat (el *este ajutat*) la diateza pasivă, formele neaccentuate de acuzativ și de dativ ale pronumelui reflexiv (el *se gîndește*) pentru diateza reflexivă, cînd aceste mărci lipsesc (el *citește*) verbul este la diateza activă, de aceea putem spune că diateza activă este nemarcată formal.

Din punctul de vedere al înțelesului, raportul dintre subiect, verb și obiect se manifestă în mod specific la fiecare dintre cele trei diateze.

Diateza activă arată că subiectul face acțiunea exprimată de verb; verbele aparținînd acestei diateze pot fi tranzitive: Elevul *recită* p o e z i a, sau intranzitive: Bunicul *doarme*; din punctul de vedere al posibilității de a avea sau nu subiect gramatical, verbele active pot fi personale: *Tu înveți*, sau impersonale: *Plouă*.

La *diateza pasivă* subiectul suferă acțiunea făcută de complementul de agent (exprimat sau subînțeles): Poezia *este recitată* (d e e l e v). Diateză pasivă au numai verbele care la diateza activă sînt tranzitive și au obiectul direct exprimat; acesta devine prin transformare pasivă subiect: P r o f e s o r u l îl **laudă** *pe elev* — *Elevul* **este lăudat** d e p r o f e s o r.

Scanned with OKEN Scanner

Prin pasivizare verbele active tranzitive devin intranzitive, nemaiputînd primi obiect direct (cu excepţia cîtorva verbe dublu tranzitive ca: a ruga *ceva pe cineva*, a anunţa, a sfătui etc., care rămîn tranzitive, putîndu-se combina şi la diateza pasivă cu un obiect direct, de exemplu: Profesorul îi **anunţă** *pe elevi ceva* — *Elevii* **sînt anunţaţi** (de profesor) *ceva*.

Observaţii. 1. La persoana a III-a, pe lîngă construcţia cu auxiliarul *a fi* şi *participiul* verbului de conjugat, semnificaţia pasivă se mai poate exprima şi printr-o construcţie reflexiv-pasivă, formată cu pronumele reflexiv *se* şi verbul activ: Cartea *este citită* cu interes — Cartea *se citeşte* cu interes. Pot realiza construcţia reflexiv-pasivă numai verbele personale, tranzitive, cu obiectul direct exprimat (**Oricine** *citeşte* cartea cu interes).

2. Construcţia pasivă formată cu auxiliarul morfologic *a fi* şi *participiul*: Casa *este vîndută*, Geamul *este spart*, Cartea *e ruptă*, Uşa *este închisă* se poate confunda cu un predicat nominal, format din verbul copulativ *a fi* şi numele predicativ exprimat prin adjectiv participial. Omonimia dintre cele două construcţii se rezolvă în context; astfel, prezenţa complementului de agent sau a unui circumstanţial temporal: Casa *este vîndută* **acum de proprietarul** ei, ca şi posibilitatea substituţiei cu construcţia reflexiv-pasivă sinonimă: *Casa* **se vinde**, *Uşa* **se deschide** subliniază sensul verbal pasiv al construcţiei. În absenţa acestor determinări sau a subînţelegerii lor, construcţia reprezintă un predicat nominal.

La *diateza reflexivă*, mai puţin precizată şi organizată decît celelalte diateze, intră numai verbele însoţite de pronume reflexive fără funcţie sintactică, avînd rolul de marcă morfologică a acestei diateze:

El se *gîndeşte* să plece. *Se teme* de furtună. El *îşi închipuie* că va reuşi.

În aceste construcţii verbale, pronumele este solidar cu verbul, el nu poate fi înlocuit cu un pronume personal sau cu un substantiv în acelaşi caz. În exemplul *Ion* **se gîndeşte** *să plece*, nu este posibilă substituirea pronumelui reflexiv **se** prin pronumele personal *te* (*Ion te gîndeşte* ...); deci verbul este reflexiv.

Reflexivul este de două feluri:

1. *Reflexivul* **dinamic**; se construieşte cu pronumele reflexiv în acuzativ sau în dativ:

El se *mîndreşte* cu rezultatele obţinute.

El *îşi imaginează* că va pleca.

În această categorie intră verbe şi locuţiuni verbale ca: *a se căi, a se mira, a se ruga, a se teme, a se strădui, a se apuca, a-şi bate joc, a-şi închipui, a-şi uita.*

2. *Reflexivul* **impersonal**, cu subiectul neexprimat, deoarece interesează numai acţiunea şi nu autorul ei. Se construieşte numai cu pronumele reflexiv în acuzativ: *Se înserează. Se călătoreşte* cu vaporul. Aici *nu se fumează. Se pare* că va ploua. *Nu se vine* tîrziu acasă!

Observaţii. 1. Cînd pronumele reflexiv care stă pe lîngă verb poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în acelaşi caz, el nu mai are rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive, ci are funcţie sintactică de complement direct sau indirect, fiind deci, o parte de propoziţie distinctă. Astfel, reflexivul *se* din construcţia: Mama **se** *spală* poate fi înlocuit cu un pronume personal în acuzativ: Mama **îl** *spală*

Scanned with OKEN Scanner

— sau cu un substantiv în același caz: Mama *spală* **copilul**. La fel, în construcția cu pronumele reflexiv în dativ: El **își** *croiește* drum prin zăpadă — pronumele **își** poate fi substituit cu un alt pronume în dativ: El **îi** *croiește* drum prin zăpadă — sau cu un substantiv în același caz: El *croiește* **copilului** drum prin zăpadă.

În asemenea construcții nu avem a face cu verbe la diateza reflexivă, ci cu verbe la diateza activă însoțite de complemente exprimate prin pronume reflexiv. Aceste verbe constituie categoria *verbelor* **pronominale**.

După funcția pronumelui reflexiv, verbele pronominale pot fi grupate în:

a) *verbe pronominale* **obiective**: subiectul face lucrarea și tot el o suferă, pronumele reflexiv având funcția de complement direct sau indirect:

Fetița **se** *piaptănă*. El **își** *croiește* potecă prin grădini.

b) *verbe pronominale* **reciproce**: acțiunea e făcută în același timp de două sau mai multe subiecte, fiecare dintre ele suferind efectele acțiunii celuilalt:

Ei **se** *salută* unul pe celălalt. Ei **se** *iubesc* (unul pe altul).

Ei **își** *dau bună ziua* (unul altuia).

c) *verbe pronominale* **posesive**: subiectul este posesor al complementului direct al verbului; pronumele reflexiv în dativ are funcția de atribut pronominal și poate fi înlocuit cu un pronume posesiv:

Fetița **își** *șterge* lacrimile (= *șterge* lacrimile **sale**).

Elevul **și-a** *luat* ghiozdanul și a plecat la școală (= *a luat* ghiozdanul **său**).

EXERCIȚII

I. Scoateți verbele și arătați la ce diateză sînt, indicînd mărcile formale proprii fiecăreia; precizați valoarea (dinamică sau impersonală) a verbelor reflexive:

1. Ciutura se mai legăna, scîrțiind din lanțul ruginit și ros. Și iar porneau urmele pînă la o răscruce, unde s-au învălmășit cu altele ... și eu îmi închipuiam cosașii pămînteni mergînd tăcuți pe sub fulgerele coaselor și copiii abia ținîndu-se de ei.

(E. Camilar, *La coasă*)

2. De moarte nu mă sperii eu, dacă nu m-am speriat de viața pe care am îndurat-o ... Cantacuzin și-a ieșit din fire. S-a apropiat. L-a împușcat pe Uțupăr. Pe urmă, după ce omul s-a prăbușit, a descărcat cîteva gloanțe în trupul lui.

(Z. Stancu, *Desculț*)

3. Îmi aduc aminte ce zarvă a fost, cînd, într-un rînd, s-a zvonit că pe domnu' nostru are să-l mute într-o altă comună, peste Siret.

(M. Sadoveanu, *Domnu Trandafir*)

4. Și totul se prăbuși. Nu se mai văzu decît pe ea însăși în fundul bărcii, fără Condrat. Se strigă pe sine. Nu se vedea nimic, nu era nimic.

(Șt. Bănulescu, *Iarna bărbaților*)

5. Întrebările s-au alcătuit, s-au aprobat de toată adunarea și mi s-au încredințat.

(C. Negruzzi, *Cum am învățat românește*)

6. Fu de ajuns mamei Ianei. Își iubea fata ca pe lumina ochilor. Trase necăjită un vlăstar de dud ... și dregîndu-și glasul zise cam înțepat.

(B. Delavrancea, *Văduvele*)

Scanned with OKEN Scanner

7. O oră să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor.

(M. Eminescu, *Pe lîngă plopii fără soț*)

8. Într-o bună dimineață Porojan a fost dat pe mîna unui brutar pentru ca să învețe a plămădi pîini, colaci, cozonaci etc., și eu am fost trimis la pensionul d-lui Victor Cuénim ca să învăț tot ce se învăța pe atunce.

(V. Alecsandri, *Porojan*)

9. Heliade ne-a citit o invocațiune [...] care anevoie ar fi fost înțeleasă chiar de clasele cele culte. Acea scriere o propunea ca proclamație și manifest al șefilor revoluțiunii. Atunci i s-a spus că proclamația către popor era deja redactată de noi toți înainte de venirea sa între noi.

(I. Ghica, *Nicu Bălcescu*)

II. Analizați construcțiile pasive din textele de mai sus și arătați care este autorul acțiunii; dacă autorul nu este exprimat, construiți-l cu ajutorul prepozițiilor *de* și *de către*.

III. În textul nr. 5 înlocuiți construcțiile reflexiv-pasive cu construcții pasive propriu-zise (cu auxiliarul *a fi*). Transformați apoi construcțiile pasive în construcții la diateza activă și observați modificările sintactice suferite de subiectul gramatical și de autorul acțiunii.

IV. Scoateți verbele active pronominale obiective, reciproce și posesive; stabiliți funcția sintactică a reflexivului.

V. Construiți cîte trei propoziții cu verbele la cele trei diateze și trei propoziții cu verbe active pronominale.

VI. Analizați verbele din textele de mai jos din punctul de vedere al opozițiilor: predicativ-nepredicativ (copulativ, auxiliar morfologic), personal-nepersonal, tranzitiv-netranzitiv, activ-pasiv-reflexiv:

1. Dacă stăm culcați, salvele se răresc și ele, pe rînd; în clipa în care fugim însă, vin după noi ca pietrele.

(Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*)

2. Și dormind un somn bun pînă ce au cîntat cocoșii straja a treia, m-am sculat, m-am pregătit, am luat coropca-n spate și cu ciomagul și luleaua am pornit hai-hui, cînd se îngîna ziua cu noaptea.

(M. Sadoveanu, *Cealaltă Ancuță*)

3. Norocul cîteodată ne caută el pe noi, dar înțelepciunea trebuie căutată ca pe o comoară.

(*Folclor*)

4. Dom'judecător, poftiți probele că am fost arestat și adus în fața dumneavoastră prin abuz, am plătit impozitele aferente.

(M. Preda, *Morometii*)

5. Pomul care nu face roadă se taie și în foc se aruncă.

(I. Creangă, *Moș Nichifor Coțcariul*)

6. După asta l-a mai învățat Sindipa pe cocon să-și stăpinească și să-și înfrîneze poftele.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

7. Deh! zmeule viteaz, vino să ne batem; în săbii să ne tăiem, în suliţe să ne lovim ori în luptă să ne luptăm?

(P. Ispirescu, *Zîna-Zînelor*)

8. A noastre inimi își jurau / Credinţă pe toţi vecii, /
Cînd pe cărări se scuturau / De floare liliecii.

(M. Eminescu, *Cînd amintirile ...*)

9. S-a spus că de primejdia amînată să nu te temi.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

10. Și cine te-a pus la cale să mă iei tocmai pe mine în bătaie de joc?

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

VII. Construiţi cîte două propoziţii în care verbele *a ieși, a însemna, a rămîne, a fi* să aibă funcţie predicativă, și, respectiv, nepredicativă (copulativă).

VIII. Construiţi cîte două propoziţii în care verbele *a avea, a vrea* să fie, pe rînd, predicative și auxiliare morfologice.

IX. Construiţi cîte două propoziţii în care verbele *a fi, a plăcea, a părea, a rămîne, a veni* să fie personale și, respectiv, impersonale.

X. Găsiţi cîte trei locuţiuni verbale care să aibă la bază verbele: *a bate, a face, a lua, a pune*; analizaţi structura lor formală și indicaţi echivalentul verbal cel mai apropiat.

XI. Explicaţi în context semnificaţia locuţiunilor verbale: *a-și aprinde paie-n cap, a prinde (pe cineva) cu mîţa-n sac*; arătaţi deosebirile formale și semantice dintre locuţiunile verbale: *a băga de seamă, a băga în seamă, a face luţă, a face leţe-leţe.*

MODUL

Prin *mod* înţelegem forma pe care o ia verbul pentru a arăta felul cum consideră vorbitorul acţiunea. Modurile sînt *personale,* dacă au forme distincte pentru exprimarea persoanei, și *nepersonale,* dacă prezintă acţiunea fără referire la persoana care o săvîrșește. După funcţia sintactică din propoziţie, modurile sînt *predicative* și *nepredicative.*

MODURILE NEPERSONALE

Modurile nepersonale și nepredicative sînt: *infinitivul, gerunziul, participiul* și *supinul.* Din punct de vedere morfologic, ele se caracterizează prin absenţa desinenţelor de număr și persoană, iar sintactic, prin faptul că nu pot apărea independent în propoziţie și nu pot funcţiona ca pre-

Scanned with OKEN Scanner

dicate, fiind întotdeauna moduri dependente. O altă particularitate comună o constituie dubla lor natură, verbală și nominală, pe care o au în propoziție.

Modul infinitiv exprimă acțiunea în mod general, abstract; el este numele unei acțiuni: *a citi, a pleca, a spune.*

Natura verbală a infinitivului se manifestă în următoarele trăsături:

— posibilitatea de a se combina cu un pronume personal aton sau reflexiv: *a-l trimite, a* **se** *gîndi* (spre deosebire de participiu și supin care nu pot apărea în aceste contexte);

— realizarea formei negative cu ajutorul adverbului negativ **nu**: *a* **nu** *dormi*, întocmai ca la modurile personale (**nu** d o r m) și spre deosebire de celelalte moduri nepersonale, la care forma negativă se realizează cu prefixul **ne-**: **ne***gîndind*, (*de*) **ne***gîndit*;

— prezența a două timpuri, prezent și perfect: (*dorința de*) **a spune**, (*regretul de*) **a nu fi spus**, este o trăsătură prin care infinitivul se deosebește de celelalte moduri nepersonale, situîndu-se alături de conjunctiv, condițional și prezumtiv.

Ca și modurile personale, infinitivul poate primi toate complinirile sintactice: poate avea complement direct: *a citi* **o carte**, indirect: *a mulțumi* **cuiva**, circumstanțial: *a lucra* **repede** și **bine**, nume predicativ: *a rămîne* **statornic** (în ideile *sale*) și chiar subiect: *S-a sculat înainte de a răsări* **soarele**.

Observație. Subiectul infinitivului poate fi diferit de cel al verbului regent, ca în exemplul de mai sus, sau identic cu al acestuia: **Copilul** *a început a plînge*, situație în care exprimarea lui nu mai este necesară.

Prin conținutul său semantic, infinitivul se apropie foarte mult de conjunctiv (mod al posibilității), ambele moduri avînd contexte comune, de exemplu: *Poate* **pleca** — *Poate* **să plece**, *Începe* **a spune** — *Începe* **să spună**, *Și-a exprimat dorința* **de a veni** — *Și-a exprimat dorința* **să vină**.

Sinonimia dintre infinitiv și conjunctiv subliniază calitatea verbală a infinitivului și explică concurența dintre cele două moduri în comunicare.

În anumite contexte, ca: *a nu se fuma, a nu se apleca* î n a f a r ă, infinitivul apare cu valoare de imperativ (= *nu fumați*!), funcționînd ca predicat al unei propoziții imperative.

Infinitivul intră, de asemenea, ca element component în alcătuirea unor timpuri și moduri: *va* **pleca**, *ar* **spune**, *vor* **fi** *dormind*, *vei* **fi** *auzit*, cînd nu are o existență de sine stătătoare.

Infinitivul îndeplinește următoarele funcții sintactice: subiect: **A munci** *e o datorie*, nume predicativ: *A învăța înseamnă* **a munci** *cu perseverență*, atribut: *Și-a exprimat dorința* **de a munci**, complement direct: *Nu poate* **pleca**, indirect: *Sîntem datori* **a ne ajuta**, circumstanțial de mod: *A plecat* **fără a saluta**, circumstanțial de timp: *A predat lucrarea* **înainte de a termina**, de scop: *A venit* **pentru a-l ajuta**, consecutiv: *Era prea obosit* **pentru a mai lucra**.

În unele din aceste funcții sintactice, infinitivul se leagă de cuvîntul regent prin prepoziții; prepozițiile și locuțiunile prepoziționale mai frecvente cu care se construiește infinitivul sînt: *de, pentru, spre, fără, prin, înainte de, în loc de* etc. Legarea infinitivului prin prepoziții (și nu prin conjuncții ca în cazul modurilor personale) este o trăsătură nominală. Pe lîngă aceste prepoziții, infinitivul este întotdeauna precedat de prepoziția **a**, care are rolul de marcă a infinitivului.

Observații. 1. Prepoziția **a**, obligatorie în structura infinitivului, este omisă în construcții în care infinitivul urmează după verbul *a putea*: *Nu poate* **veni** și în construcții infinitivale relative: *N-are ce* **face**, *N-a avut unde (cînd)* **pleca**, în care infinitivul se leagă de verbul regent prin pronume și adverbe relative.

2. Pe lîngă forma scurtă de infinitiv, alcătuită din prepoziția morfem **a** și sufixul caracteristic: **-a, -ea, -e, -i, -î**, atașat radicalului verbal: **a intra, a putea, a spune, a citi, a hotărî**, infinitivul are și o formă lungă, terminată în **-re**, fără prepoziție: *intrare, putere, supunere, citire, hotărîre*, care s-a substantivizat și se comportă ca atare; de exemplu: **Intrarea** *este oprită*. Substantivele de origine infinitivă se folosesc în propoziții nominale imperative, de exemplu: *Stingerea! Deșteptarea! Alinierea!*

Modul gerunziu exprimă o acțiune în desfășurare, fără referire precisă la momentul vorbirii:

Țăranii fugeau **mîncînd** *pămîntul* ... (L. Rebreanu).

Valoarea verbală a gerunziului se manifestă prin posibilitatea de a se combina cu un pronume personal aton sau reflexiv: *văzîndu-l, ducîndu-se* și de a primi compliniri sintactice specifice verbului: complement direct; *citind* **o carte**, indirect: *amintind* **colegilor**, circumstanțial: *ajungînd* **tîrziu acasă**, nume predicativ: *Fiind* **bolnav**, a l i p s i t și subiect: *Stînd* **ploaia**, a u p u t u t p l e c a.

Observație. Ca și în cazul infinitivului, subiectul gerunziului poate fi diferit de cel al verbului regent (ca în exemplul de mai sus) sau poate fi identic cu acesta: *Ajungînd* acasă **el** *s-a apucat să învețe.*

Ca verb, gerunziul intră în structura modului prezumtiv: *va fi* **plecînd**.

În propoziție, gerunziul îndeplinește funcții sintactice foarte variate: el poate fi: complement circumstanțial de mod: *Îl ajuți* **nu plecînd**, *ci* **rămînînd** *pe loc*, de timp: **Fiind** *băiet, păduri cutreieram* (M. Eminescu), de cauză: **Îmbolnăvindu-se**, *n-a mai plecat*, de scop: *Un flutur dă ocol* / **Căutînd** *o floare* (St. O. Iosif), condițional: **Trăind** *și* **nemurind**, *te-oi sluji eu, măi badeo* (I. Creangă), complement direct: *Aud* **cîntînd**, complement indirect: *Nu se mai satura* **privind**, subiect: *Se aude* **cîntînd** (numai după un reflexiv impersonal), atribut: *Un om* **trăind** *în viitor*.

Acordat în gen, număr și caz: *ordine* **crescîndă**, *mîini* **tremurînde**, gerunziul are valoare adjectivală și funcție de atribut adjectival.

Morfologic, gerunziul se caracterizează prin sufixul modal **-înd, -ind** atașat radicalului verbal: *cînt***înd**, *văz***înd**, *cit***ind**.

Modul participiu denumește sub formă de adjectiv acțiunea suferită de un obiect, ținînd prin natura sa atît de verb, cît și de adjectiv.

Ca verb, participiul este invariabil și intră în structura unor forme verbale compuse: *am cîntat, aș fi cîntat, să fi cîntat, va fi cîntat*, și a diatezei pasive: *a fost trimisă* (cînd variază după gen și număr), neavînd o existență independentă. Ca adjectiv, participiul are caracteristicile specifice acestei părți de vorbire: are flexiune în raport cu genul, numărul și cazul: *carte* **citită** — *cărți* **citite**, grade de comparație: **cel mai iubit** *dintre pămîntenî*; se poate deriva cu prefixul negativ **ne-**: c ă r ț i *necitite* și se poate substantiviza cu ajutorul articolului adjectival **cel**: **cei aleși, cele spuse** sau cu articolul hotărît: *Tot* **păținl** *e priceput,* **Nemulțumitului** *i se ia darul.*

Spre deosebire de adjectivul propriu-zis, participiul-adjectiv păstrează însă unele posibilități combinatorii ale verbului din care provine, putînd avea diverse compliniri sintactice, de exemplu: s c r i s o a r e a *trimisă* **astăzi colegului** (complement de timp + complement indirect), l e c ț i e *urmărită* **cu interes de către elevi** (complement de mod + complement de agent), f a p t e **demult** *petrecute* (complement de timp), U n p ă m î n t *numit* **România** (nume predicativ).

Morfologic, participiul se formează prin atașarea la rădăcina verbului a sufixului modal caracteristic: **-at, -ut, -s, -t, -it, -ît**, variabil după conjugarea verbului (*lucr***at**, *văz***ut**, *cer***ut**, *mer***s**, *rup***t**, *iub***it**, *ur***ît**).

Modul supin este o formă verbală omonimă cu participiul, avînd însă în plus prepoziția **de, la, pentru** (*de citit, la cules, pentru scris*) și sinonimă cu infinitivul, el denumind acțiunea întocmai ca un infinitiv, cu care adeseori poate fi înlocuit: *E ușor* **de scris** — *E ușor* **a scrie.**

Natura verbală a supinului se manifestă în posibilitatea de a primi complement direct: C î n t e c *de adormit* **copilul,** complement indirect: A m *de trimis* **colegului** *o carte,* complement de agent: E u ș o r *de înțeles* **de către oricine.**

Precedat de prepoziția **de**, supinul se construiește cu verbe care exprimă ideea de necesitate: **Am** *de scris, Ce* **este** *de făcut?* sau de aspect: **Am terminat** *de citit.*

În propoziție supinul îndeplinește funcții sintactice variate. El poate fi: subiect: *E bine* **de știut,** nume predicativ: *E* **de presupus** *că va veni,* atribut: *Are o vină* **de neiertat,** complement direct: *A terminat* **de prășit,** complement indirect: *A istorisit un fapt demn* **de reținut,** circumstanțial de timp: *Nu s-a oprit nici* **la dus,** *nici* **la întors,** de scop: *Pe frînghie sînt rufe puse* **la uscat,** de mod: *Prietena mea rezolvă problemele* **din mers.**

Scanned with OKEN Scanner

Ca și infinitivul, supinul se substantivează prin articulare, de exemplu: După horă, știa ea ce urma, *luatul* batistei și *fluieratul* seara la poartă (M. Preda). Substantivele nume de acțiuni provenite din supin intră adesea în relație de sinonimie cu cele provenite din infinitivul lung, de exemplu: **luatul** *batistei* = **luarea** *batistei*.

EXERCIȚII

I. Scoateți verbele la moduri nepersonale din textele de mai jos și stabiliți pentru fiecare funcția sintactică și complinirile sintactice (în cazul cînd sînt exprimate); indicați sufixul caracteristic fiecărui mod.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

2. Poate n-ați auzit că popa are o mînă de luat, iar nu de dat.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Cu tîmplele vijiind, răzbi în ruptura de mal în lătratul ascuțit și întărîtat al cîinelui.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

4. Toți sfinții zugrăviți în tindă / Cu acuarelă suferindă / Ai cinului monahicesc, / Scrutîndu-l, îl disprețuiesc.

(T. Arghezi, *Mihniri*)

5. A fi creator de limbă, a inventa un grai, vrea să zică în fond a-ți depăși jargonul tău prozaic, a te pune în comunicație cu poporul, a nu scoate nimic, ci a absorbi cît mai multe elemente de expresie.

(G. Călinescu, *M. Eminescu, făuritor al limbii literare*)

6. Nefăcînd nimic, te înveți a face răul.

(Folclor)

7. Prin fum se zăresc umbre fugind, rătăcite,
Copii mărunți, și mame, și fete despletite.

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

8. Cînd este vorba de a se crea o ortografie, nu rămîne de ales decît între sistemul etimologic sau cel fonetic.

(O. Densușianu, *Opere I*)

9. Astfel trebuie să fi arătat Pămîntul acum patru miliarde de ani, înainte de a se fi format atmosfera și oceanele sale, de a se fi născut clima și a fi apărut primele forme de viață.

II. Alcătuiți propoziții în care subiectul să fie exprimat prin infinitiv și prin supin; substituiți apoi infinitivul și supinul prin conjunctiv și arătați deosebirile sintactice și flexionare produse.

III. Dați cîte trei exemple de folosire a infinitivului, gerunziului și participiului ca elemente constitutive în structura unor forme verbale compuse.

Scanned with OKEN Scanner

IV. Analizați funcțiile și complinirile sintactice ale gerunziului din construcțiile: *Va vorbi vrun mititel/Nu slăvindu-te pe tine, lustruindu-se pe el* (M. Eminescu); *Se auzea răsunînd glasul unui pîrîiaș* (I. Creangă); *A plecat vrînd-nevrînd*; *Țărancă torcînd*; *Se văd coșuri fumegînde*; înlocuiți apoi gerunziul prin echivalentul verbal cel mai apropiat și analizați-l.

V. Analizați funcțiile și complinirile sintactice ale supinului din următoarele exemple: E bine *de știut*, Bucuria era *de nedescris*, Nu avea vreme *de pierdut*, Este un exemplu demn *de urmat*, Are o privire *de nepătruns*; *Sculatul* de dimineață e sănătos; *Mersul* pe vîrfuri e obositor.

VI. Arătați asemănările și deosebirile sintactice dintre supin și participiu; dintre gerunziu și infinitiv.

MODURILE PERSONALE

Modurile personale sînt *indicativul, conjunctivul, condițional-optativul prezumtivul* și *imperativul*. Spre deosebire de modurile nepersonale, ele exprimă prin forme specifice valori de persoană și de număr asociate celor de mod și timp; sintactic, ele se caracterizează prin posibilitatea de a fi folosite independent în propoziție, îndeplinind funcția de predicat; din punct de vedere semantic, fiecare mod are o valoare fundamentală, pe baza căreia se dezvoltă semnificații variate, determinate de context.

Modul indicativ exprimă o acțiune considerată de vorbitor ca reală, sigură: (*el*) *învață*, în opoziție cu toate celelalte moduri, care exprimă acțiuni realizabile: poate *să învețe, ar învăța, ar fi învățînd*.

Valoarea de siguranță exprimată de indicativ poate fi nuanțată, întărită sau atenuată de prezența cuvintelor vecine, adverbe, conjuncții; astfel, în propoziția Va veni *sigur*, adverbul subliniază caracterul cert al acțiunii, pe cînd în *Poate* va veni, *Dacă* va veni (îi spun), valoarea de certitudine a indicativului este atenuată de cuvintele vecine, care imprimă acțiunii o nuanță de posibilitate, de îndoială, în primul caz, de ipoteză sau de condiție, în al doilea caz.

Modul conjunctiv exprimă o acțiune realizabilă, posibilă în prezent (*Se gîndește* **să plece**) și ireală, în trecut (**Să fi învățat** *la timp, acum ar ști*).

Datorită conjuncției **să**, care este marca specifică a acestui mod, conjunctivul apare de regulă în propoziții subordonate, după verbe de modalitate: *trebuie* (*poate, îi vine, vrea*) **să plece**, sau după verbe de aspect: *începe* (*prinde, continuă, apucă*) **să citească**, sau după verbe și expresii verbale impersonale: *e bine* (*e necesar, e plăcut*) **să te plimbi**, *se cuvine* **să anunți**, mai rar în propoziții principale. În ambele tipuri de contexte, pe lîngă valoarea modală fundamentală, conjunctivul poate exprima numeroase nuanțe de sens.

a) În propoziții principale, conjunctivul poate exprima:

— un ordin, un îndemn sau o rugăminte, un sfat, avînd valoare de imperativ: **Să vorbim** *românește și* **să scriem** *foneticește*! (V. Alecsandri); **Să oprească**! *Mi-a zburat pălăria*! **să oprească**!!! (I. L. Caragiale).

Cu valoare de imperativ, conjunctivul poate apărea fără conjuncția

să (la persoana a III-a): *Iarba rea din holde* **piară**! (V. Alecsandri); **Trăiască** *pacea*!

— o urare: **Să ne vedem** *sănătoşi*! sau, dimpotrivă, o imprecaţie, un blestem: **Să n-am parte** *de Joiţica*! (I. L. Caragiale), valori proprii modului optativ;

— indignarea sau protestul: *Auzi*, **să afirme** *el aşa ceva*!

— neîncrederea, îndoiala: *Ăsta* **să fie** *oare adevărul*?

— deliberarea: *Ce* **să fac**? **să-***i* **spun**? **să nu-***i* **spun**?

b) În propoziţii subordonate, conjunctivul poate avea valoare de condiţional: **Să am** *eu o putere, aş face să nu se taie pădurile* (M. Sadoveanu).

— valoare concesivă: *Nu mă duc la Socola, măcar* **să mă omori** (I. Creangă)

— valoare consecutivă: *Nici o suferinţă nu-i aşa de mare*/**Să nu se preschimbe** *în cîntare* (L. Blaga).

Modul imperativ exprimă un ordin, un îndemn, un sfat, o rugăminte sau o urare; apare numai în propoziţii principale; **Vorbeşte** *mai tare! O*, **rămîi, rămîi** *la mine*! (M. Eminescu); **Rămîneţi** *sănătoşi*!

Pe lîngă sensul fundamental, imperativul mai poate exprima, sub formă de îndemn, o ameninţare: **Rîdeţi** *voi*, **rîdeţi**, *dar o să vedeţi*!

În naraţiuni imperativul poate apărea în locul indicativului pentru a face naraţiunea mai vie, dramatizînd-o:

Şi cînd căuta mama să smîntînească oalele, **smîntîneşte**, *Smarandă, dacă ai ce* ... (I. Creangă).

Acest uz stilistic al imperativului se numeşte *imperativ narativ* sau ***dramatic***.

Modul condiţional-optativ, ca mod al acţiunii realizabile, exprimă o acţiune a cărei realizare depinde de o condiţie: *Dacă* **ar munci** *mai perseverent,* **ar obţine** *rezultate frumoase,* sau o dorinţă: *Fecior de crai,* **vedea-***te***-aş** *împărat* (I. Creangă), *De-***ar veni,** *odată, primăvara*!

Optativul cu auxiliarul inversat este folosit în imprecaţii: **Alege-s-ar** *praful*! **Veni-***i***-ar** *numele*! **Dormire-ar** *somnul cel de veci*!, unele dintre ele: **Bătu-***te***-ar** *norocul*! **Mînca-***o***-ar** *mama*! fiind imprecaţii disimulate.

Optativul este folosit adesea pentru a formula în mod politicos şi indirect o cerere sau o rugăminte şi pentru a atenua caracterul prea categoric al unei afirmaţii:

Acest prietin al meu [...] spune, cinstite Dămian, că *te-ai fi născut* în zodia leului şi noi *am fi* prea doritori să ştim dacă-i adevărat (M. Sadoveanu).

Uneori această formă verbală, lipsită de sens condiţional sau optativ, exprimă o semnificaţie generală de acţiune posibilă, realizabilă; de exemplu:

O! cine-*ar zice* că pe-aici/Au fost vreodată flori,/ Privighetori [...] (T. Arghezi).

Vorbim în acest caz de **modul potenţial**, care apare de obicei în propoziţii principale.

Scanned with OKEN Scanner

Modul condiţional apare mai ales în propoziţii subordonate ; în afară de subordonatele condiţionale : *Dacă ai veni . . .*, prezenţa lui se remarcă în comparative ipotetice : *Mă priveşti de parcă* **n-ai înţelege** *ce-ţi spun,* sau în subordonate concesive (condiţionale) : *Nu mă duc, chiar dacă m-*ai **omorî,** context în care alternează cu conjunctivul (*Nu mă duc, măcar* **să** *mă* **omori**).

Modul prezumtiv exprimă o acţiune prezentată ca presupusă, bănuită, nesigură :

Poate dumneata, unchieşule, *vei fi fiind* unul Costandin, despre care am auzit pe maică-mea spunînd că *s-ar fi rătăcit* prin lume (M. Sadoveanu).

Prezumtivul apare în propoziţii principale interogative şi dubitative, mai rar în subordonate, în special în vorbirea indirectă : *Cine ştie ce-*o **fi făcînd** acolo !

TIMPUL

Pe lîngă mod, verbul exprimă prin formele sale şi *timpul,* adică momentul sau durata săvîrşirii acţiunii.

O acţiune poate avea loc în momentul vorbirii, deci în prezent (*el desenează*), în trecut (*a desenat*) sau în viitor (*va desena*).

Pe lîngă prezent, trecut şi viitor, care sînt timpuri de bază, verbul poate exprima şi subdiviziuni sau nuanţe ale acestora. Astfel, în sfera trecutului deosebim: *imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul.*

După raportul care se stabileşte între timpul acţiunii şi momentul vorbirii, distingem două categorii de timpuri:

a) **timpuri absolute,** care exprimă acţiuni raportate direct la momentul vorbirii : *prezentul, perfectul simplu, perfectul compus* şi *viitorul* ;

b) **timpuri relative,** a căror raportare la momentul vorbirii se face indirect, prin intermediul unui alt moment (trecut sau viitor) : *imperfectul, mai mult ca perfectul* (El **plecase** cînd eu *am ajuns* acasă) şi *viitorul anterior* (*Se va înscrie* la facultate după ce **va fi absolvit** liceul).

Valorile temporale ale verbului sînt solidare cu cele de mod şi, întocmai ca şi acestea, îşi nuanţează semnificaţiile concrete în context ; morfologic, aceste valori se exprimă prin sufixe temporale, la formele verbale simple, şi prin auxiliare, la formele verbale compuse.

TIMPURILE INDICATIVULUI

Indicativul, modul cel mai bogat în forme temporale, are şapte timpuri : un prezent, patru timpuri de trecut şi două de viitor.

Prezentul indicativ exprimă o acţiune simultană cu momentul vorbirii : **Citesc** *un roman,* sau o acţiune permanentă : *Străbunii* **dorm,** *apele* **curg,** **răsare** *luna şi* **apune** (N. Stănescu).

Pe lîngă această valoare fundamentală, prezentul mai poate exprima, în context, o acțiune trecută: Printre lumea care *se înghesuia* ... iaca **se zărește** o hîrtie fîlfîind deasupra capetelor mulțimii (I. Creangă), sau o acțiune viitoare:

Veșnic se-nșală cine gîndește
Că ziua de astăzi, *mîine*-o **găsește** (Iancu Văcărescu).

Vorbim, în primul caz, de **prezentul istoric** sau **dramatic,** utilizat mai ales în narațiuni sau descrieri, pentru redarea mai sugestivă a faptelor, în al doilea caz, de **prezentul cu valoare de viitor.**

Prezentul poate exprima, de asemenea, repetarea unei acțiuni la intervale regulate: *Vine* **zilnic** *pe la noi* (*prezent iterativ*) sau o acțiune care se îndeplinește indiferent de timp: *Apa* **trece,** *pietrele* **rămîn** (*prezentul gnomic sau etern*).

Prezentul indicativ se formează din radicalul verbal și sufixul caracteristic **-ez**: *visez* (pentru verbe de conjugarea I), **-esc** și **-ăsc**: *citesc, hotărăsc* (pentru unele verbe de conjugarea a IV-a) sau **Ø**: *înot, văd, spun, cobor* (pentru celelalte verbe).

Imperfectul exprimă o acțiune durativă în trecut, neterminată în momentul la care se referă vorbirea:

Venea o moară pe Siret.

Ca și prezentul, în contextul unor determinări specifice, imperfectul poate exprima semnificații și nuanțe temporale variate: el poate indica o acțiune trecută iterativă: Cînd **eram** mici, bunica ne **spunea** povești; o acțiune încheiată în trecut (în poezia populară): Mîna-n sîn el și-o **băga,** La năframă **se uita,**/ Inima-i **se despica** (V. Alecsandri), sau o acțiune viitoare: Poftim de vezi, *poimîine* **era** întîi aprilie și mugurii nici habar n-aveau să dea (I. Al. Brătescu-Voinești).

Imperfectul apare uneori în locul optativului, pentru a formula în mod politicos o cerere, o rugăminte, o dorință: **Voiam** *să-ți cer un sfat.*

Tot cu valoare modală, de condițional perfect, apare imperfectul în exemple ca: *Dacă* **tăceai,** *filozof* **rămîneai** (= *dacă* **ai fi tăcut, ai fi rămas** *filozof*).

Imperfectul se formează din radicalul verbal și unul dintre sufixele **-a-** sau **-ea-**: *cîntam, hotăram, vedeam, spuneam.*

Perfectul simplu exprimă o acțiune petrecută și încheiată în trecut. Folosirea acestui timp diferă în funcție de variantele limbii. În limba literară se folosește ca timp al narațiunii (numai la persoana a III-a):

Fata își *suflecă* mînecile, *călcă* lut și *lipi* cuptiorul, îl *humui* și-l *griji* (I. Creangă).

În vorbire se întîlnește numai în anumite regiuni ale țării (Oltenia, Banat, vestul Munteniei, Munții Apuseni), exprimînd un trecut foarte apropiat de momentul vorbirii.

Scanned with OKEN Scanner

Sufixul caracteristic al perfectului simplu, variabil după conjugarea verbului, este **-a-, -u-, -se-, -i-, -î-**: *cîntai, văzui, mersei, dormii, hotărîi.*

Perfectul compus exprimă o acțiune trecută și terminată, fără a preciza momentul încheierii ei față de prezent:

Făt-Frumos, tu *ai crezut* în mine și *m-ai avut* în sufletul tău, de aceea cînd m-*ai chemat* eu *am venit* (M. Sadoveanu).

Spre deosebire de perfectul simplu — sinonimul său temporal —, perfectul compus este frecvent folosit în comunicare, în toate variantele limbii.

Pe lîngă valoarea de trecut încheiat, perfectul compus poate exprima, în anumite contexte, semnificația de prezent sau de viitor: *M-am dus,* își zise mulțumit, m î i n e *m-am dus,* fără ca cineva din lumea asta să știe (I. Slavici).

Perfectul compus este o formă verbală compusă, formată din auxiliarul morfologic **a avea** și participiul verbului de conjugat. În exprimarea afectivă perfectul compus poarte apărea cu auxiliarul inversat, așezat după participiu: **Biruit-au** *gîndul.*

Mai mult ca perfectul este un timp de relație care exprimă o acțiune trecută, încheiată înaintea altei acțiuni trecute: Abia scăpă vorba și caii lor speriați o *tulîră* la fugă de unde **scăpaseră** (B. Delavrancea).

Mai mult ca perfectul poate fi în relația cu un verb, trecut ca în exemplul de mai sus, sau cu un complement circumstanțial de timp:

Înainte de ora trei **terminase** de scris.

Sufixul caracteristic mai mult ca perfectului este **-se-**, comun pentru toate verbele, care se adaugă radicalului verbal după sufixul de perfect: *cînt-a-***se**-*m, văz-u-***se**-*și, mer-se-***se**, *dorm-i-***se**-*răm hotăr-î-***se**-*răți.*

Viitorul exprimă o acțiune care se va petrece după momentul vorbirii: Cînd *vei ajunge* și tu odată mare și tare, *îi căuta* să judeci lucrurile de-a fir-a-păr și *vei crede* celor asupriți și necăjiți (I. Creangă).

Pe lîngă sensul temporal de bază, viitorul poate avea valoare modală de imperativ, exprimînd un ordin: **Vei face** *așa cum ți-am cerut*!, sau o rugăminte: **Am să** *te* **rog** *să nu faci asta*!

Viitorul se exprimă prin patru variante, fiecare dintre ele compusă dintr-un auxiliar (*a vrea* sau *a avea*) și un infinitiv sau conjunctiv: *voi cînta, oi cînta, o să cînt, am să cînt.* Aceste variante, aflate în relație de sinonimie, se deosebesc după întrebuințare: **voi cînta,** întîlnită mai mult în limba literară scrisă, are un caracter livresc și retoric; **oi cînta,** rezultă din prima, prin căderea consoanei **v-** de la auxiliar, este folosită în limba vorbită, familiară, și are în plus o nuanță de nesiguranță: **Om face** dacă **om putea**; varianta **o să cînt,** formată din auxiliarul **o** invariabil și conjunctiv, este general răspîndită.

Am să cînt este o contrucție verbală mai puțin sudată, în care auxiliarul; identic cu formele verbului predicativ omonim *a avea,* își mai păstrează sensul lexical inițial de necesitate (**Am să scriu** *o scrisoare* poate însemna și *voi scrie* și *trebuie să scriu*); de asemenea, în cadrul acestei structuri, auxilia-

Scanned with OKEN Scanner

rul poate apărea și la imperfect: *aveam să scriu, aveai să scrii* etc., cu semnificația unui viitor în trecut: *Peste doi ani* **avea să plece** *în alt oraș.*

În contexte afective, viitorul poate avea auxiliarul inversat:

Lîngă salcîm **sta-vom** noi noaptea întreagă, / Ore întregi **spune-ți-voi** cît îmi ești dragă (M. Eminescu).

Viitorul anterior este un timp relativ; exprimă o acțiune care se va petrece în viitor și va fi încheiată înaintea unei alte acțiuni viitoare:

... după ce **veți fi trecut** pe lîngă casa lui Ion Creangă și **veți fi pășit** peste apa subțire a Ozanei, *veți băga de seamă* că se vorbește mai puțin despre Ceahlău (Geo Bogza).

Sensul temporal de acțiune posterioară încheiată înaintea altei acțiuni, tot posterioare, se realizează numai în prezența unui reper temporal de viitor: *veți băga de seamă* ... după ce **veți fi trecut**; în absența acestui reper, forma verbală în discuție capătă sens de prezumtiv perfect.

Viitorul anterior se formează din viitorul auxiliarului *a fi* și participiul verbului de conjugat.

TIMPURILE CELORLALTE MODURI PREDICATIVE

Spre deosebire de indicativ, care are un sistem temporal bogat, celelalte moduri: conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv și, dintre modurile nepersonale, infinitivul au numai cîte două timpuri: *prezentul* (care înglobează și valoarea de viitor) și *perfectul*. Deși mod personal, imperativul are o singură formă temporală, prezentul (*cîntă*!).

Conjunctivul. Conjunctivul prezent este format din conjuncția **să** și o formă verbală omonimă cu indicativul prezent: **să cînt.** Conjunctivul perfect este alcătuit din conjuncția *să,* auxiliarul invariabil *fi* și participiul: *O zi din viață să-mi* **fi dat** (M. Eminescu); **să fi mers.**

Modul condițional-optativ. Prezentul se formează din auxiliarul *a avea*: **aș, ai, ar, am, ați, ar** și infinitivul verbului de conjugat: De-**ai fi** noapte, **aș fi** lumină, blîndă, lină, / Te-**aș cuprinde** cu un suspin (M. Eminescu).

Condiționalul perfect este alcătuit din condiționalul prezent al auxiliarului **a fi** și participiu: **te-aș fi cuprins, l-ar fi dus.**

Modul prezumtiv. Prezentul se formează din viitorul auxiliarului **a fi**: **voi fi, vei fi, va fi** etc. (care poate apărea și cu formă redusă, fără consoana **v-**; **oi fi, ăi fi, o(a) fi**) și gerunziu: *Ce* **se va fi punînd** *la cale acolo?* (Geo Bogza) *Ce* **s-o fi punînd** *la cale?* Auxiliarul prezumtivului poate apărea, mai rar, la condițional: *Cică* **ar fi știind,** sau la conjunctiv: *Oare* **să fi știind** *ceva?*

Exprimînd același sens de bănuială, incertitudine, formele **va fi știind, ar fi știind, să fi știind** sînt sinonime.

Scanned with OKEN Scanner

Prezumtivul perfect se formează din aceleași variante ale auxiliarului **a fi** la viitor, la condițional sau la conjunctiv și participiul verbului de conjugat: **va fi** *știut*, **ar fi** *știut*, **să fi** *știut*, fiecare dintre ele intrînd în relație de omonimie cu viitorul anterior, cu condiționalul perfect și, respectiv, cu conjunctivul perfect. Omonimia dintre aceste forme se rezolvă în context.

EXERCIȚII

I. Faceți analiza morfologică și sintactică a verbelor din textele de mai jos; relevați valorile modale și temporale:

1. O dată plecat de acasă, înapoi n-am să mă mai întorc, să știu de bine că m-oi întîlni cu moartea în drum.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

2. Dă-mi-i mie ochii negri ... nu privi cu ei în laturi,
Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi.

(M. Eminescu, *Scrisoarea IV*)

3. Mamă, bate-mă, ucide-mă, spînzură-mă, fă ce vrei cu mine, numai dă-mi ceva de mîncare, că mor de foame.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. Și cînd s-au întors Făt-Frumos și cu ai săi de la vînat, ie nevestele dacă ai de unde!

(I. Creangă, *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*)

5. Ai fi trăit în veci de veci / Și rînduri de vieți, /
Cu ale tale brațe reci / Înmărmureai măreț.

(M. Eminescu, *Pe lîngă plopii fără soț*)

6. Ș-apoi unde s-a fi găsind acel împărat Roș și fata lui, care cică este o farmazoană cumplită, numai cel de pe comoară a fi știind!

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

7. Dar-ar Dumnezeu să te îngropi cu el, să-ți faci coșciug din el, Ilie! Că atîta aveam și eu și te repezișî să-l tai și să-l vinzi, tăia-te-ar cine nu trebuie și te-ar lovi vărsatul ăla mare.

(M. Preda, *Moromeții*)

8. După ce te-oi fi trecut și apărat
De fiarele mici, de gîzele cît un carat,
O să mă lași să-ți pui inele de mîini, brățări de picioare.

(T. Arghezi, *Versuri*)

9. ... iată, scorpia venea supărată, fiindcă simțise că-i călcase cineva casa.

(P. Ispirescu, *Zîna-Zînelor*)

10. Trecut-au anii ca nouri lungi pe şesuri
şi niciodată n-or să vie iară,
Că nu mă-ncîntă azi cum mă mişcară
Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri.

(M. Eminescu, *Trecut-au anii ...*)

II. Construiţi cîte două propoziţii în care verbele: *va fi venit, să fi ştiut, ar fi mers* să aibă, pe rînd, valoare de viitor anterior, conjunctiv perfect, condiţional perfect şi, respectiv, de prezumtiv perfect (cele trei variante).

III. Analizaţi formele verbale din construcţiile următoare şi indicaţi particularităţile semantice şi structurale ale modurilor:
Fie pîinea cît de rea, | Tot mai dulce mi se pare, cînd o ştiu din ţara mea (B.-P Hasdeu); *Întîmple-se orice s-ar întîmpla! Treacă de la mine! Bată-te (norocul) să te bată! Să te usuci de dorul cui ştiu eu! Ducă-se pe pustii! Era un du-te-vino fără încetare.*

IV. Daţi cîte un exemplu de folosire a conjunctivului şi a viitorului cu valoare de imperativ; daţi un exemplu de folosire a imperfectului cu valoare de condiţional perfect.

PERSOANA ŞI NUMĂRUL

Categoria persoanei la verb cuprinde, ca şi la pronume, trei termeni: pentru singular şi plural: *intru/intrăm, vedeam/vedeaţi, plecă/plecară*, **va** *citi/***vor** *citi*. În flexiunea verbală valorile de persoană şi de număr sînt solidare, ele exprimîndu-se prin acelaşi morfem; de exemplu: desinenţa **-u** din *intru* marchează persoana I şi numărul singular al formei de indicativ prezent, opunîndu-se desinenţei de persoana I plural **-m**: *intrăm*.

Avînd în vedere flexiunea verbelor în raport cu categoria gramaticală a persoanei, verbele se clasifică în *verbe personale* (care pot realiza distincţii flexionare pentru cele trei persoane) şi *verbe impersonale*, care nu pot realiza aceste distincţii, ele apărînd numai la persoana a III-a: *amurgeşte, ninge, trebuie, nu-mi pasă*, fiind numite din această cauză şi *unipersonale*.

Verbele impersonale se folosesc de regulă fără subiect (în cazul cînd acesta nu poate fi conceput): **Plouă** *de două zile, Toată noaptea* **a nins**, sau pot avea ca subiect o propoziţie subiectivă sau, mai rar, un substantiv (pronume), care nu este însă autorul acţiunii; în acest caz, raportarea la persoană se face printr-un complement direct sau indirect: *Nu* **mă** *interesează* c e - a i f ă c u t, *Nu-***mi** *convine* s ă m a i a ş t e p t, *Nu-***mi** *trebuie* n i m i c. **I** *se cuvine şi* **lui** o p a r t e.

Din categoria verbelor impersonale, o parte importantă o formează cele care exprimă fenomene ale naturii: *a ploua, a burniţa, a tuna, a viscoli, a se întuneca, a se crăpa de ziuă*; ele se construiesc de regulă fără subiect; altă grupă o constituie verbele care reproduc sunetele păsărilor, animalelor etc.: *a lătra, a guiţa, a cotcodăci, a grohăi, a necheza*

Scanned with OKEN Scanner

etc., care se construiesc cu un subiect nonpersonal (c î i n e l e *latră*, p i s i c a *miaună*).

Unele verbe ca: *a părea, a plăcea, a fi, a rămîne, a veni* pot funcționa atît ca verbe personale, cît și ca verbe impersonale, cele două feluri de construcții avînd uneori sensuri diferite; să se compare:

Vin *de la școală* — **Nu-mi vine** *să cred ce-ai spus*;
El **era** *la școală* — **Era** *să cazi*;
Pare *obosit* — (**Se**) **pare** *că va veni*.

Verbul impersonal *a trebui* apare uneori cu flexiune de persoană și de număr: Tu *trebuiai* s ă t e c u p r i n z i d e a c e l f a r m e c s f î n t (M. Eminescu); *Trebuiau* s ă p o a r t e u n n u m e (M. Sorescu); această tendință se explică prin dorința vorbitorilor de a înlătura impresia de dezacord (în persoană sau în număr) pe care o creează uneori formele impersonale ale verbului; o situație asemănătoare întîlnim în cazul verbului impersonal *a fi*, care apare uneori acordat în persoană, în construcția modală ireală **erai** *să cazi*, în loc de **era** *să cazi*.

Observații. 1. Nu numai la persoana a III-a, ci și la persoana a II-a verbele pot căpăta uneori sens impersonal, indicînd un subiect vag, nedefinit, de exemplu: **Ai** *carte*, **ai** *parte*; *Unde* **dai** *și unde crapă*: **Nu știi** *de unde sare iepurele*.

2. Folosirea impersonală a verbului *a putea* a dus la transformarea lui în adverb: **poate** vei veni.

Categoria gramaticală a persoanei constituie, cum am văzut, un criteriu de clasificare a modurilor în *moduri personale* și *moduri nepersonale*. În cazul modurilor personale, care realizează distincții flexionare de persoană, o situație aparte prezintă *conjunctivul perfect*, care este o formă verbală invariabilă în raport cu numărul și persoana (*eu, tu, el, noi* **să fi plecat**). Încadrarea lui printre modurile personale este motivată de relația cu conjunctivul prezent, care este un mod personal.

Printre modurile personale o situație specifică prezintă și *imperativul*, care datorită semnificației sale de mod al „poruncii", are forme numai pentru persoana a II-a singular și plural: *pleacă*! — *plecați*!

Uneori, persoana și numărul gramatical pot să nu corespundă persoanei și numărului real.

Persoana gramaticală poate exprima, în limbajul afectiv, altă persoană din realitate; în exemplul: *Să-i dea mama băiețelului zăhărel*? (I. L. Caragiale), persoana a III-a apare în locul persoanei I („să-ți dau").

În cazul necorespondenței dintre numărul gramatical și cel real, situațiile cele mai frecvente sînt cele de folosire a pluralului în locul singularului. Pluralul se folosește în locul singularului pentru a exprima respectul față de o persoană: Dumneavoastră **sînteți** *omul* potrivit (pluralul politeții), pentru a exprima autoritatea funcției exercitate de cineva: **Noi,**

directorul liceului, **am hotărît** (pluralul autorității), sau pe autorul unei lucrări, al unei opere etc.: *În această lucrare* **ne-am propus** *să* ... (pluralul autorului).

Persoana și numărul se exprimă prin *desinențe*, care la formele verbale simple se adaugă după sufixul temporal: c î n t-*a*-**m**; desinențele diferă în raport cu modul și cu timpul verbal, uneori și cu conjugarea; la formele verbale compuse, persoana și numărul sînt exprimate de desinențele auxiliarului: **am** *cîntat*/**ai** *cîntat*. Ca și sufixele, desinențele pot fi pozitive, ca în exemplele de mai sus, sau negative (*cînt-a-***i**/*cînt-a-*Ø).

La *indicativul prezent*, la persoana I desinența este de regulă Ø: *cînt, pot, cer, fug*, **-u**: *umbl*-**u** *sau* **-i**: *întîrzii*; la persoana a II-a desinența este întotdeauna **-i**: *cînți, ceri, fugi, întîrzii*; persoana a III-a singular are desinența **-ă**: *cîntă, umblă* sau **-e**: *poate, cere, fuge, întîrzie*.

La persoanele I și a II-a plural desinențele sînt **-m** și, respectiv, **-ți**, comune tuturor verbelor, indiferent de conjugare: *cîntă*-**m** — *cînta*-**ți**, *pute*-**m** — *pute*-**ți**, *fugi*-**m** — *fugi*-**ți**.

Persoana a III-a plural este identică (omonimă) fie cu persoana a III-a singular: **ei** *cîntă* = **el** *cîntă*; **ei** *întîrzie* = **el** *întîrzie*, fie cu persoana I singular: **ei** *pot* = **eu** *pot*, **ei** *fug* = **eu** *fug*. În paradigma indicativului prezent întîlnim deci două omonimii personale:
pers. a III-a sg. = pers. a III-a pl. *el, ei cîntă, coboară*;
pers. I sg. = pers. a III-a pl.: *eu, ei pot, fug, hoțărăsc*.

La *conjunctivul prezent*, desinențele sînt aceleași ca la indicativul prezent: *cînt* / *să cînt*; *cînți*/*să cînți*, cu excepția persoanei a III-a, care are desinențe proprii: *el cînt*-**ă**/*el să cînt*-**e**; *el doarm*-**e**/*el să doarm*-**ă**. Acest joc de desinențe *-e*/*-ă* și *-ă*/*-e* dintre indicativ și conjunctiv este comun tuturor verbelor, cu excepția verbelor cu radicalul terminat în vocală palatală, care au desinența **-e** atît la indicativ, cît și la conjunctiv: *el scrie*/*el să scrie*; *el știe*/*el să știe*; *el întîrzie*/*el să întîrzie*.

Conjunctivul prezintă, în plus, omonimia între persoanele a III-a singular și plural la toate categoriile de verbe: **el** *să cînte* = **ei** *să cînte*; **el** *să doarmă* = **ei** *să doarmă*.

La *imperfect*, desinențele **-m, -i, -Ø, -m, -ți, -u** sînt comune tuturor verbelor: *lucra*-**m**, *lucra*-**i**, *lucra*-**Ø**, *lucra*-**m**, *lucra*-**ți**, *lucra*-**u**; omonimia desinențială dintre persoana I singular și persoana I plural: **eu** *cîntam* — **noi** *cîntam*, **eu** *dormeam* — **noi** *dormeam* este, de asemenea, generală.

Perfectul simplu are următoarele desinențe: **-i, -și, -Ø, -răm, -răți, -ră**: *lucra*-**i**, *lucra*-**și**, *lucră*-**Ø**, *lucra*-**răm**, *lucra*-**răți**, *lucra*-**ră**, comune tuturor verbelor.

La *mai mult ca perfect* întîlnim aceleași desinențe ca la perfectul simplu, cu excepția persoanei I singular: **-m, -și, -Ø, -răm, -răți, -ră**: *cîntase*-**m**, *cîntase*-**și**, *cîntase*-,Ø *cîntase*-**răm**, *cîntase*-**răți**, *cîntase*-**ră**.

Observație. La plural, în limba mai veche și astăzi regional întîlnim și forme de mai mult ca perfect fără marca **-ră**: noi *cîntasem*, voi *cîntaseți*, ei *cîntase*.

Scanned with OKEN Scanner

Modul imperativ are forme numai pentru persoana a II-a singular și plural *cîntă! cîntați!* Persoana a II-a singular este omonimă cu persoana a III-a a indicativului prezent (la verbele tranzitive): *cîntă* (tu)! — (el) *cîntă*, sau cu persoana a II-a: *fugi* (tu)! — (tu) *fugi* (la verbele intranzitive). O excepție o constituie verbele *a auzi* și *a vedea*, care au imperativul identic cu persoana a II-a a indicativului: *auzi! vezi!* (deși sînt tranzitive). Verbele cu infinitivul în *-ce* pierd la imperativul persoanei a II-a singular această silabă: *a aduce — adu!; a duce — du!; a traduce — tradu!; a face — fă!; a zice — zi!* etc. Persoana a II-a plural a imperativului este omonimă cu persoana a II-a plural a indicativului prezent: *cîntați! vedeți! coborîți! traduceți!*

Imperativul negativ este omonim cu infinitivul: *nu cînta! nu fugi! nu traduce!*; la plural, imperativul negativ este omonim cu pluralul afirmativ: *nu cîntați! nu fugiți! nu traduceți!* În felul acesta, toate formele imperativului (pozitiv și negativ) sînt omonime.

La *formele verbale compuse* persoana și numărul sînt exprimate de desinențele auxiliarului.

La *perfectul compus* formele auxiliarului *a avea*: **am, ai, a, am, ați, au** (*cîntat*) diferă de formele verbului predicativ *a avea* la persoanele a III-a singular, I și a II-a plural; remarcăm, de asemenea, omonimia persoanei I singular cu persoana I plural: (eu, noi) **am** c î n t a t. Același auxiliar *a avea*, în structura condiționalului, are formele **aș, ai, ar, am, ați, ar** (*cînta*) și prezintă omonimia persoanei a III-a singular cu persoana a III-a plural: (el, ei) *ar cînta*.

La *viitor*, în structura variantei de viitor cu *a vrea* (*voi cînta*) formele auxiliarului diferă de cele ale verbului predicativ *a vrea*, cu excepția persoanei a III-a plural: **voi, vei, va, vom, veți, vor** (*cînta*); în cazul variantei de viitor cu *a avea* (*am* s ă c î n t), auxiliarul este identic cu verbul predicativ corespunzător.

FLEXIUNEA VERBULUI

Flexiunea verbului după diateză, mod, timp, persoană și număr se numește *conjugare*. Verbele caracterizate prin particularități flexionare comune față de aceste categorii gramaticale aparțin aceleiași conjugări. De exemplu, avînd în vedere realizarea sufixului de infinitiv scurt, verbele se grupează în patru clase sau patru conjugări:

Conjugarea I, verbe cu sufixul **-a**: *a lucra, a cînta, a învăța, a visa, a veghea.*

Conjugarea a II-a, în **-ea**: *a putea, a plăcea, a vedea, a părea.*

Conjugarea a III-a, în **-e**: *a bate, a cere, a merge, a spune.*

Conjugarea a IV-a, în **-i** și **-î**: *a dori, a fugi, a coborî, a hotărî, a înlocui.*

Cele mai multe verbe aparțin conjugărilor I și a IV-a, care sînt cele mai bogate; conjugările a II-a și a III-a sînt mai sărace în raport cu celelalte și mai puțin productive.

Scanned with OKEN Scanner

Observații. 1. Unele verbe au forme duble de conjugare : *a curăța* și *a curăți*, *a tărăgăna* și *a tărăgăni*; între aceste dublete verbale pot apărea uneori diferențe de sens, care le transformă în două verbe diferite, ca în exemplele : *a îndesa* „a înghesui", *a îndesi* „a deveni sau a face să devină mai des"; *a îngrija* „a se neliniști", *a îngriji* „a avea grijă"; *a înflora*, *a înflori*.

2. La conjugările a II-a și a III-a se manifestă tendința de trecere a unor verbe dintr-o clasă în alta; astfel, verbe ca *a apărea*, *a cădea*, *a plăcea*, *a tăcea* se conjugă la infinitiv și la formele compuse cu infinitivul după modelul conjugării a III-a: *a apare*, *va apare*, (în librării), *mi-ar place* (să citesc), *va cade*; sînt la fel de incorecte și trebuie evitate și trecerile inverse, de la conjugarea a III-a: *a bate*, *a face*, *a ține*, la a II-a: *a bătea*, *a ținea* (*nu bățeți tare! făceți liniște!*).

Din punctul de vedere al structurii morfologice, formele verbale sînt simple și compuse; sînt *simple* formele alcătuite cu sufixe și desinențe adăugate la radicalul verbului, avînd structura: *Radical+sufix+desinență*: *lucr-ez-i*, *desen-a-m*; sînt *compuse* formele verbale alcătuite din auxiliar (*a avea*, *a fi* sau *a vrea*) și o formă verbală nepersonală: infinitiv, participiu sau gerunziu; în acest caz, structura este *auxiliar+Radical+sufix*: *am lucrat*, *ar dormi*, *o fi știind*.

Spre deosebire de formele verbale simple, a căror structură morfologică este fixă și nedisociabilă, la formele verbale compuse, auxiliarul, care stă de regulă înaintea verbului, poate fi separat de acesta prin intercalarea unor verbe: *am* **mai** *văzut* acest tablou; *l-aș* **tot** *privi*, *ai* **și** *observat*, *ar* **mai** *fi stat*, sau poate fi inversat, postpus verbului: *Plecat*-**am** nouă din Vaslui; *veni*-**vor**; *duce-m*-**aș**, *da*-**ți**-*l*-**aș**.

Sînt simple următoarele moduri și timpuri: *indicativul prezent*, *imperfect*, *perfect simplu*, *mai mult ca perfect*, *conjunctivul prezent*, *imperativul*, *infinitivul prezent*, *gerunziul*, *participiul* și *supinul*.

Sînt compuse: *indicativul perfect compus*, *viitor* și *viitor anterior*, *conjunctivul perfect*, *condiționalul* și *prezumtivul prezent* și *perfect*. La *diateza pasivă* toate modurile și timpurile sînt compuse.

Pe lîngă sufixe, desinențe, auxiliare și pronume reflexive, la realizarea flexiunii verbale participă și *alternanțele fonetice* care apar în radicalul unor verbe; ca și în cazul flexiunii substantivale și adjectivale, alternanțele fonetice la verbe pot fi:

— vocalice: a/ă, i/e, e/ea, o/oa: *car-căram*, *vin-venim*, *leg-leagă*, *dorm-doarme*;

— consonantice: t/ț, d/z, s/ș, c/č, g/ğ: *pot-poți*, *văd-vezi*, *cos-coși*, *duc-duci*, *merg-mergi*.

Uneori, în radicalul aceluiași verb pot apărea și alternanțe vocalice, și consonantice: e/ea, d/z: *cred-crezi-să creadă*; o/oa/u, t/ț: *pot-poți-poate-putem*.

Pentru înțelegerea mai clară a structurii morfologice a verbului, formele simple din tabloul conjugării verbelor dat în continuare sînt segmentate în morfeme conform schemei flexionare: *Radical + sufix + desinență*.

Scanned with OKEN Scanner

I. DIATEZA ACTIVĂ

1. FORME SIMPLE

MODUL INDICATIV

Prezentul

I	II	III	IV		
afl-Ø-u	form-ez-Ø	văd-Ø-Ø	cer-Ø-Ø	cobor-Ø-Ø	cit-esc-Ø
afl-Ø-i	form-ez-i	vez-Ø-i	cer-Ø-i	cobor-Ø-i	cit-eşt-i
afl-Ø-ă	form-eaz-ă	ved-Ø-e	cer-Ø-e	coboar-Ø-ă	cit-eşt-e
afl-ă-m	form-ă-m	ved-e-m	cer-e-m	cobor-î-m	cit-i-m
afl-a-ţi	form-a-ţi	ved-e-ţi	cer-e-ţi	cobor-î-ţi	cit-i-ţi
afl-Ø-ă	form-eaz-ă	văd-Ø-Ø	cer-Ø-Ø	coboar-Ø-ă	cit-esc-Ø

Imperfectul

afl-a-m	form-a-m	ved-ea-m	cer-ea-m	cobor-a-m	cit-ea-m
afl-a-i	form-a-i	ved-ea-i	cer-ea-i	cobor-a-i	cit-ea-i
afl-a-Ø	form-a-Ø	vede-a-Ø	cer-ea-Ø	cobor-a-Ø	cit-ea-Ø
afl-a-m	form-a-m	ved-ea-m	cer-ea-m	cobor-a-m	cit-ea-m
afl-a-ţi	form-a-ţi	ved-ea-ţi	cer-ea-ţi	cobor-a-ţi	cit-ea-ţi
afl-a-u	form-a-u	ved-ea-u	cer-ea-u	cobor-a-u	cit-ea-u

Perfectul simplu

afl-a-i	form-a-i	văz-u-i	cer-u-i	cobor-î-i	cit-i-i
afl-a-şi	form-a-şi	văz-u-şi	cer-u-şi	cobor-î-şi	cit-i-şi
afl-ă-Ø	form-ă-Ø	văz-u-Ø	cer-u-Ø	corob-î-Ø	cit-i-Ø
afl-a-răm	form-a-răm	văz-u-răm	cer-u-răm	cobor-î-răm	cit-i-răm
afl-a-răţi	form-a-răţi	văz-u-răţi	cer-u-răţi	cobor-î-răţi	cit-i-răţi
afl-a-ră	form-a-ră	văz-u-ră	cer-u-ră	cobor-î-ră	cit-i-ră

Mai mult ca perfectul

afl-a-se-m	văz-u-se-m	cer-u-se-m	cobor-î-se-m	cit-i-se-m
afl-a-se-şi	văz-u-se-şi	cer-u-se-şi	cobor-î-se-şi	cit-i-se-şi
afl-a-se-Ø	văz-u-se-Ø	cer-u-se-Ø	cobor-î-se-Ø	cit-i-se-Ø
afl-a-se-răm	văz-u-se-răm	cer-u-se-răm	cobor-î-se-răm	cit-i-se-răm
afl-a-se-răţi	văz-u-se-răţi	cer-u-se-răţi	cobor-î-se-răţi	cit-i-se-răţi
afl-a-se-ră	văz-u-se-ră	cer-u-se-ră	cobor-î-se-ră	cit-i-se-ră

Scanned with OKEN Scanner

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

afl-Ø-ă !	form-eaz-ă !	vez-Ø-i !	cer-Ø-i !	coboar-Ø-ă !	cit-eșt-e !
afl-ă-ți !	form-a-ți !	ved-e-ți !	cer-e-ți !	cobor-î-ți !	cit-i-ți !

Negativ

nu afl-a !	nu form-a !	nu ved-ea !	nu cer-e !	nu cobor-î !	nu cit-i !
nu afl-a-ți !	nu form-a-ți !	nu ved-e-ți !	nu cer-e-ți !	nu cobor-î-ți !	nu cit-i-ți !

MODUL CONJUNCTIV

să afl-Ø-u	să form-ez-Ø	să cer-Ø-Ø	să cit-esc-Ø
să afl-Ø-i	să form-ez-i	să cer-Ø-i	să cit-eșt-i
să afl-Ø-e	să form-ez-e	să cear-Ø-ă	să cit-easc-ă
să afl-ă-m	să form-ă-m	să cer-e-m	să cit-i-m
să afl-a-ți	să form-a-ți	să cer-e-ți	să cit-i-ți
să afl-Ø-e	să form-ez-e	să cear-Ø-ă	să cit-easc-ă

MODUL INFINITIV

a afl-a	a form-a	a ved-ea	a cer-e	a cobor-î	a cit-i

MODUL GERUNZIU

afl-ând	form-ând	văz-ând	cer-ând	cobor-ând	cit-ind

MODUL PARTICIPIU

afl-a-t	form-a-t	văz-u-t	cer-u-t	cobor-î-t	cit-i-t

MODUL SUPIN

de aflat	de format	de văzut	de cerut	de coborît	de citit

2. FORME COMPUSE

MODUL INDICATIV

Perfectul compus		**Viitorul**		**Viitorul anterior**	
am		voi		voi fi	
ai	aflat	vei	afla	vei fi	aflat
a	văzut	va	vedea	va fi	văzut
am	cerut	vom	cere	vom fi	cerut
ați	citit	veți	citi	veți fi	citit
au		vor		vor fi	

Scanned with OKEN Scanner

MODUL CONDIȚIONAL *MODUL PREZUMTIV*

Prezentul		Perfectul	Prezentul		Perfectul	
aș		aș fi	voi fi		voi fi	
ai	afla	ai fi	aflat	aflînd	vei fi	aflat
ar	vedea	ar fi	văzut	văzînd	va fi	văzut
am	cere	am fi	cerut	cerînd	vom fi	cerut
ați	citi	ați fi	citit	citind	veți fi	citit
ar		ar fi	vor fi		vor fi	

MODUL CONJUNCTIV *MODUL INFINITIV*

Perfectul	Perfectul
să fi aflat	a fi aflat
să fi văzut	a fi văzut
să fi cerut	a fi cerut
să fi citit	a fi citit

II. DIATEZA PASIVĂ

MODUL INDICATIV

Prezentul		Imperfectul		Perfectul simplu		Mai mult ca perfectul	
sînt		eram		fusei		fusesem	
ești	văzut(ă)	erai	văzut(ă)	fuseși	văzut(ă)	fuseseși	văzut(ă)
aste		era		fuse		fusese	
sîntem		eram		fuserăm		fuseserăm	
sînteți	văzuți	erați	văzuți	fuserăți	văzuți	fuseserăți	văzuți
eînt	(văzute)	erau	(văzute)	fuseră	(văzute)	fuseseră	(văzute)

Perfectul compus		Viitorul		Viitorul anterior	
am fost		voi fi		voi fi fost	
ai fost	văzut(ă)	vei fi	văzut(ă)	vei fi fost	văzut(ă)
s fost		va fi		va fi fost	
am fost		vom fi		vom fi fost	
ați fost	văzuți	veți fi	văzuți	veți fi fost	văzuți
au fost	(văzute)	vor fi	(văzute)	vor fi fost	(văzute)

Scanned with OKEN Scanner

MODUL CONJUNCTIV				*MODUL IMPERATIV*	
Prezentul		**Perfectul**		**Pozitiv**	**Negativ**
să fiu să fii să fie	văzut(ă)	să fi fost să fi fost să fi fost	văzut(ă)	fii văzut(ă) !	nu fi văzut(ă) !
să fim să fiţi să fie	văzuţi (văzute)	să fi fost să fi fost să fi fost	văzuţi (văzute)	fiţi văzuţi ! (văzute !)	nu fiţi văzuţi ! (văzute !)

MODUL INFINITIV				*MODUL GERUNZIU*	
Prezentul		**Perfectul**			
a fi	văzut(ă) văzuţi (văzute)	a fi fost	văzut(ă) văzuţi (văzute)	fiind	văzut(ă) văzuţi (văzute)

Notă. La persoana a III-a (sg. şi pl.), pe lîngă construcţia pasivă cu *a fi* + *participiu* (*este văzut, era văzut, va fi văzut* etc.), se foloseşte şi construcţia sinonimă reflexiv-pasivă, formată din pronumele reflexiv **se** şi verbul activ: *se vede, se va vedea.* Cele două construcţii se pot substitui reciproc în acelaşi context: Propunerile *au fost discutate* în şedinţă = Propunerile *s-au discutat* în şedinţă.

III. DIATEZA REFLEXIVĂ

Diateza reflexivă se deosebeşte de cea activă numai prin prezenţa pronumelui reflexiv în acuzativ sau dativ, care se aşază de regulă înaintea verbului: **mă** *gîndesc,* **îmi** *imaginez*; la imperativ şi gerunziu pronumele stă după verb: *gîndeşte-***te,** *imaginează-***ţi,** iar la infinitiv şi conjunctiv între morfem şi verb: *a* **se** *gîndi, a-***şi** *imagina, să* **se** *gîndească, să-***şi** *imagineze.*

Diateza reflexivă este defectivă de modurile participiu şi supin. Deoarece la această diateză paradigmele verbale sînt identice cu cele ale diatezei active, menţionăm în continuare doar cîte un exemplu din fiecare, mod şi timp.

a) Diateza reflexivă cu pronumele reflexiv în acuzativ: *mă gîndesc mă gîndeam, mă gîndii, m-am gîndit, mă gîndisem, mă voi gîndi, mă voi fi gîndit, să mă gîndesc, să mă fi gîndit, m-aş gîndi, m-aş fi gîndit, mă voi fi gîndind, mă voi fi gîndit, gîndeşte-te, gîndindu-te.*

b) Diateza reflexivă cu pronumele reflexiv în dativ: *îmi imaginez, îmi imaginam, îmi imaginai, mi-am imaginat, îmi imaginasem, îmi voi imagina, îmi voi fi imaginat, să-mi imaginez, să-mi fi imaginat, mi-aş imagina, mi-aş fi imaginat, îmi voi fi imaginînd, îmi voi fi imaginat, imaginează-ţi, imaginîndu-ţi.*

Scanned with OKEN Scanner

Îndrumări ortografice. Formele pronumelui reflexiv se leagă prin liniuță de unire de auxiliar sau de conjuncția **să** cu care formează un grup fonetic, la următoarele moduri și timpuri:

— perfectul compus: *m-am gîndit, mi-am imaginat;*
— condiționalul-optativ prezent: *m-aș gîndi, mi-aș imagina;*
— condiționalul optativ perfect: *m-aș fi gîndit, mi-aș fi imaginat;*
— conjunctivul prezent: *să-mi imaginez;*
— conjunctivul perfect: *să-mi fi imaginat;*
— imperativul: *imaginează-ți!*
— gerunziul: *imaginîndu-ți;*
— infinitivul: *a-și imagina.*

EXERCIȚII

I. Faceți analiza morfologică a verbelor din textele de mai jos, indicînd morfemele caracteristice prin care se exprimă diateza, modul, timpul, persoana, numărul și conjugarea fiecăruia:

1. Încep să mă-ncruntez la bagabontul și mai că-mi venea să-l cîrpesc.

(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

2. M-am frămîntat cu gîndul în fel și chip, cum aș putea îndupleca pe mama să mă duc mai bine la mînăstire.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Aproape toți păreau năuciți, parcă nu le venea să creadă că trăiau pe acest pămînt.

(M. Preda, *O oră din august*)

4. Luminăția sa a poruncit pisărului să aștearnă pe hîrtie cu pana, aceste vorbe: Noi Vasilie-Voievod poruncim să nu cuteze nimeni a aduce vătămare credinciosului nostru boier.

(M. Sadoveanu, *Nunta domniței Ruxandra*)

5. Mă gîndesc că poate vreunul ar vrea să fugă la ei. Să spună deschis. Care ești ăla?

(M. Sorescu, *A treia țeapă*)

6. — Am înțeles, bădiță Nicoară. Fii încredințat că am să le fac pe toate bune.
— Încredințat prea tare nu sînt. Avem să vedem. Dacă va fi să fie ceva, dă de știre Măriei sale.

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

7. — Bate vîntul, vîjîiește, / Dorul mîndrei mă topește.

(*Folclor*)

8. Să mai plătim? păi n-am plătitără o dată?

(I. L. Caragiale, *D-l Goe...*)

II. Segmentați și analizați structura morfologică a următoarelor forme verbale: *pîclezi, plecam, intrară, coborîseră, străduindu-se,* indicînd valoare fiecăruia dintre morfemele atașate radicalului.

Scanned with OKEN Scanner

III. Puneți la forma negativă verbele : *a cîli, ai pleca, va veni, să scrie, a fi știind, lucrează* !, *a gîndi, văzînd, (o carte) scrisă* ; explicați cum se construiește forma negativă a modurilor, indicînd asemănările și deosebirile dintre ele.

IV. Puneți la plural formele de imperativ : *învață* ! *spală-te* ! *amintește-ți* ! *spune* p o e z i a ! *dă*-mi c a r t e a ! *vezi*-ți d e t r e a b ă ! Arătați cu ce forme verbale este omonim imperativul (la singular și la plural).

V Conjugați în scris verbele *a inversa* și *a opri* la toate modurile și timpurile ; indicați omonimiile personale de la indicativul prezent, imperfect, perfect compus, mai mult ca perfect și de la conjunctiv și analizați-le.

VI. Conjugați verbele *a crea* și *a ședea* : segmentați (prin scriere separată) radicalul de terminație și subliniați sufixul de prezent, de imperfect, de participiu și gerunziu ; arătați care sînt alternanțele fonetice produse în flexiunea verbului *a ședea.*

VII. Conjugați verbele *a vedea* și *a putea* la timpurile modurilor indicativ și conjunctiv și la modurile nepersonale ; extrageți alternanțele fonetice produse în radical, scrieți-le separat și enumerați variantele radicalului determinate de alternanțe.

VERBELE NEREGULATE

Spre deosebire de verbele regulate, la care flexiunea se face după regulile descrise mai sus, verbele neregulate, mai puține în raport cu primele, au o flexiune specifică, prezentînd neregularități atît sub aspectul radicalului, mai greu de separat, cît și sub aspectul sufixelor și al desinențelor.

În limba română sînt neregulate cele trei auxiliare morfologice : *a fi, a avea, a vrea,* precum și *a da, a sta, a lua, a mînca, a usca, a bea.* Deoarece în cazul acestor verbe segmentarea lor după schema flexionară generală : *Radical+sufix+desinență* este mai dificilă, tabloul conjugării acestor verbe prezintă paradigmele verbale ca atare, fără decuparea morfemelor specifice.

CONJUGAREA VERBELOR AUXILIARE

I. FORME SIMPLE

MODUL INDICATIV

Prezentul

a fi		*a avea*	*a vrea*		*a voi*
sînt, îs, -s, s-	am	am	vreau	voi	voiesc
ești	ai	ai	vrei	vei	voiești
este, e, îi, -i, i-	are	a	vrea	va	voiește
sîntem	avem	am	vrem	vom	voim
sînteți	aveți	ați	vreți	veți	voiți
sînt, îs, -s, s-	au	au	vor	vor	voiesc

Scanned with OKEN Scanner

Imperfectul

eram	aveam	vream	voiam
erai	aveai	—	voiai
era	avea	vrea	voia
eram	aveam	—	voiam
eraţi	aveaţi	—	voiaţi
erau	aveau	vreau	voiau

Perfectul simplu

fui	fusei	avu	avusei	vrui	—
fuşi	fuseşi	avuşi	avuseşi	vruşi	—
fu	fuse	avu	avuse	vru	voi
furăm	fuserăm	avurăm	avuserăm	vrurăm	voirăm
furăţi	fuserăţi	avurăţi	avuserăţi	vrurăţi	voirăţi
fură	fuseră	avură	avuseră	vrură	voiră

Mai mult ca perfectul

fusesem	avusesem	vrusesem	voisem
fuseşeşi	avuseseşi	vruseseşi	voiseşi
fusese	avusese	vrusese	voise
fuseserăm	avuseserăm	vruseserăm	voiserăm
fuseserăţi	avuseserăţi	vruseserăţi	voiserăţi
fuseseră	avuseseră	vruseseră	voiseră

MODUL CONJUNCTIV

Prezentul

să fiu	să am	să vreau	să voiesc
să fii	să ai	să vrei	să voieşti
să fie	să aibă	să vrea	să voiască
să fim	să avem	să vrem	să voim
să fiţi	să aveţi	să vreţi	să voiţi
să fie	să aibă	să vrea	să voiască

MODUL IMPERATIV

Pozitiv:	fii	ai, aibi	—
	fiţi	aveţi	—
Negativ:	nu fi	nu avea, n-avea, n-ai	—
	nu fiţi	nu aveţi, n-aveţi	—

Scanned with OKEN Scanner

MODUL INFINITIV

Prezentul

a fi	a avea	a vrea	a voi

MODUL GERUNZIU

fiind	avînd	vrînd	voind

MODUL PARTICIPIU

fost(ă)	avut(ă)	vrut(ă)	voit(ă)
fo**ș**ti, foste	avu**ț**i, avute	vru**ț**i, vrute	voi**ț**i, voite

MODUL SUPIN

de fost	de avut	de vrut	de voit

II. FORME COMPUSE

Formele compuse ale acestor verbe se formează după aceleaşi reguli ca şi formele compuse ale verbelor regulate.

Perfectul compus:	am fost	am avut	am vrut	am voit
Viitorul:	voi fi	voi avea	voi vrea	voi voi
Viitorul anterior:	voi fi fost	voi fi avut	voi fi vrut	voi fi voit
Condiţionalul-optativ prezent:	aş fi	aş avea	aş vrea	aş voi
Condiţionalul-optativ perfect:	aş fi fost	aş fi avut	aş fi vrut	aş fi voit
Conjunctivul perfect:	să fi fost	să fi avut	să fi vrut	să fi voit
Infinitivul perfect:	a fi fost	a fi avut	a fi vrut	a fi voit

Observaţii. 1. Verbele *a avea* şi *a vrea* au la prezentul indicativ serii paralele de forme, prima cu valoare predicativă, a doua specializată ca auxiliar: n o i *avem* o c a r t e; n o i *am venit*.

2. Verbul *a vrea* în funcţie predicativă are ca sinonim pe *a voi*; în conjugarea lui *a vrea* se împletesc forme ale sinonimului său *a voi*, care la anumite persoane, moduri şi timpuri le-au înlocuit pe cele ale lui *a vrea*. Forme ca *vroi*, *vroiesc*, *am vroit*, rezultate din contaminarea verbelor *a vrea* şi *a voi*, sînt neliterare.

3. Verbul *a fi* are o singură serie la prezentul indicativ, folosită şi ca verb predicativ, şi ca auxiliar al diatezei pasive. La persoanele I sg. şi a III-a sg. şi pl, verbul *a fi* are forme scurte: *îs*, *-s*, *s-*, *-e*, *îi*, *-i*, *i-*. Formele *-s* şi *-i* se folosesc numai enclitic după un cuvînt terminat în vocală: *nu-s* b o l n a v, u n d e - *i* c a r t e a; *îs*, *îi*, *e* apar în poziţie liberă: *îs* n e c ă j i t, *îi* p l e c a t, *e* f r u m o s.

4. La perfectul simplu, *a fi*, *a avea* şi *a vrea* au cîte două serii de forme; *fui-fusei*; *avui-avusei*; *vrui-vrusei*.

5. La imperativ (pozitiv şi negativ), *a avea* are două forme: *ai-aibi* (grijă); *nu avea—n-ai* (teamă); forma *(n-)aibi* este învechită.

Scanned with OKEN Scanner

6. Imperativul pozitiv al verbului *a fi* se scrie cu doi *i*: *fii* cuminte; primul face parte din rădăcină, al doilea e desinența persoanei a II-a; cel negativ are un singur *i* întrucît e format cu infinitivul și nu are desinență.

ALTE VERBE NEREGULATE

Verbele *a da* și *a sta* prezintă aceleași neregularități, care constau în unele modificări ale rădăcinii și în prezența unor forme duble la imperfect, perfectul simplu, mai mult ca perfect și participiu. Aceste verbe se conjugă astfel:

MODUL INDICATIV

Prezentul		**Imperfectul**		**Perfectul simplu**	
dau	stau	dădeam	stăteam	dădui	stătui
dai	stai	dădeai	stăteai	dăduși	stătuși
dă	stă	dădea	stătea	dădu	stătu
dăm	stăm	dădeam	stăteam	dădurăm	stăturăm
dați	stați	dădeați	stăteați	dădurăți	stăturăți
dau	stau	dădeau	stăteau	dădură	stătură

Mai mult ca perfectul		*MODUL CONJUNCTIV*		*MODUL IMPERATIV*	
				pozitiv	**negativ**
dădusem	stătusem	să dau	să stau		
dăduseși	stătuseși	să dai	să stai	dă	nu da
dăduse	stătuse	să dea	să stea	dați	nu dați
dăduserăm	stătuserăm	să dăm	să stăm	stai	nu sta
dăduserăți	stătuserăți	să dați	să stați	stați	nu stați
dăduseră	stătuseră	să dea	să stea		

MODUL INFINITIV		*MODUL GERUNZIU*		*MODUL PARTICIPIU*	
a da	a sta	dînd	stînd	dat	stat

Formele compuse ale acestor verbe se conjugă după regulile generale ale verbelor regulate.

Verbele *a lua, a mînca, a usca*: neregularitatea acestor verbe constă în faptul că la prezentul indicativ și conjunctiv au două rădăcini: *mănînc-mînc(ăm), usuc-usc(ăm), iau-lu(ăm)*:

a mînca		*a usca*		*a lua*	
mănînc	mîncăm	usuc	uscăm	iau	luăm
mănînci	mîncați	usuci	uscați	iei	luați
mănîncă	mănîncă	usucă	usucă	ia	iau

La celelalte moduri și timpuri ele se conjugă ca verbele regulate.

Scanned with OKEN Scanner

VERBE DEFECTIVE

Sînt defective verbele care nu au toate modurile, timpurile sau persoanele. Unele dintre acestea au un caracter regional sau arhaic, ca *a la* „a spăla", *a mînea* „a rămîne peste noapte undeva", *a va* „a merge", păstrat astăzi numai în expresia *mai va* (p î n ă a t u n c i) „trebuie să mai treacă (mult) timp", altele, ca: *a desfide, a discerne, a deferi, a repurta*, recent intrate în limbă, nu se pot folosi la toate formele. Astfel, *a desfide* și *a discerne* nu au participiu și deci nici timpurile compuse formate cu participiul, iar *a deferi, a delăsa, a repurta* nu au unele persoane ale prezentului indicativ.

Alte verbe, ca *a aboli, a prefabrica*, se folosesc numai la participiu, la infinitiv și la timpurile compuse formate cu ajutorul lor.

EXERCIȚII

I. Scoateți verbele neregulate, defective și impersonale din textele de mai jos și faceți analiza lor morfologică:

1. Lică nu stătea niciodată sub cerdac [...], ci într-o odaie de alături, în care era o masă măricică [...] și două paturi pentru drumeții mai aleși, care se întîmplă să miie peste noapte la Moara cu Noroc.

(I. S l a v i c i, *Moara cu Noroc*)

2. Aproape toți păreau năuciți, parcă nu le venea să creadă că trăiau pe acest pămînt.

(M. P r e d a, *O oră din august*)

3. Tot ce-ar zice i se cade, tot ce face-i șade bine
Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.

(M. E m i n e s c u, *Scrisoarea V*)

4. În nici un alt loc al țării noastre nu plouă, nu ninge și nu bate vîntul atît de mult și cu atîta furie, ca pe culmile de piatră ale acestui munte.

(G e o B o g z a, *Cartea Oltului*)

5. Fata nu se sparie, ci le ia pe cîte una și le lă și le îngrijește.

(I. C r e a n g ă, *Fata babei și fata moșneagului*)

6. Capul cerbului are să te strige pînă atunci mereu pe nume, dar tu să nu cumva să te înduplecí de rugămintea lui [...] că are un ochi otrăvit.

(I. C r e a n g ă, *Povestea lui Harap-Alb*)

7. Ce-au căutat turcii pînă aici? În sfîrșit, dacă o fi să ne ceară pielea, o să le-o vindem cît vom putea mai scump.

(G. G a l a c t i o n, *La Vulturi!*)

Scanned with OKEN Scanner

8. Vrem să fie o naţie, una, puternică şi liberă prin dreptul şi datoria noastră şi a celorlalte naţii, căci voim fericirea noastră şi avem o misie a împlini în omenire.

(N. Bălcescu, *Opere, vol. I*)

II. Construiţi cîte două propoziţii în care verbele *a avea* şi *a vrea* să aibă funcţii predicative, şi, respectiv, funcţii de auxiliare morfologice.

III. Construiţi propoziţii cu verbul *a fi* utilizat, pe rînd, ca auxiliar morfologic, verb copulativ şi verb predicativ (personal şi impersonal).

IV. Arătaţi în ce constă caracterul defectiv al verbelor: *a afecta, a comporta, a destina, a deprima.*

V. Formaţi propoziţii în care verbele *a fulgera, a trăsni, a tuna* să fie folosite ca verbe impersonale şi, respectiv, personale.

PĂRŢILE DE VORBIRE NEFLEXIBILE

ADVERBUL

Adverbul arată caracteristica unei acţiuni, stări sau însuşiri, indicînd împrejurarea în care are loc această acţiune, stare, însuşire. El determină un verb (locuţiune verbală), un adjectiv, o interjecţie cu valoare verbală, un adverb şi chiar cu substantiv:

Acum ne **apropiem** de Iaşi. (V. Alecsandri, *Iaşii în* 1848) — un verb;

Hai *mai aproape*! — o interjecţie verbală;

Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea *frumos* **curgătoare** şi limpede ca cristalul. (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*) — un adjectiv;

Iar raza lui *abia* **acum**
Luci vederii noastre. (M. Eminescu, *La steaua*) — un adverb;

Drumul *înainte* era uşor. — un substantiv.

CLASIFICAREA ADVERBELOR

Adverbele pot fi clasificate, după formă, în adverbe *simple* şi *compuse*; după înţeles sau conţinut, în adverbe *de loc, de timp* şi *de mod*; după origine, în adverbe *primare* şi adverbe *provenite din alte părţi de vorbire.*

I. **Adverbele simple şi compuse.** Adverbele simple sînt alcătuite dintr-un singur cuvînt: *abia, aşa, aici, mîine, ieri, acum, tot* etc. Cele compuse sînt formate din mai multe cuvinte: *mîine-seară, ieri-dimineaţă* etc.

II. **Adverbele de loc, de timp şi de mod** arată împrejurările în care are loc o acţiune, o stare, o însuşire;

— de loc: *aici, acolo, afară, dincolo, departe, aproape, unde, pretutindeni/pretutindenea* etc.;

Scanned with OKEN Scanner

— de timp : *acum, atunci, mîine, curînd, tîrziu, totdeauna, niciodată* etc. ;
— de mod : *aievea, alene, altfel, aşa, astfel, bine, chiorîş, degeaba, împreună* etc.

Note. 1. Adverbele de mod pot arăta **cantitatea** (*atît, cam, destul, mult, puţin* etc.), **comparaţia** (*ca, cum, precum, decît, asemenea* etc.), **durata, continuitatea, revenirea, frecvenţa** (*încă, mai, mereu, necontenit, iar, adesea* etc.), **afirmaţia, negaţia** (*da, firește, nu, ba, nicidecum, defel* etc.), **îndoiala** sau **probabilitatea** (*parcă, poate* etc.)
2. Alte adverbe de mod : **de precizare, de întărire** (*chiar, tocmai*) ; **de explicaţie** (*anume, bunăoară* etc.) ; **de restricţie** (*măcar, încaltea* etc.) ; **de exclusivitate** (*doar, numai*) ; **de proximitate** (*aproape* etc.).

III. **Adverbe primare şi adverbe provenite din alte părţi de vorbire :**
— *adverbe primare* (moştenite din limba latină sau împrumutate din alte limbi) : *abia, apoi, azi, bine, chiar, lesne, razna, musai* (pop.), *taman* (pop.) etc. ;
— *adverbe provenite din alte părţi de vorbire* :
a) derivate cu sufixele **-eşte, -îş, -iş, -mente** : *vulturește, tîrîş, pieptiş, realmente* ;
b) provenite din alte părţi de vorbire :
— adjective (participii) cu formă de masculin singular; să se compare:
Băieţii cîntă *frumos.* (adverb)
cu :
Băieţii sînt *frumoşi.* (adjectiv)
— substantive care denumesc anotimpuri, zile, unele părţi ale zilei : **Iarna** *e frig* ; **Lunea** *merg la bibliotecă,* dar şi **Luni** *avem teză la limba română* etc. ;
— pronumele **ce** cînd determină un substantiv, adjectiv, adverb este echivalent cu **cît de** : **Ce** *frumos e* ! **Cît de** *frumos e* !

IV. **Adverbe pronominale** sînt cele folosite în locul cuvintelor care exprimă o circumstanţă. Ele pot fi :
— *relative* (folosite în cadrul frazei ca elemente introductive ale propoziţiilor subordonate) : *cînd, cum, unde* etc. :
Nu ştiu *unde* (= în ce loc) să plec.
— *interogative* (cu ajutorul lor se pun întrebări) : *cînd? cum? unde?* :
Cînd vine?

Note. 1. Uneori, adverbelor relative care introduc propoziţii subordonate le corespund în regentă alte adverbe cu care sînt într-o anumită relaţie ; acestea sînt **adverbe corelative.** Cu ajutorul lor sînt subliniate mai bine raporturile dintre subordonată şi regentă :
Cînd înfloreşte mărul, *atunci* să începi a ara.
(Folclor)

Unde cîntă cocoşi mulţi, *acolo* întîrzie a se face ziuă.
(Folclor)

Scanned with OKEN Scanner

Cum e bună ziua, *așa* e și mulțămita.

(*Folclor*)

Cîteodată, adverbul și corelativul său pot sta alături, deși fac parte din propoziții diferite:

Am plecat *acolo*[1] / *unde* mă aștepta prietenul meu[2]/.

2. În afară de adverbele relative și interogative, există și alte adverbe pronominale:
— demonstrative: *acum, aici, acolo, așa, atunci* etc.;
— nehotărîte: *cîndva, cumva, undeva* etc.;
— negative: *nicicînd, nicidecum, niciodată* etc.

GRADELE DE COMPARAȚIE

Adverbele nu se declină ca substantivele, adjectivele și pronumele, nu se conjugă ca verbele, în schimb unele dintre ele au grade de comparație ca adjectivul.

Pentru aceste motive se spune că adverbul se află la granița dintre părțile de vorbire flexibile și cele neflexibile. Au grade de comparație adverbele de mod și mai ales cele provenite din adjective, precum și unele adverbe de timp și de loc: *devreme, tîrziu, aproape, departe* etc.

Gradele de comparație sînt aceleași ca la adjective:

Pozitivul: bine, aproape.

Comparativul:
— *de superioritate*: mai bine, mai aproape;
— *de inferioritate*: mai puțin bine, mai puțin aproape;
— *de egalitate*: tot așa de bine, tot așa de aproape.

Superlativul:
— *relativ*: cel mai bine, cel mai aproape;
— *absolut*: foarte bine, foarte aproape.

Note. 1. Unele adverbe n-au decît gradul pozitiv și gradul comparativ: *încolo-mai încolo; pe urmă-mai pe urmă; încoace-mai încoace; înainte-mai înainte* etc.

2. Deși gradele de comparație sînt aceleași la adjective și adverbe, există unele deosebiri în alcătuirea superlativului relativ la cele două părți de vorbire: articolul adjectival *cel* este invariabil cînd este vorba de adverb, dar se supune regulilor acordului la adjective. Să se compare:

Fetele cîntă *cel* mai frumos.

cu:

Fetele sînt *cele* mai frumoase.

LOCUȚIUNILE ADVERBIALE

Locuțiunile adverbiale sînt grupuri de cuvinte cu sens unitar și cu rol de adverbe. Alcătuirea lor este variată. În compunerea locuțiunilor adverbiale pot intra substantive, adjective (participii), numerale, adverbe precedate de prepoziții: *din contra/din contră, în van, într-adevăr, într-aiurea, în lături* („la o parte"), *de astă dată, cu de-a sila, pe urmă, de unul singur* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Unele locuțiuni adverbiale sînt formate prin repetarea unor adverbe, substantive sau pronume precedate de prepoziții sau legate prin prepoziții: *din cînd în cînd, din an în an, din ce în ce, zi de zi, oră de oră,* sau din adverbe legate prin conjuncția **și**: *așa și așa, cînd și cînd* etc.

Ca și adverbele, locuțiunile adverbiale pot fi:

— de loc: *în față, peste tot* (locul), *unde și unde, din loc în loc* etc.;

— de timp: *din vreme în vreme, în veci, pe înserate* etc.;

— de mod: *de-a fir-a-păr, pe îndelete* etc.

Notă. În afară de locuțiunile adverbiale de timp, de loc și de mod, mai există locuțiuni adverbiale *de cauză* și *de scop*. Ele sînt slab reprezentate în limba noastră și se deosebesc între ele numai dacă ținem seama de context. Să se compare:
De aceea am venit la tine, să-ți dau caietul (scop).
cu:
Eram bolnav, *de aceea* n-am venit (cauză).

FUNCȚIA SINTACTICĂ A ADVERBELOR ȘI A LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE

Cea mai frecventă funcție sintactică a adverbului și a locuțiunii adverbiale este cea de *complement circumstanțial*:

Te-am așteptat *cu nerăbdare acolo*.

Adverbele (locuțiunile adverbiale) pot avea și alte funcțiuni:

— *atribute adverbiale*:

Am închis fereastra *de sus*.

— *predicate, regente ale unor propoziții subiective.*

Adverbele și locuțiunile adverbiale de care depind propoziții subordonate subiective arată siguranța, necesitatea, posibilitatea: *adevărat, sigur, bine, negreșit, firește, poate, probabil, pesemne, posibil, cu siguranță, de bună seamă, fără îndoială* etc. Între aceste adverbe și propoziția care urmează există un element de relație obligatoriu: *că, să.*

Adverbele și locuțiunile adverbiale care nu admit copulativul *a fi* sînt adverbe/locuțiui adverbiale predicative și formează predicate verbale: **Firește** *că e bine*; **De bună seamă** *că se vor duce acolo.*

Dacă adverbele și locuțiunile adverbiale admit copulativul *a fi* (exprimat sau neexprimat) acestea formează predicate nominale (adverbele au rol de nume predicativ):

Posibil *să vină*; **E posibil** *să vină.*

Notă. Nu au funcție sintactică adverbele: *chiar, doar, mai, nici, nu, numai, măcar, și* etc. Ele intră în componența părților de propoziție pe care le însoțesc.

Scanned with OKEN Scanner

ORTOGRAFIA ADVERBELOR ŞI A LOCUŢIUNILOR ADVERBIALE

1. *Se scriu într-un cuvînt* adverbele compuse în care fuziunea termenilor este de mult desăvîrşită:

— prepoziţie + adverb: *deasupra, degeaba, deplin, desigur, dinadins, înadins, îndelung* etc.;

— adjectiv + substantiv: *bunăoară, deseori, rareori* etc.;

— prepoziţie + substantiv: *acasă, aseară, departe, devale* etc.;

— adverb + unul dintre elementele de compunere antepus: *fie-, oare-, ori-* sau *-va*, postpus: *fiecum, oarecum, oricum, oricînd, cîndva, cumva, undeva*;

— adjectiv pronominal + adverb: *alaltăieri*;

— adverb + adverb: *nicicînd* = „niciodată" (dar: „*nici cînd a* plecat") *nicicît* = „deloc" (dar: „*nici cît* negru sub unghie"), *nicicum* = „deloc" (dar: „*nici cum* vrei tu, *nici cum* vreau eu"), *niciodată* = „în nici un moment" (dar: „nu l-am crezut *nici odată*, nu-l cred nici acum"), *niciunde* = „nicăieri" (dar: „nu s-a dus *nici unde* a promis");

— adverb + conjuncţie: *aşadar*.

2. *Se scriu cu cratimă*:

— adverbele compuse din adjectivul *astă* şi un substantiv: *astă-iarnă, astă-primăvară, astă-vară, astă-toamnă, astă-noapte, astă-seară*;

— adverbele alcătuite din prepoziţia *după* şi un substantiv: *după-amiază, după-masă, după-prînz*;

— locuţiunile adverbiale alcătuite din prepoziţiile *întru, dintru* şi un adverb: *într-aiurea, într-adins*, (dar *înadins*), *dintr-adins* (dar *dinadins*);

— prepoziţia compusă *de-a* din locuţiunile adverbiale: *de-a azvîrlita, de-a berbeleacul, de-a binelea, de-a buşilea, de-a călare, de-a curmezişul, de-a dreapta, de-a dreptul, de-a dura, de-a fir-a-păr, de-a gata, de-a latul, de-a lungul, de-a rîndul, de-a rostogolul, de-a spinarea, de-a stînga, de-a surda, de-a tumba, de-a valma* etc., precum şi din numele de jocuri: *de-a baba-oarba, de-a puia-gaia, de-a v-aţi ascunselea/de-a ascunselea* etc.;

— locuţiunile adverbiale care se formează din:

a) două substantive: *calea-valea*;

b) un substantiv şi un adverb: *cîine-cîineşte*;

c) două verbe: *vrînd-nevrînd, treacă-meargă*;

d) două adverbe: *încet-încet*.

3. Se *scriu despărţite* (*în cuvinte separate*) locuţiunile adverbiale şi grupurile sintactice cu valoare adverbială alcătuite din cuvinte care îşi păstrează înţelesul şi pot exista independent în vorbire: *de aceea, de asemenea/de asemeni, de obicei, de obşte, de jur împrejur, de cu seară, din*

Scanned with OKEN Scanner

contra/din contră, la îndemînă, la maximum, la minimum, la o parte, în adevăr, în afară, în față, în fine, în general, în genere, în preajmă, în schimb, în sfîrșit, între timp, întru cîtva, în van, în zadar, pe de lături, pe de o parte, pe nedrept, pe negîndite, pe nevăzute, pe urmă etc.

FOLOSIREA GREȘITĂ A UNOR ADVERBE

O abatere de la normele exprimării corecte este omiterea repetării în fața fiecărui element al unei enumerări a adverbelor *mai* și *foarte* cu care se formează gradele de comparație: comparativul și superlativul absolut: Am o carte *mai* frumoasă și nouă"; corect: „Am o carte *mai* frumoasă și *mai* nouă".

O foarte mare răspîndire are de la un timp încoace, mai ales în limba vorbită, combinația *pe undeva*, care a devenit un adevărat clișeu lingvistic: „A fost *pe undeva* și el vinovat". Adverbul *undeva* precedat de prepoziția *pe* înseamnă *într-un loc oarecare*. Folosirea lui în propoziția de mai sus este greșită, ea marcînd, probabil, ezitarea vorbitorului de a face o anumită afirmație.

Uneori, cînd un adverb provenit dintr-un adjectiv se află între un substantiv la plural și un adjectiv sau un participiu la plural, este acordat în mod greșit cu substantivul și adjectivul între care stă. Așa, de exemplu, în loc de: „Elevii erau *destul* de numeroși", cum este corect, se spune „Elevii erau *destui* de numeroși". Vorbitorul consideră pe *destul* adjectiv, datorită atracției exercitate de adjectivul *numeroși*, și îl acordă cu substantivul *elevii* în gen și număr.

„Adjectivizarea" aceasta a adverbului se întîmplă și atunci cînd acesta face parte dintr-un cuvînt compus ca **nou-născut**: *Hainele acestea sînt pentru* **noi-născuți** (corect: **nou-născuți**).

Cîteodată adverbul **cît** este confundat cu pronumele **cît** (*cîtă, cîți, cîte*). Astfel, în loc de: *Filmul acesta trebuie văzut de* **cît** *mai mulți oameni*, se aude uneori: *Filmul acesta trebuie văzut de* **cîți** *mai mulți oameni*.

Articolul demonstrativ (adjectival) **cel**, care intră în alcătuirea superlativului relativ al adverbelor și care este invariabil, se acordă uneori, în mod abuziv, cu substantivul care se află înainte sau după el. În loc să se spună: *Silvica învață* **cel** *mai bine* sau **Cel** *mai bine învață Silvica*, se spune incorect: *Silvica învață* **cea** *mai bine* sau **Cea** *mai bine învață Silvica*.

VALORI STILISTICE ALE ADVERBELOR, LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE ȘI ALE EXPRESIILOR ADVERBIALE

Adverbele, și mai ales locuțiunile adverbiale, pot avea uneori valori stilistice deosebite. Superlativul absolut al adverbelor de mod se formează, ca și la adjective, cu ajutorul unor adverbe echivalente cu adverbul *foarte*,

Scanned with OKEN Scanner

dar mai expresive decît acesta: *grozav, nespsus, nemaipomenit, formidabil,* etc. plus prepoziția *de.*

Expresive sînt și locuțiunile adverbiale: *cu foc* (= „cu entuziasm"), *cu* (*mare, mult, atîta*) *drag,* precum și expresiile adverbiale: *cît de cît, cît colo, de mama focului* (= „*strașnic, grozav*") etc.

EXERCIȚII

I. Identificați adverbele (locuțiunile adverbiale) de loc, de timp și de mod din textele următoare:

1. Aici, o babă bătrînă torcea dintr-un fuior de cînepă pe prispa casei.

(*Povestea Vrancei*)

2. Moromete abia acum ridică fruntea și se uită cu adevărat spre drum.

(M. Preda, *Morometii*)

3. Pe umeri blondele lui plete
Tresar și sar încetinel.

(G. Coșbuc, *Vîntul*)

4. Mama îl urmărește pe furiș din tindă.

(M. Preda, *Morometii*)

II. Analizați morfologic adverbele (locuțiunile adverbiale) provenite din alte părți de vorbire:

1. Și clopote de-alarmă răsună răgușit.

(M. Eminescu, *Împărat și proletar*)

2. Și-n adevăr, să ședem strîmb și să judicăm drept.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegetikos*)

3. Sara pe deal buciumul sună cu jale.

(M. Eminescu, *Sara pe deal*)

III. Spuneți care adverbe sînt relative și care sînt interogative, arătați deosebirea dintre ele:

1. Cînd e bolnav leul, iepurii îi sar în spinare.

(*Folclor*)

2. Unde ai văzut vreodată aste țări necunoscute?
Cînd se petrecur-aceste? La o mie patru sute?

(M. Eminescu, *Scrisoarea IV*)

3. O întrebă dincotro vine și mai ales unde are de gînd să poposească.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

4. Unde ți-s pruncii, Hiroshima?

(E. Jebeleanu, *Surîsul Hiroshimei*)

Scanned with OKEN Scanner

dar mai expresive decît acesta: *grozav, nespsus, nemaipomenit, formidabil,* etc. plus prepoziția *de*.

Expresive sînt și locuțiunile adverbiale: *cu foc* (= „cu entuziasm"), *cu (mare, mult, atîta) drag*, precum și expresiile adverbiale: *cît de cît, cît colo, de mama focului* (= „*strașnic, grozav*") etc.

EXERCIȚII

I. Identificați adverbele (locuțiunile adverbiale) de loc, de timp și de mod din textele următoare:

1. Aici, o babă bătrînă torcea dintr-un fuior de cînepă pe prispa casei.

(*Povestea Vrancei*)

2. Moromete abia acum ridică fruntea și se uită cu adevărat spre drum.

(M. Preda, *Morometii*)

3. Pe umeri blondele lui plete
Tresar și sar încetinel.

(G. Coșbuc, *Vîntul*)

4. Mama îl urmărește pe furiș din tindă.

(M. Preda, *Morometii*)

II. Analizați morfologic adverbele (locuțiunile adverbiale) provenite din alte părți de vorbire:

1. Și clopote de-alarmă răsună răgușit.

(M. Eminescu, *Împărat și proletar*)

2. Și-n adevăr, să ședem strîmb și să judicăm drept.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegetikos*)

3. Sara pe deal buciumul sună cu jale.

(M. Eminescu, *Sara pe deal*)

III. Spuneți care adverbe sînt relative și care sînt interogative, arătați deosebirea dintre ele:

1. Cînd e bolnav leul, iepurii îi sar în spinare.

(*Folclor*)

2. Unde ai văzut vreodată aste țări necunoscute?
Cînd se petrecur-aceste? La o mie patru sute?

(M. Eminescu, *Scrisoarea IV*)

3. O întrebă dincotro vine și mai ales unde are de gînd să poposească.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

4. Unde ți-s pruncii, Hiroshima?

(E. Jebeleanu, *Surîsul Hiroshimei*)

Scanned with OKEN Scanner

IV. Subliniaţi cu o linie adverbele şi cu două locuţiunile adverbiale:

1. Domnu David a cercetat îndelung marfa, a trecut apoi cu domnul Iordan afară şi s-a sfătuit cu el.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

2. Avînd bună încredinţare de ce putea fi acolo, Vitoria îşi adună cu palmele straiu în poala din faţă şi-şi dădu drumul alunecuş ...

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

3. Zi cu zi îmi faci cadou,
Puică galbenă, un ou.

(T. Arghezi, *Giuvaere*)

4. Într-o zi, pe înserat,
Ce să vezi?

(T. Arghezi, *Din ţara piticilor*)

5. Ancuţa de altădată era muiere frumoasă ca şi aceasta de acum.

(M. Sadoveanu, *Cealaltă Ancuţă*)

V. Arătaţi funcţia sintactică a adverbelor:

1. Firește că trebuie să-l cunoaștem ...

(I. L. Caragiale, *Mitică*)

2. Colo-n jos, în jos,
Este-un plop frumos ...

(G. Coşbuc, *Draga mamei*)

3. Marfa-i în odaia cea mare de dincolo, începu iarăşi cuvînt gospodina.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

VI. Subliniaţi cu o linie adverbele relative şi cu două corelativele lor:

1. Unde te doare, acolo te legi.

(Folclor)

2. Cînd ai vreo grabă, atunci se sperie calul.

(Folclor)

3. Oricum faci, aşa ţi se face.

(Folclor)

VII. Explicaţi ortografia adverbelor şi a locuţiunilor adverbiale; spuneţi din ce sînt alcătuite locuţiunile adverbiale:

1. Se îndreaptă alene de lîngă poartă.

(M. Preda, *Moromeţii*)

Scanned with OKEN Scanner

2. Cu toată lumea largă stă Sînger de-a poncișul.

(G. Coșbuc, *Izvor de apă vie*)

3. Plimbîndu-se de ici-colo, prin odăița strîmtă, Gross se uita din cînd în cînd la Bologa.

(L. Rebreanu, *Pădurea spînzuraților*)

VIII. Alcătuiți cîte o propoziție cu adverbe care să determine locuțiuni verbale, interjecții cu valori verbale, adjective și adverbe.

IX. Dați exemple paralele în care să aveți următoarele cuvinte (grupuri de cuvinte): *bine înțeles-bineînțeles*,; *o dată-odată*; *ori cînd-oricînd*; *altă dată-altădată*; *de mult-demult*; explicați deosebirea dintre ele din punct de vedere morfologic și ortografic.

PREPOZIȚIA

Prepoziția leagă atributul sau complementul de cuvintele pe care le determină. Luate singure, prepozițiile nu au sens lexical, nici funcție sintactică și de aceea sînt numite *elemente de relație* sau *instrumente gramaticale*; ele formează atribute sau complemente împreună cu cuvintele pe care le leagă de regenții lor:

Se bate miezul nopții *în* clopotul *de*-aramă. (M. Eminescu, *Se bate miezul nopții* ...) — prepoziția *în* leagă complementul *clopotul* de verbul *se bate*; *de* leagă atributul *aramă* de substantivul *clopot*.

Stai, pașă! să piară azi unul *din* noi (G. Coșbuc, *Pașa Hassan*) — *din* leagă atributul *noi* de pronumele *unul*.

Luau seamă însă că curtea era plină *de* lefecii înarmați (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*) — *de* leagă complementul *lefecii* de adjectivul *plină*.

Hai *la* joc, picioare goale! (*Folclor*) — *la* leagă complementul *joc* de interjecția *hai*.

După alcătuirea lor, prepozițiile sînt:

— simple: *a, asupra, către, cu, de, după, fără, în, între, întru, la, lîngă, pe, pentru, peste, pînă, prin, spre, sub* etc.;

— compuse: *de după, de la, de lîngă, de pe, de peste, de prin, de sub, de din pe după, pe la, pe lîngă, pe sub, de pe la, de pe lîngă, de pe sub, pînă pe la, pînă pe lîngă* etc.

ALTE PĂRȚI DE VORBIRE CU VALOARE DE PREPOZIȚIE

Mai sînt folosite ca prepoziții:

— adverbele cu aspect „articulat": *împotriva, deasupra, înainte, înapoia* etc.;

— substantivele *grație, mulțumită*;

— participiul *datorită*.

Observație. Cînd sînt urmate de un dativ, unele adverbe ca *potrivit, contrar, conform* au tendința de a deveni prepoziții: **potrivit** *instrucțiunilor*, **conform** *legii*, **contrar** *așteptărilor*.

Scanned with OKEN Scanner

REGIMUL CAZUAL AL PREPOZIȚIILOR

(prepoziții cu cazul genitiv, dativ și acuzativ)

Substantivele sau substitutele lor cînd sînt precedate de prepoziție sau de un cuvînt cu valoare prepozițională pot sta la genitiv, dativ sau acuzativ:

— prepoziții care cer genitivul: *asupra, contra*;

— prepozițiile provenite din adverbe cu aspect „articulat" cer, de asemenea, genitivul: *înaintea, înapoia, împotriva, dedesubtul* etc.;

— prepoziții care cer dativul (ele provin din substantive, verbe la participiu sau adverbe): *grație, mulțumită, datorită, conform, potrivit, contrar*;

— prepoziții care cer acuzativul (sînt cele mai frecvente): *cu, de, din, despre, dinspre, înspre, pentru, prin, printre, sub* etc.

FOLOSIREA GREȘITĂ A UNOR PREPOZIȚII

Unele prepoziții sînt folosite în mod greșit în locul altora. Cîteodată prepoziția **de** este înlocuită cu prepoziția **cu**, iar **în** apare în locul lui **la** sau **între** în locul lui **dintre**: „El suferă *cu* stomacul", corect: **de** stomac. „Plec *în* Brașov"; corect: **la** Brașov. „Literatura noastră *între* cele două războaie mondiale a cunoscut o dezvoltare amplă"; corect: *Literatura noastră* **dintre** *cele două războaie* ...

Destul de frecventă, mai ales în sudul țării, este înlocuirea lui **de pe** cu **după**: „S-a dat jos *după* cal", în loc de „S-a dat jos **de pe** cal".

Uneori, prepoziția exprimată o dată nu se repetă și în fața celorlalte părți de propoziție pe care le leagă de același regent: „Copii au făcut o excursie *în* pădure și sat", în loc de: *în* pădure și **în** sat".

Sînt omise deseori și unele prepoziții care nu pot lipsi din enunț: Magazinul este deschis de la 7—21", în loc de: „de la 7 (**pînă**) **la** 21", dar se întîlnește tot mai des și formularea: „Orarul magazinului: 7—21".

Omiterea prepoziției **pe** la pronumele relativ *care* în cazul acuzativ capătă o răspîndire neobișnuită chiar în vorbirea oamenilor cultivați: „Am adus cartea *care* (în loc de **pe care**) mi-ai cerut-o". *Pe* este un morfem al acuzativului și nu poate lipsi, el alcătuind împreună cu pronumele un complement direct.

LOCUȚIUNILE PREPOZIȚIONALE

Locuțiunile prepoziționale sînt grupuri de cuvinte cu înțeles unitar și cu rol de prepoziție. Ele sînt alcătuite din una sau două prepoziții și o altă parte de vorbire:

a) un substantiv (articulat sau nearticulat): *în fața, în spatele, în urma, din cauza, față de, în loc de* etc.;

Scanned with OKEN Scanner

b) un adverb cu sau fără aspect „articulat": *în josul, în susul, pe dinăuntrul, în afară de*;

c) adjectivul *tot*: *cu tot cu* etc.

Locuțiunile prepoziționale, datorită alcătuirii lor, cer genitivul sau acuzativul:

— cer genitivul cînd ultimul termen este un substantiv articulat sau un adverb cu aspect „articulat": *în fața, în urma, în mijlocul, de-a lungul, în afara, de-a latul, în josul* etc.;

— cer acuzativul cînd ultimul termen este o prepoziție: *față de, înainte de, afară de, alături de, conform cu, relativ la* etc.

ORTOGRAFIA PREPOZIȚIILOR ȘI A LOCUȚIUNILOR PREPOZIȚIONALE

1) Se scriu și se pronunță astfel prepozițiile simple: *de, pe, din, prin printre, dintre, după, către, pînă* (nu: *dă, pă, pîn, pîntre, dupe, cătră*).

2) Se scriu despărțite (în cuvinte separate):

a. prepozițiile compuse: *de la, de lîngă, de peste, de după, de prin, de pe, de către, de sub, fără de, pe la, pe lîngă, de pe la, de pe lîngă, pînă la, pînă pe lîngă* etc.;

b. locuțiunile prepoziționale: *afară de, aproape de, din afara, din preajma, din cauza, în fața, față de, de față cu, din susul, din josul, o dată cu* etc.;

3) Prepozițiile în care contopirea părților componente este de mult timp efectuată se scriu într-un cuvînt: *înspre, dinspre, despre, dintre, dintru, împotriva, împrejurul, deasupra, printre, printru* etc.

Note. 1. Substantivele precedate de prepozițiile (locuțiunile prepoziționale) care se construiesc cu acuzativul nu se articulează dacă n-au determinări sau dacă nu denumesc persoane unice pentru vorbitor: tata, mama, bunicul, bunica etc. Să se compare:

Mă duc *la școală*, cu:

Mă duc *la bunica*.

2. Sînt articulate substantivele precedate de prepozițiile *cu* sau *de-a*:

Scriu *cu creionul*.

Se jucau *de-a uliul* și *porumbeii*.

Observații. 1. Utilizarea prepozițiilor este foarte variată. Ele pot preceda adverbul: *de acum* etc., pronumele și adverbele relative și interogative: *de care, de unde* etc.

2. Să nu se confunde prepoziția *deasupra* cu adverbul *deasupra*; prepoziția nu are nici sens lexical de sine stătător și nici funcție sintactică, așa cum are adverbul. Adverbul se grupează cu verbul, iar prepoziția se grupează cu substantivul în genitiv. Să se compare:

Deasupra se afla o carte. (adverb)

Pune creionul *deasupra* cărții. (prepoziție).

3. Să nu se confunde prepozițiile (locuțiunile prepoziționale) *dinăuntrul, înaintea, înapoia, în urma, în fața, în spatele* etc. cu adverbele (locuțiunile adverbiale) *dinăuntru, înainte, înapoi, în urmă, în față, în spate*. Le putem deosebi dacă ținem seama de faptul

Scanned with OKEN Scanner

că prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) au aspect „articulat", în timp ce adverbele au, de cele mai multe ori, aspect „nearticulat". Să se compare:
M-am oprit *înaintea (înapoia, în urma, în spatele, în faţa)* colegilor.
cu:
M-am oprit *înainte (înapoi, în urmă, în spate, în faţă* etc.).

EXERCIŢII

I. Arătaţi ce părţi de propoziţie leagă, de regentul lor, prepoziţiile tipărite cu litere cursive:

1. Ah! nenorocitul *de* mine, strigă Moţoc.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

2. Căci *pe* mucedele pagini stau domniile române,
Scrise *de* mîna cea veche a-nvăţaţilor mireni.

(M. Eminescu, *Epigonii*)

3. Slugile boierilor, văzîndu-se lovite fără veste *de* soldaţi, plecară de fugă.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

4. Pe fereastra *dinspre* gară bătea soarele *din* asfinţit. O fîşie *de* aur tremura pieziş *peste* masă, *pe* podeaua gălbuie, *pînă* aproape *de* uşă, despărţind *pe* Ilona *de* Apostol, ca o punte fermecată.

(L. Rebreanu, *Pădurea spînzuraţilor*)

II. Aflaţi locuţiunile prepoziţionale şi spuneţi din ce sînt alcătuite şi ce regim cazual au:
1. Veniră din susul rîului fîlfîind rar din aripile lor ascuţite şi doi pescăruşi albi.

(M. Sadoveanu, *Un om năcăjit*)

2. Lăpuşneanul mergea alăturea cu vornicul Bogdan.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

3. Şi eu trec de-a lung de maluri ...

(M. Eminescu, *Lacul*)

4. În dosul împrejmuirii, un şir de plopi bătrîni străjuiau ca un front de ostaşi de gardă.

(L. Rebreanu, *Răscoala*)

III. Spuneţi la ce caz sînt substantivele precedate de prepoziţii sau de locuţiuni prepoziţionale:

1. Împotriva obiceiului său, Lăpuşneanul [...] era îmbrăcat cu toată pompa.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

2. Merse spre poartă, ajunse în uliţă şi porni spre sat.

(L. Rebreanu, *Pădurea spînzuraţilor*)

3. În dosul stînii
Să-mi aud cîinii.

(Mioriţa)

4. Ca la două ceasuri cale-n jos de Ploieşti curge apa Crîcovului.

(A. I. Odobescu, *Mihnea-Vodă cel Rău*)

5. Transfigurată, trecută într-o nouă stare, învestită cu o putere inimaginabilă, unda Oltului se întoarce împotriva munţilor.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

IV. Analizaţi morfologic cuvintele tipărite cu litere cursive şi arătaţi deosebirea dintre ele:
1. Şi merg eu acum fără păsare prin păpuşoi, pînă *în dreptul* ogrăzii.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

2. [...] şi aceştia făceau toate chipurile satanicești [...] sau ei *de-a dreptul* sau prin alţii.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Ş-odată şi sar în ogradă, mă înfăţoşez *dinaintea* mamei.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. A plecat *înaintea* colegilor.
5. A plecat *înainte*.

V. Comentaţi ortografia prepoziţiilor şi a locuţiunilor prepoziţionale:

1. S-a oprit: o ia mai întîi de-a curmezişul cîmpului, apoi de-a lungul unei prăpăstii grozav de adînci.

(Emil Gârleanu, *Păsărilă*)

2. Era prea departe ca să mai răspundă şi timpul se scurgea în urma lui în valur de aşteptare.

(M. Preda, *Moromeţii*)

3. Valurile, cu vijiitul lor, ţin ison orchestrei de pe mal.

(Al. Vlahuţă, *România pitorească*)

VI. Alcătuiţi cîte o propoziţie în care să aveţi prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale): *graţie, datorită, mulţumită, conform cu.*

VII. Arătaţi ce valoare morfologică au cuvintele tipărite cursiv:
Mergeau *alături*.
Mergeau *alături de* cărare.

VIII. Încercaţi să înlocuiţi prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) tipărite cursiv cu altele, fără să schimbaţi înţelesul propoziţiei:
Am plecat *împreună cu* prietenul meu.
M-am oprit *în faţa* casei.
Am luptat *împotriva* valurilor apei.
M-am întors acasă *către* seară.

IX. Alcătuiţi o compunere scurtă în care să aveţi, printre altele, prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale diferite.

Scanned with OKEN Scanner

Conjuncția este un instrument gramatical care leagă părți coordonate de propoziție ori propoziții coordonate sau introduce propoziții subordonate:

Untdelemnul **și** *grăsimea* borșului au pătruns pînă la hîrtia dinăuntru (I. L. Caragiale, *Infamie*) — elementele subiectului multiplu sînt legate prin **și**.

... *frunza crește* **și** *voioasă lunca sună* (V. Alecsandri, *Lunca din Mircești*) — propoziții principale coordonate, legate prin **și**.

Avusese o lungă vorbă cu Moțoc, *care intrase iar în favor* **și** *care ieșea* după ce înfățoșase planul unei noui contribuții (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*) — două propoziții subordonate coordonate între ele, depinzînd de același regent.

Îmi vine **să** *nu mai ies afară* (I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*) — o propoziție subiectivă introdusă prin **să**.

Note. 1. Conjuncția leagă mai rar părți neomogene de propoziție (depinzînd de același regent) sau propoziții subordonate diferite (care depind de aceeași propoziție regentă): Omul trebuie să fie cinstit *totdeauna* **și** *oriunde*. (Un complement circumstanțial de timp **și** unul de loc).

Ai făcut *ce ai vrut* **și** *cum ai vrut*. (O propoziție completivă directă și una de mod.)

2. Nu sînt prea dese nici cazurile de coordonare între o parte de propoziție și o propoziție subordonată: Am chemat *pe colegul* meu **și** *pe cine am mai găsit la cabană* (Un complement direct și o propoziție completivă directă.)

CLASIFICAREA CONJUNCȚIILOR

După forma lor, conjuncțiile sînt *simple* și *compuse*; după funcția lor, sînt *coordonatoare* și *subordonatoare*.

CONJUNCȚIILE SIMPLE ȘI COMPUSE

Conjuncții simple (alcătuite dintr-un singur cuvînt): *și, iar, ci, că, dacă* etc.

Conjuncții compuse (alcătuite din două conjuncții simple sau dintr-un adverb relativ și o conjuncție): *ca să, cum că* etc.

CONJUNCȚII COORDONATOARE ȘI SUBORDONATOARE

Conjuncțiile coordonatoare sînt de patru feluri:

— copulative: *și, nici*;
— adversative: *dar, iar, însă, ci, și* (adversativ);
— disjunctive: *sau, ori, fie*;
— conclusive: *deci*.

Scanned with OKEN Scanner

Note. 1. Unele conjuncții: *că, să, dacă* etc. pot introduce propoziții de mai multe feluri.

E bine **să** *vină*. (subiectivă)
Datoria lui este **să** *vină*. (predicativă)
Vreau **să** *vină*. (completivă directă)
S-au temut **să** *vină*. (completivă indirectă) etc.

2. Există și conjuncții specializate, care nu introduc decît un fel de propoziții subordonate; *deși* este numai concesivă, *încît* este numai consecutivă, *căci, deoarece, fiindcă* sînt numai cauzale:

Plec **fiindcă** *e tîrziu*. (cauzală)
E frig, **deși** *nu-i încă iarnă*. (concesivă)
Plouă așa de tare, **încît** *nu pot pleca*. (consecutivă)

ALTE PĂRȚI DE VORBIRE CU VALOARE DE CONJUNCȚIE

Au valoare de conjuncție:
— pronumele relative: *care, cine, ce*;
— adverbele relative: *cînd, unde, încotro, cum, precum, cît*;
— alte adverbe: *așadar, doar* (folosit rar) etc.

CONJUNCȚIILE CORELATIVE

Pentru a preciza natura unui raport sintactic de coordonare sau de subordonare, se folosește procedeul corelativelor. În coordonare, procedeul constă în repetarea conjuncției coordonatoare: *ori . . . ori*; *sau . . . sau*: „*Ori* vii, *ori* nu vii".

În subordonare, conjuncției din propoziția subordonată îi corespunde în propoziția regentă un adverb sau un cuvînt (grup de cuvinte) cu valoare adverbială:

Deși ninge, **totuși** eu plec.

FOLOSIREA GREȘITĂ A UNOR CONJUNCȚII

Adeseori în propoziții adversative se folosesc în mod greșit două conjuncții: **dar** și **însă**: „L-a certat, *dar* lui *însă* nu i-a păsat".

Conjuncția **ca să** este întrebuințată astăzi numai la propozițiile finale și uneori și la cele consecutive. Unii vorbitori o folosesc și la alte propoziții: „Nu pot *ca să* știu".

Căci introduce numai propoziții cauzale. În vorbirea neîngrijită o găsim și la propoziții completive: „Aflați despre mine *căci* sînt sănătos", în loc de „**că** sînt sănătos".

Să este înlocuit cu *încît*, deși nu este vorba de o propoziție consecutivă: „Am motive *încît* mă îndoiesc de cele auzite", în loc de „am motive să mă îndoiesc".

Scanned with OKEN Scanner

Unii confundă conjuncţia disjunctivă *ori* cu conjuncţia neologică **or,** provenită din francezul *or* şi care are un uşor caracter adversativ. „Am fost mereu criticat de colegi, mi s-a spus că lucrarea e prea scurtă. **Ori** stilul meu este concis şi n-am vrut să mă dezic". Corect: **Or,** *stilul meu este concis* ...

LOCUŢIUNILE CONJUNCŢIONALE

Locuţiunile conjuncţionale sînt grupuri de cuvinte cu înţeles unitar şi cu rol de conjuncţie. În alcătuirea lor intră totdeauna o conjuncţie sau o altă parte de vorbire cu valoare de conjuncţie (pronume relativ sau adverb relativ).

Cele mai frecvente conjuncţii cu ajutorul cărora se formează locuţiunile conjuncţionale sînt: *că, să, ca să, dacă, de* etc. Lor li se adaugă substantive, adjective, verbe, adverbe, prepoziţii: *pe motiv că, las(ă) că, măcar că, fără să, pentru că, pînă să, pentru ca .. să* etc.

Locuţiunile conjuncţionale pot fi alcătuite şi din adjective relative şi adverbe relative: *ce, cînd, cum, unde* etc., cărora li se adaugă substantive, adverbe, prepoziţii: *de vreme ce, din moment ce, o dată ce, pe măsură ce, ca* şi *cum, ca* şi *cînd* etc.

Locuţiunile conjuncţionale pot fi:

1) *coordonatoare*:
— copulative: *cît şi, precum şi*;
— adversative: *numai că, numai cît*;
— conclusive: *în concluzie, în consecinţă, prin urmare* etc.;
2) *subordonatoare*: *pentru că, în timp ce, fără să, chiar dacă* etc.

Există şi locuţiuni conjuncţionale care introduc numai anumite subordonate, de exemplu:

a) *pînă unde* introduce subordonata *de loc*;

c) *pînă ce, pînă să, în timp ce, (ori) de cîte ori* introduc subordonate *temporale*;

c) *după cum (cît), ca şi cum (cînd), fără (ca) să* introduc subordonate *de mod*;

d) *cu toate că, chiar dacă (de), chit că, măcar că, (să, de)* introduc subordonate *concesive*.

Ca şi conjuncţiile, locuţiuile conjuncţionale pot avea corelative adverbiale sau de altă natură: *cu cît ... cu atît, pe cît ... pe atît, de cîte ori ... de atîtea ori, pentru că ... de aceea* etc.

ORTOGRAFIA CONJUNCŢIILOR ŞI A LOCUŢIUNILOR CONJUNCŢIONALE

a) Se scriu într-un cuvînt conjuncţiile compuse ale căror elemente s-au sudat şi nu mai pot fi analizate independent: *deşi, deoarece, fiindcă, întrucît, precum, vasăzică* („prin urmare", „deci") etc.

Scanned with OKEN Scanner

b) Se scriu separat conjuncțiile (locuțiunile conjuncționale) ale căror elemente sînt nesudate: *ca să, ci și, cum că, chit că, cu toate că, ca și cum, ca și cînd, de vreme ce, din moment ce, după ce, după ce că, măcar că, o dată ce, pentru ca să, pentru că* etc.

Notă. Cuvîntul **și** poate avea funcții multiple:
— *conjuncție coordonatoare*:
copulativă: Cărțile *și* caietele sînt aici;
adversativă: I-am dat cartea, *și* (= dar) nu mi-a restituit-o pînă azi;
conclusivă: Acestea sînt problemele pe care trebuie să le rezolve singur, *și* (= deci) nu le poate lăsa pe seama altora;
— *adverb*: Cum l-a văzut, i-a *și* (= imediat) spus.

EXERCIȚII

I. Identificați conjuncțiile coordonatoare și spuneți ce fel de părți de propoziție sau ce fel de propoziții leagă:

1. Cămeșoiu-i de cîlți filfîie în bătaia vîntului, prea larg pentru trupu-i pitic și slab.

(M. Sadoveanu, *Bordeienii*)

2. Fetița se apropie și se uită.

(M. Preda, *Morometții*)

3. Nu-mi trebuie flamuri,
Nu voi sicriu bogat,
Ci-mi împletiți un pat
Din tinere ramuri.

(M. Eminescu, *Mai am un singur dor*)

4. Întreabă ceva, însă nimeni nu-i răspunde.

II. Aflați conjuncțiile, locuțiunile conjuncționale și cuvintele cu valoare de conjuncții și arătați ce fel de propoziții leagă sau introduc:

1. Îl priveam în tăcere pe cînd pășea lin pe potecă.

(M. Sadoveanu, *Într-o poiană*)

2. A încercat să se tîrască după ei, dar n-a putut, și a rămas în loc, urmărindu-i cu ochii pînă au pierit în zarea despre miazăzi.

(I. Al. Brătescu-Voinești, *Puiul*)

3. Țin răboj în duh arhaic.
Număr cu ciobanul
cîte-s albe, cîte-s negre
zilele tot anul.

(L. Blaga, *Răboj*)

4. A plătit și a rămas la masă, fără să spună vreun cuvînt, mîncînd ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

(Al. Ivasiuc, *Păsările*)

Scanned with OKEN Scanner

III. Grupați propozițiile subordonate după modelul:

Propoziția determinată	Elementul introductiv	Propoziția subordonată
	conjuncție	
	locuțiune conjuncțională	
	pronume relativ	
	adverb relativ	

1. Ce-i în mînă nu-i minciună.

(C. Negruzzi, *Păcală și Tîndală*)

2. A venit la Iași că să se-nsoare sau să intre-n slujbă.

(C. Negruzzi, *Fiziologia provințialului*)

3. Privea în zare cum pe mări
Răsare și străluce.

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

4. În vreme ce-mi vorbea c-un așa aer vesel, sfîrșise operația smulgerii mușteților ...

(C. Negruzzi, *Un poet necunoscut*)

5. Astăzi chiar de m-aș întoarce
A-nțelege n-o mai pot ...

(M. Eminescu, *O, rămîi*)

IV. Identificați locuțiunile conjuncționale, spuneți din ce sînt alcătuite și ce fel de propoziții introduc:

1. Se auziră pașii fugind, ocolind mereu satul, în timp ce dinspre partea cealaltă a porumburilor încetă deodată orice mișcare.

(M. Preda, *Soldatul cel mititel*)

2. El însuși se mira de această gravă transformare și, fără să-și dea seama, tocmai pentru că era impresionat și pentru că simțea din nou nu numai plăcere, dar și semnele unui pericol, făcu un gest de care își dădu seama doar pe măsură ce-l făcea.

(Al. Ivasiuc, *Păsările*)

V. Înlocuiți locuțiunile conjuncționale subordonatoare cu conjuncții subordonatoare:
A plecat din cauză că era tîrziu.
Cu toate că era vreme frumoasă, am rămas acasă.

VI. Numiți subordonatele introduse prin conjuncția *dacă*:

1. Nu știe dacă vine.
2. Întrebarea este dacă vine.
3. Mi-am pus întrebarea dacă vine.
4. Nu știu dacă vine.
5. Nu sînt convins dacă vine.

Scanned with OKEN Scanner

6. Dacă a venit profesorul, toți elevii s-au liniștit.
7. Dacă mă vede așa slab, să-și bată joc de mine?
8. Numai dacă vii la mine îți dau caietul.
9. Dacă ai face 8 km pe oră, tot nu m-ai ajunge.

VII. Alcătuiți o frază cu adverbe relative și pronume relative cu valoare de conjuncție.

VIII. Alcătuiți propoziții în care să aveți cuvintele *sau* și *s-au*, *iar* și *i-ar*. Explicați ortografia lor.

XI. Identificați conjuncțiile și cuvintele care au funcție conjuncțională din textele de mai jos; despărțiți frazele în propoziții:

1. Și cum ajung într-un loc unde era judecătorie, se înfățoșează înaintea judecătorului și încep a spune împrejurarea din capăt, pe rînd, fiecare: cum a venit întîmplarea de au călătorit împreună, de au stat la masă împreună, cîte pîni a avut fiecare, cum a mîncat drumețul cel străin la masa lor, deopotrivă cu dînșii, cum le-a dat cinci lei drept mulțămită și cum cel cu trei pîni a găsit cu cale să-i împartă.

(I. Creangă, *Cinci pîni*)

2. Atît îi părea dînsa de frumoasă și de adînenitoare, inimii lui atît de dorită, încît se-nțepenise-n mintea lui gîndul că nu e pentru dînsul cu putință repaosul sufletesc decît în apropierea ei, și știind că nu poate să fie mereu aproape de dînsa, că trebuie să-și rupă gîndul de la dînsa, s-a siluit pe sine și s-a dus departe, ca să n-o mai vadă, să se piardă prin lumea cea mare și s-o uite.

(I. Slavici, *Mara*)

3. Și deși în împrejurări grele filozofia nu m-a părăsit, cu alte cuvinte deși eram încredințat că și potecile, ca orice lucru în lumea asta, trebuiau să aibă mai la urmă un capăt și un sfîrșit, totuși o nemărginită și neputincioasă ciudă mă cuprindea, cînd vreuna din ele, cu apucăturile ei de femeie vicleană, mă purta după voie și de nas pînă la hotarele murelor sau ale ciupercilor, ș-apoi deodată, ca și cum cineva i-ar fi tăiat capul, se curma, își dădea sufletul și murea la marginea vreunui desiș încîlcit și întunecos al pădurilor [...].

(C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*)

INTERJECȚIA

Spre deosebire de celelalte părți de vorbire, care denumesc obiecte, acțiuni, însușiri sau arată raporturi între noțiuni, interjecția exprimă, fără să le denumească, stări sufletești sau voliționale ori redă, aproximativ, zgomote și sunete din natură. Datorită caracterului ei exclamativ, ea se apropie de vocative sau de formele verbale de imperativ cu care apare uneoi împreună: *Măi Ștefane! Hai, du-te!*

Interjecțiile sînt alcătuite dintr-un sunet ori din mai multe: *o*, *oh*, sau din două sau mai multe silabe: *aoleo!*, ori dintr-un cuvînt repetat: *mac-mac!*

Interjecții care exprimă stări sufletești:
— durere: *a! au! ah! oh! vai!*
— teamă, spaimă: *aoleo! hait!*

Scanned with OKEN Scanner

— nemulțumire: *dec*! *oh*!
— dispreț; *ptiu! halal!*
— deznădejde: *vai*!
— ciudă, necaz: *ptiu*! *uf*!
— îndoială, nesiguranță: *de*! *hm*!
— mirare, surpriză: *aa*! *brece*! *măăă*!
— admirație: *a*! *o*! *che*!
— entuziasm: *ura*!

Interjecții care redau manifestarea unei voințe, dorințe:

— îndemn, ordin: *hai*!
— chemarea, îndemnarea păsărilor și a animalelor: *pui-pui*! *cuțu-cuțu*!

Interjecții care imită aproximativ sunete și zgomote din natură

Aceste interjecții sînt cunoscute sub numele de *onomatopee*. Ele reproduc:

— unele zgomote din lumea înconjurătoare: *bang*! *dang*! *cioc*! *fîș*! *ap*! *oac*! *poc*! *scîrț*! *teleap*! *trap*! *trosc*! *pleosc*! *zvîrr*!

— sunete care însoțesc acte fiziologice ale omului: *gogîț*! *hapciu*! *hîc*! *sfor*!

— sunete emise de animale, păsări, insecte: *behehe*! *bîz*! *chiau*! *cîr*! *cotcodac*! *cucu*! *cucurigu*! *ga*! *ham*! *miau*! *mor*! *pu-pu*!

Note. 1. Unele stări fiziologice, oboseală, frig etc., sînt și ele exprimate prin interjecții: *uf*! (oboseală), *brrr*! (frig).

2. Multe interjecții exprimă stări sufletești multiple: *ah*! *oh*! *vai*! *of*! Înțelesul lor reiese din context. Să se compare:

Uf! cum n-a stat să-i arăt eu! (ciudă)
Uf! m-am săturat! (saturație, plictiseală)
Uf! bine c-am terminat antrenamentul! (ușurare)

3. De la unele interjecții onomatopee s-au format, cu ajutorul sufixelor, verbe: *a behăi, a cotcodăci, a grohăi, a plescăi, a crîcni, a ciocăni, a mieuna, a ciripi* etc.

FUNCȚIA SINTACTICĂ A INTERJECȚIEI

Unele interjecții au funcții sintactice de:

a) — predicat: *Hai*! la culcat, băieți, că trece noaptea.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

b) — nume predicativ: E *vai* de el!

Notă. Interjecțiile care au sens verbal pot avea determinări ca verbele: *Hai* **mai repede!** (circumstanțial de mod);

Pupăza *zbrr*! **pe-o dugheană!** (circumstanțial de loc)

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

E *vai* **de voi!** (complement indirect)

Scanned with OKEN Scanner

c) — circumstanțial de mod: A pornit-o atunci *șontîc, șontîc*!

d) — subiect (numai atunci cînd predicatul este exprimat prin verbul reflexiv impersonal *a se auzi*):

Atunci s-a auzit deodată *pleosc*!

e) — propoziție (înlocuită printr-o interjecție):

Ura! (adică *să trăiască*!)

TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Interjecția poate sta la începutul, în interiorul sau la sfîrșitul propoziției:

Iată școala.

El *tuști*! după noi.

Mergea *șontîc-șontîc*.

Interjecția se desparte prin virgulă de restul frazei:

Vai, aprinde-v-ar focul, să vă aprindă.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

După interjecție se poate pune semnul exclamării:

Oh! m-ați otrăvit, nelegiuiților.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

Cînd interjecția formează în rostire o unitate cu un vocativ pe lîngă care stă, nu se pune, de obicei, nici un semn între ele:

Ei stăpîne, cum ți se pare?

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

Note. 1. Se scriu într-un cuvînt unele interjecții formate din mai mulți termeni simțiți ca o unitate: *heirup, iacătă, tralala*.

2. Se scriu cu cratimă interjecțiile compuse din termeni analizabili: *haida-de, haide-hai tic-tac, tura-vura*.

VALORI EXPRESIVE ALE INTERJECȚIILOR

Interjecțiile care pot avea valoare verbală: *hai, iată, zvîrr* etc. sînt mai expresive decît verbele cu același înțeles. Acțiunea exprimată de ele este mai dinamică:

Ninsoarea mai încetase, și după multă trudă am găsit drumul; și *hai*! *hai*! *hai*! *hai*! către seară am ajuns la bunicul David în Pipirig.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Noi atunci am pîrlit-o la fugă. Iar el *zvîrr*! cu o scurtătură în urma noastră.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Scanned with OKEN Scanner

Interjecțiile care exprimă stări sufletești marchează uneori oralitatea stilului:

Ei, ei! pe bădița Vasile l-am pierdut; s-a dus unde i-a fost scris!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

— Trebuie să doarmă nenorocitul fără grijă ...
— *Aș!* fără grijă! nu l-ați văzut în ce hal era.

(I. L. Caragiale, *Inspecțiune*)

EXERCIȚII

I. Aflați interjecțiile și grupați-le după modelul:

Interjecțiile:		
care exprimă stări sufletești	care exprimă manifestări de voință	care exprimă sunete și zgomote din natură

1. [...] haidem, amice, să căutăm împreună prin largul domeniu al vînătoarei un cîmp pe care ne vom potrivi poate la gusturi.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegetikos*)

2. Și Búbico răspunde, gudurindu-se în brațele mele:
— Ham!

(I. L. Caragiale, *Bùbico*)

3. O, bunul meu domn, viteazul meu soț, destul!

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

4. Și pornind eu cu demîncarea, numai ce și aud pupăza cîntînd:
— Pu-pu-pup! pu-pu-pup! pu-pu-pup!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

II. Spuneți ce sentimente exprimă interjecțiile:

1. — A! voi ocăriți pre domnul vostru! strigă acesta; la ei, flăcăi!

(C. Negrzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

2. Oh! vrea să-l omoare, răcni duioasa mamă, stringînd cu furie copilul la sîn.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

3. Ah! în curînd satul în vale-amuțește,
Ah! în curînd pasu-mi spre tine grăbește.

(M. Eminescu, *Sara pe deal*)

4. O, te-admir, progenitură de origine romană!

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

5. Ei, ei! acu-i acu. Ce-i de făcut, măi Nică? îmi zic eu, în mine.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Scanned with OKEN Scanner

6. Ha, ha! bine v-au mai făcut, pughibale spurcate ce sînteţi!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

7. Uff! mie-mi spui? aşa e cu mutatul, soro!

(I. L. Caragiale, *De închiriat*)

III. Ce funcţie sintactică au interjecţiile în textele care urmează? Dar cuvintele care le determină?

1. Vai de mine! ţipă mama. E rău copilului! ...

(I. L. Caragiale, *D-l Goe...*)

2. Şi bădiţa Vasile n-are ce lucra?
— Hai şi noi, măi băieţi, să dăm ajutor la drum.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Şi odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. Iată amurguri, iată stele,
Pe măsură ce le văd
Lucrurile-s ale mele.

(L. Blaga, *Cîntec înainte de-a adormi*)

IV. Găsiţi interjecţiile şi comentaţi punctuaţia:

1. O, dulce-al nopţii mele domn,
De ce nu vii tu? Vină!

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

2. O! dezmiardă, pîn' ce fruntea-mi este netedă şi lină.

(M. Eminescu, *Noaptea* ...)

3. Măi omule, zise dracul. Tu cu şmichiriile tale ai tulburat toată drăcimea.

(I. Creangă, *Dănilă Prepeleac*)

4. Măi!!! S-a trecut de şagă, zic eu în gîndul meu.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

5. Hai, mă! hai, mă! dii! strigă tatăl înfuriat, învîrtind biciul deasupra cailor.

(M. Preda, *Moromeţii*)

V. Alcătuiţi cîte o propoziţie în care interjecţia *o!* să exprime sentimente diferite.

VI. Construiţi propoziţii cu interjecţii, verbe la imperativ şi substantive la vocativ.

VII. Daţi cîteva exemple de interjecţii care redau zgomote din natură făcute de vînt, de zborul păsărilor, de picăturile de ploaie şi de căderea unui obiect. Alcătuiţi propoziţii cu ele.

Scanned with OKEN Scanner

EXERCIȚII RECAPITULATIVE

I. Arătați mijloacele prin care autorii fragmentelor următoare realizează expresivitatea lingvistică:

1. Trei zile bătuseră vînturi sunătoare de la miazăzi, pămîntul se zbicise, și-n dumbrăvioara din marginea satului, la malul Siretului, începuseră să înflorească galben cornii. Băiatul cel mai mititel al lui Dumitru Onișor ieșise cu șase oi la mugurul proaspăt al primăverii.

(M. Sadoveanu, *Un om năcăjit*)

2. Durerea noastră surdă și amară
O grămădii pe-o singură vioară,
Pe care ascultînd-o a jucat
Stăpînul, ca un țap înjunghiat.

(T. Arghezi, *Testament*)

II. Transformați vorbirea directă în vorbire indirectă:

1. Băiatul zise: — Aștept să vină primăvara, iar colegul lui îi răspunse așa, într-o doară: — Și eu o aștept.

2. Transformați vorbirea indirectă în vorbire directă:
Într-un tîrziu, el îi spuse că n-are rost să plece pe vremea asta, dar ea, fără să mai stea în cumpănă, îi răspunse că, orice s-ar întîmpla, trebuie să se ducă, fiindcă nu vrea să-și știe copii în seama vecinilor.

III. Subliniați cuvintele și construcțiile incidente și explicați punctuația lor:

1. Madam Georgescu—Mița Georgescu—și d. Georgescu—Mihalache—pleacă la Sinaia cu trenul de plăcere.

(I. L. Caragiale, *Tren de plăcere*)

2. — Ție, omule, zise mama, așa ți-i a zice, că nu șezi cu dînșii în casă toată ziulica.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

IV. Comentați semnele de punctuație din textele:

1. Iar hanul, lung privindu-l, rostește cu durere:
„O! Dan viteaz, ferice ca tine care pere,
Avînd o viață verde în timpul tinereții
Și albă ca zăpada în iarna bătrîneții ...”

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

2. Cucul cîntă, mierle, presuri —
Cine știe să le-asculte?
Ale păsărilor neamuri
Ciripesc pitite-n ramuri
Și vorbesc cu-atît de multe
Înțelesuri.

(M. Eminescu, *Freamăt de codru*)

V. Discutați semnele ortografice din versurile:
Și astfel tot el pasă pe cale ne-ntreruptă
Păn' ce sosește-n seară la casa lui Ursan.

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

VI. Alcătuiți propoziții subordonate — diferite — care se despart prin virgulă de regentele lor.

VII. Dați exemple de propoziții în care nu se folosește virgula.

Scanned with OKEN Scanner

VIII. Arătați care cuvinte au sens propriu și care au sens figurat din textul:
De treci codri de aramă, de departe vezi albind
Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.

(M. Eminescu, *Călin, File din poveste*)

IX. Identificați cuvintele care au sens figurat și explicați înțelesul lor:
Pe Vodă-l zărește călare trecînd — Căci Vodă o-mparte, cărare făcînd
Prin șiruri, cu fulgeru-n mînă. — Și-n urmă-i se-ndeasă cu vuiet curgînd
În lături s-azvîrle mulțimea păgînă; — Oștirea română.

(G. Coșbuc, *Pașa Hassan*)

X. Găsiți cuvintele monosemantice și explicați înțelesul lor; aflați cuvintele polisemantice și arătați cîteva dintre sensurile lor:
Chiar și oamenii culți se lasă influențați de simțul lor etimologic în trebuința de a „explica" cuvintele: nici filologii nu scapă de false interpretări etimologice.

(Sextil Pușcariu, *Limba română*)

XI. Găsiți sinonimele cele mai potrivite pentru cuvintele tipărite cu litere cursive:
1. Ca să-și poată *ție* copiii la școală, Zinca Bălcescu a căutat o casă *încăpătoare* la București.

(Camil Petrescu, *Un om între oameni*)

2. Aici la han, în drum, la *răspîntie*, trebuie un băiat *iute*, spirt. Să umble ca sfirleaza.

(I. Al. Brătescu-Voinești, *Călătorului îi șade bine cu drumul*)

XII. Discutați valoarea artistică a antonimelor:
Așa l-am cunoscut atuncea, așa a rămas pînă în cele din urmă momente ale sale: vesel și trist; comunicativ și ursuz; blînd și aspru.

(I. L. Caragiale, *În Nirvana*)

XIII. Consultați *Dicționarul de sinonime al limbii române* (DSR) și găsiți sinonimele cuvintelor: *ceas, drum, frumos, a face.*

XIV. Subliniați sufixele cu o linie și prefixele cu două:
Și cînd pe aproape de miezul nopții, fața împăratului se preface într-o păsărică și zboară nevăzută prin cinci străji. Dar cînd ajunge la străjerul Ochilă, el sireicanul mi ți-o vede și dă de știre lui Păsărilă, zicînd:
— Măi, fetișoara împăratului ne-a tras butucul. A dracului zgîtie de fată: s-a prefăcut în păsărică, a zburat ca săgeata pe lîngă ceilalți și ei habar n-au despre asta.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

XV. Alcătuiți noi cuvinte cu ajutorul prefixelor și sufixelor de la cuvintele: *bătrîn, ființă, vreme, a exista.*

XVI. Analizați îmbinările de neologisme, arhaisme și cuvinte de largă circulație din textul următor și arătați expresivitatea lor:
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați;
Mușți de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,
În acea nemărginire ne-nvîrtim, uităm cu totul
Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată,
Că-ndărătu-i și-naintea-i întuneric se arată.

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

XVII. Subliniați substantivele și arătați felul lor, genul, numărul și funcția sintactică:
Cînd ajunseră la șes, auziră în înălțime zvonuri de zbor și chemări. Prin ceață, treceau

Scanned with OKEN Scanner

spre revărsările Moldovei stoluri de gîşte şi raţe sălbatice. Într-o singură noapte şuvoaiele munţilor umpluseră albia secătuită a riului.

(M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

XVIII. Spuneţi în ce caz sînt substantivele din versurile următoare:

— Ce te legeni, codrule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt?

— De ce nu m-aş legăna,
Dacă trece vremea mea!

(M. Eminescu, *Ce te legeni ...*)

XIX. Analizaţi adjectivele şi comentaţi topica lor:

Pustie şi albă e-ntinsa cîmpie ... Sălbatică fiară, răstriştea-i sfîşie,
Sub viscolu-albastru ea geme cumplit ... Şi luna i priveşte cu ochi oţelit ...

(Al. Macedonski, *Noaptea de decemvrie*)

XX. Aflaţi pronumele, spuneţi ce fel de pronume sînt, în ce gen, număr şi caz se află şi ce funcţie sintactică au:

Samson îşi îndestulase foamea şi se desfătă privindu-i cu ochii luminaţi de amintiri, lingîndu-şi botul; şi prinse să-i iubească. Unul mai mărişor îşi luă curaj, veni pînă lîngă el, întinse mîna şi-l mîngîie întîi pe cap, apoi îndrăzni şi pe spinare.

(V. Voiculescu, *Ciobănilă*)

XXI. Scoateţi verbele; arătaţi diateza, modul, timpul, persoana, numărul şi funcţia lor sintactică:

În podgorii, culesul se isprăvea şi roada viilor fusese bogată — de aceea începuseră tabere de cară să se lase în jos cu poloboace goale, după vin nou, trecînd printre costişe pleşuve şi imaşuri arse.

(M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă*)

XXII. Subliniaţi adjectivele cu o linie şi adverbele cu două; analizaţi regentul lor:

Acum din nou îmi treci pe sub fereastră
Tu, toamnă, tu, frumoasă cerşitoare,
În urma ta cîntări tînguitoare
Lin flutură-n întinderea albastră.

(O. Goga, *Sonet*)

XXIII. Faceţi o analiză completă a cuvintelor tipărite cu litere cursive:

Vremea *parcă* stătea pe loc, *precum stăteau* şi *dînşii* nemişcaţi, oprindu-şi respiraţia ca *să audă* mai bine *orice* urmă de zgomot, într-o aşteptare amorţită.

(L. Rebreanu, *Ion*)

XXIV. Analizaţi morfologic cuvintele tipărite cu litere cursive:

1. Tînărul *mergea* atent *de-a lungul zidurilor, scrutînd*, acolo unde lumina slabă *a felinarelor* îngăduia, numerele caselor.

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

2. *Asta* mi place *mie* mai mult decît *orişice. Se află la noi* oameni *care se* gîndesc *să treacă* subt aripa *Măriei sale* Ştefan Vodă, *cum* au mai făcut şi *alţii*.

(M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Limbă şi stil 3
Punctuaţie şi ortografie 22
Vocabular 41
Fonetică şi fonologie 63
Gramatică 70
Părţile de vorbire flexibile 72
Substantivul 72
Articolul 89
Adjectivul 94
Pronumele 104
Numeralul 126
Verbul 132
Părţile de vorbire neflexibile 166
Adverbul 166
Prepoziţia 174
Conjuncţia 179
Interjecţia 184
Exerciţii recapitulative 189

Coli de tipar: 12. B.T. 5. IV. 1993
Format: 16/70×100. Apărut: 1993
Nr. plan: 39223. Ediţia 1993

Tiparul executat sub comanda 484
la Imprimeria „Ardealul" Cluj
B-dul 22 Decembrie nr. 146
România

Scanned with OKEN Scanner

Lei 206

ISBN 973-30-2605-0

Editura Didactică și Pedagogică, R.A. — București, 1993

Scanned with OKEN Scanner